

Nederlandse wetlands

Vogel- en natuurbescherming 2001-2003

De Nederlandse Partner van BirdLife International,
wereldwijd actief voor vogels en natuur

NEDERLANDSE WETLANDS

Vogelbescherming Nederland geeft het rapport, 'Nederlandse wetlands' uit met een verscheidenheid aan informatie uit de 79 waterrijke (natuur) gebieden in ons land, die van internationale betekenis zijn voor vogels. Tal van vogels van de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten zijn afhankelijk van deze gebieden, net als miljoenen trekvogels.

Dit is inmiddels het zevende rapport over de Nederlandse wetlands. Het is bestemd voor iedereen die betrokken is bij behoud, bescherming en beheer van de wetlands.

Vogelbescherming Nederland beoogt hiermee een stimulans te bieden aan vrijwilligers, terrein- en waterbeheerders, natuur- en milieuorganisaties, provincies, gemeenten, recreatieschappen en rijksoverheid om zich in te zetten voor het behoud van de wetlands en bijbehorende vogelsoorten.

Nederlandse wetlands

Vogel- en natuurbescherming 2001-2003

De Nederlandse Partner van BirdLife International,
wereldwijd actief voor vogels en natuur

VOORWOORD

Nederland, wetland

Nederland is een waterland. In een natuurlijke situatie zonder menselijke ingrepen zou het één groot en dynamisch watergebied zijn. Een voedselrijke kustzone met afwisselend zout, zoet en brak water, moerassige laagveengebieden en ongetemde rivieren, rijk aan vogels en andere dieren. Toen de mens in Nederland aankwam begon hij het onland echter snel te temmen. Hij legde dammen aan, polderde open water en moerassen in en maakte er landbouwgebieden van. De zee en de rivieren werden door dijkenbouw en landaanwinning steeds verder teruggedrongen. In de loop der eeuwen zijn heel wat wetlands in Nederland en ook in de rest van de wereld verdwenen. Zo veel dat de natuurlijke leefgebieden voor veel dieren schaars werden en dat karakteristieke soorten niet meer werden gezien.

Gelukkig is het besef doorgedrongen dat deze gebieden waardevol zijn en dat het noodzaak is ze te beschermen, niet alleen voor het behoud van de natuurwaarden, maar ook als bron van voedsel, drinkwater en energie, als transportmogelijkheid en ten behoeve van landbouw en recreatie.

Vogelbescherming Nederland werkt, samen met het netwerk van vrijwillige WetlandWachten, aan behoud, herstel en de ontwikkeling van de 79 internationaal erkende wetlands in Nederland. Dit rapport doet verslag van de activiteiten van Vogelbescherming Nederland, de WetlandWachten en andere organisaties ten behoeve van wetlandbescherming en het geeft inzicht in de huidige kwaliteit van de Nederlandse wetlands. De nadruk ligt op de periode 2001-2003. Het rapport komt uit op een bijzonder moment. Dit jaar bestaat de Europese Vogelrichtlijn 25 jaar. De Vogelrichtlijn is in de afgelopen periode van groot belang geweest bij de bescherming van de meeste Nederlandse wetlands.

Het rapport Nederlandse Wetlands is bestemd voor iedereen die geïnteresseerd is in, en betrokken bij behoud, bescherming en beheer van wetlands. Vogelbescherming Nederland beoogt hiermee een stimulans te bieden aan vrijwilligers, terrein- en waterbeheerders, natuur- en milieuorganisaties, recreatieschappen, provincies, gemeenten en de rijksoverheid om zich in te zetten voor het behoud van wetlands, waterrijke ecosystemen en de bijbehorende vogelsoorten.

Adri de Gelder

Directeur Vogelbescherming Nederland

INHOUD

	pag
Voorwoord	5
Inleiding	9
1 Wetlands, mens en vogels	12
2 Kwaliteit van Nederlandse Wetlands	18
3 Formele bescherming: mijlpaal bereikt	28
4 Moerasvogels en hun kansen in Nederland	40
5 Monitoring van vogels in Nederlandse Wetlands	48
6 Rapportage WetlandWachten	60
Summary	48
Bijlagen	180
1 Oppervlakte beschermd gebied	180
2 Kwalificerende vogelsoorten per gebied	181
a. Broedvogels	181
b. Watervogels	186
3 Trends	192
4 WetlandWachten	197

INLEIDING

Sinds 1995 werkt Vogelbescherming Nederland aan een programma voor de bescherming van Nederlandse wetlands. Belangrijkste doel van het wetlandwerk is het bereiken van een betere bescherming van deze internationaal belangrijke vogelgebieden, zowel in formele en juridische zin als in de dagelijkse praktijk van beleid en beheer. Het werk is niet alleen gericht op Nederlandse wetlands; Vogelbescherming werkt samen met haar internationale partners via BirdLife International aan de bescherming en ontwikkeling van wetlands over de hele wereld. Het wetlandproject van Vogelbescherming Nederland is gebaseerd op vier peilers.

1 Samenwerking met WetlandWachten

De eerste peiler is de samenwerking met het netwerk van WetlandWachten. Om vogel- en natuurbelangen in wetlands te kunnen behartigen is het belangrijk om steeds actueel op de hoogte te zijn van de ontwikkelingen in en rond al onze wetlands. Vogelbescherming Nederland kan deze ontwikkelingen niet vanuit een centraal kantoor

volgen. Daarom riep de organisatie in 1995 het netwerk van vrijwillige WetlandWachten in het leven.

Een WetlandWacht is een deskundige vrijwilliger die alle ontwikkelingen met betrekking tot een bepaald gebied volgt. Hij of zij brengt (mogelijke) gevolgen voor vogels vroegtijdig in kaart en onderhoudt daarover contacten met lokale overheden en beheerders. WetlandWachten zijn specialisten op het gebied van vogels en betrokken bij ecologie, beheer en beleid. Idealiter zijn ze het aanspreekpunt en contactadres voor een hele vogelwerkgroep, soms ook voor andere lokale natuur- en milieuorganisaties. WetlandWachten weten wat er in het gebied speelt, ze zijn bekend in lokale netwerken, proberen het draagvlak voor bescherming te vergroten en alarmeren als dat nodig is.

Op 1 januari 2004 waren 80 WetlandWachten actief voor 66 van de in totaal 79 Nederlandse wetlands. Voor sommige gebieden is er meer dan één WetlandWacht actief, bijvoorbeeld voor grote en dynamische wetlands als de Westerschelde en de Waal.

WetlandWachten in De Weerribben

2 Formele bescherming

De tweede peiler bestaat uit het bereiken van een betere bescherming in formele en juridische zin. Concreet houdt dit in dat vogelrijke wetlands worden opgenomen in de Wetlands-Convention en worden aangewezen als speciale beschermingszone onder de Vogelrichtlijn van de Europese Unie. In de Nederlandse wetgeving verdienen de wetlands bescherming onder de Natuurbeschermingswet en in het beleid op de ruimtelijke ordening. Momenteel zijn bijna alle belangrijke wetlands beschermd via één of meer categorieën van deze regelgeving.

Vogelbescherming heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld tot een kenniscentrum op het gebied van Europese en nationale natuurwetgeving. Dankzij deze kennis heeft Vogelbescherming een grote rol gespeeld in het proces van het aanmelden en aanwijzen van gebieden onder de Europese richtlijnen. Een belangrijke volgende stap is het gestalte geven aan deze beschermingsstatus op nationaal, provinciaal en lokaal niveau, en in de toepassing ervan in de dagelijkse praktijk van beleid en beheer.

Vogelbescherming is daarom vaak betrokken bij besluitvormingsprocessen en inspraakprocedures rond grotere projecten die mogelijk negatieve gevolgen hebben voor de waarde van wetlands. Voorbeelden hiervan zijn de mechanische schelpdiervisserij, dijkverbeteringswerkzaamheden, de verdieping van de Westerschelde, het integrale inrichtingsplan Veluwe-randmeren (IIVR) en de plaatsing van windturbines in het IJsselmeer.

3 Onderzoek, advies en samenwerking

De derde peiler bestaat uit onderzoek en advies. Vogelbescherming probeert een beter inzicht te krijgen in de eisen die watervogels stellen aan hun leefgebieden. Dat gebeurt door met regelmaat onderzoek uit te besteden. De resultaten kunnen direct door

terreinbeheerders, bestuurders en vrijwilligers gebruikt worden. De vertaling van kennis naar advies en vervolgens naar beleid en beheer is goed mogelijk op basis van de onderzoeksrapporten. Soms ook worden de resultaten onder de aandacht gebracht via workshops, presentaties of discussies.

Een duidelijk en belangrijk voorbeeld van deze werkwijze is het Beschermingsplan Moerasvogels dat sinds 2001 in opdracht van het ministerie van LNV in uitvoering is. Via dit plan wordt veel specifiek onderzoek gedaan naar eisen die moerasvogels aan hun biotoop stellen. Vogelbescherming werkt in dit plan nauw samen met vertegenwoordigers van terreinbeherende organisaties en de overheid (zie hoofdstuk 4 Moerasvogels op pagina 40). Voor meer informatie zie www.moerasvogels.nl

4 Communicatie en voorlichting

De vierde peiler bestaat uit goede voorlichting en communicatie. Vogelbescherming richt zich zowel op het grote publiek als op specifieke sectoren zoals boeren en ondernemers en professionals op het gebied van waterbeheer en -beleid. Voorbeelden zijn de publiekscampagne voor ganzen en zwanen, de folder hoe om te gaan met broedende oeverzwaluwen bij graafwerkzaamheden en de studie naar de gevolgen van verstoring van vogels door (water)recreatie.

Informatievoorziening via websites, tijdschriften, persberichten, folders, en andere media speelt een centrale rol in het vergroten van het draagvlak voor de bescherming van belangrijke leefgebieden van vogels. Recent is Vogelbescherming met partners een groots opgezette publiekscampagne gestart voor een betere bescherming van de natuurwaarden van de Westerschelde. (Voor meer informatie zie: www.vogelbescherming.nl www.descheldenatuurlijk.nl)

1 WETLANDS, MENS EN VOGELS

Ons land is rijk aan wetlands. Door het hele land zijn ze te vinden: de meren, moerassen, zeearmen, plassen, venen, kwelders, vochtige graslanden, intergetijdengebieden, rivieren, sloten en poelen. Juist deze gebieden hebben een enorme aantrekkingskracht op vogels. De laatste decennia voelen ook steeds meer mensen zich aangetrokken tot zulke gebieden. Wetlands zijn voor vogels, maar ook voor mensen belangrijk vanwege hun vele en diverse functies. Daarom werkt Vogelbescherming Nederland aan de bescherming en ontwikkeling van de Nederlandse wetlands.

Wat is een wetland?

Een wetland is een gebied waar water een belangrijke rol speelt, in elk geval voor een deel van het jaar. De officiële definitie van wetlands volgens de Ramsar-Conventionie (ook wel Wetlands-Conventionie genoemd) uit 1971 luidt: 'Wetlands zijn moerassen, vennen, veen- of plasgebieden, natuurlijk of kunstmatig, blijvend of tijdelijk, met stilstaand of stromend water, zoet, brak of zout, met inbegrip van zeewater waarvan de diepte bij laag water niet meer is dan zes meter.'

Dikwijls zijn het gebieden van beperkte omvang, die van groot belang zijn voor een uitgestrekter, omliggend gebied. Slechts twee procent van het aardoppervlak bestaat uit wetlands. Nederland is veel rijker bedeed met wetlands. Ongeveer een kwart van ons land bestaat uit waterrijke gebieden. Nederland is wel door mensenhand getekend; van dat woeste kustgebied is, behoudens de Waddenzee, niet veel over.

Maar we hebben er heel wat andere wetland-typen voor teruggekregen. Naast wetlands aan de kust kennen we meren,

overstroming van de Waal

moerassen, veenweidegebieden en andere graslanden, venen en vennen, rivieren en het door menselijk ingrijpen gecreëerde enorme zoetwaterbekken: het IJsselmeergebied. Al deze verschillende typen wetlands hebben een hele eigen betekenis voor planten, vogels en andere fauna.

Funcities van wetlands

Lange tijd werden wetlands gezien als ‘onlanden’; gebieden die de mens niets opleverden en waar mensen niets te zoeken hadden. Daarom zijn veel wetlands zoals moerasgebieden drooggelegd en gedraineerd en omgezet in landbouwgronden. In de vorige eeuw werd de roep om wetlands te beschermen steeds groter, met name om de intrinsieke waarde van wetlands te behouden: de aanwezigheid van een rijke flora en fauna. Hierna groeide ook het besef dat wetlands meerdere functies hebben die zeer belangrijk zijn voor het leven op aarde.

Waterhuishouding

Wetlands hebben allereerst een belangrijke regulerende functie in de waterhuishouding. Ze kunnen dreigende overstromingen voorkomen door water vast te houden en ze voorzien in water tijdens droge perioden. Deze capaciteit is echter geleidelijk afgenomen omdat veel wetlands zijn verdwenen en de meeste rivieren gekanaliseerd. Hierdoor wordt het regen- en smeltwater snel afgevoerd naar zee. Bij overvloedige regenval kunnen de rivieren al dit water niet meer verwerken en wordt de kans op overstromingen groter. Dit proces wordt mogelijk nog versneld door klimaatverandering; meer neerslag, met een toenemende kans op overstromingen. Om dit gevaar te neutraliseren zijn nu plannen in de maak voor hele stroomgebieden om water weer langer vast te houden. Deze plannen komen mede voort uit de Europese Kaderrichtlijn Water (zie ook het kader op pagina 29 of www.kaderrichtlijnwater.nl). In Nederland is

men al bezig met een project om de rivieren meer capaciteit te geven: het project Ruimte voor de Rivier (zie ook het kader op pagina 120 of www.ruimtevoorderivier.nl).

Waterzuivering

Een andere belangrijke functie van wetlands is die van waterzuivering en daardoor ook van drinkwatervoorziening. Wetlands zijn zeer goed in staat (licht) verontreinigd of geëutrofeerd water te zuiveren of te neutraliseren. Allerlei planten nemen mineralen op uit het water en tal van ongewervelde dieren filteren er hun voedingsstoffen uit. De driehoeksmosselen in het IJsselmeer bijvoorbeeld pompen in twee jaar tijd de volledige inhoud van het meer door hun kieuwen.

Voedselproductie

Een andere functie van wetlands is de bio-productiviteit, en die is enorm. De plantaardige productie in wetlands is soms wel twee tot drie keer zo hoog als op een vergelijkbaar oppervlak aan landbouwgrond. Van deze enorme plantengroei profiteren miljarden diertjes die het plantaardige materiaal consumeren. Deze diertjes vormen weer het voedsel van vogels en vissen.

Op wereldschaal vormen visproducten de belangrijkste bron voor eiwitten. Voor bijna 1 miljard mensen is vis het belangrijkste bestanddeel van het dieet. Tweederde van de wereldvisvangst vindt plaats in kustgebieden. Van drie miljard mensen bestaat de voeding vrijwel geheel uit rijst. Rijst groeit in wetlands over de hele wereld. Ook schaal- en schelpdieren zijn een belangrijke voedingsbron. Zo lang visserij op duurzame wijze gebeurt, is er geen schade aan de andere waarden van wetlands.

Brandstof, huisvesting en transport

De mens maakt al lang gebruik van wetlands. Het gaat dan niet alleen om water en voedsel, maar ook om brandstof, bouwmaterialen en transportkanalen. Wetlands hebben lang brandstof opgeleverd in de vorm van

turf en brandhout. Tegenwoordig zijn wetlands steeds belangrijker voor een andere vorm van energieproductie: ze leveren koelwater en waterkracht. Wetlands zijn ook belangrijk als leverancier voor bouwmaterialen. Naast hout en klei (dakpannen en bakstenen) ook riet en touw. Vroeger werd riet, ook bij ons, veel toegepast in de bouw. Het gebruik van riet als dakmateriaal is opnieuw in de mode. Een laatste, maar zeker niet de minste, functie van wetlands is die van transportmiddel. Onze grote rivieren worden intensief gebruikt voor het vervoer van goederen.

Recreatie en natuurbeleving

In de afgelopen decennia is een nieuwe functie van wetlands ontstaan: recreatie en natuurbeleving. De landschappelijke schoonheid van wetlands is voor velen een belangrijk decor om vrije tijd door te brengen. Veel wetlands zoals de Waddenzee en de Weerribben genereren een behoorlijk inkomen voor de regio. De economische waarde van de Waddenzee is door het Wereld Natuur Fonds vastgesteld op ruim 1,8 miljard euro per jaar.

Recreatie is er in vele vormen. Van relatief stille vormen zoals wandelen, fietsen en sportvisserij tot relatief luidruchtige vormen zoals speedboten en sportvliegtuigjes. In 2002 werden bijna 60 miljoen watersportdagtochten in Nederland gemaakt.

Wetlands hebben kortom een enorme natuurwaarde, een enorme recreatieve waarde en een enorme economische waarde. Wetlands zijn het waard beschermd te worden.

Betekenis van wetlands voor vogels

Wetlands zijn, internationaal gezien, de meest betekenisvolle Belangrijke Vogelgebieden van ons land. De term Belangrijke Vogelgebieden staat voor gebieden waar geregeld een belangrijk deel van de totale, internationale populatie van één of meer vogelsoorten aanwezig is. Dat maakt zo'n gebied van internationale betekenis voor de bescherming van die vogelsoort(en). Wetlands hebben een grote aantrekkingskracht op tal van watervogels. Er is vaak voedsel in overvloed, ze vinden er nestgelegenheid en de noodzakelijke rust. Miljoenen trekvogels zijn zelfs geheel van waterrijke gebieden afhankelijk.

Trekkende watervogels gebruiken een keten van wetlands die de broedgebieden in het noorden verbinden met de overwinteringsgebieden in het zuiden. De diversiteit aan wetlands is hierbij van groot belang. Vogels slapen dikwijls op andere plekken dan waar ze voedsel vinden. Maar ook hebben vogels een andere voorkeur voor gebieden in de verschillende fasen van het vogeljaar. Er bestaan grote verschillen in typen wetlands tussen de broedgebieden, de ruigebieden, gebieden die tijdens de trek aangedaan worden en overwinteringsgebieden. Onze zwarte sterns broeden bijvoorbeeld in moeras-

oeverloper

sen als de Wieden, tijdens de najaarstrek verzamelen ze zich op het open IJsselmeer om op spiering te jagen. Futen broeden in Nederland verspreid over het hele land, in de nazomer concentreren ze zich op enkele open plassen zoals het Grevelingenmeer om er te ruien.

Veel vogels leven in groepen. Voorbeelden zijn koloniebroeders als lepelaar, kluut en dwergstern. Maar ook voor en na het broedseizoen, tijdens de ruiperiode, trek of overwintering komen vogels van dezelfde soort dikwijls in groten getale bijeen op een beperkte oppervlakte. Bijvoorbeeld op de hoogwatervluchtplaatsen waar duizenden kanoeten zich verzamelen. Steeds is dan een belangrijk deel van de totale, internationale populatie van een soort geconcentreerd in slechts een beperkt aantal gebieden. De vogelpopulaties verkeren

daardoor in een kwetsbare situatie. Als de levensomstandigheden in één gebied verslechteren, wordt een relatief groot deel van de populatie getroffen.

Vogels zijn goede indicatoren voor de kwaliteit van wetlands, omdat er veel over bekend is en ze relatief goed worden geïnventariseerd. De roerdomp is bijvoorbeeld een goede indicator voor een ecologisch gezond moerasbiotoop. Als een kwetsbare koloniebroedvogel als de dwergstern in staat is succesvol jongen groot te brengen dan zit het met de hoeveelheid kleine vis en de noodzakelijke rust wel goed. Omgekeerd geeft de afwezigheid of een sterke achteruitgang van een bepaalde soort meestal aan dat er iets mis is. Te weinig voedsel, verstoord broedgebied, vergiftigde omgeving of predatie.

2 KWALITEIT VAN NEDERLANDSE WETLANDS

De laatste jaren is er veel aandacht voor het belang van de bescherming van wetlands. Er komt niet alleen steeds meer erkenning voor de grote natuurlijke waarde van wetlands, maar ook voor het belang ervan voor vele andere functies.

Vogels zijn niet de enige gebruikers van de Nederlandse wetlands. In vrijwel alle gebieden is ook de mens actief en er vinden voortdurend wijzigingen plaats in de leefcondities voor vogels. Sommige veranderingen bieden nieuwe kansen voor vogels, maar vaak ook zijn het bedreigingen voor de leefgebieden van vogels. Het gaat dan niet alleen om zichtbare veranderingen zoals de aanleg van een weg maar ook om aantastingen waarvan de gevolgen zich soms pas na jaren manifesteren.

Bijna alle wetlands zijn formeel beschermd, zowel in wetgeving als in het beleid op de ruimtelijke ordening. Betekent dit dat ook alle wetlands daadwerkelijk beschermd zijn?

Dit hoofdstuk geeft een samenvatting van de staat waarin Nederlandse wetlands verkeren. De eerste paragraaf gaat in op bedreigingen voor de kwaliteit van Nederlandse wetlands. De tweede paragraaf geeft aan dat er ook hard gewerkt wordt aan behoud, herstel en ontwikkeling van wetlands. De samenvatting beschrijft met name de ontwikkelingen in de periode 2001 - 2003.

Bedreigingen van Nederlandse wetlands

De verschillende functies van wetlands kunnen elkaar versterken maar ook in de weg zitten. De WetlandWachten melden tal van ontwikkelingen die de kwaliteit van Nederlandse wetlands bedreigen. Een aantal van de meest voorkomende bedreigingen is in onderstaand overzicht aangeduid. Dit is natuurlijk geen volledige lijst van alle ontwikkelingen waardoor de kwaliteit van leefgebieden van vogels kunnen verslechteren of waardoor vogels verstoord worden in hun normale doen.

Ruimtelijke ontwikkelingen

Grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen zorgen voor een verdere versnippering en kwalitatieve achteruitgang van Nederlandse wetlands. Zo worden er regelmatig nieuwe woonwijken in of tegen de grenzen van wetlands gebouwd of gepland. Wetlands verschaffen een prachtig decor om in te wonen. In het IJsselmeergebied bijvoorbeeld hebben verschillende gemeenten plannen om woningen aan of in het water te bouwen. Daarvoor zal extra inpoldering en landaanwinning nodig zijn. Dit zal ten koste gaan van het leefgebied van watervogels. Bebouwing heeft effecten op de waterhuishouding, maar verhoogt ook de recreatieve druk op het gebied.

Ook industriële activiteiten zorgen voor achteruitgang van wetlands. De aanleg van het industriegebied de Tweede Maasvlakte in het vogelrichtlijngebied Voordelta blokkeert mogelijk de sedimentenaanvoer naar de Waddenzee. Een verdere verdieping van de Westerschelde zorgt er voor dat de platen en schorren verdrinken en dat de kwaliteit van de kusthabitat sterk achteruit gaat. In de ecologische verbindingzone tussen Lepelaarplassen en Oostvaardersplassen heeft de gemeente Almere een bedrijventerrein gepland. Het havengebied Vliissingen-Oost was eens een groot zoutwatermoeras, nu is er weinig meer van over.

De compartimentering van de Deltawateren heeft geleid tot een vergroting van de veiligheid. Maar tegelijk ook tot soms harde grenzen die het gebied in waterhuishoudkundig, ecologisch en op langere termijn ook in termen van veiligheid kwetsbaar maken. Sommige meren zijn veranderd van een zout of brak intergetijdengebied in een zoet stagnant meer. Deze wateren verliezen kwaliteit door de aanvoer van voedselrijk water met als gevolg algenbloei, troebel water en minder waterplanten. Voor meer informatie zie www.deltainzicht.nl.

Intensieve landbouw

Een andere grote bedreiging is de intensieve agrarische bedrijfsvoering. Veel Nederlandse wetlands zijn in de vorige eeuw verloren gegaan als gevolg van drainage en drooglegging ten behoeve van landbouw. Ook tegenwoordig heeft landbouw nog veel invloed op de kwaliteit van wetlands. Ten eerste bepaald de agrarische sector vaak de hoogte van het waterpeil. De landbouw is gebaat bij een structureel laag en tegen-natuurlijk waterpeil: laag in de winter, iets hoger in de zomer. Het lage en tegennatuurlijke waterpeil laat geen ruimte voor natuurlijke dynamiek. Dat is desastreus voor met name moerasvegetaties.

Het tweede probleem is dat de agrarische sector mede bijdraagt aan verzuring en vermesting van natuurgebieden. De jaarlijks terugkerende algenplaag in het Volkerak-Zoommeer bijvoorbeeld, waardoor telkens weer zo'n 5.000 watervogels sterven, wordt veroorzaakt door de voedselrijke watertoevoer uit Brabantse beken. In het Zuidlaardermeer speelt hetzelfde, waar het riviertje de Hunze voedselrijk slib aanvoert. Ook komen restanten van bestrijdingsmiddelen in het oppervlaktewater terecht.

Visserij

Overbevissing in wetlands is een wereldwijd serieus probleem. Door overbevissing verandert de leeftijdsopbouw en verschuiven de aantalsverhoudingen tussen vissoorten en daarmee verandert de biodiversiteit van het hele ecosysteem. In sommige gevallen leidt dat ertoe dat vogels moeilijker voedsel kunnen vinden. In andere gevallen neemt de hoeveelheid jonge vis toe, waardoor juist meer voedsel voor vogels aanwezig is.

Op het IJsselmeer en Markermeer wordt bijvoorbeeld intensief gevisd op baars en snoekbaars. Hierdoor is de soortenverhouding in de meren veranderd. Er komt meer relatief jonge vis voor, waardoor de aantallen van sommige vogelsoorten zoals de aalscholver zijn toegenomen. De beroeps-

schelpdiervisserij

visserij met staande netten op het IJssel- en Markermeer heeft echter ook een onbedoeld neveneffect. Duikende watervogels kunnen tijdens het voedselzoeken onder water in de netten verstrikt raken, waarna ze verdrinken. Onderzoek heeft aangetoond dat jaarlijks circa 12.000 watervogels in de netten omkomen. De soorten die het meest in de netten verstrikt raken zijn fuut, kuifeend, topper-eend, nonnetje, grote zaagbek, middelste zaagbek en brilduiker (zie kader staand want visserij, pagina 104).

De schelpdiervisserij vormt de grootste bedreiging voor vogelpopulaties die afhankelijk zijn van schelpdieren zoals de scholekster en de eidereend. Ze vinden minder, soms te weinig prooidieren. Hierdoor stierven in de winters van 1999/2000 en 2000/2001 veel eidereenden (zie kader schelpdiervisserij Waddenzee, pagina 61).

Delfstoffenwinning

Het zijn met name de ondiepe wetlands die voor plant en dier en zeker voor vogels van belang zijn. In ondiepe wetlands kunnen waterplanten floreren, is er voldoende licht voor bodemfauna en vinden vogels

gemakkelijk hun voedsel, zoals kleine vis, driehoeksmosselen, wortelknolletjes van fonteinkruid en kranswiervelden. Deze voedselvoorraad kan beïnvloed worden door zandwinning. Het huidige beleid is er op gericht om zand vooral in de Noordzee en in het IJsselmeergebied te winnen. In dit laatste gebied zal in eerste instantie vooral zand gewonnen worden in de vaargeulen van scheepvaartroutes.

Het probleem met zandwinning is dat de beschikbare voedselvoorraad kleiner wordt. De grootste effecten zijn te verwachten in de zeer ondiepe randmeren waar de oppervlakte foerageergebied relatief kleiner is. Na delfstoffenwinning blijven veelal diepe plassen over met weinig natuurwaarden. Tijdens de winning is het water vaak troebel door zwevend slib. Daar staat tegenover dat delfstoffenwinning ook geleid heeft tot de ontwikkeling van enkele belangrijke kunstmatige wetlands, zoals de Limburgse Maasplassen waar tegenwoordig veel watervogels overwinteren.

Onder verschillende Nederlandse wetlands, zoals de Biesbosch, het Lauwersmeer, Ameland en de Waddenzee is aardgas aan-

wezig. Winning kan, met name onder de Waddenzee, een gevaar voor de waarden van het gebied inhouden. Het risico zit vooral in de bodemdaling, gecombineerd met de stijging van de zeespiegel en een mogelijk geringer toevoer van sedimenten vanwege de Tweede Maasvlakte. Het effect kan zijn dat delen van het wad bij laagtij niet meer boven water komen en dus niet meer geschikt zijn als foerageergebied voor steltlopers.

Windturbines

De plaatsing van windturbines in of langs de oevers van wetlands leidt tot verlies van leefgebied voor vogels. Turbines kunnen *direct* slachtoffers onder vogels maken, vooral als ze in trekbanen staan of tussen foerageergebieden en slaapplekken. Veel vaker echter blijken windmolens *indirect* schade aan populaties toe te brengen; veel soorten vliegen om de molens heen en daarmee verbruiken ze veel extra energie. Hierdoor verslechtert de algehele conditie van vogels. Op dit moment staan diverse plannen op stapel om vooral in het IJsselmeergebied op grote schaal windturbines

te plaatsen. Minder problematisch voor vogels zijn windturbines op zee.

Beheer

Vrijwel alle Nederlandse natuurgebieden moeten beheerd worden. Vaak wordt het beheer van de wetlands niet voldoende afgestemd op de gewenste natuurwaarden, zijn er onvoldoende financiële middelen of is er onvoldoende capaciteit voor het beheer. Dat leidt tot verruiging en vergrassing. Voor visdiefjes heeft dit tot gevolg dat ze niet meer op speciaal daarvoor aangelegde eilandjes broeden; de van oorsprong kale zandige bodem is bedekt met een halve meter ruigte. In andere gebieden wordt juist te vroeg en/of te intensief beweid.

Een groot probleem betreft het rietbeheer. Jaarlijks wordt zowat het totale areaal riet in Nederland gemaaid, waardoor meerjarig riet schaars is. Veel rietvogels zijn echter juist gebaat bij meerjarig waterriet, waar de prooidierpopulaties vele malen groter zijn. Bovendien vinden rietvogels er gemakkelijker een nestplaats en is het broedsucces er hoger. Zie ook Hoofdstuk 4 Moerasvogels.

jetski

Verstoring

Als gevolg van groeiende welvaart en toenemende vrije tijd is recreatie en toerisme inmiddels één van de belangrijkste sectoren van de Nederlandse economie. Enerzijds zorgt natuurgerichte recreatie voor een groter draagvlak voor natuurbescherming, anderzijds leidt het, in en rond natuurgebieden, tot verstoringen van vogels. Moderne vormen van recreatie, beoefend door een kleine minderheid, brengen de meeste verstoring te weeg. Bijvoorbeeld het racen met speedboats, kitesurfen en strandrijden. Maar ook rustiger vormen, zoals fietsen en wandelen kunnen onverwacht veel verstoring meebrengen. Vooral als tot dan rustige delen worden ontsloten met nieuwe (fiets)paden.

Het is erg belangrijk om de druk op de écht kwetsbare delen van wetlands zoals broedkolonies, hoogwatervluchtplaatsen en slaapplekken te verlichten. Dit kan bereikt worden door verschillende vormen van recreatie te zoneren, zowel in ruimte als in tijd. Gemeenten en recreatieschappen stimuleren in toenemende mate nieuwbouw of uitbreiding van recreatieve voorzieningen zoals jachthavens, campings, bungalows, horeca, aanlegsteigers, fietspaden, en nog veel meer voorzieningen. Bij de plannen staat doorgaans het economische gewin voorop. Veel minder aandacht is er voor de effecten op vogels en andere natuurwaarden. De oppervlakte en de kwaliteit van wetlands lopen daardoor achteruit.

Niet alleen recreanten verstoren vogels, ook het wegverkeer, vliegtuigen, industrie, boswerkzaamheden en rietteelt; het zijn potentiële bronnen van verstoring. Veel klachten zijn er in dat verband over activiteiten van defensie, vooral in kwetsbare delen zoals de Waddenzee en in gebieden waar grote groepen watervogels verzameld zijn zoals in het Oudeland van Strijen en het Lauwersmeer.

Klimaatverandering en vervuiling

Al deze bedreigingen zijn concreet en dus gemakkelijk aanwijsbaar. De grootste bedreiging echter voor wetlands en vogels is misschien wel veel moeilijker aan te wijzen: klimaatverandering en geleidelijke vervuiling. Een stijging van de gemiddelde temperatuur met enkele graden kan zeer grote gevolgen hebben voor ecosystemen en daarmee voor het voortbestaan van vogels. Een recent voorbeeld is het dramatisch slechte broedsucces van zeevogels op de Hybriden, Schotland. In 2004 was het broedresultaat nagenoeg nihil.

Volgens wetenschappers was dat een direct gevolg van de afwezigheid van belangrijke prooidieren zoals spiering. De spiering bleef weg omdat de watertemperatuur te hoog was.

Vervuiling van wetlands met gif(restanten), maar ook met nutriënten waardoor ziekten uit kunnen breken, kan funest zijn voor de stabiliteit van wetlands. Ook dit kan leiden tot degradatie van een ecosysteem.

Behoud, herstel en ontwikkeling

Gelukkig worden er veel initiatieven genomen om bedreigingen van de kwaliteit van wetlands te keren en wordt er gewerkt aan herstel en ontwikkeling. Het gaat te ver om alle inspanningen hier te vermelden. In deze paragraaf daarom een samenvatting van behoud, herstel en de ontwikkeling van natuurwaarden in Nederlandse wetlands.

Behoud

Bescherming van wetlands begint bij een groot maatschappelijk draagvlak: van lokale bewoners tot aan volksvertegenwoordigers in de Tweede Kamer. In Nederland werken naast Vogelbescherming tal van organisaties aan het vergroten van dat draagvlak voor wetlandbescherming. Nieuwe bezoekers- en

informatiecentra, excursies, vogelkijkhutten, boeken over speciale wetlands; ze dragen allemaal bij aan de beleving van natuur in Nederland. Méér bezoekers betekent wel het gevaar van verstoring. Daarom wordt steeds vaker zonering toegepast waarmee kwetsbare delen van natuurgebieden worden ontzien: bijvoorbeeld bij de Nieuwkoopse Plassen, de Maasplassen en het Fochteloërveen.

Hoewel veel grote infrastructurele projecten wetlands bedreigen, wordt bij de besluitvorming steeds beter rekening gehouden met natuurbelangen – op eigen initiatief of via procedures afgedwongen. In het gebied Arkemheen heeft de rechter, wegens strijdigheid met de Vogelrichtlijn, een besluit verworpen, waarmee het waterpeil in delen van het gebied verlaagd zou worden. Op diverse locaties worden geen windmolens gebouwd, zoals bij de Afsluitdijk en nabij de Engbertsdijkerven. De Hanzelijn wordt aangelegd met een tunnel onder het Drontermeer, de HSL verdwijnt onder de grond ter hoogte van het gebied De Wilck in het Groene Hart en de Betuwelijn duikt onder het Pannerdensch kanaal, onderdeel van de Geldersche Poort. Ook werden lokale partijen vroeg betrokken bij besluitvorming, bijvoorbeeld om samen toekomstige trajecten te bepalen voor fiets- en wandelpaden, zoals bij de Oosterschelde en het rondje Voorne (Haringvliet).

Eén van de grootste successen voor de natuur in Nederland is het in 2004 genomen kabinetsbesluit om de mechanische kokkelvisserij vanaf 2005 niet meer toe te staan. Een succes waar door natuurorganisaties als Vogelbescherming Nederland en de Waddenvereniging hard aan is gewerkt.

Herstel

Veel Nederlandse wetlands zijn al lang geleden verdwenen doordat ze zijn drooggelegd. Zoals de Hollandse droogmakerijen en de vroegere Middellzee die het noorden van Friesland in tweeën splitste. De resterende wetlands zijn vaak gedegradieerd door

ruimtelijke inperkingen, versnippering, verdroging, vervuiling, verrijking, gebrek aan dynamiek en dergelijke. Werken aan herstel is essentieel voor het verkrijgen van een duurzaam ecologisch evenwicht én multifunctionaliteit. Veel natuurorganisaties, maar ook de overheid en anderen werken hard om wetlands te herstellen.

Een thema voor de komende jaren is het herstel van geleidelijke zoet-zout gradiënten. Door de bouw van dijken en dammen is de scheiding tussen zoet en zout water abrupt geworden. Verschillende projecten zijn in voorbereiding om geleidelijke overgangen van zoet naar zout water te herstellen, zoals tussen IJsselmeer en Waddenzee (in oorsprong een studie om de spuicapaciteit te vergroten), bij de Haringvlietsluizen, bij de Zandkreekdijk in het Veerse Meer en op kleinere schaal op de Waddeneilanden en in de polder Breebaart in de Dollard. Brakwaterzones bevatten kenmerkende soorten die zijn aangepast aan dit milieu, ze maken migratie van vis mogelijk en zorgen bovendien voor een specifieke vegetatie.

Herstel van de waterkwaliteit heeft al langer de aandacht. Inmiddels is die kwaliteit in de Nederlandse rivieren, vergeleken met zo'n kwart eeuw geleden, enorm verbeterd. Toch is het nog onvoldoende voor veel Nederlandse wetlands die van rivierwater afhankelijk zijn. In verschillende gebieden wordt daarom gewerkt aan verbetering van de waterkwaliteit. In het gebied De Deelen wordt schoon kwelwater aangevoerd terwijl water uit het omliggende landbouwgebied wordt geweerd met dijkjes. De Nieuwkoopse Plassen krijgen gezuiverd water van de Oude Rijn binnen. In de Oostelijke Vechtplassen werd brasem weggevangen waardoor het water minder troebel is en waterplanten weer kans krijgen zich te ontwikkelen.

Een groot probleem vormt vervuilde bagger. In verschillende gebieden zoals

natuuronwikkeling

het IJperveld en het Wormer- en Jisperveld wordt het vervuilde slib verwijderd. In het Wormer- en Jisperveld was vanwege de bagger het doorzicht minimaal waardoor zwarte sterns geen voedsel meer konden bemachtigen. Aanvullende inrichtingsmaatregelen versterken het effect van uitbaggeren.

Een ander groot probleem in Nederlandse wetlands is de afwezigheid van natuurlijke dynamiek, vaak opgelegd vanuit de omliggende landbouwgebieden. Momenteel wordt onderzocht of in het IJsselmeergebied een meer natuurlijker waterpeil gevoerd kan worden. In de Wieden is een hoogwaterzone gecreëerd die het eigenlijke natuurgebied moet beschermen tegen leeglopen. Dit gebied blijkt zeer in trek bij zeldzame broedvogels. Roerdomp, zwarte stern, porseleinhoen en klein waterhoen broeden er in relatief hoge aantallen.

Ook in de nabijgelegen Weerribben wordt in de toekomst mogelijk een flexibel peilbeheer gevoerd. In de meeste hoogveen-gebieden, zoals Bargerveen, Fochteloërveen,

Dwingelderveld, Groote Peel en Deurnese Peel, zijn ingrepen verricht waarmee het waterpeil is opgevoerd. Deze peilverhoging heeft in het Fochteloërveen geleid tot succesvolle broedpogingen van de kraanvogel: de eerste sinds eeuwen.

De afgelopen jaren zijn diverse nieuwe beheersplannen met aandacht voor herstel en ontwikkeling van wetlands gereed gekomen. Nieuwe beheersplannen kwamen er onder andere voor (delen van) de Friese en Groningse waddenkust, Friese IJsselmeerkust, Wieden, Markiezaat en Nieuwkoopse plassen.

Ontwikkeling

Naast behoud en herstel is er ook veel aandacht voor uitbreiding en kwaliteitsverbetering van wetlands. Uitbreiding van natuurgebieden vond onder andere plaats in of nabij de Friese waddenkust, Fochteloërveen, Rottige Meenthe, Arkemheen, Biesbosch, Eilandspolder, Naardermeer, Zouweboezem en Deurnese Peel.

Uitbreiding gaat vaak samen met een kwaliteitsimpuls. Hoe groter de uitbreiding, hoe meer mogelijkheden er zijn om natuurwaarden te vergroten. Voorbeelden van grote projecten waarbij aanzienlijke gebieden worden ingericht als natuurgebied zijn Plan Tureluur en Plan Deltanatuur in de Zeeuwse en Zuid-Hollandse delta (www.deltanatuur.nl). Wie een kijkje neemt in de Prunjepolder bij Zierikzee, onderdeel van Plan Tureluur, kan op ieder moment van het jaar enorme hoeveelheden vogels zien. De Prunjepolder bewijst dat natuurontwikkeling op korte termijn zeer succesvol kan zijn.

Op kleinere schaal kan natuurontwikkeling echter ook veel winst opleveren. Een goed voorbeeld levert de Zouweboezem. Het gebied is slechts 130 hectare groot, maar inrichting van het gebied, een hoger waterpeil en gewijzigd rietbeheer hebben geleid tot een enorme toename van de purperreiger. Inmiddels broedt er meer dan 100 paar; daarmee is de Zouweboezem het belangrijkste broedgebied voor deze soort in Nederland. Ook in het IJsselmeergebied wordt, door Rijkswaterstaat, hard gewerkt aan natuurontwikkelingsprojecten, zoals de aanleg van eilandjes en luwe oeverzones. Het grootste project in dit gebied betreft de ontwikkeling van de IJsselmonding. Het moet resulteren in een moerasdelta met kleine, net boven het wateroppervlak gelegen eilanden (zie www.rdiij.nl/natuurontwikkeling/ijsselmeergebied). In de randmeren loopt het project Integrale Inrichting Veluwe Randmeren (IIVR). Hier wordt ontwikkeling van natuurwaarden gecombineerd met meer mogelijkheden voor recreatie (zie www.riza.nl/iivr).

Daarnaast zijn er projecten, gericht op een enkele soort of een soortgroep. Het Beschermingsplan Moerasvogels is daar een voorbeeld van, maar ook de initiatieven ten gunste van weidevogels zoals Nederland Gruttoland (zie www.grutto.nl). Het project IJsselcrex heeft geresulteerd in een betere bescherming van kwartelkoningen in de uiterwaarden van de grote rivieren (zie www.kwartelkoning.nl). Op de Waddeneilanden heeft de Werkgroep Strandbroeders maatregelen genomen om broedgebieden van dwergstern, strandplevier en bontbekplevier te beschermen. In de Reeuwijkse Plassen is het project Grote Karekiet voor waterriet van start gegaan.

Het project Ruimte voor de Rivier kan de komende jaren veel natuurwinst opleveren. Nu wordt er langs de rivieren al veel aan natuurontwikkeling gedaan, zoals plan Fort Sint Andries, de Amerongse Bovenpolder en de Millingerwaard. Ook de plannen voor waterberging kunnen winst voor natuur opleveren. In de gebieden Leekstermeer en Zuidlaardermeer is men al heel ver met de integratie van waterberging en een versterking van natuurwaarden.

In het merendeel van alle Nederlandse wetlands wordt wel enige vorm van natuurontwikkeling uitgevoerd. Duidelijk zichtbaar zijn deze ingrepen in gebieden als Texel, Terschelling, Witte en Zwarte Brekken, Rottige Meenthe, Weerribben, Biesbosch, Eilandspolder en 't Twiske.

3 FORMELE BESCHERMING: MIJLPAAL BEREIKT

De afgelopen vijf jaar heeft Nederland enorme vooruitgang geboekt met de aanwijzing en aanmelding van gebieden onder de Vogel- en Habitatrichtlijn. In EU-jargon heet dat: speciale beschermingszones of SBZ's. Al deze gebieden vormen samen het ecologisch netwerk Natura 2000. In 2000 zijn er 49 gebieden onder de Vogelrichtlijn aangewezen, daarna volgde in mei 2003 de aanmelding van 141 Habitatrichtlijngebieden.

Sindsdien hebben geen nieuwe aanwijzingen meer plaatsgevonden, wel zijn de begrenzingen van een aantal gebieden uitgebreid: meestal vergroot, soms verkleind. In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen van de afgelopen jaren geschetst. Het gaat dan niet alleen om de aanwijzingen en aanmeldingen, maar ook om de wettelijke verankering van het beschermingsregime en de verdere vormgeving van bescherming en beheer middels het opstellen van instandhoudingsdoelen en beheersplannen.

Vogelrichtlijn: meer winst door aanpassingen begrenzingen

In maart 2000 zijn 49 nieuwe gebieden door de staatssecretaris van LNV onder de Vogelrichtlijn aangewezen. Dat was niet alleen voor Nederland een mijlpaal in de totstandkoming van het Europese ecologische netwerk *Natura 2000*. Ook in Europees opzicht is dit een belangrijke stap, want ons land mag zich nu rekenen tot de kleine groep van EU-lidstaten die de uit de Vogelrichtlijn voortvloeiende aanwijzingsverplichtingen

Kaderrichtlijn Water

Op 22 december 2000 is de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) in werking getreden. Deze richtlijn heeft als doel om de kwaliteit van de Europese wateren in een 'goede toestand' te brengen en te houden. Waterbeheer op het niveau van stroomgebieden is daarbij het uitgangspunt. De KRW is belangrijk voor veel van de Vogelrichtlijngebieden. In 2009 moeten de lidstaten voor ieder stroomgebiedsdistrict een stroomgebiedsbeheersplan klaar hebben. In Nederland zijn dat de stroomgebieden Eems, Maas, Rijn en Schelde.

Het stroomgebiedsbeheersplan bevat een beschrijving van het watersysteem, een invulling van het begrip 'goede toestand', een vergelijking van de huidige toestand met de goede toestand en een beschrijving van de maatregelen die nodig zijn om de goede toestand te bereiken. De Kaderrichtlijn Water is erop gericht om in 2015 een goede ecologische en een goede chemische toestand in de oppervlaktewateren te bereiken. De doelstellingen zijn resultaatverplichtend.

Op 1 juli 2004 heeft de Tweede Kamer het wetsvoorstel aangenomen waarmee de KRW in de Wet op de waterhuishouding en de Wet milieubeheer is geïmplementeerd. De KRW heeft vanuit ecologisch oogpunt een goede benadering en biedt veel kansen om wateren en natte natuur te verbeteren. Alhoewel bepaalde zaken centraal geregeld zijn, heeft elke lidstaat tot op zekere hoogte de vrijheid om haar eigen ambitieniveau te bepalen.

Europese Vogelrichtlijn

De Vogelrichtlijn uit 1979 is van belang om vogels op Europese schaal te beschermen. Lidstaten van de Europese Unie hebben zich ertoe verplicht alle nodige maatregelen te nemen om voorkomende vogelpopulaties op een ecologisch verantwoord peil te houden. Doel van de richtlijn is dan ook alle in het wild levende vogelsoorten op het grondgebied van de lidstaten te beschermen door een verbod op het doden en vangen van vogels en op het vernielen, rapen of in bezit hebben van hun eieren. Ook moeten Speciale Beschermingszones worden ingesteld, die voldoende groot en gevarieerd zijn en afdoende worden beschermd (Special Protection Areas of SPA's). Bij veranderingen binnen zo'n beschermingszone moeten de Europese waarden voor vogels serieus worden meegewogen.

Europese Habitatrichtlijn

Sinds 1992 is binnen de Europese Unie naast de Vogelrichtlijn ook de Habitatrichtlijn van kracht, die betrekking heeft op de bescherming van de leefgebieden van alle plant- en diersoorten anders dan vogels en op de bescherming van natuurlijke biotopen. Vergelijkbaar met de vogelrichtlijn verbiedt deze richtlijn het vangen, doden, plukken en ontwortelen van planten en dieren, het in bezit hebben of verhandelen ervan en het opzettelijk verstoren of vernielen van hun voortplantings- en rustplaatsen.

Ook volgens deze richtlijn moeten Speciale Beschermingszones worden ingesteld. Samen met de beschermde zones in het kader van de Vogelrichtlijn moeten die verspreid over het hele grondgebied van de Europese Unie een samenhangend netwerk vormen dat als Natura 2000 wordt aangeduid.

Wetlands-Conventie

In 1980 heeft Nederland zich formeel aangesloten bij de Wetlands-Conventie die al in 1971 tot stand kwam in Ramsar (Iran). Dit is een overeenkomst inzake watergebieden van internationale betekenis, in het bijzonder als verblijfplaats voor watervogels. Doel is deze watergebieden wereldwijd te beschermen tegen vernietiging en verlies van natuurwaarden. Een belangrijke achterliggende gedachte is dat vrijwel alle watervogels ook trekvogel zijn, waardoor ze voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van een reeks gebieden in verschillende landen of zelfs in verschillende werelddelen. In aanmerking komen moerassen, vennen, veen- of plassen-gebieden, natuurlijk of kunstmatig, blijvend of tijdelijk, met stilstaand of stromend water, zoet, brak, of zout water en met inbegrip van zeewater, tot een maximale diepte van 6 meter.

grotendeels is nagekomen. Dat blijkt ook uit de laatste Natura-2000-barometer van de Europese Commissie (stand mei 2004, europa.eu.int/comm/environment/nature/home.htm) waarin Nederland tot de drie lidstaten behoort met de beoordeling 'grotendeels volledig'. De meeste andere landen moeten het doen met 'onvolledig' terwijl hekkensluiter Frankrijk zelfs de kwalificatie 'aanmerkelijk onvoldoende' heeft gekregen. In totaal zijn nu in Nederland 79 gebieden onder de Vogelrichtlijn aangewezen.

Na de aanwijzing van de gebieden in maart 2000 zijn door een groot aantal belanghebbenden bezwaarschriften (in totaal 1700) ingediend die er meestal op gericht waren de aanwijzingen ongedaan te maken of de omvang van het gebied te verkleinen. Medio 2004 zijn de meeste bezwaarschriften afgehandeld. Het merendeel van de gebieden is zonder kleerscheuren uit de procedure gekomen en in vrijwel alle gevallen bevestigd in beroepsprocedures door de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State. Daarnaast zijn in een aantal gevallen gebieden aanmerkelijk uitgebreid omdat de gekozen begrenzing onvoldoende recht deed aan de verspreiding en het terreingebruik van de vogels waarvoor de gebieden zijn aangewezen (zoals ganzen en zwarte stern): Leekstermeergebied, IJssel, Gelderse Poort, Neder-Rijn, Waal en Oostelijke Vechtplassen. In het tekstkader (op pagina 30) zijn de belangrijkste aanpassingen samengevat (zie ook <http://www.minInv.nl/natura2000>).

Vogelbescherming Nederland heeft ook, in een aantal gevallen samen met de Vereniging Natuurmonumenten, bezwaarschriften ingediend met betrekking tot de begrenzing van gebieden. Dit betreft IJssel, Neder-Rijn, Gelderse Poort, Waal, Markermeer, Oostelijke Vechtplassen, IJperveld (Oostzanerveld belangrijk voor foeragerende smienten), Wormer- en Jisperveld (alleen centrale deel aangewezen).

De eerste zes bezwaarschriften zijn inmiddels afgehandeld met positief resultaat (zie kader). Een beslissing over uitbreiding van beide Noord-Hollandse gebieden wordt op korte termijn verwacht. Men is overigens niet over één nacht ijs gegaan; wie meer wil weten over de achtergronden: zie Alterra-rapporten 328 en 374 (www.alterra.wur.nl/NL/prodpubl).

Naast uitbreiding zijn er nog twee gebieden waarvan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aanwijzing heeft aangekondigd: Zeevang en Strabrechtse Heide. Aanwijzing is in maart 2000 helaas uitgebleven bij gebrek aan degelijke onderbouwing in de vorm van vogeltellingen. De vogelwerkgroep van KNNV Hoorn heeft inmiddels in het geval van Zeevang in de leemte voorzien en het gebied blijkt zich zonder meer te kwalificeren voor de smient. Ook wat betreft de kraanvogel op de Strabrechtse Heide zijn inmiddels aantallen boven water gekomen die aanwijzing van het gebied rechtvaardigen. Verdere aanwijzingen zijn op korte termijn niet te verwachten. Het ministerie van LNV is van mening dat Nederland nu aan zijn Europese verplichtingen ingevolge de Vogelrichtlijn heeft voldaan en het wordt daarin gesteund door de Europese Commissie. Wel is er een recente uitspraak van de Raad van State waarin een besluit om een gebied niet aan te wijzen door de rechter is vernietigd. Het betreft een graslandgebied bij Alkmaar (Abtskolk-De Putten), één van de drie vaste pleisterplaatsen van dwergganzen die zijn voortgekomen uit het Zweedse herintroductieproject. Het is nog niet duidelijk welke consequenties uit deze uitspraak worden getrokken.

Overlap Habitat- en Vogelrichtlijn

Vorig jaar is ook de definitieve lijst van gebieden die Nederland onder de Habitatrichtlijn zal gaan aanwijzen, vastgesteld. Het gaat om gebieden ter bescher-

Wijzigingen in wetland-SBZ's na de aanwijzing in 2000

Leekstermeergebied: uitbreiding in de Polder Matsloot-Roderwolde wegens de functie als voedselgebied voor ganzen zoals de kolgans.

Waddeneilanden, Noordzeekustzone, Breebaart: deze aanwijzing is om technische redenen gesplitst in zes gebieden: Duinen Texel, Duinen Vlieland, Duinen Terschelling, Duinen Ameland en Duinen Schiermonnikoog en Noordzeekustzone. De aanwijzing van Breebaart is vooralsnog vervallen.

Voordelta: de noordpunt van het gebied ten westen van de Maasvlakte was oorspronkelijk van aanwijzing uitgezonderd ten behoeve van de aanleg van de tweede Maasvlakte. Op verzoek van de Europese Commissie is dit snel na de aanwijzing in 2000 rechtgezet.

Voornes Duin: de beschermingszone (maar niet de wetland-aanmelding) is beperkt tot de duinmeren Breedewater en Quackjeswater omdat lepelaar en aalscholver geen gebruik maken van het omringende duingebied.

Hollands Diep: de Esscheplaat is uit het gebied gehaald omdat dit wilgenbos geen rol van betekenis speelt voor de watervogels waarvoor het gebied is aange-wezen.

Zoommeer: de Molenplaat maakt niet langer deel uit van de SBZ omdat dit gebied geen ecologisch onderdeel is van het Zoommeer (door dijken begrensd) maar wel van het natuurgebied Markiezaat.

Grevelingen: bos- en recreatiegebied De Punt is buiten de begrenzing gebracht.

Markermeer: kleine uitbreiding aan de zuidkant van de Houtribsluizen (visdiefkolonie).

IJssel: uitgebreid tot vrijwel het gehele winterbed dus inclusief delen met agrarische hoofdfunctie die van aanwijzing waren uitgezonderd voor ganzen en andere watervogels.

Neder-Rijn: zie IJssel.

Gelderse Poort: zie IJssel.

Waal: zie IJssel.

De Wieden: enige agrarische percelen aan de zuidoostzijde zijn uitgezonderd.

IJperveld e.o./ Wormer- en Jisperveld: beslissing nog niet genomen (medio 2004).

Oostelijke Vechtplassen: uitgebreid met de Loosdrechtse Plassen (2e t/m 5e plas) wegens de foerageerfunctie voor de zwarte stern die elders in het gebied broedt.

(Verder grenswijzigingen van twee 'droge' gebieden: Leenderbos en Weerter- en Budelerbergen.)

noordse woelmuis

ming van bepaalde habitattypen en diverse planten- en diersoorten, niet zijnde vogels. De procedure van aanwijzing van deze Habitatrichtlijngebieden gaat anders dan bij de Vogelrichtlijn. Aanwijzing gebeurt hier op grond van een lijst van gebieden die door de Europese Commissie wordt vastgesteld (zie ook Vogelnieuws, oktober 2003 en De Levende Natuur, juli 2003). Deze lijst is medio 2003 bij de Commissie ingediend en goedgekeurd. In totaal gaat het om 141 gebieden waarvan er 58 ook al als speciale beschermingszone onder de Vogelrichtlijn zijn aangewezen.

De overlap met Vogelrichtlijngebieden is zelfs nog groter als gekeken wordt naar de oppervlakte: ruim 85% van de habitat-oppervlakte is tevens aangewezen onder de Vogelrichtlijn. Van deze 58 vogelgebieden zijn er 32 grootschalige wetlands (inclusief de kustduinen), die ruim tweederde van de totale habitat-oppervlakte omvatten; bijvoorbeeld Waddenzee en Deltawateren. Tabel 1 (pag 34) geeft een overzicht van de Vogelrichtlijngebieden (wetlands) die ook

zijn aangemeld voor de Habitatrichtlijn en de mate van overlap. In globale termen zijn ook de habitatwaarden geduid.

Opmerkelijk is dat sommige bekende vogelgebieden in de tabel ontbreken. Meest in het oog springend zijn IJsselmeer, Lauwersmeer en Oostvaardersplassen. Deze gebieden kwalificeren zich niet voor aanmelding onder de Habitatrichtlijn omdat de habitattypen en soorten er niet of nauwelijks voorkomen. In het geval van het IJsselmeer komt het habitatype 'van nature eutrofe meren' nog het dichtst in de buurt maar de voor dit type kenmerkende waterplantenvegetatie ontbreekt er grotendeels (van SBZ Markermeer & IJmeer zijn alleen delen aangemeld met belangrijke kranswiervegetaties). Meer verbazing wekt het ontbreken van een gebied als de Oostvaardersplassen. Hiervoor geldt hetzelfde: er komt geen enkele van de habitattypen of soorten voor die in dit kader van belang zijn. Rietvelden of pioniervegetatie met moerasandijvie zijn niet in de Habitatrichtlijn opgenomen.

NEDERLANDSE WETLANDS

Kust

- 1 Waddenzee
- 2 Texel
- 3 Vlieland
- 4 Griend
- 5 Terschelling
- 6 Ameland
- 7 Engelsmanplaat
- 8 Schiermonnikoog
- 9 Rottumeroog en Rottumerplaat
- 10 Balgzand
- 11 Friese Waddenkust
- 12 Lauwersmeer
- 13 Groningse Waddenkust
- 14 Dollard
- 15 Noordzee benoorden de Wadden
- 16 Zwanenwater
- 17 Voordelta / Voornes Duin
- 18 Haringvliet
- 19 Hollands Diep
- 20 Volkerakmeer
- 21 Grevelingen
- 22 Oosterschelde, inclusief inlagen
- 23 Zoommeer
- 24 Markiezaat
- 25 Veerse Meer
- 26 Westerschelde en Saeftinghe
- 27 Het Zwin

IJsselmeergebied

- 28 IJsselmeer
- 29 Markermeer
- 30 Ketelmeer
- 31 Zwarte Meer
- 32 Drontermeer
- 33 Veluwemeer
- 34 Wolderwijd en Nuldernauw
- 35 Gooimeer en Eemmeer

Rivierengebied

- 36 IJssel
- 37 Gelderse Poort
- 38 Nederrijn
- 39 Waal
- 40 Biesbosch
- 102 Zwarte Water
- 106 Maasplassen*

Meren, moerassen en graslanden

- 41 Leekstermeer
- 42 Zuidlaardermeer
- 43 Groote Wielen
- 44 Oude Venen
- 45 De Deelen
- 46 Van Oordt's Mersken
- 47 Sneekermee / Terkaplesterpoelen
- 48 Witte en Zwarte Brekken / Oudhof
- 49 Oudegaasterbrekken
- 50 Fluessen, Vogelhoek en Morra
- 51 Rottige Meenthe en Brandemeer*
- 52 De Weerribben
- 53 De Wieden
- 54 Oostvaardersplassen
- 55 Lepelaarplassen
- 56 Eilandspolder
- 57 Zeevang*
- 58 Wormer- en Jisperveld
- 59 Zaanstreek / Waterland
- 60 Oostelijke Vechtplassen
- 61 Naardermee
- 62 Arkemheen
- 63 Nieuwkoopse Plassen
- 64 Reeuwijkse Plassen
- 65 Zouweboezem
- 66 Donkse Laagten
- 68 Yerseke en Kapelse Moer
- 101 De Wilck
- 103 Oudeland van Strijen
- 105 Boezems Kinderdijk

Venen en vennen

- 69 Fochteloërveen en Esmeer
- 70 Dwingelderveld
- 71 Bargerveen
- 72 Engbertsdijkvenen
- 73 Mariapeel en Deurnese Peel
- 74 Groote Peel
- 75 Strabrechtse Heide en Beuven*

* Deze gebieden zijn niet aangewezen onder de Europese Vogelrichtlijn

Vogelrichtlijngebied(en)	Overlap	Habitatrichtlijngebied	Belangrijke habitatwaarden
Alde Feanen	A	Alde Feanen	Laagveenhabitats
Bargerveen	A	Bargerveen	Hoogveen
Biesbosch	A	Biesbosch	rivierhabitats, bever & noordse woelmuis
Duinen Ameland	A	Duinen Ameland	Duinhabitats
Duinen Schiermonnikoog	A	Duinen Schiermonnikoog	Duinhabitats
Duinen Terschelling	A	Duinen Terschelling	Duinhabitats
Duinen Texel	B	Duinen Texel, Waal en Burg, Dijkmanshuizen en De Bol	duinhabitats & noordse woelmuis
Duinen Vlieland	A	Duinen Vlieland	Duinhabitats
Dwingelderveld	A	Dwingelderveld	natte heide & jeneverbessen
Eilandspolder	A	Eilandspolder (Oostelijk Deel)	noordse woelmuis
Engbertsdijkvenen	A	Engbertsdijkvenen	Hoogveen
Fochteloërveen	A	Fochteloërveen en Esmeer	Hoogveen
Friese IJsselmeerkust	A	Friese IJsselmeerkust	noordse woelmuis
Gelderse Poort	A	Gelderse Poort	Rivierhabitats
Grevelingen	A	Grevelingen	noordse woelmuis
Groote Peel	A	Groote Peel	Hoogveen
Groote Wielen	A	Groote Wielen	noordse woelmuis
Haringvliet	A	Haringvliet	voedselrijke ruigten, noordse woelmuis, vissen
Hollands Diep	C	Hollands Diep (Oeverlanden)	alluviaal wilgenbos
IJssel	A	IJsseluiteerwaarden	Rivierhabitats
Ilperveld, Varkensland en Twiske	A	Ilperveld/ Oostzanerveld/ Varkensland	laagveenhabitats, noordse woelmuis
Krammer-Volkerak	A	Krammer-Volkerak	noordse woelmuis
Kwade Hoek	C	Duinen Goeree	kwelder- en duinhabitats
Mariapeel & Deurnese Peel	A	Mariapeel en Deurnesepeel	Hoogveen
Markermeer & IJmeer	A	Gouwzee en Kustzone Muiden	kranswervevegetaties
Naardermeer	B	Naardermeer	kranswervevegetaties & laagveenhabitats
Nieuwkoopse Plassen	A	Nieuwkoopse Plassen en De Haeck	laagveenhabitats & noordse woelmuis
Noordzeekustzone	A	Noordzeekustzone	marien, zeehonden
Oostelijke Vechtplassen	A	Oostelijke Vechtplassen	laagveenhabitats & noordse woelmuis
Oosterschelde	A	Oosterschelde	marien, gewone zeehond & noordse woelmuis
Oudegaasterbrekken & Fluessen/ Vogelhoek/ Morra	A	Oudegaasterbrekken, Gouden Bodem en Fluessen	noordse woelmuis
Van Oordt's Mersken	B	Wijnjeterper Schar en Terwispeler Grootchar	Blauwgrasland
Veluwemeer & Wolderwijd	A	Veluwemeer en Wolderwijd	kranswervevegetaties
Voordelta	A	Voordelta	Marien
Voornes Duin	C	Voornes Duin	duinhabitats & groenknolorchis
Waal & Kil van Hurwenen	A	Rijswaard en Kil van Hurwenen	Rivierhabitats
Waddenzee	A	Waddenzee	marien & zeehonden
Weerribben	A	Weerribben	laagveenhabitats & grote vuurvlieder
Westerschelde & Verdrongen Land v. Saeftinghe	C	Westerschelde	estuarium & kwelders
Wieden	A	Wieden	Laagveenhabitats
Wormer- en IJsperveld	A	Wormer- en IJsperveld en Kalverpolder	laagveenhabitats & noordse woelmuis
Zouweboezem	B	Zouweboezem	grote modderkruiper
Zwanenwater	B	Duinen Zwanenwater en Pettemerduinen	Duinhabitats
Zwarte Meer	A	Zwarte Meer	van nature eutroof meer
Zwarte Water	A	Zwarte Water	Rivierhabitats

Tabel 1: Overzicht van de 'natte' vogelrichtlijngebieden die ook zijn aangemeld als Habitatrichtlijngebied, de mate van overlap (A: 91-100%, B: 51-90% en C: < 50% ook Vogelrichtlijn) en de belangrijke habitatwaarden per gebied.

Nederland op slot?

Onder deze titel verscheen in september 2003 een interdepartementaal beleidsonderzoek waarin de uitvoering van de Europese en Nederlandse natuurbeschermingswetgeving nader werd bezien (zie www.minfin.nl, trefwoord Vogelrichtlijn). Aanleiding was de landelijke commotie vanwege de aanwijzingen, de vrees dat er in de gebieden niets meer zou mogen en de beschermingsproblematiek van soorten als hamster, zandhagedis en rugstreeppad. Dit onderzoek heeft zich op twee vragen gericht:

1. Welke knelpunten ondervindt Nederland bij de implementatie van de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn en in hoeverre zijn deze knelpunten specifiek voor Nederland?
2. Welke mogelijke oplossingsrichtingen dienen de doelstellingen van de richtlijnen, waarborgen een passende afweging van verschillende maatschappelijke belangen en bieden op termijn duurzame mogelijkheden?

Het rapport geeft een overzicht van de inhoud en implementatie van de richtlijnen, inventarisatie van knelpunten, oplossingsrichtingen en een reeks aanbevelingen. De hand wordt vooral in eigen boezem gestoken door de constatering dat er meer politieke en bestuurlijke aandacht voor de richtlijnen moet komen teneinde beter begrip te krijgen voor de inhoud van de richtlijnen, de voorlichting te verbeteren en de toepassing te bevorderen. Belangrijke actiepunten zijn het omzetten van de Europese beschermingsbepalingen in de Natuurbeschermingswet, het opstellen van beheersplannen voor de aangewezen gebieden, verduidelijking van bepalingen en begrippen en – als dat niet voldoende is – richtlijnen wijzigen. Duidelijk is in elk geval dat er nog veel werk te doen valt.

Omzetting in de Nederlandse wetgeving

Medio 2004 waren de Europeesrechtelijke bepalingen (Habitatrichtlijn, art. 6) waaraan de aangewezen gebieden hun bescherming ontleen, nog steeds niet in Nederlandse wetgeving (cq. Natuurbeschermingswet) omgezet. Eerst werd het niet nodig gevonden, toen was er onenigheid over de vorm en het parlement heeft de nodige tijd genomen voor de behandeling van het wetsontwerp. Uiteindelijk is het wetsontwerp (ingediend december 2001) dan toch eind april 2004 door de Tweede Kamer aangenomen. De Eerste Kamer is nu aan zet, waarna de wet spoedig in werking zal kunnen treden (dat zal echter wel 2005 worden). In de praktijk betekent dit het volgende:

- Aanwijzingsbesluiten die naast een toelichting op de redenen van aanwijzing en een kaart met de begrenzing, een opsomming omvatten van *instandhoudingsdoelen*, zullen bepalend zijn voor beheer en bescherming van het gebied. Dit betekent dat veel vogelrichtlijnbesluiten van oudere datum aanvulling behoeven.
- Verplichte *beheersplannen* voor alle richtlijngebieden binnen drie jaar na aanwijzing. De beheersplannen zullen onder meer duidelijkheid moeten verschaffen over noodzakelijke beheersmaatregelen en toelaatbaarheid van bestaand gebruik.
- *Vergunningenstelsel* voor alle projecten en andere handelingen die, gelet op de instandhoudingsdoelen, kunnen leiden tot verslechtering van habitats/ leefgebieden en verstoring van soorten waarvoor het gebied is aangewezen. Dit betreft de uitvoering van een 'passende beoordeling' van mogelijk schadelijke handelingen (*habitattoets*).
- De werking van de nieuwe wet zal na drie jaar *geëvalueerd* worden met betrekking tot het opstellen van

beheersplannen en de uitvoering van de habitattoets.

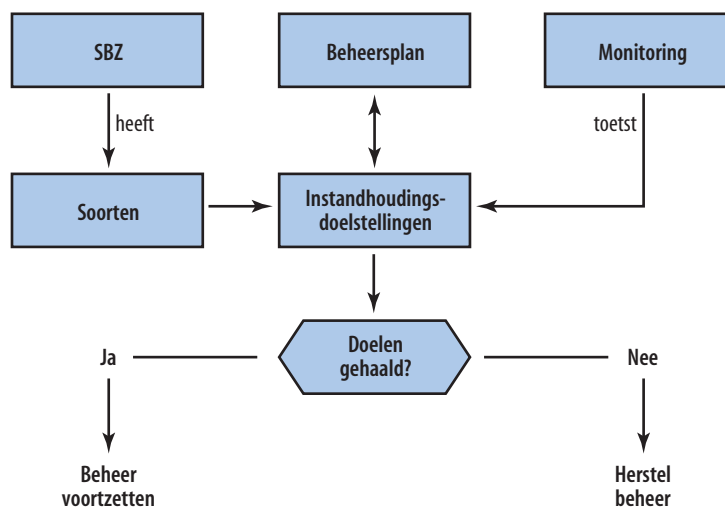
In het Themanummer Wetlands 2003 van Vogelnieuws schreef juriste G. Durville over het wetsontwerp een artikel onder de sprekende kop *'Zeggenschap over bescherming dreigt versnipperd te raken'*. Zover is het gelukkig niet gekomen want er is (voorlopig) gekozen voor een stelsel van vergunningen die door het rijk (staats eigendommen) of de provincies (overige eigenaren) zullen worden verleend. Een ander pluspunt is dat voor alle gebieden beheersplannen verplicht zijn gesteld zodat er duidelijkheid ontstaat over wat in de gebieden wel en niet kan en welke beheersmaatregelen moeten worden getroffen om de natuurwaarden (actief) in stand te kunnen houden.

Nieuwe fase Natura 2000: doelen en beheer

Medio 2003 is onder leiding van het ministerie van LNV een veelomvattend project van start gegaan, gericht op het formuleren van instandhoudingsdoelen per gebied, het treffen van voorbereidingen voor de 'nieuwe generatie' aanwijzingsbesluiten en het opstellen van kaders voor beheersplannen. Het vaststellen van de instandhoudingsdoelen gebeurt zowel op landelijk als gebiedsniveau. De landelijke doelen zijn een vertaling van Europese verplichtingen, de doelen op gebiedsniveau concretiseren de bijdrage van afzonderlijke gebieden aan deze verplichting. De Europese verplichting komt er kort gezegd op neer dat van habitattype en soorten een 'gunstige

bonte strandlopers

figuur 1

staat van instandhouding' moeten worden gehandhaafd of, bij afwezigheid daarvan, hersteld. De doelen omvatten dus niet alleen de natuurwaarden die moeten worden beschermd, maar ook kwantitatieve en kwalitatieve streefwaarden.

Een voorbeeld is de roerdomp waarvoor 17 speciale beschermingszones zijn aangewezen. Vergeleken met 25 jaar geleden is de soort zowel qua aantal als verspreiding met de helft afgenomen (tot 200 - 250 territoria). We kunnen in dit geval dus geenszins spreken van een 'gunstige staat van instandhouding'. Een streefwaarde van 500 uit het Beschermingsplan Moerasvogels voldoet daar wel aan. Dat betekent dat in een topgebied als SBZ Oostvaardersplassen (2003: 49!) de populatie in stand moet worden gehouden terwijl in veel andere gebieden extra (beheers)maatregelen zullen moeten worden getroffen om de leefgebieden voor de soort te verbeteren.

Figuur 1 laat de samenhang zien tussen instandhoudingsdoelen, beheersplan en niet te vergeten monitoring; een onmisbare schakel om te kunnen volgen in hoeverre aan de gestelde doelen wordt voldaan. Duidelijk is wel dat op *Natura 2000* gerichte beheersplannen voor de uitvoering een belangrijke rol zullen gaan spelen. Ze moeten houvast

bieden aan zowel de beheerders, eigenaren als aan allerlei andere groepen van gebruikers. Gelet op de uiteenlopende belangen zal de voorbereiding van de beheersplannen geen eenvoudige opgave worden. En dan te bedenken dat het om bijna 220 gebieden gaat waarvoor binnen drie jaar (na aanwijzing) dergelijke plannen moeten zijn opgesteld!

Tijdswinst kan echter worden bereikt door gelijksoortige gebieden in één plan te combineren en vooral door overlap-pende Vogel- en Habitatrichtlijngebieden in één plan te behandelen. Dat laatste is alleen al gewenst om te benadrukken dat het niet alleen gaat om het veilig stellen van bepaalde vogelsoorten of habitattypen maar om de *integrale* bescherming van onze beste natuurgebieden. Vogelbescherming Nederland draagt daaraan in ieder geval een steentje bij door een voorzet te geven aan de vogeldoelen en in samenwerking met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer in meer algemene zin mee te denken over doelen en beheer voor *Natura 2000*.

4 MOERASVOGELS EN HUN KANSEN IN NEDERLAND

Het Beschermingsplan Moerasvogels 2000 - 2004 gaat zijn vierde en laatste jaar in. Het plan, een beleidsbesluit van het ministerie van LNV, wordt gecoördineerd en uitgevoerd door Vogelbescherming Nederland, samen met een speciale klankbordgroep van een brede vertegenwoordiging. In de uitvoering wordt met een veelvoud aan andere organisaties samengewerkt: van natuur- en landschapsbeheerders, provincies en waterschappen tot agrarische natuurverenigingen en vrijwilligers.

De aanleiding tot het opstellen van dit Beschermingsplan was de sterke bedreiging die moerasvogels in Nederland ondervinden. Als rivierdelta aan zee was Nederland vroeger rijkelijk bedeed met moerassen. Doordat ons land in de loop van de eeuwen grootschalig in cultuur is gebracht, resteert er maar weinig moeras. De versnippering en de kleine schaal vormen een groot probleem, maar daarnaast staan moerasvogels in dit resterende moeras sterk onder druk door een onnatuurlijk peilbeheer, slechte waterkwaliteit, ongunstige vegetatieontwikkelingen en te intensief rietbeheer.

In het Beschermingsplan zijn dertien aandachtsoorten geselecteerd, die samen representatief zijn voor de diverse moerastypen en moerasgebieden die Nederland rijk is. Door deze groep van soorten 'in te zetten' is het mogelijk om moeras-ecosystemen in hun diversiteit én als geheel te bestrijken. In ecosystemen hangt immers alles met elkaar samen en deze benadering doet dan ook meer recht aan het grotere geheel. Tien aandachtsoorten nemen af en/of zijn zeldzaam; drie zijn stabiel of zitten in de lift.

Doelen van het beschermingsplan

Voor de korte termijn (tot 2005) zijn de doelen: bescherming en handhaving van de biotoopkwaliteit van bestaande kerngebieden; stoppen van de afname in aantallen en/of verspreiding van roerdomp, woudaapje, kwak, purperreiger, blauwe kiekendief, porseleinhoen, zwarte stern, snor, grote karekiet en baardmannetje; tenminste behoud van aantallen en verspreiding van lepelaar, krooneend en blauwborst.

Voor de langere termijn (2018 tot afronding EHS) zijn dat het realiseren van een toename van aantallen en verspreiding tot levensvatbare populaties in Nederland.

Elke soort heeft zijn eigen habitateisen en problemen; die worden in het plan beschreven. De achterliggende oorzaken - in het plan knelpunten genoemd - zijn gerangschikt naar prioriteit. Er zijn maatregelen ontwikkeld om deze knelpunten aan te pakken. De belangrijkste knelpunten zijn: onnatuurlijk waterpeilbeheer; gebrek aan dynamiek in het waterregiem (peilverschillen tussen seizoenen en tussen jaren); eutrofiëring; geringe schaal van broedgebieden; gebrek aan jonge verlanding; ongunstig vegetatiebeheer; verdroging; ongunstige ontwikkelingen in omliggend agrarisch gebied.

Uitvoering: aandacht, onderzoek, advies en lobby, maatregelen

In een plan van aanpak zijn de maatregelen naar thema gerangschikt en worden activiteiten en beschikbare budgetten weergegeven. De coördinatie en uitvoering van het Beschermingsplan is door het ministerie van LNV gedelegeerd aan Vogelbescherming Nederland. Naast een moerasvogel-team is hiervoor een klankbordgroep met een brede vertegenwoordiging in het leven geroepen.

Aandacht

De afgelopen drie jaar is veel energie gestoken in het vergroten van de aandacht voor moerasvogels en hun knelpunten bij beheerders, bestuurders en vrijwilligers. Voor een adequate bescherming is draagvlak

onontbeerlijk; om de noodzaak van bescherming te laten beklijven moeten de betrokken partijen er achter staan. Dit is te bereiken door het uitdragen van informatie, het op gang brengen van discussie, door adviseren en lobbyen. In het beschermingswerk vindt het plaats in de vorm van - onder andere - bijeenkomsten, presentaties, publicaties, de moerasvogel-website en veldbezoeken.

Een greep uit de vele voorbeelden.

- In 2003 zijn op twee locaties purperreigerthemedagen georganiseerd voor terrein- en waterbeheerders, beleidsmakers en onderzoekers. Lezingen, een bezoek aan voorbeeld-projecten als de Zouweboezem bij Ameide en in de Alde Feanen in Friesland, leverden tijdens deze dagen niet alleen veel informatie op voor de deelnemers, maar ze waren vooral ook aanleiding tot het uitwisselen van ervaringen en discussies over beheersmaatregelen. De inspiratie die tijdens dergelijke bijeenkomsten wordt opgedaan vormt een goede voedingsbodem voor daadwerkelijk beschermingswerk in de toekomst. Dat geldt ook voor het symposium 'Moerasvogels op peil', dat eveneens beheerders en onderzoekers bijeenbracht. De presentatie van onderzoeksresultaten over oorzaken van achteruitgang van moerasvogels leidde tot interessante discussies over de vertaling van deze resultaten naar aanbevelingen voor het beheer.
 - De twee moerasvogel-themanummers van Vogelnieuws (april 2002 en juni 2003) bevatten een grote verscheidenheid aan artikelen waarin beschermers, beheerders en onderzoekers aan het woord komen. Het blad is een uitstekend instrument bij de verbreiding van het draagvlak.
 - Kleurrijk en informatief was ook een mailing naar waterbeheerders, bestaande uit informatie over het Beschermingsplan en een originele moerasmuismat.
- Waterbeheer is van groot belang voor moerasvogels, zowel wat peilbeheer en waterkwaliteit als onderhoud en inrichting

betreft. Waterschappen vormen dan ook een belangrijke doelgroep en de mailing heeft zeker bijgedragen aan een toegenomen bekendheid van de moerasvogelproblematiek bij waterbeheerders.

- Een keur aan media heeft – vaak meer dan eens – aandacht aan 'moeras en moerasvogels' gegeven. Daarmee hebben ze niet alleen bijgedragen aan het verspreiden van kennis en bekendheid maar ook aan het vergroten van het besef dat moerasvogelbescherming nodig is.

Onderzoek

Daarnaast is, met middelen vanuit het Beschermingsplan, veel onderzoek uitgevoerd om hiaten in kennis over moerasvogels op te vullen. Het gaat om onderzoek naar habitat-eisen, streefwaarden, voedslecolgie, broedsucces, water- en vegetatiebeheer in kernmoerassen, voedsel- en broedgebieden buiten kernmoerassen. Deze onderzoeken hebben veel nieuwe informatie opgeleverd, die goed in het veld toepasbaar is. Resultaten en rapporten worden breed verspreid onder beheerders, betrokkenen en geïnteresseerden en vormen stof voor tal van artikelen, publicaties en bijeenkomsten. Ook door veldbezoeken met bijvoorbeeld terreinbeheerders, en de projectdatabase op de website www.moerasvogels.nl, wordt de nieuwe kennis uitgedragen en benut. Rapporten zijn beschikbaar bij Vogelbescherming of kunnen via de website worden gedownload.

Voorbeelden zijn:

- Jonge verlandingsstadia in Nederland (Bureau Waardenburg).
- Een landelijke inventarisatie van riet en krabbenscheer en verwerking in een database.
- Provinciale streefwaarden moerasvogels (Bureau Waardenburg).
- Formulering van toetsbare doelen voor aantallen moerasvogels en habitat per provincie.

Commerciële rietooft en moerasvogels

Spraakmakend bleek het onderzoek 'Huidige omvang rietooft in Nederlandse moerassen en verbetering van rietbeheer voor moerasvogels', uitgevoerd door Bureau Waardenburg. Het doel was om zicht te krijgen op de oppervlakte riet die jaarlijks worden gemaaid voor commerciële doeleinden. Deze wijze van maaien is doorgaans dermate grondig dat er voor rietvogels weinig ruimte overblijft. Het grootschalige, intensieve maaien voor commerciële doeleinden zorgt ervoor dat riet geen kans krijgt om oud te worden. Voor veel moerasvogels is oud, stevig riet juist een belangrijke voorwaarde, bijvoorbeeld voor de grote karekiet. De gemaaide rietvelden zijn nog kaal op het moment dat moerasvogels hun broedplaatsen zoeken, en te droog en te uniform om er later in het seizoen voldoende voedsel te kunnen vinden. In het Beschermingsplan Moerasvogels van het ministerie van LNV, dat door Vogelbescherming Nederland wordt gecoördineerd, is te lezen dat ongunstig vegetatiebeheer – in wezen de commerciële rietooft – een knelpunt is voor elf van de dertien moerasvogelsoorten die in het plan centraal staan.

Anderzijds is rietmaaien wel nodig, omdat anders grote delen moeras zouden veranderen in bos. Maaien heeft een belangrijke plaats in het vegetatiebeheer van moerassen. De volgende vraag was dan ook in hoeverre en op welke wijze rietooft en moerasvogels zodanig te combineren zijn dat er voor moerasvogels een betere situatie ontstaat.

In het onderzoek is de omvang van de commerciële rietooft in 19 belangrijke moeraskerngebieden in Nederland bepaald en gedigitaliseerd. Vervolgens zijn vogeldichtheden bepaald in gemaaid en ongemaaid riet, voor zowel laagveen- als kleimoerassen. Op basis hiervan zijn de potenties voor moerasvogels uitgerekend bij verschillende maaiscenario's.

Het blijkt dat gemiddeld bijna eenderde van al het riet in deze moerassen jaarlijks voor de verkoop gemaaid wordt. Lokaal zijn er echter grote verschillen. In bepaalde gebieden wordt niet of nauwelijks commercieel geoogst, maar in een aantal belangrijke moerassen (Weerribben, Nieuwkoopse Plassen, Makkumer en Workumer Waard, IJsseldelta) gaat het om driekwart of meer van het totaal oppervlak riet in het gebied. Ook de intensiteit verschilt; meestal worden percelen in hun geheel gemaaid (waarbij 1% of minder blijft staan), lokaal hanteren beheerders restricties dat rond 10% blijft staan.

De potentiële vogeldichtheden zijn vergeleken voor vier maaiscenario's (1%, 15%, 50% en 100% overjarig riet) voor een aantal laagveen- en kleimoerassen, waarbij geldt dat het overjarig riet optimaal gesitueerd is (met name langs water- of struweelranden). Hieruit blijkt dat bij laagveen al een optimale vogeldichtheid wordt bereikt bij het 15%-scenario; dat betekent dat rietvogeldichtheden niet verder toenemen als er meer overjarig riet gerealiseerd wordt. Voor kleimoerassen ligt het optimum bij 50% overjarig riet. Dit zijn verrassende resultaten; de enige uitzondering zijn snor (gebaat bij meer oud riet) en koloniebroeders als purperreiger en lepelaar (die voor een broedkolonie grotere eenheden oud riet nodig hebben).

De uitkomsten van dit onderzoek bieden dus interessante mogelijkheden om, met aanpassingen in de rietooft, moerasvogels veel meer plaats te geven in onze belangrijke rietmoerassen. Vogelbescherming Nederland gaat zich inzetten om, in overleg met terreinbeheerders en rietsnijders, de aanbevelingen uit het onderzoek in de oogst- en beheerspraktijk in te brengen.

- Voedselgebieden van de purperreiger in Nederland (Bureau Waardenburg). Overzicht en beschrijving van deze voedselgebieden en aanbevelingen voor inrichting en locaties voor nieuwe broedkolonies.
- Het voorkomen van de snor in relatie tot moeraskarakteristieken en moerasbeheer in Nederland (SOVON Vogelonderzoek Nederland). Overzicht van verspreiding, aantallen en ontwikkeling van de snor, habitateisen en aanbevelingen.
- Terreinkeus van de roerdomp in Nederlandse moerasgebieden (Bureau Waardenburg). Een onderzoek naar de habitat-eisen van roerdomp, te gebruiken als gereedschap voor evaluatie, inrichting en beheer van terreinen.
- Terreinkeus van porseleinhoen, snor en baardman in Nederlandse moerasgebieden (Bureau Waardenburg). Een onderzoek naar de habitat-eisen van deze soorten, te gebruiken als gereedschap voor evaluatie,

inrichting en beheer van terreinen.

- Het succes van de Zouweboezem als foerageergebied voor purperreigers (Bureau Waardenburg).
- Analyse van de succesfactoren voor purperreigers in een nieuw ontwikkeld en ingericht moeras.
- Leefgebieden van moerasvogels in agrarisch gebied (Bureau Waardenburg).
- Inventarisatie van de broed- en foerageergebieden van zwarte stern, lepelaar en purperreiger in agrarisch gebied en aanbevelingen voor verbeteringsmaatregelen.
- Jaar van de Roerdomp 2003 (SOVON). Analyse van de inventarisatiemethoden voor deze soort.

- Moerasvogels op peil: peilen op riet (Alterra). Studie naar de factoren die een rol spelen bij de achteruitgang en het herstel van (water)rietvegetaties in laagveenmoerassen en rivierkleigebieden.
- Moerasvogels op peil: voedselsituatie voor insectenetende moerasvogels (Alterra): Onderzoek naar het insectenaanbod in verschillende successiestadia.

Het lopende onderzoek naar de voedsel-ecologie en broedsucces van blauwe kiekendief en velduil op de waddeneilanden, dat wordt uitgevoerd door SOVON, zal meer licht werpen op de redenen voor de achteruitgang van deze soorten. Met de velduil

zwarte stern

gaat het ronduit slecht; de blauwe kiekendief vertoont trends die per eiland verschillen. De vraag is in hoeverre dit samenhangt met verschillen in het voorkomen en de beschikbaarheid van prooidieren. Ook wordt aandacht besteed aan verstoring van nesten. Rapportage over dit onderzoek zal plaatsvinden begin 2005.

Een ander onderzoek van SOVON richtte zich op de samenhang tussen habitatkwaliteit en broedsucces: welke habitatkenmerken hebben invloed op de reproductie van rietvogels? Bij dit onderzoek werd onder meer gebruik gemaakt van gegevens van zogenaamde 'constant effort sites', plaatsen waar al lange tijd volgens een gestandaardiseerde manier gevangen, gemeten en geringd worden. Dit rapport is in september 2004 verschenen.

Advies en lobby

Door middel van veldbezoeken, samen met beheerders, wordt enerzijds informatie uit het veld verkregen, anderzijds is het een goede gelegenheid om beheerders te adviseren en resultaten van onderzoek en uitvoeringsprojecten uit te dragen. Het gebruik van één of meer van de aandachtsoorten als 'ambassadeurs' van moerassen werkt hierbij vaak heel stimulerend. Niet zelden vormen geluiden uit het veld weer aanleiding voor nieuwe acties.

Meer kennis en een goed netwerk zorgen voor goede mogelijkheden om beleidsmakers en beheerders te adviseren en er te lobbyen voor een moerasvogelvriendelijker beheer en inrichting. Dit gebeurt niet alleen bij terreinbeheerende organisaties maar ook bij provincies en waterschappen.

Een goed voorbeeld is het inzetten van een onderzoek naar de mogelijkheden voor moerasvogels in het gebied De Venen in het Groene Hart. Een goede presentatie van de onderzoeksgegevens in een rapport en een goed leesbare brochure versterken het draagvlak voor moerasnatuur. Ook het voorstel voor een beter peilbeheer in de Rijnstrangen

in de Gelderse Poort - waar grote karekiet en roerdomp dreigen te verdwijnen - dat samen met andere natuurorganisaties is aangeboden aan het waterschap, is hiervan een voorbeeld. De belangstelling van media en de daaruit voortvloeiende publiciteit zijn dan belangrijke gereedschappen.

Maatregelen

Draagvlak en kennis alléén zijn natuurlijk nog niet voldoende om daadwerkelijk iets voor moerasvogels te betekenen.

Uitvoering van inrichtings- en herstelmaatregelen en aanpassing van beheer; daar merken de aandachtsoorten (en het hele moerasesysteem) pas iets van. Op diverse plaatsen in Nederland zijn projecten uitgevoerd - vaak op initiatief van terreinbeheerders - met steun vanuit het Beschermingsplan en meestal ook van andere organisaties zoals provincies, stichtingen landschapsbeheer en vrijwilligers. Voorbeelden hiervan zijn verschillende - deels nog lopende - projecten habitatverbetering ten behoeve van de roerdomp. Voor deze soort zijn of worden inrichtingsmaatregelen genomen in onder meer 't Twiske en de Eilandspolder in Noord-Holland, in Kockengen, en in de Lepelaarplassen in de Flevopolder.

Het gaat dan om het plaggen van verruigd rietland, het opzetten van peilen en het graven van sloten en poelen in rietland. Voor de zwarte stern zijn maatregelen genomen in het Wormer- en Jisperveld, de Krimpenerwaard, en polder Demmerik bij Vinkeveen. Baggeren van sloten, creëren van bloemrijke slootoevers en overhoekjes, en het niet maaien van perceelranden in de broedperiode; het zijn de meest toegepaste maatregelen en minstens zo belangrijk als het uitleggen van nestvlotjes. Ook voor de prooi-soorten moet er immers geschikt habitat zijn, zodat de voedselvoorziening voor zwarte sterns voldoende is.

Toekomst

Al met al heeft het concept van een beschermingsplan ‘nieuwe stijl’ - niet gericht op één soort maar op meerdere die samen een bepaalde habitat vertegenwoordigen - zijn nut wel bewezen. Moeras in de breedste zin van het woord, en zelfs aangrenzend agrarisch gebied, kan met de dertien aandachtssoorten bestreken worden. Ook kan per gebied, onderzoek of te bereiken doelgroep een voorbeeldsoort worden geselecteerd die als ‘vlaggenschip’ dient. Moerasvogels zijn zeer aansprekende soorten en kunnen goed model staan voor een groter geheel. Deze benadering biedt de mogelijkheid om meer naar het functioneren van een biotoop te kijken en gemakkelijker dwarsverbanden te leggen naar andere soortgroepen.

De looptijd van het Beschermingsplan eindigt weliswaar in april 2005, maar de problematiek van moerassen en de achteruitgang van veel moerasvogels blijven vanzelfsprekend de aandacht vragen. Vooral op het gebied van water- en rietbeheer, en subsidieprogramma's die beter op moeras en de beheerspraktijk zijn toegesneden, valt nog veel winst te boeken. Het werk zal dan ook ná april 2005 zeker worden voortgezet.

Meer informatie over de bescherming van moerasvogels op: www.moerasvogels.nl

5 MONITORING VAN VOGELS IN NEDERLANDSE WETLANDS

In de afgelopen jaren zijn speciale beschermingszones (SBZ) onder de Europese Vogelrichtlijn aangewezen, omdat ze vanwege hun vogelrijkdom bijzondere bescherming behoeven. Deze aanwijzingen vormen een belangrijke stap op weg naar het behoud en zo mogelijk de uitbreiding van natuurwaarden in Nederland. Dat onder deze gebieden wetlands prominent vertegenwoordigd zijn, is geen toeval. Wetlands typeren (een deel van) het Nederlandse landschap en hun aanwijzing onderstreept het belang dat ons land, zijn geringe oppervlakte ten spijt, voor tal van vogelsoorten heeft, vooral soorten die aan waterrijke habitats gebonden zijn.

Ook binnen de aangewezen gebieden staat de tijd echter niet stil en vinden voortdurend, bewust of onbewust veroorzaakte, processen plaats die tot verandering in terreingesteldheid kunnen leiden, en daarmee van invloed zijn op de aanwezigheid van vogels. Daarnaast zijn vogels onderhevig aan processen die zich buiten Nederland afspelen, zoals veranderingen in de Afrikaanse overwinteringsgebieden van zomervogels. Elk van die invloeden kan weer deel uitmaken van een grootschalig proces waarbij de invloed van lokale habitatfactoren, althans in eerste instantie, gering is. Dat is bijvoorbeeld het geval met de uitbreiding van de kleine zilverreiger over West-Europa. Om dit alles in de gaten te houden, vroegtijdig negatieve ontwikkelingen te signaleren en mogelijke oorzaken

te identificeren, is monitoring nodig: het volgen van de vogelaantallen in de tijd.

Dat levert de basisgegevens op waarmee de toestand van de Nederlandse wetlands periodiek geëvalueerd kan worden, wat vervolgens aanleiding kan zijn tot een bijstelling van beheer en beleid.

Monitoring van Nederlandse wetlands

Bij de evaluatie kan zowel de soort-ingang worden gekozen - welke soorten vertonen een ongewenste aantalsontwikkeling? - als de ingang per gebied; welke gebieden onderscheiden zich in negatieve zin van andere, hoe werken gebiedsveranderingen in op de aanwezige soorten? Nu de meest belangrijke wetlands formeel goed beschermd zijn tegen (verdere) aantasting,

zal deze evaluatie steeds noodzakelijker worden. Het formuleren van instandhoudingsdoelen - welke soorten worden per gebied van het meeste belang geacht, en in welke aantallen dienen ze voor te komen om te kunnen spreken van een gezonde populatie? - zal het maken van een concrete evaluatie sterk verbeteren. Positieve en negatieve ontwikkelingen kunnen dan worden afgemeten aan de hand van de geformuleerde doelstellingen.

Monitoring van vogels in de Nederlandse wetlands vindt hoofdzakelijk plaats onder de paraplu van SOVON Vogelonderzoek Nederland in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring en in samenwerking met het CBS. Er zijn duizenden vrijwilligers bij betrokken en er wordt samengewerkt met organisaties als het Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ), Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (RIZA), Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en provinciale instellingen die eveneens vogelgegevens verzamelen. Het onderzoek in de wetlands richt zich vooral op de aanwezigheid van broedvogels en van niet-broedende watervogels. Bij broedvogels past het onderzoek binnen het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) dat zich richt op kolonievogels en zeldzame broedvogels. Waardevolle gegevens worden ook verzameld in het kader van het Broedvogel Monitoring Project (BMP), vooral binnen het onderdeel Bijzondere Soorten dat zich richt op een vaste set aan schaarse soorten.

Bij het LSB wordt ernaar gestreefd in ieder geval de kerngebieden van de onderzochte soorten - veelal wetlands - jaarlijks te inventariseren, terwijl onderzoek in wetlands in het kader van het BMP eveneens krachtig wordt gestimuleerd. Het meest recente LSB-overzicht, met speciale aandacht voor monitoring in SBZ's, staat in Van Dijk et al. (2003). In dit rapport zijn ook de bronnen te vinden die hieronder, uit een oogpunt van

leesbaarheid, niet zijn opgenomen. De gegevens uit het Waddengebied en Deltagebied worden in detail besproken in Dijkse & Koks (2003) respectievelijk Meininger et al. (2003). De niet-broedende watervogels worden met ingang van seizoen 2000/01 maandelijks van september tot en met april in alle SBZ's geteld, uiteraard voor zover die voor deze vogelsoorten van belang zijn. Uit veel gebieden, met name rijkswateren, zijn overigens al lange series eerdere tellingen beschikbaar, die als referentiemateriaal voor de huidige situatie kunnen dienen. In het meest recent verschenen rapport (van Roomen et al. 2003) wordt uitgebreid ingegaan op het monitoringonderzoek aan watervogels binnen en buiten de Nederlandse wetlands.

Bij het monitoringonderzoek wordt zoveel mogelijk de exacte begrenzing van de SBZ's aangehouden, maar dit is niet in alle gevallen haalbaar. Bij veel rijkswateren, en in het bijzonder in het Wadden- en Deltagebied, is ervoor gekozen om de meer logische grenzen van de watersystemen aan te houden. Naar verwachting is deze aanpak niet van invloed op de vastgestelde trends. De evaluatie van veranderingen binnen de wetlands, op basis van getelde vogelaantallen, blijft hiermee mogelijk.

Broedvogels

Negatieve trend voor gevoelige soorten

Om een totaalbeeld te krijgen is per soort en per gebied de populatietrend in de periode 1990-2002 onder de loep genomen. Er is alleen gewerkt met werkelijk getelde aantallen - dus niet met bijstellingen - en er moesten uit tenminste drie jaren volledige tellingen bekend zijn.

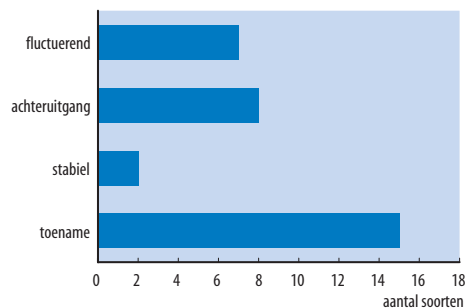
Het totaalbeeld van de trends in de gezamenlijke wetlands oogt positief (figuur 2) aangezien bijna de helft van de soorten een toename vertoont en slechts een kwart een afname (zie Bijlage 3A voor details). Dit

is echter een te snelle conclusie die nuancering behoeft. Tot de afnemende soorten behoren namelijk verschillende waarvan de Nederlandse populatie, zowel qua aantallen als verspreiding, zodanig gereduceerd is dat, bij continuering van de negatieve trend, het uitsterven op afzienbare termijn niet denkbeeldig is. Kempphaan en velduil (zie bijlage 3), met rond honderd, respectievelijk dertig paren en een verspreiding die in toenemende mate beperkt blijft tot slechts enkele regio's of gebieden, zijn hiervan een voorbeeld. Dat de voortdurende afname van strandplevier, paapje en grote karekiet nog steeds niet is omgebogen in een duidelijk herstel, baart eveneens zorgen.

Hetzelfde geldt voor de status van blauwe kiekendief en tapuit, waarvan de - meest opvallende - afname van recentere datum is, maar de aantalsontwikkeling in de jaren negentig erg negatief was. Zodanig dat gevreesd moet worden dat ze velduil respectievelijk paapje achterna zullen gaan. Na een toename tot aan het begin van de jaren negentig is ook de populatie kluten recent weer afgenomen, vooral op de voor deze soort zo belangrijke Fries-Groningse waddenkust. Voor deze soort geldt, net als voor de meeste hiervoor genoemde soorten, dat de Nederlandse broedpopulatie binnen Noordwest-Europa relatief groot is. Dat betekent een extra reden om alert te zijn op neergaande trends.

Oorzaken achteruitgang

Bij de afname van deze soorten spelen vele habitatfactoren een rol. Belangrijke componenten zijn het verdwijnen van pioniersituaties in kustgebieden – een voorbeeld is de strandplevier - en habitatveranderingen in duinen en moerassen. Voor de duinen gaat het dan om het verdwijnen van zandige of schaars begroeide plekken door vergrassing, verruiging en verstruweling. Daar zijn blauwe kiekendief, velduil en tapuit het slachtoffer van. Voor de moerassen gaat het om verdroging en versnelde verlanding

Figuur 2: Aantal soorten dat in aantal fluctueert, achteruitgaat, stabiel is of een toename vertoont.

door eutrofiëring en ongunstig waterbeheer; hier lijdt met name de grote karekiet onder. Ook regionaal bezien zijn het vooral habitatfactoren die bij neergaande trends van belang worden geacht, al is het doorgaans in combinatie met een of meer andere factoren. Per regio kan het anders liggen, zoals het voorbeeld van de kluut laat zien. Op de Fries-Groningse kusten is er predatie en verontrusting door vossen, terwijl tegelijkertijd de broedhabitat afneemt door verruiging van kweldervegetaties. De groeistagnatie in het Deltagebied hangt mogelijk samen met het geringe broedsucces in natuurontwikkelingsgebieden. Daar broedt weliswaar bijna de helft van de regionale populatie maar komen - vermoedelijk door voedselgebrek en onvoldoende beschutting - weinig jongen groot.

Onder de in aantal toenemende soorten zijn er verschillende waarbij de positieve trend sinds de jaren negentig een welkom maar nog lang niet volledig herstel vormt van eerder geleden verliezen. Roerdomp en purperreiger tonen lokaal een verrassende veerkracht waarbij ze tot op enige hoogte profiteren van adequaat terreinbeheer in enkele gebieden en gunstige weersomstandigheden in Nederland of Afrika. De roerdomp maakte een reeks zachte winters en enkele natte voorjaren mee, de purperreiger had veel minder last van droogte in zijn West-Afrikaanse overwinteringsgebieden. Maar op landelijke schaal hebben de reigers hun verliezen sinds de jaren zeventig nog

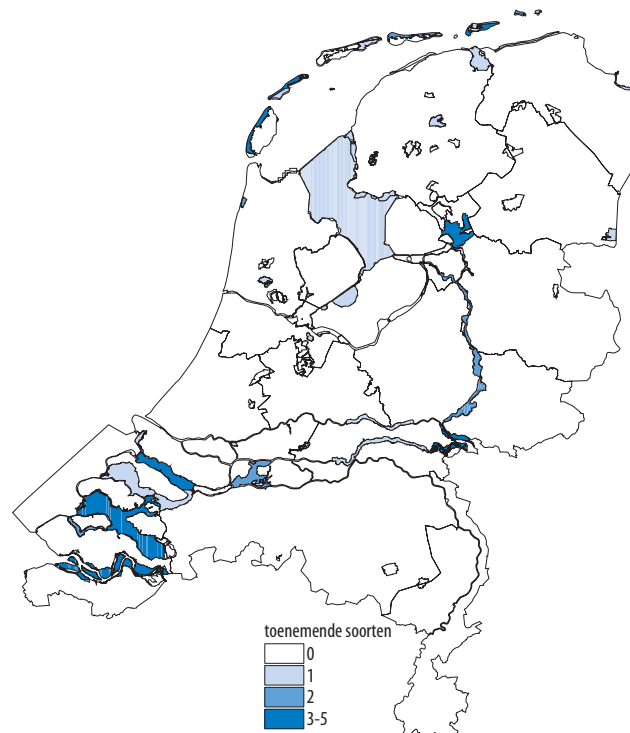
lang niet goedge maakt. Hetzelfde geldt in wat mindere mate voor grote stern, visdief en dwergstern waarvan de huidige populaties goed gedijen, zonder echter het niveau van een halve eeuw geleden te evenaren.

Bij verschillende andere soorten maakt de recente opbloei deel uit van een groot-schalig, min of meer geheel Europa omspannend patroon, waarbinnen de Nederlandse situatie bijzonder gunstig uitpakt. Voorbeelden hiervan zijn de geoorde fuut, de zwartkopmeeuw en de kleine mantelmeeuw. De sterke toename in Nederland van de geoorde fuut is mede mogelijk geweest door beschikbaarheid van vele vennen en door het overwegend gunstig terreinbeheer in heide- en veengebieden. De zwartkopmeeuw liet opvallend gunstige broedresultaten in het Deltagebied zien, zeker vergeleken met op dezelfde locaties broedende kokmeeuwen; dat heeft beslist bijgedragen aan de snelle populatiegroei. De kleine mantelmeeuw is inmiddels talrijker dan de zilvermeeuw; hij past zich met meer succes dan de zilvermeeuw aan veranderingen in de kustwateren aan. Ook de opleving van kwartelkoning en noordse stern moet in een internationale context worden gezien, al spelen factoren in Nederland zelf wel degelijk een rol. De kwartelkoning doet het bij ons waarschijnlijk goed vanwege influx uit Oost-Europa, waar de populatie - vermoedelijk tijdelijk - floreert en vanwege beschermingsmaatregelen in Nederlandse broedterreinen van kwartelkoningen. De Nederlandse populatie noordse sterns fluctueert hevig, afhankelijk van veel grotere populaties verder noordelijk.

Bij enkele andere toegenomen soorten moeten we nog even afwachten hoe bestendig de positieve trend zal blijken te zijn. Binnen deze categorie vallen porseleinhoen, nachtzwaluw, ijsvogel en oeverwaluw. Het totaalbeeld van het porseleinhoen is buitengewoon moeilijk te interpreteren door opvallende jaarlijkse fluctuaties, per gebied

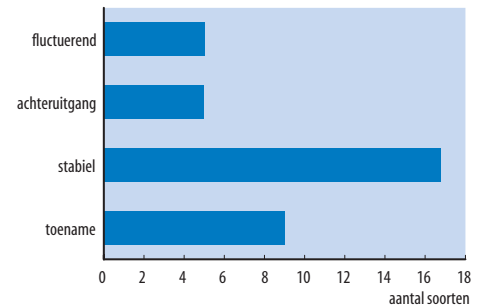
Figuur 3: Aantal afnemende selectie- en/of begrenzingssorten (broedvogels) per SBZ in 1990-2002. Per gebied zijn alleen soorten in de berekening genomen die voor dat gebied als selectie- en/of begrenzingssorten fungeerden bij de aanwijzing van het gebied (van Roomen et al. 2000).

Figuur 4: Aantal toenemende selectie- en/of begrenzingssorten (broedvogels) per SBZ in 1990-2002 (toelichting onder Figuur 3)

tegenstrijdige ontwikkelingen en het feit dat ze lastig te inventariseren zijn. De nachtzwaluw heeft een opvallend herstel in sommige kerngebieden laten zien, maar vertoont nog weinig tekenen van substantiële uitbreiding daarbuiten. De ijsvogel bereikte een ongekende populatietop rond 2002, maar die kan door enkele strenge winters teniet worden gedaan. De oeverzwaluw heeft zich hersteld tot het niveau van begin jaren zestig, maar uit het verleden zijn populatiecrashes bekend na droogteperioden in West-Afrika.

Wanneer we de situatie per gebied bekijken – met name gebieden waar drie of meer (voor dat gebied selecterende) soorten een duidelijke trend vertonen (figuur 3, 4) – zijn er per regio soms opvallende discrepanties te ontdekken. Zo springen binnen het Waddengebied de duinen van Ameland en het Lauwersmeer er op negatieve wijze uit, terwijl Texel (duinen), Vlieland (duinen) en Schiermonnikoog (waddenzijde) positief scoren. Binnen het Deltagebied vinden we dergelijke verschil-

Figuur 5: Aantal soorten dat in aantal fluctueert, achteruitgaat, stabiel is of een toename vertoont.

len tussen enerzijds Zoommeer (negatief) en anderzijds Haringvliet, Oosterschelde en Westerschelde (Saeftinghe uitgezonderd). Gemiddeld genomen is het beeld aan de positieve kant. Hoe uiteenlopend het beeld echter per gebied kan liggen bewijst de situatie in de Gelderse Poort, waar verschillende als belangrijk gekwalificeerde soorten zijn toegenomen: kwartelkoning, ijsvogel en oeverzwaluw. Tegelijk echter zijn enkele andere, even belangrijke en voor het gebied zeker zo kenmerkende soorten verontrustend afgenomen: roerdomp en grote karekiet. In het algemeen geldt dat veel soorten van

scholeksters, rosse grutto's en rotganzen

kustgebieden - vooral sterns en meeuwen, niet kluut en strandplevier - het goed deden in de jaren negentig, terwijl vooral riet- en moerasvogels in het verdomhoekje zaten. Zorgvuldig terreinbeheer kan echter ook bij deze categorie tot verrassende resultaten leiden (zie kader).

Niet-broedvogels

Met schelpdieretende soorten gaat het slecht

Het is momenteel nog niet mogelijk om van alle vogelsoorten die onder de Vogelrichtlijn vallen trends te berekenen binnen de SBZ's. Dit komt doordat sommige soorten met de huidige telmethoden bijna niet te monitoren zijn. De roodkeelduiker bijvoorbeeld, met de grootste aantallen op de Noordzee, is zowel vanaf land als vanuit een vliegtuig slecht te tellen. Voor de zwarte stern leveren slaaplaatstellingen veel beter inzicht in de aantallen dan de gehanteerde gebiedstellingen, waarvoor de vogels overdag te verspreid voorkomen. Bij ganzen past de huidige gebiedsindeling onvoldoende op de begrenzing van de SBZ's. Uiteindelijk kunnen voor 36 van de 50 soorten trends worden berekend.

Wanneer de aantalsontwikkeling van deze soorten in de gezamenlijke wetlands over de laatste tien telseizoenen (1992/93-2001/02) wordt beschouwd, ontstaat een divers beeld met iets meer toenemende dan afnemende soorten, en een grote midden-groep waarvan de aantallen stabiel zijn dan wel sterk fluctueren (figuur 5). Tot de toenemende soorten behoren aalscholver, berg-eend, kraakeend (zie bijlage 3), wintertaling, slob-eend, goudplevier, drieteenstrandloper, bonte strandloper en rosse grutto. Een afname vertonen fuut, tafeleend, topper, scholekster en kanoet (detail, zie bijlage 3B).

Per voedselgroep zijn er opvallende verschillen te constateren. Bij viseters bestaat er evenwicht - toename aalscholver, afname fuut - maar met schelpdiereters als eenden

Terreinbeheer De Wieden werpt vruchten af

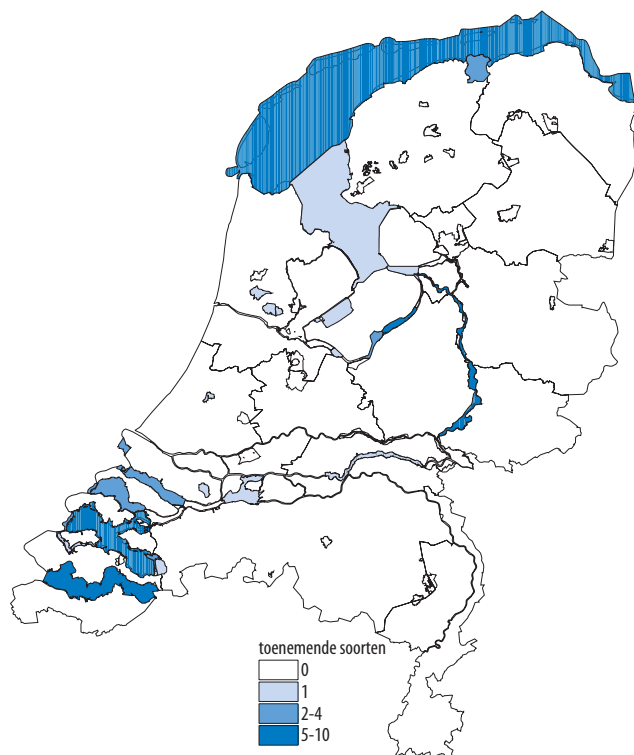
Veel als kwetsbaar beschouwde moerasvogelsoorten nemen al geruime tijd in aantal af. Het feit dat de afname heeft geleid tot versplintering van populaties binnen Nederland, en dat de afname veelal binnen geheel Noordwest-Europa wordt gerapporteerd, stemt niet optimistisch over het voortbestaan binnen ons land van deze soorten. Het te veel op de landbouwpraktijk afgestemde waterpeilbeheer blijkt in veel gevallen de motor achter de negatieve ontwikkeling te zijn. Verstard waterpeil in combinatie met eutrofiëring door de inlaat van gebiedsvreemd water leidt tot versnelde verlanding, verruiging van moerasvegetaties, onvoldoende aangroei van nieuw riet en kwaliteitsverslechtering van nog aanwezige rietkragen. De maatregelen om dit tij te keren zijn veelomvattend en kostbaar, en worden nog onvoldoende ter hand genomen. Lokaal zijn er echter opvallende successen geboekt, vooral door de aanleg van nieuwe natte natuur bij bestaande moerasgebieden.

Bijvoorbeeld de Zouweboezem die in korte tijd belangrijk is geworden voor porseleinhoen, zwarte stern en vooral purperreiger, waarvan de kolonie inmiddels de grootste van Nederland is. De Wieden is al net zo'n goed voorbeeld. Dit gebied vormt binnen Noordwest-Overijssel en omgeving een positieve uitzondering. Waar de moerasvogelsoorten purperreiger, roerdomp en porseleinhoen het in gebieden als het Zwarte Meer en De Weerribben moeilijk hebben, ontwikkelen ze zich in De Wieden in opwaartse richting. Het toch al water- en moerasrijke gebied kreeg een extra impuls door de instelling van een 'hoogwaterzone'; een door inundatie van weilanden aangelegde waterbuffer voor aangrenzende weidevogelgebieden. Mede hierdoor zijn De Wieden van speciaal belang omdat er nu grote aantallen roerdompen (23 paren, op een Nederlandse populatie van 300), purperreigers (52 op 477) en zwarte sterns (181 op 1400, en daarmee de grootste vestiging binnen Nederland) voorkomen. De getallen zijn uit 2002. Ook voor de ijsvogel (10 paren in 2002) en grote karekiet (10) vormen De Wieden een belangrijke broedplaats, in sommige jaren bovendien voor de kwartelkoning (slechts 3 in 2002, maar 13 in 1998 en 2000). De vestiging van de grote zilvreiger en de lepelaar in 2003 vormt het toefje slagroom op deze taart. Dat de moerasvogels onder deze soorten het in dit gebied veel beter doen dan in grote moerasgebieden in de nabije omgeving, geeft aan dat lokale habitatfactoren hiervoor verantwoordelijk zijn en dat deze door gerichte maatregelen kunnen worden beïnvloed. Het voorbeeld van De Wieden kan hoop en inspiratie bieden aan moerasterreinbeheerders elders die de wanhoop nabij zijn.

en steltlopers gaat het slecht. Bij de eenden nemen de aantallen tafeleend, topper, eider en mogelijk ook kuifeend af. Onder de steltlopers moeten met name scholekster en kanoet het ontgelden. In beide gevallen ligt een relatie met de intensieve commerciële

Figuur 6. Aantal afnemende selectie- en/of begrenzingssoorten (niet-broedende watervogels) per SBZ in 1992/93-2001/02. Per gebied zijn de soorten in de berekening genomen die voor dat gebied als selectie- en/of begrenzingssoorten fungeerden bij de aanwijzing van het gebied (van Roomen et al. 2000).

Figuur 7. Aantal toenemende selectie- en/of begrenzingssoorten (niet-broedende watervogels) per SBZ in 1992/93-2001/02 (toelichting onder Figuur 6).

schelpdiervisserij in de Waddenzee voor de hand. Wormeneters doen het aanmerkelijk beter. We zien een toename van drieteenstrandloper, bonte strandloper, rosse grutto en goudplevier. Bij die laatste de kanttekening dat dit alleen de SBZ's betreft, en dat we van de 'witte gebieden' daarbuiten te weinig weten. Een overwegend positief beeld vertonen ook de planteneters; een toename van krakeend, wintertaling en slob-eend.

We benadrukken hier dat het om een totaalbeeld gaat en dat de situatie in afzonderlijke gebieden verschillend kan zijn. Een voorbeeld is de afname van sommige planteneters in gebieden waar de oppervlakte korte grazige vegetaties is verminderd. Bijvoorbeeld door extensiever graslandgebruik of natuurontwikkeling.

Om de ontwikkelingen per gebied te bekijken, zijn de trends van de daar selecterende soorten berekend. Vervolgens is bekeken hoeveel soorten per gebied gedurende de afgelopen tien jaar in aantal zijn afgenomen dan wel toegenomen (figuur 6, 7). Bij deze analyse kan het gebeuren dat een gebied in beide categorieën valt, vooral wanneer het om gebieden gaat met veel selecterende soorten zoals de Waddenzee. Gebieden waarin drie of meer soorten een toename vertoonden zijn de Waddenzee, de Oosterschelde, de Westerschelde, de IJssel, het Veluwemeer, Wolderwijd/Nuldernaauw, het Haringvliet en het Lauwersmeer. Een afname bij tenminste drie soorten is geconstateerd in de Waddenzee, de Waal tussen Nijmegen-Waardenburg, het Markermeer, het Gooimeer, het Volkerakmeer, de Oude Venen en de Biesbosch. Dit laatste hoeft niet automatisch te betekenen dat het in deze gebieden het slechtste gaat. In sommige gevallen worden negatieve trends veroorzaakt door factoren die buiten het gebied zelf liggen. In andere gevallen is de negatieve trend een effect van ingezet nieuw beheer – zoals het terugdringen van eutrofiëring -

Het Volkerakmeer; na bloei volgt neergang

De afsluiting van het Krammer-Volkerak in 1987 vormde een van de laatste onderdelen van de Deltawerken. Direct daarna ondergingen veel vogelsoorten snelle en spectaculaire aantalsveranderingen in wat nu het Volkerakmeer heet. Voor een deel waren die te voorzien en gemakkelijk te verklaren. Steltlopers die voorheen op de droogvallende getijdenslikken konden foerageren, of het gebied als hoogwatervluchtplaats gebruikten, verloren in één klap alles wat hen aan dit gebied bond. Hun voedsel was sterk gereduceerd of onbereikbaar en rustplaatsen werden ongeschikt door verruiging en vegetatiesuccessie. Tegelijkertijd echter bood de grote oppervlakte helder water die beschikbaar kwam gelegenheid aan waterplanten en driehoeksmosselen om zich te vestigen en uit te breiden, terwijl zich op de nu permanent droogliggende platen grazige vegetaties ontwikkelden. In het kielzog daarvan ging het vogelsoorten als tafeleend, kuifeend en brilduiker voor de wind, terwijl het gebied zich voor de knobbelzwaan zelfs ontwikkelde tot belangrijkste ruiplaats in het Deltagebied. Rond 1993 was dit proces blijikbaar op zijn top, gezien de piekaantallen die werden vastgesteld van vooral bodemfauna-eters, grondelende planteneters en graseters. Voor viseters bleef de betekenis van het gebied gering, terwijl de aan zoute wateren gebonden steltlopers niet herstelden van de opgelopen averij.

De bomen groeiden echter ook in het Volkerakmeer niet tot in de hemel. Na de bloeiperiode rond 1993 begonnen de totale vogelaantallen gestaag af te nemen, een ontwikkeling die een tiental jaren later nog niet gestabiliseerd is. Belangrijkste oorzaak van deze neergang was het verminderde doorzicht van het water in het zomerhalfjaar als gevolg van toenemende eutrofiëring. Vooral aalscholver, knobbelzwaan, wilde eend, pijlstaart, kuifeend, brilduiker, meerkoet en kokmeeuw kenden een aanzienlijke afname, vergeleken met topjaar 1993. Voor de meeste van deze soorten was dit, binnen dat tijdvak, een voor Nederland uit de toon springende ontwikkeling. Dat versterkt het idee dat lokale habitatfactoren de sturende factor vormden. Alleen van enkele soorten waarvoor het gebied nooit van groot belang was, namen de (lage) aantallen in dezelfde periode toe, waaronder goudplevier en bonte strandloper.

In twee decennia is de vogelbevolking van het Volkerakmeer dus ingrijpend gewijzigd; van een voor zoute getijdengebieden typische dominantie van 'zoute' steltlopers naar een waarin 'zoete' planten- en bodemfauna-eters de dienst uitmaken. Het is afwachten op welk niveau de momenteel neerwaarts spiralende aantallen zullen stabiliseren. Het voorbeeld van de ontwikkelingen in het Volkerakmeer toont niet alleen de waarde van monitoring aan, maar vooral ook van een lange adem daarbij. Zou immers alleen naar de afgelopen tien jaar zijn gekeken, dan had de conclusie moeten worden getrokken dat de natuurwaarden ernstig teruglopen. De blik over langere termijn nuanceert dit wat, al blijven de recente ontwikkelingen zorgelijk. Hoe deze ontwikkelingen precies moeten worden beoordeeld, is afhankelijk van de doelen die voor de natuurwaarden van dit gebied worden geformuleerd.

dat op zichzelf gunstig is en op termijn vermoedelijk ook tot positieve ontwikkelingen bij (andere) watervogelsoorten zal leiden.

Het neemt niet weg dat in het merendeel van de gevallen de bron van de afname toch vermoedelijk gelegen zal zijn in een onbedoelde en ongewenste ontwikkeling binnen het gebied zelf. Omdat het in al deze

gevallen gaat om voor watervogels uitermate belangrijke gebieden - ze herbergen immers tenminste drie voor de Vogelrichtlijn kwalificerende soorten - is het grote aantal negatieve ontwikkelingen toch verontrustend. Dat vraagt om een nadere analyse van de lokale situatie. Het voorbeeld van het Volkerakmeer (kader) geeft aan hoe gecompileerd de situatie op lokaal niveau kan liggen.

Literatuur

- Van Dijk A.J., Hustings F., Koffijberg K., van der Weide M.J.T., Zoetebier D. & Plate C.L. 2003. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2002. SOVON-monitoringrapport 2003/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Dijkse L.J. & Koks B.J. 2003. Broedvogelmonitoring in het Nederlandse Waddengebied in 2002. SOVON-monitoringrapport 2003/03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Meininger P.L., Strucker R.C.W. & Wolf P. 2003. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2002. RIKZ-rapport 2003.20. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.
- Van Roomen M.W.J., Boele A., van der Weide M.J.T., van Winden E.A.J. & Zoetebier D. 2000. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. Actueel overzicht van Europese vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen speciale beschermingszones en andere belangrijke gebieden. SOVON-informatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Van Roomen M.W.J., van Winden E.A.J., Koffijberg K., Kleefstra R., Ottens G., Voslammer B. & SOVON Ganzen- en zwanenwerkgroep 2003. Watervogels in Nederland in 2001/2002. SOVON-monitoringrapport 2004/01, RIZA-rapport BM04/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

6 RAPPORTAGE WETLANDWACHTEN

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de ontwikkelingen in de Nederlandse wetlands in de periode 2001-2003. De WetlandWachten brachten de meeste gegevens voor dit rapport in. Deze vrijwilligers houden nauwlettend in de gaten wat er in 'hun' gebieden gebeurt, volgen de lokale politiek en onderhouden contact met de terreinbeheerders. Hun ervaringen zijn voor Vogelbescherming Nederland waardevol bij het bepalen van haar koers.

1 WADDENZEE

Positieve ontwikkelingen

- De provincies Noord-Holland en Friesland hadden plannen om aan beide zijden van de Afsluitdijk een groot aantal windmolens te plaatsen. Turbines op deze locatie zijn een barrière voor vogels die dagelijks trekken tussen voedsel- en rustgebieden. Vogelbescherming Nederland heeft samen met anderen met succes gestreden tegen deze ontwikkeling. In maart 2002 nam de Tweede Kamer tijdens het debat over de PKB Waddenzee de motie Augusteijn aan. Die verwerpt plaatsing van windturbines in de Waddenzee. De initiatiefnemers van het Interprovinciaal Project Windpark Afsluitdijk – de provincies Noord-Holland en Friesland, de gemeenten Harlingen, Wûnseradiel, Wieringen en Wieringermeer – concludeerden dat uitvoering van het project zeer onwaarschijnlijk was geworden en zijn met het project gestopt.

- De Waddenzee is op 11 oktober 2002 door de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) aangewezen als bijzonder kwetsbaar gebied: een duidelijk signaal aan de scheepvaart om behoedzaam met het gebied om te springen. De Waddenzee is het vijfde zeegebied in de wereld dat is uitgeroepen tot Particularly Sensitive Sea Area (PSSA). Zwak punt is dat de aanwijzing geen enkele beperking oplegt aan de scheepvaart in het gebied of aan het gebruik van de havens. De aanwijzing moet daarom ook gezien worden als een eerste stap voorwaarts. De volgende stap is dat de nationale overheden een bestuurlijk en operationeel plan opstellen met eisen aan scheepvaart in dit gebied, én een rampen-

plan. Ook het Regionaal Coördinatiecollege Waddengebied (RCW) heeft begin 2003 geconcludeerd dat de organisatie van de hulpverlening bij en bestrijding van calamiteiten op de Waddenzee te wensen over laat. Inmiddels heeft de minister van Verkeer en Waterstaat in december 2003 besloten dat bepaalde enkelwandige olietankschepen geen Nederlandse haven of offshore terminal mogen aandoen.

- Het RCW stelde op 19 april 2004 het Maatregelenprogramma Waddenzee 2004-2009 vast. Hierin is tevens het Handhavingsprogramma Waddenzee opgenomen. Het plan is opgesteld door de Commissie tot Uitvoering Beheersplan Waddenzee (CUBWAD) en het Wadden Handhavings Overleg (WHO).

- De Waddenvereniging spande samen met de gemeenten Terschelling en Texel een zaak aan tegen de winning van schelpen in de Waddenzee. Volgens de Raad van State is het niet uit te sluiten dat er meer kokkelschelpen worden gewonnen dan er door natuurlijke aanwas bijkomen. In 2004 is het beleid voor schelpenwinning geëvalueerd. Naar aanleiding van de uitkomst is een herziening van het beleid in de maak; er wordt een lager winquotum in de Waddenzee voorgesteld.

- Naar aanleiding van het op 1 april 2004 verschenen rapport van de Rijkscommissie Meijer (de Adviesgroep Waddenzeebeleid), hebben de waddenprovincies en -gemeenten op 19 mei 2004 een voorstel voor een nieuw bestuursmodel voor de Waddenzee aangeboden aan de bij het Waddenzeebeleid betrokken bewindspersonen. Het voorstel behelst de instelling van een Openbaar Lichaam

Perspectief voor eidereend en scholekster

In de winter van 2001/2002 trad voor de vierde keer sinds 1990 massale sterfte van eidereenden op, zowel in de Waddenzee als de aangrenzende kustzone van de Noordzee. Dergelijke verhoogde sterfte deed zich ook voor in de winters 1990/91, 1991/92 en in extreme mate in de winter 1999/2000.

Met het onderzoeksprogramma EVA II, de tweede fase van de evaluatie van het schelpdiervisserijbeleid in Nederland, werd in 2003 het vermoeden van Vogelbescherming bevestigd dat de sterfte veroorzaakt wordt door gebrek aan mosselen. Op 22 januari 2004 schreef Vogelbescherming een brief aan minister Veerman over de noodzaak om voldoende mosselen te reserveren voor de eidereenden. En enkele weken later besloot de minister dat 90% van het in het voorjaar van 2004 op te vissen mosselzaad pas na 1 april 2005 uit de Waddenzee gehaald mag worden. Dit zaad moest dus op percelen in de Waddenzee uitgezaaid worden. In de winter van 2004/2005 zullen deze mosselen halfwas geworden zijn en daarmee zeer geschikt voor de eidereenden. Het is de eerste keer dat mosselen op de kweekpercelen gespaard worden voor de vogels.

Het kabinet zal nog in 2004 met nieuw beleid komen voor de mosselzaadvisserij voor de komende jaren. Het is afwachten in hoeverre de overheid in het nieuwe beleid structureel voldoende rekening gaat houden met de eidereenden. Hopelijk zal massale sterfte ten gevolge van gebrek aan mosselen niet meer voorkomen.

De stand van de scholekster in de Waddenzee stagneerde in de periode 2000 - 2004 op zo'n 170.000 vogels; veel minder dan het optimum van 260.000 uit de jaren tachtig. De scholeksters hebben een voorkeur voor mosselbanken op de platen, maar zijn daarnaast voor een groot deel afhankelijk van kokkels. Vogelbescherming is samen met andere natuurorganisaties al vele jaren aan het strijden tegen de mechanische kokkelvisserij. Zo diende Vogelbescherming samen met de Waddenvereniging in 2001 een klacht in bij de Europese Commissie. Een procedure van beide verenigingen leidde tot vragen van de Raad van State aan het Europese Hof van Justitie. Op 29 januari 2004 bracht advocaat-generaal J. Kokott haar advies uit aan het Europese Hof. Haar belangrijkste conclusies zijn:

- Bestaand gebruik in aangewezen richtlijngebieden dient te worden getoetst aan artikel 6, derde lid, van de habitatrichtlijn als voor dergelijke activiteiten in beginsel elk jaar vergunning wordt verleend, zoals voor de kokkelvisserij.
- De in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn opgenomen verplichting om passende maatregelen te nemen teneinde te voorkomen dat de kwaliteit van deze gebieden verslechtert of storende factoren optreden met significante gevolgen, geldt altijd en onverkort, ook als toestemming is verleend voor de desbetreffende activiteiten.
- Bij redelijke twijfel over de afwezigheid van significante gevolgen dient een passende beoordeling plaats te vinden. Significante gevolgen zijn alle gevolgen die schadelijk zijn voor de instandhoudingsdoelstelling van het betreffende gebied.
- Het voorzorgsbeginsel brengt met zich mee dat alleen toestemming mag worden verleend als naar overtuiging van het bevoegd gezag geen redelijke twijfel bestaat over de afwezigheid van schadelijke gevolgen.

Inmiddels is gebleken dat het Hof het advies, in grote lijnen, van de advocaat-generaal heeft gevolgd (september 2004).

Op 25 juni 2004 besloot het kabinet om met ingang van 1 januari 2005 mechanische kokkelvisserij in de Waddenzee niet langer toe te staan. Tegelijkertijd werd besloten om meer gas te gaan winnen uit de Waddenzee. Het kabinet gaf te kennen dat deze twee besluiten niet 'gekoppeld' zijn. Het een zou niet uit het ander voortvloeien: de mechanische kokkelvisserij wordt gewoonweg verboden vanwege de schadelijkheid van deze activiteit. Met dit besluit wordt eindelijk goede invulling gegeven aan een oude afspraak tussen de drie Waddenzee-staten, op grond waarvan sinds 1992 in Duitsland helemaal niet meer op kokkels is gevestigd en in Denemarken bijna niet meer. Het kabinetsbesluit is gebaseerd op het advies van de Adviesgroep Waddenzeebeleid (de commissie Meijer). Deze commissie had echter voorgesteld om de kokkelvisserij nog zeven jaar de tijd te geven om over te schakelen op kokkelkweek. Het kabinetsbesluit over de kokkelvisserij in de Waddenzee is prima, maar het moet nog in de Tweede Kamer behandeld worden. CDA, VVD, SGP en ChristenUnie lijken nog niet overtuigd van de schadelijkheid van de mechanische kokkelvisserij.

De mechanische kokkelvisserij heeft, merkwaardig genoeg, op 20 juli 2004 van het ministerie van LNV nog een vergunning gekregen om eenmalig acht miljoen kilo kokkels op te vissen uit de Waddenzee. Vogelbescherming heeft daarentegen, samen met andere natuurorganisaties als de Waddenvereniging, bezwaar aangetekend. De Raad van State heeft op 14 september het verzoek van de kokkelvisserij om de schorsende werking als gevolg van dit bezwaar, op te heffen, niet gehonoreerd. In het najaar van 2004 heeft nog wel mechanische kokkelvisserij plaatsgevonden in de Voordelta en de Westerschelde. Faunabescherming slaagde erin om via een juridische procedure de kokkelvisserij in de Voordelta te stoppen.

Beëindiging van de mechanische kokkelvisserij in de Waddenzee is meer dan tien jaar met kracht bepleit door natuurorganisaties als Vogelbescherming Nederland en de Waddenvereniging. Nu het herstel van mosselbanken op de platen sinds 2001 goed op gang gekomen is én de kokkelvisserij wellicht tot het verleden behoort, zal de scholeksterpopulatie in de Waddenzee zich hopelijk herstellen.

Waddenzee, waarin Rijk, waddenprovincies en -gemeenten hun bevoegdheden samenbrengen. Hiermee wordt integraal beheer en bestuur over de Waddenzee daadwerkelijk mogelijk. Dit is dringend noodzakelijk, omdat de bestaande bestuursstructuur te complex en te ondoorzichtig is. De commissie Meijer stelt voor om de strategie en de hoofdlijnen van beleid op Rijksniveau te bepalen. Dagelijks bestuur en beheer vinden op regionaal niveau plaats door een regionaal uitvoeringsorgaan.

- Tijdens de trilaterale regeringsconferentie van Denemarken, Duitsland en Nederland in oktober 2001 in Esbjerg, probeerde Nederland de Waddenzee als natuurgebied op de 'werelderfgoedlijst' geplaatst te krijgen. Nederland heeft de nominatie echter voorlopig uitgesteld omdat er op de eilanden te weinig draagvlak voor zou zijn. Er wordt nu gemikt op de trilaterale conferentie in 2005 te Schiermonnikoog.

- Door zeespiegelstijging en hogere pieken in waterafvoer zal in de nabije toekomst de spuicapaciteit in de Afsluitdijk onvoldoende zijn om het IJsselmeer op een veilig peil te houden. Extra sluizen moeten de capaciteit vergroten. Een systeem van geleidelijke overgangen, dat brakwaterzones creëert kan veel natuurwinst opleveren. Vogelbescherming heeft in een reactie op de startnotitie MER aangegeven dat meer ruimte gegeven zou moeten worden aan een flexibeler waterpeil in het IJsselmeer, waardoor het minder snel nodig is om ineens grote hoeveelheden zoet water in de Waddenzee te lozen.

- Langs de kust van de Nederlandse Waddenzee zijn in de loop der eeuwen vele natuurlijke overgangen tussen zoet en zout water verdwenen, onder andere door het aanleggen van sluizen, gemalen en dijken. Het landelijk beleid beoogt de zoet - zoutovergangen te behouden, te versterken en uit te breiden waardoor brakwaterorganismen en trekvis kunnen terugkeren. In 2003 is de 'Visie op visintrek langs de

Waddenzeekust van Noord-Nederland' verschenen. Hier staat op welke plaatsen en met welke middelen de visintrek langs de kust gestimuleerd zou moeten worden. De Visie is opgesteld door het Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ) in samenwerking met de werkgroep Visintrek.

- Waterrecreatie Advies heeft in opdracht van het ministerie van LNV en andere opdrachtgevers grootschalig onderzoek verricht onder watersporters in het IJsselmeer en de Waddenzee. Een belangrijke conclusie: voor beide gebieden geldt rust als belangrijk motief voor 'stille' watersporters om er te varen.

Negatieve ontwikkelingen

- In en nabij de Waddenzee vinden diverse militaire activiteiten plaats: schieten en vlieg oefeningen van de Koninklijke Land- en Luchtmacht en van de Koninklijke Marine (mariniers). Het gaat vooral om het westelijk deel van het Nederlands wadengebied. Activiteiten en oefenterreinen zijn de laatste tien jaar in het gehele wadengebied afgebouwd, toch staan ze op gespannen voet met de natuurbescherming: vooral de geluidshinder is een probleem. Daarnaast is er milieuverontreiniging door munitie die in de Waddenzee terechtkomt. In de buurt van de schietlocatie op de Vliehors vonden onderzoekers in slibmonsters een tweemaal grotere concentratie van koper dan elders. Ook de waarden van andere metalen (chromium, nikkel, zink, aluminium, magnesium en vanadium) lagen hoger dan elders.

- De Japanse oester heeft grote delen van de Delta gekoloniseerd en begint nu aan een opmars in de Waddenzee. Deze exoot houdt zich al jaren in de Waddenzee op, maar blijkt zich in 2003 fors uitgebreid te hebben. Japanse oesters hebben verschillende mosselbanken overgenomen. Als de ontwikkelingen doorzetten staan we aan de vooravond van een andere Waddenzee. Waar in het verleden de filterende soorten vooral bestonden uit mossel, kokkel en strandgaper,

Gas voor kokkels

In 1999 besloot de Tweede Kamer tot een tien jaar durende concessie voor winning van waddengas uit nieuwe putten. Juni 2004 brak het kabinet dit besluit open. De verwoestende kokkelvisserij wordt uitgekocht, het lucratieve gas aangeboord. Er zou voldoende bewijs geleverd zijn dat de bodemdaling door gaswinning de natuur en het landschap van de Waddenzee niet ernstig aantast. Met een deel van de gasopbrengst wordt een waddenfonds ingesteld dat 500 miljoen euro voor natuurprojecten in de Waddenzee kan besteden. De natuur- en milieuorganisaties waaronder Vogelbescherming, samenwerkend in de coalitie 'Knok mee voor de Waddenzee', wijzen gaswinning af. Deze organisaties zijn niet overtuigd dat de bodemdaling, in combinatie met de stijging van de zeespiegel, geen ernstige risico's met zich meebrengt. Hetzelfde geldt voor het afkalven van zandplaten in de Waddenzee, de grootschalige zandsuppletie, de ontwikkeling van de slibhuishouding en de mogelijkheid van het omklappen van het systeem.

Voor meer informatie over ontwikkelingen in het waddengebied zie www.waddenzee.nl

lijken die op korte termijn de Japanse oester, mesheft (*Ensis*) en wellicht het muiltje (*Crepidula*) als medebewoner, en mogelijk als overheerser te moeten dulden. De Japanse oester is als voedselbron ongeschikt voor wadvogels.

- De Duitse deelstaat Neder-Saksen wil het bedrijf Enova toestaan om in een gebied van 1200 hectare 55 windturbines met een hoogte van 100 meter te bouwen. Het park komt op circa twaalf zeemijlen oostelijk van Schiermonnikoog en noordelijk van de eilanden Rottumeroog en Rottumerplaat. De gemeentebesturen van Schiermonnikoog en Borkum hebben gezamenlijk bezwaar aangekend bij Neder-Saksen.

- Door het ministerie van LNV is in juni 2003, in samenwerking met de club van Wadvaarders, de Waddenvereniging en de eilandgemeenten het droogvalbeleid voor platbodems aanzienlijk versoepeld. Het is nog een proef die in 2007 moet worden geëvalueerd. Verschillende WetlandWachten en terreinbeheerders, maar ook de provincie Friesland melden nu al dat de droogvallende platbodems nogal wat overlast veroorza-

ken, ondanks de recent ingestelde 'erecode voor wadliefhebbers'. Vooral loslopende honden en harde muziek blijken veel verstoring onder wadvogels teweeg te brengen. Daarnaast betreden recreanten soms afgesloten broed- en foerageergebieden, maken ze kampvuren en wordt er met mountainbikes gefietst.

- In het voorjaar van 2002 werden langs de Afsluitdijk levend 'gevillede' eidereenden gevonden. De eidereenden hadden kale koppen en halzen zonder huid. De oorzaak van deze verminking is onduidelijk gebleven. Na enige tijd kwam een eind aan de meldingen.

- Op 21 december 2003 verloor het Turkse schip Andinet in de buurt van Texel een deel van zijn lading. Er sloegen containers overboord met onder meer 63.000 liter zeer giftig houtverduurzamingsmiddel. De inhoud van de containers is deels boven water gehaald, 63 vaten zijn nog steeds zoek.

2 TEXEL

Positieve ontwikkelingen

- Het Nationaal Park-in-oprichting Duinen van Texel kreeg op 25 april 2002 de status van Nationaal Park. Het park beslaat een oppervlakte van circa 5.000 hectare. Staatsbosbeheer is de belangrijkste beheerder van het gebied.

- De WetlandWacht heeft jaarlijks overleg met de beheerders Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. De beheerders hebben veel aandacht voor natuurontwikkeling en herstel. Kluut, bontbekplevier en dwergstern profiteren hiervan. Beide terreinbeheerders wisten de afgelopen jaren meer areaal te verwerven.

- Natuurmonumenten streeft naar een aaneengesloten natuurgebied aan de oostkant van Texel. In deze hoek is in korte tijd door de Dienst Landelijk Gebied veertig hectare grond aangekocht. Het betreft bouw- en grasland, dat deels wordt vergraven tot natuurterrein en deels als natuurvriendelijk

weiland zal worden beheerd. In de komende jaren mag Natuurmonumenten in het kader van Programma Beheer nog zo'n 250 hectare grond kopen om de natuurgebieden op elkaar aan te laten sluiten.

- In de zomer van 2002 heeft Staatsbosbeheer in de Slufter twee dammetjes doorgebroken om meer invloed van zout water te krijgen. Met storm en springvloed kan het water van de Noordzee nu de duinvalleien instromen en daarna meteen weer uitstromen. De natuurlijke situatie van vroeger, waarbij sprake was van een geleidelijke overgang van zout naar zoet water, is hiermee hersteld.

- In het duingebied van het Nationaal Park wordt veel onderzoek uitgevoerd. De afgelopen jaren was er onderzoek naar de noordse woelmuis en de grote parelmoervlinder. SBB en de vogelwerkgroep zetten een ringprogramma op voor storm- en zilvermeeuwen, met de bedoeling de overlevingskans in het eerste jaar vast te stellen.

- De Vogelwerkgroep Texel speelt voor Texel een belangrijke rol in de werkgroep strandbroeders (zie kader pagina 70). De vogelwerkgroep heeft 2003 uitgeroepen tot Jaar van de Bontbekplevier. Ten zuiden van Oosterend, in de Zandkes, zijn in samenwerking met de vogelwerkgroep en Natuurmonumenten, schelpenstrandjes langs slikkige plasjes aangelegd. Dit schept gunstige broedgelegenheid voor bontbekplevieren. Andere kustbroedvogels zoals sterns kunnen hiervan profiteren.

- Het Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen in Hollands Noordkwartier heeft een plan gelanceerd dat gunstig kan uitpakken voor de drie kolonies lepelaars die Texel rijk is. Het Hoogheemraadschap wil watervlooien kweken en deze uitzetten bij de rioolwaterzuiveringsinstallatie bij De Cocksdorp. De bedoeling is dat de watervlooien veel stekelbaarzen aantrekken die als belangrijk voedsel dienen voor de lepelaars. Op Texel functioneert al een aantal jaren een

stekelbaarzen-passage in een gemaal bij Cocksdorp. Deze hevel voldoet al een aantal jaren erg goed. De stekelbaarsjes worden met een zoetwaterstroompje gelokt en dan via een hevelinstallatie over de dijk gepompt. Ze kunnen zich dan door de Eierlandse polder verspreiden. Ook in de Mokbaai is zo'n acht jaar geleden een passage geplaatst.

Negatieve ontwikkelingen

- De militaire oefeningen op de zuidpunt van het eiland verstoren strandbroeders als bontbekplevier, strandplevier, grote stern en dwergstern.

- Vogelbescherming Nederland heeft samen met de Waddenvereniging, Milieufederatie Noord-Holland en Landschap Noord-Holland bezwaar aangetekend tegen het ontwerp-besluit om het aantal civiele vliegbewegingen vanaf marinevliegveld De Kooij bij Den Helder te vergroten van 16.000 naar 20.000 per jaar. Deze vliegbewegingen leveren samen met de militaire activiteiten niet alleen veel verstoring op voor het Balgzand maar ook voor de zuidpunt van Texel: De Hors en de Mokbaai.

- De druk van het toerisme neemt toe, waardoor veel broedvogels moeten terugvallen op de (bewaakte) reservaten. Hoewel waterscooter en kite-surfen bijna overal verboden is, worden deze sporten regelmatig beoefend langs strandvlaktes zoals De Hors en de Razende Bol. Landschapszorg Texel en Vogelwerkgroep Texel protesteren tegen de plannen om gebieden daarvoor open te stellen. De terreinbeheerders laten steeds meer wandel- en fietspaden aanleggen. Landschapszorg Texel ageert tegen deze ontwikkeling.

- In het najaar van 2001 hebben vier kokkelvisser schade aangericht in het natuurgebied De Schorren van Natuurmonumenten. Over een oppervlakte van zo'n 100 hectare schraapten de vissers twintig centimeter bodem af waarbij tonnen kokkels werden weggevisst. De vissers zijn

veroordeeld en beboet voor het illegaal vissen op kokkels. De boete van ongeveer 500 euro staat echter in geen verhouding tot de opbrengst voor de overtreders en zeker niet tot de schade die door de vissers is toegebracht aan het natuurgebied.

- In het natuurgebied De Schorren van Natuurmonumenten zijn in de zomer van 2002 ruim honderd lepelaars weggespoeld. Oorzaak was het springtij in combinatie met een harde Noordwestenwind, kracht acht. Van de ongeveer 118 jonge lepelaars die waren uitgebroed, hebben maar acht het noodweer overleefd.

- Er is een afname van het aantal broeders onder dwergstern en noordse stern waargenomen. De WetlandWacht geeft als mogelijke reden de verruiging van het broedgebied. Gunstige zandbanken met schelpen begroeien vrij snel met biestarwe-gras.

- In het nieuwe streekplan heeft de provincie Noord-Holland het gebied tussen Den Burg en De Koog aangewezen als locatie voor windmolens. Hoewel dit gebied niet erg vogelrijk is, vinden er wel veel voedselvluchten plaats vanuit het duin- en bosgebied naar polders als Waal en Burg.

3 VLIELAND

Positieve ontwikkelingen

- In 2003 viel het besluit van Defensie om in de loop van 2004 het Cavalerie-schietkamp (CSK) op de Vliehors te sluiten. Voor Vlieland betekent deze sluiting een fors verlies aan werkgelegenheid. Het gebied zal volgens de afspraken terug worden geschonken aan de natuur. De Schietrange van de luchtmacht blijft in gebruik.

- De Kroon's Polders en de kwelder ten zuiden ervan (ruim 1.000 hectare) zijn in 2001 onder beheer gekomen van Staatsbosbeheer en zijn nu het gehele jaar afgesloten, met uitzondering van de polderdijk. De Kroon's Polders is een belangrijke hoogwatervluchtplaats (HVP). Ook wordt sinds een paar jaar het riet in de eerste Kroon's Polder niet meer gemaaid. In 1996 is er een open verbinding gemaakt van het wad naar de Kroon's Polders, zodat er een vrije in- en uitstroom van zout water kan plaatsvinden. Door deze zoute instroom is dit gebied intussen veel gevarieerder geworden. Voor vogels is het nu een aantrekkelijk broed- en overtijingsgebied. SBB is hier zo tevreden over dat men gaat onderzoeken of

De Kroon's Polder, Vlieland

een open verbinding met het wad ook in de andere polders mogelijk en zinvol is. Bij tellingen werden in de Kroon's Polders 128 verschillende vogelsoorten gesignaleerd.

- Enkele delen van de zeereep (achter de Noordzeeduinen) zijn afgelopen jaar diep afgeplagd door SBB en het fietspad is daar wat hoger omgelegd. Hierdoor kunnen in natte winters duinmeertjes ontstaan. Dat dit gunstig is voor watervogels kunnen we zien op een andere plek op Vlieland; het afgeplagde deel bij Kooiplek heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot een prachtige plas met veel soorten broedende watervogels. In de loop van de lange hete zomer van 2003 kwam de plas helaas droog te liggen.

- De gemeente Vlieland lijkt de afgelopen jaren het behoud van natuurwaarden serieus te nemen. Een voorbeeld hiervan is het nieuwe bestemmingsplan Buitengebied van de Gemeente Vlieland dat in 2002 gereed is gekomen. De Waddeneilanden hebben onderling afspraken gemaakt over een systeem voor eerste toetsing van projecten, waarbij ook rekening wordt gehouden met de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn.

- Naast de SOVON-watervogeltellingen wordt er al tientallen jaren onderzoek gedaan naar de mezenpopulatie op het eiland. In het najaar van 2003 was er een kleine invasie koolmezen uit Oost-Europa.

- Plannen voor de bouw van recreatiewoningen bij het Posthuys (naast de Kroon's Polders) en de bouw van een groot hotel bij de jachthaven gaan niet door. Het eerste plan sneuvelde al eerder bij de Raad van State en wordt in de toekomst geblokkeerd door het nieuwe bestemmingsplan Buitengebied. Het tweede bouwplan haalde het bij een stemming in de gemeenteraad niet.

Negatieve ontwikkelingen

- In 2002 werd door de het ministerie van LNV een vergunning verleend voor mechanische kokkelvisserij in het tot dan gesloten gebied onder het eiland vanaf Lange Paal tot en met het Posthuyswad. Het

Posthuyswad is het belangrijkste foerageergebied voor wadvogels in het westelijke waddengebied.

- In januari 2003 werd geconstateerd dat illegale kokkelvisserij had plaatsgevonden op het Wad vlakbij Westerveld op Vlieland. Zuigsporen van mechanische kokkelvisserij werden aangetroffen tot op een kilometer buiten het gebied waarvoor een vergunning zou zijn afgegeven. Hiervan werd aangifte gedaan bij de Algemene Inspectie Dienst. De WetlandWacht heeft hiervoor sporenonderzoek uitgevoerd, video-opnames en coördinaatmetingen aangeleverd. Helaas bleek dat er in de betreffende vergunning geen expliciete coördinaten vermeld stonden, waardoor er juridisch niet opgetreden kon worden tegen deze visser.

- Als gevolg van jarenlange schietoefeningen zijn de bodem en het grondwater vervuild. De Raad van State heeft in dit verband op 2 juli 2003 uitgesproken dat de beide schietkampen wegens het in zee terechtkomen van munitie een vergunning nodig hebben volgens de Wet Verontreiniging Oppervlaktewater. Desondanks gaan de schietoefeningen van de luchtmacht gewoon (dus illegaal) door. Op 19 februari 2004 zijn hierover door Groen Links kamervragen gesteld.

- Op verzoek van de Waddenvereniging start de Raad van State een onderzoek naargeluidshinder rond het militaire oefenterrein De Vliehors op Vlieland. De Waddenvereniging heeft hierom gevraagd, omdat de schietoefeningen en de bombardementen door F16-straaljagers te veel overlast zouden veroorzaken voor vogels, recreanten en bewoners.

- Tijdens een werkproject van Staatsbosbeheer met vrijwilligers is afgelopen najaar op een nogal rigoureuze wijze de begroeiing rond de Klaas Douwesvijver weggehakt. In voorjaar en zomer is dit een favoriete verzamel- en rustplaats voor eiders en andere soorten eenden. De glooiing is bij de werkzaamheden zó sterk geëgaliseerd dat

het geheel nu op een uitnodigende speelplas met strandje lijkt. Stichting Werkgroep Vlieland heeft een boze (open) brief over het beheer van de Klaas Douwesvijver aan Staatsbosbeheer gestuurd.

4 GRIEND

Positieve ontwikkelingen

- Het eiland Griend is een van de weinig plekken in Nederland waar vogels het helemaal voor het zeggen hebben. Het eiland is niet toegankelijk en wordt tijdens het broedseizoen (begin april tot half juli) bewaakt om verstoringen tegen te gaan.

- In 2002 vormde Griend met 1.812 broedpaar de op twee na belangrijkste broedplaats voor visdiefjes. Voor de noordse stern is Griend de belangrijkste broedplaats: 463 paar in 2002. Het aantal broedparen is echter met 60% afgenomen ten opzichte van enkele jaren terug. Helaas was ook nog eens het broedsucces in 2002 erbarmelijk. De belangrijkste broedvogel op Griend is de grote stern. Met 10.500 broedpaar (zowel in 2002 als in 2003) bevindt zich op het eiland tweederde van de totale Nederlandse populatie. Ook voor deze soort was het broedsucces laag, vermoedelijk door een combinatie van ongunstige weersomstandigheden en een slechte voedselsituatie.

- De oppervlakte van het eiland, 25 hectare, is de laatste jaren vrij constant gebleven. Er waren geen ingrijpende maatregelen nodig om het eiland te behouden.

Negatieve ontwikkelingen

- De laatste jaren loopt het broedsucces van de belangrijkste kolonievogels - grote stern, noordse stern en visdief - terug. Ook de aantallen pleisterende trekvogels zoals scholekster en kanoetstrandloper worden kleiner. Aangezien de rust op het eiland al jaren gewaarborgd is, lijkt het erop dat deze negatieve trend het gevolg is van een verslechterende voedselsituatie. Juist in de wettelijke Waddenzee, waar het eiland Griend is gelegen, vindt veel boomkorvisserij en

mechanische kokkelvisserij plaats. Om de voedselsituatie te verbeteren wil beheerder Natuurmonumenten de 4.500 hectare wadengebied rondom het eiland veiligstellen.

5 Terschelling

Positieve ontwikkelingen

- De gemeente Terschelling is erg actief met het toepassen van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn in gemeentelijke besluitvorming. Projecten, ook natuurbeheerprojecten van Staatsbosbeheer, worden consequent aan de richtlijnen getoetst.

- In 2004 is het nieuwe Beheersplan Rijksgroden Terschelling van Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat gepresenteerd. In dat beheersplan worden projecten voorgesteld voor de komende tien jaar. Daaronder is een aantal dat ook voor vogels positief kan uitpakken, zoals het laten begrazen van enkele sterk vergraste duingebieden, het verwijderen van opschot van struiken in sommige vochtige duinvalleien en het omvormen van een paar oninteressante denbossen tot open duin.

- Staatsbosbeheer heeft het Meisterplak, een vochtige vallei ten westen van Midsland aan Zee, geplagd. Dit terrein kan aantrekkelijk worden voor water- en moerasvogels.

- De WetlandWacht, die een ecologisch adviesbureau runt, zal een natuurtoets uitvoeren voor een ander voornemen van Staatsbosbeheer: het opschonen van de duinvallei aan de binnenzijde van de zeereep tussen paal 6 en paal 8. De broedvogelbevolking is er sinds 1980 als gevolg van vegetatiesuccessie sterk veranderd. Juist de kwetsbare soorten zoals wulp, tapuit, blauwe kiekendief en veldleeuwerik zijn sterk achteruitgegaan of verdwenen.

- In maart 2004 heeft Staatsbosbeheer een aantal kleine brandproeven in de duinen van Terschelling gehouden om te onderzoeken of brandbeheer een goed middel is tegen vergrassing van het duin. Het ecologisch onderzoek wordt uitgevoerd

De Boschplaat

door de Stichting Bargerveen, waarbij de WetlandWacht het vegetatiegedeelte van het onderzoek zal uitvoeren. Vergelijkbare proeven zijn in de winter van 2003 op Ameland uitgevoerd.

- Staatsbosbeheer is van plan washovers in de stuifdijk van de Boschplaat te laten ontstaan. Dat zijn gaten in de zeereep waardoor zand naar binnen kan stuiven en waardoor incidenteel bij extreem hoog water zeewater naar binnen kan komen. Zo willen men de dynamiek van het gebied vergroten. De Terschellinger bevolking staat niet positief tegenover het plan; velen zijn bang dat er een doorbraak zal ontstaan waardoor de Boschplaat, zoals vroeger ook, los van Terschelling komt.

- De zone ten zuiden van de Boschplaat waarin platbodems niet mogen overblijven op droogvallend wad, wordt naar het zuiden toe uitgebreid en vergroot zodat verstoring van de vogels door platbodems kan worden verminderd.

- Staatsbosbeheer wil het kweldergebied op de Boschplaat tussen de derde slenk en de oostpunt, dat altijd het gehele jaar voor

het publiek opengesteld is geweest, nu in de broedtijd voor het publiek sluiten. Op het eiland is dit plan niet goed ontvangen. Inmiddels wordt gewerkt aan een compromis, waarbij op flexibele wijze gebieden met kwetsbare broedvogels zoals sterns en kluten in de broedtijd worden gesloten. Om de bezoeker nog de kans te geven naar de wadkant te lopen wordt een corridor voor het publiek open gehouden.

- Ten zuiden van de zuidelijke stuifdijk op de Noordsvaarder is sprake van een sterke duinvorming op het strand; delen van de strandvlakte raken steeds meer begroeid met jonge vegetatie. Als deze ontwikkeling zich voortzet kan een nieuw broedgebied ontstaan voor vogels als kluut, tureluur, Kievit, bontbekplevier en strandplevier.

- Sinds 2002 worden de broedlokaties van dwergsterns op de Noordsvaarder voor het publiek gesloten. Dat geldt ook voor de kolonies van visdief, noordse stern, dwergstern en incidenteel grote stern en de broedplaatsen van bontbekplevier en strandplevier op de nieuwe vloedhaak op de oostpunt van Terschelling. Op de oostpunt is tussen 15

maart en 15 augustus permanente bewaking (bewakingskeet). Staatsbosbeheer is erg actief in het beschermen van de strandbroeders.

- De duinen van Terschelling zijn het belangrijkste broedgebied voor de blauwe kiekendief in Nederland. In 2002 broedden er maar liefst 31 paar, bijna de helft van de totale Nederlandse broedpopulatie.

- Het Oerol Festival leidt tot verstoringen in het broedseizoen, maar de organisatie is niet ongevoelig voor kritiek. De WetlandWacht heeft in opdracht van Stichting Oerol onderzoek uitgevoerd naar de invloed van theater op locaties in de natuur op Terschelling. Voor vier van de door Oerol uitgezochte locaties werd voorgesteld deze niet voor theater te gebruiken, daar ze in een voor vogels kwetsbaar gebied liggen. Aan het gebruik van de overige locaties zijn duidelijke voorwaarden gesteld.

Negatieve ontwikkelingen

- Veel eidereenden foerageren op de mosselpercelen ten zuiden van Terschelling. De mosselen op deze percelen zijn opgenomen in de voedselreservering voor eidereenden. Desondanks verjagen in de winter Zeeuwse vissers de eidereenden van de mosselpercelen.

- Staatsbosbeheer is van plan de intensiteit van de bewaking op de Boschplaat terug te brengen om kosten te besparen. Het aantal bewakers in de broedtijd gaat terug van zeven naar vijf, of mogelijk zelfs vier.

- Staatsbosbeheer is van plan de openstelling van de Boschplaat voor het eerst sinds 1937 te veranderen. Met het opheffen van de bewakingspost op het Jan Thijsseduin wordt het duingebied ten westen van de Groede in de broedtijd voor het publiek opengesteld. Volgens Staatsbosbeheer is afsluiting van dit gebied niet langer nodig, want de kwetsbare broedvogels broeden ook elders op het eiland in voor het publiek opengesteld terrein, en worden door het publiek kennelijk niet echt verstoord.

- Uit de Terschellinger polder vertrekken steeds meer boeren. Helaas vertrekken juist de meest extensief werkende en natuurvriendelijke boeren. Hun melkquotum en land wordt vaak verkocht aan meer intensief boerende collega's. Dit proces draagt weer extra bij aan de vervlakking van de Terschellinger polder.

- Het waterschap heeft alle kanalen in de polder uitgediept. Ook zijn grotere duikers onder de hoofdweg geplaatst. Zo moet het regenwater beter naar de waddendijk worden afgevoerd. Het slib uit de kanalen is afgevoerd voorjaar zonder vergunning gestort op enkele laaggelegen percelen bij Kaart. Opmerkelijk is ook dat een kleine slenk is opgehoogd in een perceel waarop een subsidie voor agrarisch natuurbeheer rust. Die subsidie wordt juist gegeven om zaken als slenken in stand te kunnen houden. De oude slenken en lage gedeeltes in de polder zijn voor vogels erg interessant, bijvoorbeeld voor broedende en foeragerende tureluurs en in de winter voor foeragerende smienten. De gemeente Terschelling heeft na klachten van de WetlandWacht en Staatsbosbeheer nadrukkelijk aangegeven dat het waterschap de situatie in de oorspronkelijke staat moet herstellen. Het waterschap heeft hieraan geen gehoor gegeven.

- Gezien de gestage groei van het aantal 4WD voertuigen op het eiland en de opkomst van clubs (Terschellinger Land Rover Club, Stichting Houdt van Strand) zal de druk van gemotoriseerd verkeer op het strand de komende tijd nog toenemen. Ook willen steeds meer mensen en organisaties aanspraken maken op gebruik van het strand voor gemotoriseerd verkeer in de zomer, zoals de beide sportvissersclubs en de eilander wildbeheereenheid (WBE). Momenteel mag van 1 november tot 1 april op het strand gereden worden. Voor de strandbroeders zijn dit geen gunstige ontwikkelingen. De gemeente Terschelling is momenteel bezig met het opstellen van een nota Strandrijden waarin een en ander geregeld moet worden.

6 AMELAND

Positieve ontwikkelingen

- Staatsbosbeheer is begonnen met een begrazingsproject op haar terreinen met als doel het terugdringen en voorkomen van verruiging. De verwachting is dat velduil en blauwe kiekendief hierdoor beter bij hun voedsel kunnen komen.

- Aan de noordzijde van het eiland, bij Ballum, is een kwelderachtig gebied aan het ontstaan met kansen voor strandbroeders.

- De bouw van een natuurmuseum bij Kaapsduin is als gevolg van protesten vanuit de bevolking geannuleerd. Nu lijkt de lokatie “Vleyen” in beeld te zijn en daar bestaan van de kant van de vogelwerkgroep Nes/Buren géén bezwaren tegen.

Negatieve ontwikkelingen

- De uitbreiding en verbreding van ruitroutes en fietspaden is niet gunstig voor de vogels van het eiland; leefgebieden raken steeds meer versnipperd en worden intensiever door recreanten gebruikt.

- De eigenaar van de golfbaan zou deze graag uitbreiden naar 18 holes.

- Broedparen van velduil en blauwe kiekendief nemen steeds verder af. In 2002 en 2003 broedden respectievelijk vijf en vier paar blauwe kiekendief en twee en drie paar velduil op het eiland.

- In de ruilverkaveling zijn percelen van eigenaar verwisseld en daar wordt nu een intensief agrarisch beheer toegepast met negatieve effecten op weidevogels als grutto en tureluur.

7 ENGELSMANPLAAT

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 broedden veel noordse sterns op Het Rif bij Engelsmanplaat. Inmiddels telt Het Rif de op een na grootse kolonie van noordse sterns in Nederland, met 226 broedpaar in 2002. De grootste bevindt zich op Griend met 463 broedpaar in 2002.

Negatieve ontwikkelingen

- Het broedsucces van de noordse sterns in de kolonie op Het Rif was in 2002 nihil. Bij een storm tijdens springtij zijn veel nesten weggespoeld.

- Vanaf half juli tot eind augustus is de recreatiedruk het hoogst. Het aantal overnachtende kajakkers op de zandplaten van Het Rif en Engelsmanplaat neemt de laatste jaren opvallend toe. Juist in deze tijd zijn de aantallen rustende arctische steltlopers

Beschermingsplan voor Duin- en Kustvogels

Vogelbescherming Nederland gaat in het najaar van 2004 een beschermingsplan voor duin- en kustvogels opstellen. Net als het beschermingsplan Moerasvogels wordt dit een biotoopgericht plan. Uit het beschermingswerk voor moerasvogels blijkt dat de biotoopgerichte aanpak een zeer succesvolle is, zowel ecologisch als communicatief. Niet één enkele aansprekende vogelsoort profiteert op deze manier van de beschermingsmaatregelen, maar de gehele biotoop lift mee.

Om verschillende redenen gaat het slecht met de vogels van duin en kust. Een gebrek aan rust doordat stranden en duinen overspoeld worden door recreanten, is een belangrijke oorzaak van het lage broedsucces van veel duin- en kustvogels. Daarnaast is er een gebrek aan natuurlijke dynamiek, waardoor vorming van jonge duintjes langs strand en duinvoet en stuifduinen in de binnenduintrand ontbreken. Milieuvervuiling draagt ook bij aan het ontbreken van deze dynamiek. Verzuring en vermessing leiden tot een andere samenstelling van de duinvegetatie. De duinen vergrassen daardoor of raken begroeid met mossen waardoor geen verstuing meer plaatsvindt. Andere bedreigingen zijn onder meer predatie, de achteruitgang van konijnen en een afnemend voedselaanbod.

Kustvogels die het meest onder druk staan zijn strandplevier, bontbekplevier, dwergstern, noordse stern, grote stern, visdief, scholekster en kluut. Typische duinsoorten zijn tapuit, velduil, blauwe kiekendief, paapje en grauwe klauwier. Naast deze prioritaire soorten heeft Vogelbescherming Nederland ook aandacht voor soorten die niet ernstig bedreigd worden, maar voor welke de Nederlandse duinen als biotoop relatief belangrijk zijn. Bijvoorbeeld nachtegaal en roodborsttapuit.

Met het op te stellen beschermingsplan wil Vogelbescherming Nederland bij beheerders, beleidsmakers en het brede publiek aandacht vragen voor de problemen van duin- en kustvogels. Zij wil informatie leveren over te nemen maatregelen en concrete projecten aanjagen of initiëren. Daarnaast wil zij kennisleemtes opsporen en actie ondernemen om deze op te vullen.

wandelaars op Ameland

het hoogst. De vogelwachters zijn tot begin augustus op het eiland. Staatsbosbeheer zou de vogelwachters eigenlijk tot eind augustus in dienst moeten nemen om verstoring van de hoogwatervluchtplaats te voorkomen.

8 SCHIERMONNIKOOG

Positieve ontwikkelingen

- Op Schiermonnikoog bevindt zich de grootste kolonie lepelaars van Nederland. In 2002 broedden opnieuw meer paartjes op het eiland dan in het jaar daarvoor; 240 tegen 192 in 2001. Beheerder Natuurmonumenten heeft vanaf 2001 het broedgebied van deze vogels gedurende een langere tijd in het broedseizoen afgesloten voor publiek.

- Een andere belangrijke broedvogel is de eidereend, die ook op Schiermonnikoog goed vertegenwoordigd is met in 2002 meer dan 2.500 broedparen. De aantallen lopen echter terug.

- In 2001 kwam het bestaande open-luchtwembad in financiële problemen. Om het zwembad weer rendabel te maken, zag de gemeente als oplossing de bouw

van twintig bungalows in het duingebied in de directe omgeving van het zwembad. Dit gebied is belangrijk voor bijvoorbeeld blauwe kiekendieven. De bouw van de bungalows is in 2003 afgekeurd door een gemeentebestuur van andere samenstelling.

- Een deel van het strand is afgesloten voor strandzeilers en –vliegeraars. Deze kunnen terecht tussen paal 2 en paal 4. Op de overige delen van het strand is zo meer rust gecreëerd.

Negatieve ontwikkelingen

- De afgelopen jaren was het broedsucces van visdieven en grote sterns minimaal, waarschijnlijk als gevolg van predatie door ratten. Vanaf 2004 zullen de ratten bestreden worden door de beheerder in samenwerking met Natuur- en Vogelwacht Schiermonnikoog.

- De WetlandWacht constateert een toename van recreatieve activiteiten in kwetsbare gebieden, mogelijk als gevolg van gebrek aan regels en gebrek aan toezicht. Vooral de hoogwatervluchtplaats op het Rif, op de zuidwest punt van het eiland, wordt

regelmatig verstoord. Een ander terugkerend probleem vormen de loslopende honden. Vanaf 2001, toen de Algemene Plaatselijke Verordening is gewijzigd, werd het moeilijker om op te treden tegen loslopende honden. De verwachting is dat in 2004 verbetering in de situatie komt; gemeente en Natuurmonumenten zijn tot overeenstemming gekomen over een aantal routes waar met niet-aangelijnde honden mag worden gelopen. Vooral blauwe kiekendief, eider-eend en velduil zijn gevoelig voor verstoring door honden.

- De verruiging op het eiland neemt toe, waardoor de habitat voor onder andere tapuit en blauwe kiekendief achteruit gaat. Ook het achterwege blijven van begrazing door konijnen, die in aantal sterk zijn teruggelopen, speelt een rol.

- In de zomer van 2001 zijn duizenden broedsels verloren gegaan. Een storm wakkerde het springtij op de Waddenzee aan, waardoor de gehele lage kwelder onder water kwam te staan.

- In 2002 vond tijdens hoog water een brandweeroefening met helicopters plaats op de belangrijke hoogwatervluchtplaats 't Rif. Veel wadvogels die op deze plek het laagwatertijd afwachten werden hierdoor verstoord. Een eenmalige verstoring op zich is niet desastreus. Zulke incidenten geven echter wel aan dat de bekendheid met deze kwetsbare gebieden onvoldoende is.

9 ROTTUM

Positieve ontwikkelingen

- Het bewakingsseizoen is door Staatsbosbeheer vervroegd. Van 1 april tot half augustus verblijven zowel op Rottumeroog als op Rottumerplaat twee vogelwachters.

- Het beheer over de eilanden Rottumeroog en Rottumerplaat wordt gezamenlijk gevoerd door Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer en het ministerie van LNV. Door deze organisaties is voor de eilanden

een nieuw beheersplan opgesteld met de titel Rottum verandert... . In dit plan is afgesproken dat het onderhoud zich zal moeten beperken tot het schoonhouden van de stranden en bijhouden van de gebouwen. Er is besloten om in ieder geval tot en met 2005 geen werkzaamheden te verrichten die zijn gericht op het behoud van beide eilanden. De Beheer Adviescommissie Kustverdediging Rottumeroog (BAKR) heeft dit rapport aanvaard. De Stichting Vrienden van Rottumeroog en Rottumerplaat (SVRR) is juist voorstander van een actief beheer gericht op behoud van de eilanden.

- Aan de zuidoostzijde groeit Rottumeroog aan, zij het minder dan het aan de andere kant verliest. Rottumerplaat groeit de laatste jaren juist enorm. Aan de noordkant van het eiland is een rif ontstaan dat het strand en de duinen aan de noordzeekant beschermt.

- De dwergsternt voelt zich thuis op Rottum. Op de Westerschelde en het Haringvliet na komen op beide eilanden de meeste dwergsterntjes tot broeden; 52 paar in 2002.

Negatieve ontwikkelingen

- De Duitse deelstaat Nedersaksen is van plan goedkeuring te geven aan de plannen van het Duitse bedrijf Enova om in een gebied van 1.200 hectare 55 windturbines met een hoogte van 100 meter te bouwen. Het park komt op zo'n twaalf zeemijlen afstand ten oosten van Schiermonnikoog en ten noorden van de eilanden Rottumeroog en Rottumerplaat. De gemeentebesturen van Schiermonnikoog en Borkum hebben gezamenlijk bezwaar aangetekend bij de deelstaat Nedersaksen.

- Opnieuw vonden tijdens de broedseizoenen veel verstoringen plaats als gevolg van laag overkomende vliegtuigen, vooral op Rottumerplaat. Staatsbosbeheer heeft verschillende eigenaren van vliegtuigjes waarvan het kenteken leesbaar was, aangeschreven. Tot nu helaas zonder resultaat.

De vliegtuigjes moeten een wettelijke minimumhoogte van 450 meter aanhouden. Zelfs hogere vluchten verstoren gevoelige soorten als lepelaar, rotgans en wulp.

- Vogelbescherming Nederland heeft in 2002 gereageerd op een aanvraag voor een vergunning voor het filmen en fotograferen op Rottumeroog en Rottumerplaat. Mede op grond van deze reactie zijn de voorwaarden voor deze vergunning fors aangescherpt.

10 BALGZAND

Positieve ontwikkelingen

- Het Balgzand is een belangrijk natuurgebied in de westelijke Waddenzee, waar gedurende het gehele jaar grote concentraties (wad)vogels aanwezig zijn; tot wel 150.000 vogels per dag. De bergeend is er in de nazomer met duizenden te vinden om er te ruïen. Ook de kanoetstrandloper heeft een bijzondere voorkeur voor het gebied; gemiddeld verblijven er in het najaar 30.000 van deze vogels. Het Balgzand is echter niet alleen van belang voor trekvogels. Kluut en visdief broeden er in internationaal gerespecteerde aantallen; gemiddeld 1500 visdieven en 245 kluten. Het aantal broedende lepelaars is inmiddels gestegen tot boven de 50, een record voor dit gebied.

- Ieder jaar in de nazomer vormt het Balgzand en omgeving het decor van één van de meest interessante vogelfenomenen in Nederland. Een groot deel van de Europese populatie zwarte sterns trekt naar het Balgzand en omgeving om op te vetten voor de trek naar Afrika. Hoewel de aantallen vergeleken met de jaren tachtig en begin jaren negentig zijn gedaald van 100.000 naar 40.000, is het nog steeds een indrukwekkend aantal. De zwarte sterns gebruiken het Balgzand om te slapen en te foerageren. Het stapelvoedsel in deze periode is spiering, die ze vinden in het IJsselmeer. Baarzen, die op spiering jagen, blijken de zwarte sterns daarbij te 'helpen'. Ze jagen de spiering naar de allerbovenste waterlagen en brengen ze zo

binnen het bereik van de zwarte sterns. De reden voor de daling van de aantallen zwarte sterns lijkt samen te hangen met de verminderde hoeveelheid spiering in het IJsselmeer.

- In 2002 heeft de Tweede Kamer besloten dat de activiteit van het militaire vliegveld Valkenburg niet wordt verplaatst naar vliegveld De Kooij. Volgens alle fracties zouden nieuwe militaire activiteiten – zoals de komst van Orion-patrouillevliegtuigen – te belastend zijn voor het ernaast gelegen kwetsbare Balgzand. Voorafgaand aan dit besluit hebben Landschap Noord-Holland, de Waddenvereniging en Vogelbescherming Nederland actie gevoerd tegen de komst van de Orions onder het motto 'Orions naar Den Helder, Balgzand naar de kelder'.

- Landschap Noord Holland heeft een juridische procedure tegen de uitbreiding van een zandoverslag nabij Van Ewijksluis gewonnen. De zandoverslag was gepland naast de observatiehut, tegen Balgzandhoek aan.

- Er zijn plannen in de maak om ten zuiden van het voormalige eiland Wieringen een Wieringer Randmeer aan te leggen. Dit randmeer zou de landschappelijke kwaliteit van het gebied verbeteren en de waterhuishoudelijke problemen van de Wieringermeerpolder moeten oplossen. Het meer zou voornamelijk een functie als woon- en recreatiegebied krijgen, maar is natuurlijk ook gunstig voor de vogels van het gebied.

- Er begint een nieuwe hoogwatervluchtplaats te ontstaan door aanslibbing van het Balgzand vanuit de teen van de dijk tussen Van Ewijksluis en Wieringen.

- Na een aantal voorbereidende onderzoeken is in 2002 de herintroductieproef van groot zee gras op het Balgzand van start gegaan. Met name 2003 is een succesvol jaar geworden. Een groot aantal aanplanten heeft zich goed weten te ontwikkelen. Voor meer informatie zie: www.zee gras.nl.

Negatieve ontwikkelingen

- Vlak onder Den Helder, op nog geen kilometer afstand van de eerste slikken van het Balgzand, ligt marinevliegveld De Kooy. De burgerluchtvaart heeft onder de naam Den Helder Airport het medegebruik van dit vliegveld. De activiteiten van Den Helder Airport bestaan voor tachtig procent uit vliegbewegingen van helikopters van en naar olieplatforms in de Noordzee. Den Helder Airport wil het aantal vliegbewegingen verhogen van 16.000 naar 20.000 per jaar. Vogelbescherming Nederland, de Waddenvereniging, Milieufederatie Noord-Holland en Landschap Noord-Holland hebben hiertegen bezwaar gemaakt, omdat de gevolgen voor vogels niet goed zijn onderzocht. Het gaat vooral om de uitbreiding van vliegbewegingen met gewone vliegtuigen. In deze bezwaarprocedure werden de natuurorganisaties op enkele punten in het gelijk gesteld. Zo dient er nog aanvullend onderzoek uitgevoerd te worden naar de effecten van vliegbewegingen van gewone vliegtuigen op vogels. Vooruitlopend hierop werd het besluit wel goedgekeurd. Wat volgt is de procedure rond de natuurbeschermingswetvergunning. In deze procedure komt het aanvullende onderzoek naar de gevolgen voor vogels door vliegbewegingen van gewone vliegtuigen aan bod.

- De gemeente Wieringen heeft een ingrijpende havenherinrichting uitgevoerd, met nadelige gevolgen voor de natuurwaarden. Tot dan was de oude havenmond één van de schaarse kwelders en hoogwatervluchtplaatsen in de westelijke Waddenzee. De gemeente heeft, om bezwaarschriften te voorkomen, de zogenaamde 'Vrede van Wieringen' gesloten met natuurorganisatie Wierhaven, Staatsbosbeheer en de Waddenvereniging. De afspraak was: geen bezwaarschriften, mits het natuurverlies gecompenseerd zou worden. Van de afgesproken natuurcompensatie is echter nog niet veel gerealiseerd. Wel is in het bestemmingsplan het resterende deel van de oude

havenkom bestempeld als natuurgebied.

Er zou echter ook een nieuw broedeiland worden aangelegd en het Den Oeverse Schor zou beter beschermd worden tegen verstoringende betreding van recreanten. De gemeente heeft beloofd de natuurcompensatie zoals afgesproken uit te voeren. De WetlandWacht houdt via ingezonden brieven en lobby bij de politiek druk op de ketel.

- Gemeente Den Helder heeft plannen om nabij hoogwatervluchtplaats Het Kuitje een nieuwe botenhelling te maken.

11 FRIESE WADDENKUST

Positieve ontwikkelingen

- Met ingang van 1 januari 2001 is het beheer van de landaanwinningswerken (2.367 hectare) ten noorden van de kwelder overgegaan van Domeinen naar It Fryske Gea.

- Onlangs heeft It Fryske Gea het beheersplan voor de periode 2003–2028 voor het gebied *Noord-Friesland buitendijks* vastgesteld. Deze periode geldt als overgang naar een meer natuurlijk beheer van het buitendijkse gebied. Met dit beheersplan is ruimte gemaakt voor geleidelijke veranderingen. De verwachting is dat de uitvoeringsmaatregelen die in dit plan staan beschreven gunstig zullen uitpakken voor de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen onder de Europese Vogelrichtlijn.

- In het gebied is in 2001 door It Fryske Gea een praktijkproef met verkweldering gestart. De eerste resultaten laten zien dat deze verkweldering geleidelijk verloopt: de zoet/brakke omstandigheden van eertijds maken plaats voor brak/zout water. De opslibbing verloopt snel, waardoor geen sprake meer is van verdere inklinking. In de vegetatie zie je een verschuiving van allerlei algemene grassoorten naar minder algemene kweldersoorten.

- In 2003 heeft de gemeente Dongeradeel een ontheffing op grond van de Natuurbeschermingswet aangevraagd

voor de aanleg van een buitendijks fietspad. Het oostelijk gedeelte van deze route tussen de pier van Holwerd en Wierum zou verstoringen van rustende vogels veroorzaken, omdat hier verschillende HVP's zijn gelegen. Vogelbescherming Nederland, de Wadvogelwerkgroep van de Fryske Feriening foar Fjildbiology, waar de WetlandWacht deel van uitmaakt, en de Waddenvereniging hebben op deze aanvraag gereageerd. Uiteindelijk is het tracé conform de reacties van deze organisaties alleen op het westelijk traject buitendijks aangelegd. Oostelijk van de pier is aansluiting gemaakt met het al jaren bestaande tracé. Op het binnendijkse tracé zullen enkele uitzichtpunten worden gecreëerd.

Negatieve ontwikkelingen

- De afgelopen 11 jaar zijn de koloniebroedvogels kluut, visdief en kokmeeuw met respectievelijk 58, 74 en 78 procent afgenomen. Ook de aantallen broedende

noordse sterns en zilvermeeuwen en pleisterende scholeksters lopen terug. De Wadvogelwerkgroep van de Fryske Feriening foar Fjildbiology wijst twee mogelijke oorzaken aan. Ten eerste wordt de laatste zes jaar een groot gedeelte van het wad pal ten noorden van het gebied, vanaf Zwarte Haan tot en met It Skoar, leeggevisd door kokkelvisserij. Blijkbaar kunnen de vogels in de nabije omgeving van de kolonie onvoldoende voedsel vinden. Ten tweede is Rijkswaterstaat in de jaren negentig van start gegaan met een natuurlijk kwelderbeheer. Dit heeft er toe geleid dat veel kweldersloten zijn dichtgeslibd, waardoor veel macrofauna uit de kwelders is verdwenen. Tegelijkertijd is substantieel voedselaanbod verloren gegaan door de uitpoldering van zomerpolders. Deze zomerpolders veranderen geleidelijk in kwelders met hoog opschietende vegetaties. De veranderingen in de terreinomstandigheden hebben de toegankelijkheid voor vossen enorm verbeterd.

rotganzen

- Vanwege vergaande bezuinigingen bij Rijkswaterstaat heeft in 2003 geen onderhoud plaatsgevonden aan de landaanwinningsswerken dammen. Ook voor 2004 is dit het geval. Het achterstallig onderhoud van de rijdsdammen (dammen van rijshout/wilgentenen) kan leiden tot terreinafslag. Dat heeft nadelige gevolgen voor de oppervlaktes te beheren kwelders.

- Toenemende recreatiedruk laat zich ook in dit gebied gelden in de vorm van te grote groepen wadlopers naar Ameland. De maximale aantallen worden geregeld overschreden.

- De veerdienst op Ameland legt aan bij de pier van Holwerd. Onlangs zijn grotere veerboten in gebruik genomen. Bij de WetlandWacht bestaat de zorg dat de grotere capaciteit zal leiden tot de aanleg van een extra rijstrook op de oostkant van de pier. Hierdoor bestaat de kans dat de nabij gelegen HVP's vaker verstoord zullen worden.

- Het gedeelte ten oosten van de Pier van Holwerd wordt door het ministerie van LNV beheerd. Hier vindt geen begrazing plaats, waardoor een ruige vegetatie is ontstaan die wordt gedomineerd door strandkweek. Deze ruigte blijkt goed voor graspiepers en tureluurs, maar slecht voor koloniebroedvogels en overtuigende vogels. Meer variatie in dit gebied is gewenst; die kan tot stand worden gebracht door de inzet van begrazing.

12 LAUWERSMEER

Positieve ontwikkelingen

- Nadat het Beheers- en Inrichtingsplan voor het Nationaal Park Lauwersmeer was opgesteld werd het Lauwersmeer op 11 november 2003 aangewezen als Nationaal Park. De passages over gewenst beheer zijn echter als gevolg van het zoeken naar een breed gedragen plan, zeer algemeen en voorzichtige geformuleerd.

- De gemeente De Marne heeft haar plannen voor verblijfsrecreatie in het Lauwersmeergebied aangepast, mede op

aandringen van de Werkgroep Lauwersmeer (samenwerkingsverband van natuurbeschermings-organisaties onder aanvoering van de Waddenvereniging). Er wordt nu meer gezocht naar aansluiting bij de bebouwing van Zoutkamp, buiten het Lauwersmeergebied.

- In 2002 hebben zeven noordelijke natuurorganisaties én Vogelbescherming Nederland het plan 'Van Veen tot Zee' gepubliceerd. Het pleit voor de ontwikkeling van een rivier met een breed stroombed die vanuit het Fochteloërveen dwars door Noord-Drenthe en het westen van Groningen via het Lauwersmeer naar de Waddenzee stroomt.

- De plannen om op het voormalige terrein van Muiden Chemie in de Kollumerwaard vuurwerk op te slaan lijken van de baan. De opslag zou een risico voor het natuurgebied betekenen, maar vooral een ongelukkige 'wig' in het natuurgebied zijn, waardoor een goede recreatiezonering onmogelijk wordt gemaakt. Als deze plannen voor het terrein niet doorgaan, wordt het gebied betrokken bij het natuurgebied, met recreatief medegebruik.

Negatieve ontwikkelingen

- Nabij Anjum ligt een gasbehandelingsstation. Hier moet al het gas dat in de omgeving wordt gewonnen (Lauwersmeer en omgeving en Waddenzee) aangevoerd worden. De affakkelpijp is vanuit het gehele Lauwersmeer gezien een storend element. Het station werkt nu zwaar onder z'n capaciteit. De NAM oefent mede hierom druk uit op waddengaswinning. Bodemdaling is in principe een positief effect voor de natuur van het Lauwersmeer, omdat vernatting een doelstelling is. Voor de Waddenzee zijn de risico's echter groot.

- De gemeente Dongeradeel start binnenkort met de bouw van een gigantisch recreatiewoningencomplex, onder de naam Esonstad, aan de oevers van het Lauwersmeer bij Oostmahorn. Hiervoor

heeft de gemeente een vergunning op grond van de Natuurbeschermingswet (externe werking) nodig. De Werkgroep Lauwersmeer heeft een felle reactie op de aanvraag geschreven en vervolgens bezwaar aangetekend tegen de vergunning. Door een (termijn-)fout bij het ministerie van LNV is de vergunning inmiddels van rechtswege verleend. De Werkgroep Lauwersmeer heeft vervolgens met gemeente en provincie afgesproken dat een aantal stringente voorwaarden, ter voorkoming van overlast voor de natuur, in acht wordt genomen.

- De activiteiten van Defensie veroorzaken ernstige verstoringen in het gebied. Tijdens oefeningen in 2002 en 2003 hingen Apache-helicopters tot enkele meters boven het moeras, waardoor bijna de gehele vogelbevolking het gebied verliet. Verschillende organisaties waaronder het Overlegorgaan Nationaal Park Lauwersmeer en de Werkgroep Lauwersmeer hebben dit probleem bij de staatssecretaris aangekaart. Het vreemde is dat voor bijna alle activiteiten in de Waddenzee een vergunning op grond van de Natuurbeschermingswet vereist is. De met regelmaat gehouden militaire (laagvlieg)oefeningen vinden echter zonder vergunningen plaats.

- Camping Lauwersoog heeft de wens om uit te breiden. Op het voorontwerp bestemmingsplan heeft de Werkgroep Lauwersmeer een kritische reactie geschreven.

- De Bantpolder wordt beheerd door Natuurmonumenten en is belangrijk als foerageergebied voor met name brandganzen. Als gevolg van de MKZ-crisis werden de koeien van de pachter van deze polder geruimd, waardoor in 2002 geen begrazing plaatsvond en de polder verruigde. Inmiddels is een andere pachter gevonden en wordt de polder als vanouds begraaasd.

13 GRONINGSE WADDENKUST

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 is een beheersplan gereed gekomen voor de kwelders die in eigendom zijn van het Groninger Landschap. Er zijn betere begrazingsregelingen getroffen voor de gebieden die de organisatie beheert. Het Groninger Landschap heeft zijn gebieden afgesloten voor publiek.

- Delen van de kwelders worden beweide. Dit is gunstig voor diverse vogelsoorten die voor broeden of foerageren de voorkeur geven aan een korte vegetatie. Beweiding kan echter ook een belangrijke bron van verstoring zijn als het vee te vroeg in het seizoen wordt ingeschaard. Dit gebeurt helaas veelvuldig. Vooral paarden zorgen voor veel onrust en trappen geregeld legsels kapot. Het Groninger Landschap is op aandringen van de WetlandWachten als eerste gebiedseigenaar overgegaan tot het later inscharen van vee.

- De samenwerking tussen de Wadvogelwerkgroep en Rijkswaterstaat met betrekking tot de werkzaamheden aan de rijdsdammen (dammen van rijshout/wilgentenen) verloopt naar wens. Het Waterschap houdt zich ook zoveel mogelijk aan de afspraak om bagger uit de dijksloot niet op de kwelderoever te storten maar op de dijkvoet; hierdoor worden nesten op de kwelder niet vernield. De ingedroogde bagger wordt gebruikt om de dijksloot te versmallen.

Negatieve ontwikkelingen

- Op de kwelders zijn veel verstoringen van vogels door recreanten, meestal wandelaars. Voor bezoekers van het gebied is het niet altijd even duidelijk dat het om een beschermd en waardevol natuurgebied gaat. Alleen bij de terreinen van Het Groninger Landschap staan borden met Verboden Toegang. Veel particuliere eigenaren hebben hun terreinen opengesteld. Zij ontvangen hiervoor subsidie van het ministerie van LNV in het kader van het Programma Beheer. Dit is in strijd met de internationale

natuurwaarden van dit gebied. Ook vanaf de wadkant neemt de recreatie toe. Steeds meer boten laten zich droogvallen op de wadplaten en ook steeds vaker worden vogels opgeschrikt door speedboten en jetskies. En zelfs vanuit de lucht is sprake van verstoring: door sportvliegtuigen.

- De provincie Groningen heeft een stedenbouwkundig bureau in Rotterdam verzocht een plan te schrijven voor de verdere recreatieve ontwikkeling van Noordpolderzijl. Het betreft een beperkte ontwikkeling waar weinig overlast voor vogels is te verwachten. In 2003 is een startnotitie aangenomen door de Raad van de Gemeente Eemsmond. In 2004 zal er een verdere uitwerking plaatsvinden.

- De gemeente Eemsmond en de provincie Groningen zijn van plan om een 435 hectare groot glastuinbouwgebied te realiseren pal ten zuiden van de Eemscentrale. Vogelbescherming Nederland heeft in een reactie laten weten dat de lichtuitstraling effecten kan hebben op het functioneren van de nabij gelegen hoogwatervluchtplaatsen en op de gestuwde vogeltrek langs de Eemsmond. Die vermoedens zullen onderzocht moeten worden.

14 DOLLARD

Positieve ontwikkelingen

- In 2001 is in opdracht van het Groninger Landschap een duiker in de zeedijk bij polder Breebaart opgezet. Hierdoor is een interessant natuurgebied met brak water ontstaan, waar veel vogels foerageren, zoals lepelaars en steltlopers. Bij proefvangsten in de plassen en sloten bleek het water veel vis en garnalen te bevatten. Er is een vogelkijkhut en een bezoekerscentrum.

- Het Groninger Landschap heeft in maart 2003, na ampele besluitvorming, de Beheersplannen Buitendijkse gebieden in de Dollard en Punt van Reide vastgesteld. Deze beheersplannen bieden veel kansen voor vogels.

- Door de Algemene Inspectie Dienst en de terreinbeheerder is de handhaving in het gebied verscherpt. Er wordt vooral gelet op verstoringen in het broedseizoen.

Negatieve ontwikkelingen

- De wadplaat De Hond, ten noorden van Delfzijl, ligt in betwist gebied. Zowel Nederland als Duitsland claimen zeggenschap. Op deze plaat heeft zich een stormvaste natuurlijke mosselbank ontwikkeld, iets wat de laatste jaren eigenlijk niet meer is voorgekomen. Nederland heeft daarom dit gebied voor schelpdiervissers gesloten. Duitsland heeft echter in het voorjaar van 2001 vergunning verleend om de bank te bevissen, waarna de bank geheel is weggevisd. Mosselbanken vormen belangrijk voedsel voor scholeksters en eidereenden. De Waddenvereniging heeft een klacht tegen Duitsland ingediend bij de Europese Commissie.

- De kolonie visdiefjes en noordse sterns nabij Delfzijl werd in 2003 ernstig verstoord door Delfsail 03. Vrijwel alle sterns zijn verdwenen naar de polder Breebaart en daar kwamen ze succesvol tot broeden.

- Het westelijk deel van de kwelder is particulier bezit. Hier worden in april nog steeds greppels uitgeklepeld. Ook is dit deel van de kwelder opengesteld voor publiek, waardoor veel vogels, zoals kluten en tureluurs, verstoord worden.

15 NOORDZEEKUSTZONE

Positieve ontwikkelingen

- Sinds 2000 is de visserij op spisola (halfgeknotte strandschelp) boven de Waddeneilanden onderworpen aan een voedselreservering. De spisola dient namelijk als voedselbron voor eidereenden en zwarte zee-eenden. Door de reservering mocht de laatste jaren geen spisulavisserij plaatsvinden. Of dat gunstig is uitgevallen voor deze eenden is niet eenvoudig vast te stellen. Er zitten nog steeds aanzienlijke

aantallen zwarte zee-eenden op de spisula-banken boven Terschelling en Ameland. De meeste eidereenden hebben het gebied echter weer verruild voor de Waddenzee – waar ze in feite ook thuishoren - vanwege de positieve ontwikkelingen van de mosselbestanden aldaar. Verder is vastgesteld dat de eenden ook andere prooien zijn gaan eten in het gebied. Eidereenden zijn bij Texel, bij gebrek aan spisula, overgeschakeld op één- en tweejarige Amerikaanse zwaardscheden (*Ensis directus*). Boven Rottum hebben zo'n 5.000 eidereenden de zomer(ru) doorge- maakt, en vermoedelijk aten ze daar ook de Amerikaanse zwaardscheden. Op deze schelpdieren mag overigens wel worden gevist. Boven Terschelling zaten de eiders in 2002 op een plek waar veel zaagjes (*Donax vittatus*) in de bodem zaten, maar of ze die schelpdieren ook aten kon niet bewezen worden.

- De kustzone is met de Waddenzee sinds 11 oktober 2002 door de internationale maritieme organisatie (IMO) tot PSSA (Particularly Sensitive Sea Area) verklaard, waardoor er strengere regelgeving is gekomen ten aanzien van lozingen. Dit is natuurlijk een stap voorwaarts. De volgende stap is een goed rampenplan voor als er toch iets komt binnendrijven!

- In de Noordzeekustzone worden steeds meer bruinvissen waargenomen. Dit is mogelijk een teken dat het gebied er op vooruit gaat.

Negatieve ontwikkelingen

- De hoeveelheid spisula lijkt af te nemen, doordat de jaarlijkse natuurlijke aanwas de laatste jaren laag is. Het is mogelijk dat we het einde naderen van een reeks van jaren met veel spisula. Ook in het verleden kende spisula ups en downs die zich met perioden van tien of meer jaren afwisselden. Hoewel zwarte zee-eenden tegenwoordig ook op ensis foerageren, is het maar de vraag in hoeverre ensis en andere prooi- soorten de rol van spisula als stapelvoedsel kunnen overnemen.

- De eidereenden concurreren in de Noordzeekustzone met zwarte zee-eenden om de spisula. Het aantal zwarte zee-eenden is mogelijk mede hierdoor de afgelopen drie jaar teruggelopen ten opzichte van de jaren hiervoor.

- Negatief is ook dat er nog steeds geen fatsoenlijk rampenplan is voor olierampen. Vogelopvangcentrum de Fûgelpits in Anjum heeft in totaal 219 olieslachtoffers van de *Assi Eurolink* (gezonken in januari 2003, 78 kilometer ten noorden van Terschelling) binnen gekregen. Dit waren 100 zeekoeten, 90 zwarte zee-eenden, 9 grote zee-eenden, 16 alken, 1 eidereend, 1 grote jager, 1 kleine alk en 1 papegaaiduiker. Veel van de weggelekte olie heeft de kust net niet bereikt door 'gunstige' wind, maar wel de vogels van de kustzone (de zee-eenden). De meeste dode dieren zijn als gevolg van afluiddige wind weggedreven. Het aantal dood gevonden vogels is dus slechts een klein deel van het totaal aantal slachtoffers. Rijkswaterstaat vindt het niet de moeite waard het wrak te laten opruimen ("Er zijn geen bijzondere milieuwaarden in het geding.").

- De handhaving van visserijvergunningen op ensis is problematisch, omdat moeilijk is te controleren of de schelpen binnen of buiten de driemijlszone zijn opgevist.

mechanische schelpdiervisserij

- Zandsuppleties vanuit de kustzone op de stranden/vooroevers zijn direct schadelijk voor de bodemfauna. Of er schadelijke effecten op langere termijn optreden is niet bekend. Dit zou evenwel goed mogelijk zijn omdat voor zandsuppleties gebiedsvreemd zand wordt gebruikt met een grovere korrel, waardoor plaatselijk een andere habitat ontstaat.

16 HET ZWANENWATER

Positieve ontwikkelingen

- Ondanks de droge warme zomer van 2003 bleef het water opvallend helder en is er geen schade als gevolg van blauwalgen vastgesteld.
- Eind jaren negentig bleek de directe omgeving van het Zwanenwater enorm te zijn vervuild met lood door de nabijgelegen voormalige kleiduivenschietsbaan. Het verontreinigd deel van het terrein is gedeeltelijk afgegraven. Het gebied is daarna zo natuurlijk mogelijk heringericht. Het gebied heeft zich momenteel volledig hersteld.

Negatieve ontwikkelingen

- Het Zwanenwater kwalificeert zich voor de EU-Vogelrichtlijn, vooral door het voorkomen van de lepelaar. In 2001 en 2002 broedden 75 paartjes lepelaar in het gebied, een verbetering ten opzichte van de jaren daarvoor. In 2003 kwamen er maar 50 paartjes tot broeden. Eén van de aanwijsbare oorzaken van deze daling is het ontbreken van nestmateriaal. Het eiland is nagenoeg kaal door de uitwerpselen van de broedende aalscholvers. De aalscholverkolonie is na een aantal jaren van groei nu stabiel op 900 paar. In het voorjaar wordt, om het nestelprobleem van de lepelaars op te lossen, snoeimateriaal op het eiland gebracht. De aalscholvers pikken echter alles in.
- Het uitbaggeren van de meren is voorlopig uitgesteld omdat er bagger 'klasse 2' is opgebracht. Dergelijke bagger moet eerst in een depot en vervolgens apart afgevoerd;

het materiaal kan niet, zoals gebruikelijk, op het strand verwerkt worden. Deze tegenslag betekent een budgetoverschrijding en daarom wordt het project voorlopig aangehouden.

- De beheerder Natuurmonumenten heeft gekort op personeel, waardoor minder tijd beschikbaar is voor toezicht. Natuurmonumenten probeert het gebrek aan personeel op te lossen door vrijwilligers te laten helpen bij terreinbeheer.

- In de rietlanden en vochtige duinvalleien is sprake van toenemende verbossing met wilgen en berken.

17 VOORDELTA/ VOORNES DUIN

Voordelta

Positieve ontwikkelingen

- Eind 2001 is de hele Voordelta alsnog aangewezen onder de Europese Vogelrichtlijn. Dit betekent dat nu ook het noordelijk deel, tot aan de vaargeul van de Nieuwe Waterweg, is aangewezen.
- De Voordelta is belangrijk voor broedvogels. De uitkomst van een telling in 2002, de deelgebieden meegerekend, luidde: kluut (151), bontbekplevier (14), strandplevier (13), kleine mantelmeeuw (34.246) en visdief (630).
- De totale Voordelta is belangrijk voor doortrekkende eenden en steltlopers. In het seizoen 2001/2002 werden wilde eend (3.030), wintertaling (2.510), pijlstaart (2.400) en bergeend (2.190) waargenomen. De getallen tussen haakjes zijn de maxima. Wintertaling, pijlstaart en kraakeend nemen toe. Bij de steltlopers gaat het vooral om scholekster (3.090), bonte strandloper (5.040), tureluur (3.490) en wulp (3.090). De scholekster neemt steeds meer af, vooral in de Kwade Hoek. De intergetijdengebieden Kwade Hoek en Westplaat zijn van belang als doortrekgebied. Grote aantallen steltlopers zoals tureluur, zilverplevier, bontbekplevier, drieteenstrandloper, rosse grutto

en kluut zijn vooral hier waar te nemen. In de nazomer zijn op deze twee slikplaten veel lepelaars te zien, in 2001 maximaal 279, waarvan 210 op de slikken van de Kwade Hoek.

- De zeehond doet het goed in de Voordelta; tegenwoordig worden er tot enkele honderden exemplaren geteld op de zandbanken voor de kust. Jongen worden echter nog steeds niet gezien.

- De Belgische regering heeft het plan om 50 windmolens te bouwen op een zandbank, zes kilometer uit de kust, afgeblazen. Het risico van een aanvaring door een olietanker zou grote gevolgen hebben voor de hele kuststrook. Daarnaast werden de gevaren voor vogels te groot bevonden. Een windmolenpark voor Knokke en Breskens, op 15 kilometer uit de kust op de Vlake van de Raan, wordt nog aangevochten door de regionale overheden.

Negatieve ontwikkelingen

- Veel problemen zijn er met motorcrossers in diverse natuurgebieden. Vooral tussen de Maasvlakte en de Haringvlietdam is de overlast groot.

- In de Voordelta hebben jarenlang geen kokkelbanken gelegen, in 2003 was er wel een kleine hoeveelheid. Daarom is in 2003 door het RIVO (Rijksinstituut voor Visserijonderzoek) voor het Haringvliet een proef gedaan om de effecten van de kokkelvisserij te bestuderen. Uit dat onderzoek bleek dat er geen effecten waren op het sediment. Wel werden effecten geconstateerd op de bodemfauna. De uiteindelijke conclusie van het RIVO was dat er geen substantiële effecten zijn vastgesteld.

Voornes Duin

Positieve ontwikkelingen

- Het aantal broedende aalscholvers blijft steeds, op het jaar 2000 na, boven de 1.100 broedparen. Het aantal lepelaars schommelt flink, maar komt meestal boven de 100

Tweede Maasvlakte

In december 2003 heeft de ministerraad het principebesluit genomen om te komen tot de aanleg van de Tweede Maasvlakte. In juni 2004 is er een akkoord bereikt met betrokken partijen over de verschillende financiële bijdragen. Als voldoende bedrijven zich willen vestigen zal er netto 1.000 hectare bedrijfsterrein worden aangelegd. Ter compensatie wordt een zeereservaat van 31.250 hectare in de Noordzee vastgesteld, een nieuw duingebied van ongeveer 100 hectare voor de kust van Delfland aangelegd, een zeereep op de Brouwersdam van 15 hectare gemaakt en er zal nog landaanwinning plaatsvinden van 8 hectare.

Het zeereservaat komt te liggen ten zuiden van de nieuwe Maasvlakte voor de kust van Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland. Of de compensatie voldoende is moet met een twintig jaar durend monitoringprogramma bepaald worden. De Europese Commissie heeft een positief advies over het plan uitgebracht vanwege het zwaarwegend openbaar belang. Ook vond de commissie de compensatie voldoende voor het verlies aan natuurwaarden. Overigens is in deze compensatieplannen nog geen rekening gehouden met mogelijke negatieve effecten op de sedimenttoevoer naar de Waddenzee. De WetlandWacht, KNNV vogelwerkgroep Voorne, Stichting Natuur en Landschap Voorne-Putten en de terreinbeheerders proberen bij de uitvoering hun invloed aan te wenden. Om de effecten te volgen in andere gebieden worden er nu al uitgebreide inventarisaties gemaakt van vogels, planten, insecten, waterslakken en kleine zoogdieren van de Slikken van Voorne, Oostvoornse Meer en het Groene Strand.

broedparen. Het aantal kleine zilverreigers daalde naar 19 broedparen in 2003.

- In het broedseizoen zijn het Inspectiepad en het Vliegveldpad van 1 maart tot 1 september afgesloten. Dit om verstoring door mountainbikers, ruiters en loslopende honden tegen te gaan.

- In 2003 is in opdracht van Natuurmonumenten een kwaliteitstoets uitgevoerd voor Voorne's Duin. Daaruit bleek dat de openheid van de droge duingraslanden te wensen overlaat. Er is besloten de openheid te herstellen door bosjes te kappen. Het beheer van de natte duinvalleien bleek wel succesvol. Door de droogte van 2003 konden er nu meer natte duinvalleien worden gemaaid.

- Het aantal territoria van de nachtegaal is vrijwel gelijk gebleven.

- Natuurmonumenten heeft in de binnen-duinrand in de omgeving van de Langeweg

enkele tientallen hectares kunnen aankopen. Het gaat hier om saneringspercelen van kas-senbouwers, die (deels) naar het concentra-tiegebied Tinte en Vierpolders zijn verhuisd.

- Bij de Haringvlietdam is een zanddepot afgegraven en een nieuwe natte duinval-lei gemaakt. Hier kwamen de eerste jaren oeverwaluwen in een grote kolonie van 200 nesten tot broeden. In 2003 was de steilwand zover ingezakt en begroeid dat ze voor de vogels niet meer geschikt was.

- De WetlandWacht is betrokken geweest bij vaststelling van het tracé voor het fiets-pad 'Rondje Voorne'. Voorkomen is dat het fietspad dwars door het bos van het Quackjeswater aangelegd zou worden.

- Twee duinrellen zijn hersteld: die bij de Tenellaplas en een bij 'Het Vliegveld'.

- De binnenduinen met hun begroeiing van bomen en struiken heeft een heel andere vogelbevolking als de meer naar de kust gelegen stukken. Zo zitten er in Mildenburg boomklever, houtsnip, groene en zwarte specht, zwarte mees, appelvink en boom-kruiper als broedvogel.

Negatieve ontwikkelingen

- Sinds in januari 2003 het gebied werd opengesteld, is er een toename van de drukte geconstateerd. Verstoring door mountainbi-ckers en ruiters neemt toe. Vaak is er te wei-nig toezicht. Natuurmonumenten probeert in de weekends en in de zomermaanden frequenter op te treden. Zuid-Hollands Landschap werkt met vrijwilligers; die kun-nen verstoorders slechts aanspreken.

- Door de aanleg van de Tweede Maasvlakte zal de invloed van de zee gerin-ger worden. Een afnemende windinvloed en daardoor ook minder zoutinvloed ('salt-spray') zal de vegetatie veranderen, met als gevolg minder duinvogels en meer vogels van struweel en bos.

Westplaat/Oostvoornes Meer

Positieve ontwikkelingen

- Voor het Oostvoornes Meer wordt een plan, Kwaliteitsimpuls Oostvoornse Meer, gemaakt om het water weer zouter te laten worden. Aanvoer van zeewater door middel van een pijplijn is een erg kostbare zaak. Daarom is het idee geopperd om zout water vanuit de havens in te laten. Voorwaarde is wel dat het water, indien het uit de nabij-gelegen Mississippihaven/ Hartelkanaal wordt aangevoerd, van goede kwaliteit is. Dit wordt nu onderzocht. De WetlandWacht heeft zitting in de begeleidings- en ecologi-sche commissie.

- Het Groene Strand wordt opgewaar-deerd door het verbeteren (natter en dynami-scher maken) van een duinrel.

- De Westplaat is van groot belang als hoogwatervluchtplaats. Er zijn ook vaak bij-zondere soorten te zien. Enkele soorten uit 2001: lepelaar (maximum 10), zilverplevier (160), tureluur (700), pijlstaart (267), slecht-vaak (2) en visarend (3). In juni werden er liefst 1.530 bergeenden geteld.

Negatieve ontwikkelingen

- De sluiting van het autostrand is opnieuw doorgeschoven, nu zou het in 2004 plaatsvinden. Het paviljoen is al wel geslo-ten en vervolgens afgebrand. Om de auto's op te vangen komt er een parkeerplaats voor 300 auto's op de Brielse Gatdam. Hopelijk komt er tenslotte rust op het strand met mogelijkheden voor broedende kustvogels, als er tenminste meteen een goede recrea-tieve zonering bij de aanleg van wandel- en fietspaden wordt doorgevoerd.

- Verstoring door recreatief medegebruik kent vele vormen. Zoals kitesurfen in en boven vogelrustgebied, crossen met ter-reinwagens bij rustgebieden, stunts met ultralight vliegtuigjes. Ook is het erg druk tijdens de vliegerdagen en ruiterspelen die er gehouden worden. Als het autostrand defini-tief is gesloten zal men deze activiteiten pro-ben op te schuiven tot na het broedseizoen.

Kwade Hoek

Kwade Hoek

Positieve ontwikkelingen

- Het gebied heeft alles in zich wat men verwacht bij een buitendijks gebied: duinstruweel, biestarwegras-duintjes, hoge duinen, nieuwe duinvorming, nat en droog, van zoet naar zout. Door aanvoer van zand blijft de Kwade Hoek groeien; het is een zeer dynamisch getijdengebied. Voor strand- en bontbekplevier en kluut is het lang een uitstekend broedgebied geweest. Deze soorten lijken zich de laatste jaren verplaatst te hebben naar natuurontwikkelingsgebieden in de Delta.

- In de pioniersvegetatie en op het strand komen in de winterperiode vaak strandleeuweriken voor. Groepjes van meer dan 25 zijn niet ongewoon. Ook sneeuwgorzen en fraters kan men daar zien. In 2001 heeft er een groep van 50 kluten overwinterd.

- Het intergetijdslik is belangrijk voor eenden; in het seizoen 2001/2002 zijn maximaal 620 bergeenden geteld. Tureluurs kunnen er eveneens in grote aantallen voorkomen: in juni 2001 waren het er 4.750.

ters. Ter bescherming van de broedvogels tegen honden en wandelaars zijn er her en der wel bordjes geplaatst, maar de controle is minimaal. Regelmatig wordt ook verstoring van vogels en zeehonden geconstateerd op de Oosterse Bollen als er bootjes of zee-kanovaarders aanleggen.

18 HARINGVLIET

Positieve ontwikkelingen

- Voor de uitvoering van het plan Delta Natuur, dat onder meer het Tiendgors en de Westplaatbuitengronden omvat, worden steeds meer gronden aangekocht. De Westplaatbuitengronden zijn de afgelopen jaren omgevormd tot een krekengebied in open verbinding met het Haringvliet. De afgegraven grond is gebruikt om bij de Ventjagersplaten eilandjes te maken. In de toekomst worden de Beninger Slikken uitgebreid met de polders Zuidoord en Beningerwaard. De Korendijkse Slikken worden uitgebreid met de Leenheerenpolder. Deze polders liggen buitendijks aan de monding van het Spui.

- Bij de Ventjagersplaat zijn twee eilanden aangelegd. De ervaring leert dat er de eerste jaren, voordat dergelijke eilanden begroeid raken, kluten, kleine, bontbek- en

84 Negatieve ontwikkelingen

- Ook hier klachten over verstoring; honden op het strand en op de slikken, laag overvliegende sportvliegtuigjes en helikop-

strandplevieren, kok-, zwartkop-, zilver- en kleine mantelmeeuwen, visdieven en dwergsterns tot broeden komen. Deze soorten komen ook op de drie bestaande eilanden voor. Die zijn eind vorige eeuw gemaakt met zand uit het project Quackjeswater.

- In 2002 broedden er op de Ventjagersplaat 84 paar dwergstern.

- Op de Ventjagersplaat worden ook zeldzame vogelsoorten waargenomen: in 2001 onder meer vijf reuzensterns, vier visarenden, twee zeearenden en een grote jager.

- De werkzaamheden op Tiengemeten zijn nog niet gestart; de verwachting is dat Natuurmonumenten in 2005 zal beginnen. Op dit moment zijn op één na alle boeren van het eiland vertrokken. Sinds eind vorige eeuw wordt de westelijke punt al begraasd door Schotse Hooglanders.

- Een deel van de grasgors van de Oosterse Laagjes is in 2003 geïnundeerd, in navolging van de Westerse Laagjes waar in 2002 stukken plas-dras zijn gezet. Voor steltlopers is de inundatie van zowel de Westerse als de Oosterse Laagjes een groot succes.

- Vogelbescherming Nederland is een procedure gestart tegen de door de provincie Zuid-Holland verleende vergunning voor palingvisserij in de maanden juli en augustus in het Haringvliet. Het gaat om de Ventjagersplaten en de Korendijkse slikken. In oktober 2003 won Vogelbescherming het beroep bij de Raad van State. Het gebied is in juli en augustus gesloten voor publiek; dan komen er grote concentraties vogels voor. Het gaat vooral om grutto, lepelaar, dwergstern en verschillende soorten eenden die in deze periode extra kwetsbaar zijn omdat ze ruïen. Om de ernst van de verstoring van de visserij beter in te kunnen schatten heeft de provincie aan RIZA opdracht gegeven onderzoek uit te voeren naar de effecten van de visserij. Naar aanleiding van de conclusies van dit rapport wordt een nieuw besluit over de vergunning genomen.

- Uit het broedvogelonderzoek van de Beninger Slikken blijkt dat er in 2003 meer

dan honderd blauwborsten hebben gebroed, zeven bruine kiekendieven en 17-19 tureluurs.

Negatieve ontwikkelingen

- De recreatiedruk neemt sterk toe.

Langs het Haringvliet alleen al bevinden zich ruim 3.000 ligplaatsen voor de pleziervaart. En daarbij komen dan nog de vele passanten, die van alle kanten het Haringvliet op kunnen. Vooral de gemeente Hellevoetsluis wil zich met recreatievoorzieningen profileren. Daarnaast houden watersporters zich niet altijd aan de regels; zo wordt er gekampeerd op de zandplaten in het Haringvliet tussen Hellevoetsluis en Stellendam. Ook worden afgesloten delen vaker betreden.

- Het fietspad 'Rondje Voorne' is al voor een deel aan de buitenzijde van de dijk en soms op de dijk aangelegd. Het is nog niet bekend of dit ook op langere termijn verstorend zal werken voor de vogels. Mogelijk treedt er gewinning op. De vogelwerkgroep is bij de uitwerking van het tracé betrokken geweest en over het grootste deel is overeenstemming bereikt. In 2005 zal het laatste deel langs de Beninger Slikken worden aangelegd. De initiatiefnemers willen hier het tracé van het fietspad dóór het gebied aanleggen. Hierdoor zal weer een deel van dit open gebied verstoord gaan worden. De Stichting Natuur en Landschap Voorne-Putten (SNLVP) heeft bezwaar gemaakt tegen dit deel van het fietspad. De aanleg ervan is nu even uitgesteld. Het tracé zal in overleg bepaald worden en mogelijk aan de voet van de dijk gelegd worden.

- Er zijn tegenwoordig zoveel overzomerende ganzen dat het gras op de Beninger Slikken te kort is voor weidevogels en ook voor de winterganzen. Vooral de enorme toename van brandganzen en hybride vogels uit grauwe en boerengans veroorzaken problemen. Natuurmonumenten beraadt zich over te nemen maatregelen. Mogelijk wordt de begrazing met koeien beëindigd, of er

wordt gekozen voor jaarrondbegrazing met slechts enkele runderen.

- Alleen al op de Slijkplaat broeden meer dan 700 paar brandganzen. Rijksuniversiteit Groningen gaat in 2004 onderzoek doen naar broedende brandganzen in het noordelijk Deltagebied.

- Ieder jaar wordt op de Beninger Slikken een deel afgesloten voor de koeien om begrazing in het broedseizoen te voorkomen. In 2003 werd het hek te vroeg opengezet, nog voordat de bruine kiekendieven hun jongen groot hadden gebracht. De inventariseerders, ook de WetlandWacht, hebben daar Natuurmonumenten op aangesproken. Tijdens de laatste vrijwilligersdag zijn goede en bindende afspraken gemaakt met Natuurmonumenten.

- De discussie over het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen sleept zich voort. De Tweede Kamer heeft een motie om het besluit van 2000 terug te draaien niet aangenomen. De bedoeling van het zogenaamde 'kierbesluit' is het herstel van een meer natuurlijk estuarium, inclusief een

geleidelijke overgang van zoet naar zout water. Door het gedeeltelijk openzetten van de sluizen kunnen vissen als zalm, forel en houting weer de rivieren optrekken. Veel vragen zijn nog niet beantwoord, zoals: hoe ver dringt het zoute water het Haringvliet in bij droge periodes? Ook de bewegingen van het vervuilde slib zijn nog onvoorspelbaar. Het daadwerkelijk openen van de sluizen (10% van de totale opening) zal nu niet voor 2007 kunnen worden uitgevoerd.

- De Tiendgorzen die in 2000 in open verbinding zijn gebracht met het Haringvliet groeien nu al weer dicht, waardoor steltlopers en watervogels hun broedplekken verliezen. Wandelaars met loslopende honden zorgen hier voor ernstige verstoring.

- Door het constante hoge waterpeil van het Haringvliet zijn er voor de steltlopers weinig slikken als foerageergebied beschikbaar.

- De disco De Quack, aan de rand van de Hellevoetsduinen, is al jarenlang een doorn in het oog van natuurliefhebbers vanwege de geluidsoverlast. Natuurmonumenten had

Goeree-Overflakkee

vastgelegd dat na afloop van het contract de disco zou verdwijnen en het gebouw gesloopt zou worden. In een rechtszaak die de exploitant heeft aangespannen, bepaalde de rechtbank dat de procedure niet goed is gevolgd; de huur is verlengd tot mei 2008. Natuurmonumenten gaat in hoger beroep.

19 HOLLANDS DIEP

Positieve ontwikkelingen

- Op 9 januari 2003 is de aanwijzing van het Hollands Diep onder de Europese Vogelrichtlijn definitief geworden. Naar aanleiding van enkele bezwaarschriften zijn de Esschenplaat en wat percelen bij de buisleidingstraat buiten de aanwijzing gebracht.

- De Albert-, Pieters- en Leendertspolder (APL-polders) zullen in 2004 in het kader van Deltanatuur omgevormd worden tot rivieroeverlandschap. Een ganzenfoeragegebied gaat dan verloren. Onder druk vanuit de agrarische hoek zullen bij de inrichting van de APL-polders voorzieningen worden getroffen om grauwe ganzen met hun pullen en ruiende ganzen te ontmoedigen 's zomers het gebied te bezoeken. De WetlandWacht was bij het overleg betrokken.

- In het voorjaar van 2001 kwam de oeververdediging voor de Hoogezandse Gorzen en de Oostersche Slobbegorzen gereed; het einde aan een periode van dertig jaar afslag. Achter de oeververdediging ontstond een lagune, die voor een deel opgevuld moet worden met specie zodat een 60 hectare groot gebied ontstaat met ondiepten, slikken en onregelmatig droogvallende gronden. De daarvoor benodigde 250.000 kuub grond is echter nog niet aangebracht.

- Op de Hoogezandse Gorzen was zowel in de winter 2002/2003 als in de winter 2003/2004 een zeearend aanwezig. In 2003 en 2004 broedde er een ijsvogel.

- In 2002 is gelukkig besloten om een nieuw en omvangrijk TNO-laboratorium niet te bouwen in de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen. Dit complex van maar liefst

700 hectare was gepland in een rustig ganzenfoeragegebied, pal aan de noordoever van het Hollands Diep. Het terrein is inmiddels verkocht aan een boer.

- Het Hollands Diep is voor ganzen erg belangrijk. Duizenden kol-, brand- en grauwe ganzen en enkele honderden toendrariet- ganzen foerageren en slapen in het gebied.

Negatieve ontwikkelingen

- In de zomer wordt er in het kader van schadebestrijding plaatselijk intensief op grauwe ganzen geschoten.

- Begin 2004 werd door medewerkers van de Meetdienst van Rijkswaterstaat op de Sassenplaat de lepelaar-broedkolonie verstoord. Later zijn de lepelaars teruggekeerd en er kwam tenminste 35 paar tot broeden. Vogelbescherming Nederland heeft Rijkswaterstaat gewezen op het feit dat het gebied is aangewezen onder de Vogelrichtlijn. Tegelijk is RWS gevraagd een interne gedragslijn voor werkzaamheden in het broedseizoen op te stellen.

- De gorzen aan weerszijden van de Tonnekreek, aan de Brabantse kant van het Hollands Diep, worden steeds intensiever gebruikt voor beweiding met schapen, maisteelt en akkerbouw. Weidevogels komen daar bijna niet meer voor.

20 VOLKERAKMEER

Positieve ontwikkelingen

- Voor de kluut is het Volkerakmeer nog steeds het belangrijkste broedgebied van de Delta; in 2002 broedden er bijna 1.000 paar. Het aantal broedende lepelaars is langzaam toegenomen tot 35 paar in 2002. Het aantal broedende kleine mantelmeeuwen groeide zelfs spectaculair naar meer dan 1.000 paar in 2002. De bontbekplevier en de strandplevier lijken zich de afgelopen jaren te hebben gehandhaafd.

- Evenals in andere gebieden in de Nederlandse Delta loopt ook hier het aantal broedende zwartkopmeeuwen sterk terug.

In de afgelopen jaren zijn er veel zwartkopmeeuwen uitgeweken naar opgespoten terreinen in Antwerpen. In 2002 kwam daar 1.100 paar tot broeden. In totaal bleven de aantallen in de hele regio, inclusief Noordwest-België, gelijk.

- Voor de plantenetende soorten grauwe gans en smient is het gebied van toenemend belang.

- Ieder jaar zijn er op de Hellegatsplaten visarenden te zien, soms met meerdere tegelijk. Daarnaast worden regelmatig slechtvalken waargenomen en een enkele keer een zeearend.

Negatieve ontwikkelingen

- Het Volkerak kent dezelfde problemen met blauwalg als het Zoommeer. Dit geldt ook voor de aalvisserij (zie de beschrijving bij het gebied Zoommeer).

- Voor veel overwinterende soorten neemt het belang van het Volkerakmeer af. Vooral sinds de toenemende eutrofiëring (vanaf 1993) worden er minder aalscholvers, knobbelzwanen, wilde eenden, pijlstaarten, kuifeenden, brilduikers, meerkoeten en kokmeeuwen geteld.

- Alle in de jaren negentig opgespoten gebieden zijn door successie begroeid geraakt en grotendeels ongeschikt geworden voor kustbroedvogels. Eén van de soorten die de dupe is geworden van de successie is de dwergstern, die vanaf 2000 als broedvogel verdwenen is. Ook de aantallen broedende visdieven nemen af in het gebied. Daar kwam in 2002 ook nog eens een slecht broedresultaat bij.

21 GREVELINGEN

Positieve ontwikkelingen

- De Grevelingen is in de Zoute Delta het belangrijkste gebied voor viseters: fuut, geoorde fuut, kuifduiker, middelste zaagbek en lepelaar komen in belangrijke aantallen voor. Fuut en middelste zaagbek nemen de laatste jaren echter flink af en ook de aalscholver wordt minder waargenomen. De

geoorde fuut neemt juist toe; het maximum aantal bedroeg augustus 2003 meer dan 5.000. In de winter zijn er tegenwoordig rond 1.000 geoorde futen aanwezig. Ook de kuifduiker neemt toe, er worden er nu ongeveer honderd geteld in de winter.

- Plantenetters komen in grote aantallen voor. De telling 2001/2002 leverde 15.000 smienten, 11.500 wilde eenden, 14.000 brandganzen en 7.000 meerkoeten op.

- Het maximum aantal lepelaars werd genoteerd in augustus 2001: 384 exemplaren.

- Tot voor enkele jaren was er op de Hompelvoet de grootste kolonie grote stern in de Delta. De kokmeeuwkolonie vormde een beschermende ring om de grote sterns, maar de meeuwen zijn in 2002 drastisch afgenomen en in 2003 verdwenen. De broedende grote sterns zijn nu uitgeweken naar de nabijgelegen Kleine Stampersplaat, waar in 2003 zo'n 4.200 nesten werden geteld. Mogelijk weken ze uit omdat ze niet meer door de kokmeeuwen beschermd werden tegen grondpredatoren (ratten), grote meeuwen en roofvogels. Toevallig groeide ook de kokmeeuwkolonie op de Kleine Stampersplaat van 55 naar 480 paar. Alleen in het jaar 1986 broedden er meer grote sterns in de Grevelingen.

- Grevelingen is erg belangrijk voor steltlopers. Zo gebruiken bijvoorbeeld kanoetstrandlopers uit de Oosterschelde de rustplaatsen bij Battenoord/Herkingen en bij de Slikken van Flakkee.

Negatieve ontwikkelingen

- De brilduiker komt tegenwoordig in veel lagere aantallen voor. Vóór 1999 waren er steeds meer dan 3.800 aanwezig, in de winter van 2000/2001 lag het maximum rond de 2.000 exemplaren.

- Broedende kustvogels worden regelmatig verstoord door recreanten in de gesloten gebieden, onder meer op de slikken van Bommenede en het slik van Dijkwater. Ook het ingeschaarde vee heeft hier een negatieve invloed op het broedsucces.

bergeenden

- In en rond de Grevelingen komen per jaar ruim twee miljoen recreanten, vooral de Brouwersdam is populair. De surfers hier verstoren al vroeg in het voorjaar de dan nog aanwezige zeevogels.

22 OOSTERSCHDELDE

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 is het besluit tot het aanwijzen van de Oosterschelde als Nationaal Park genomen. Datzelfde jaar is, ter bescherming van de zeehondenpopulatie, de Oliegeul voor recreatie afgesloten. De populatie was gedecimeerd door verstoring.

- De afgelopen jaren zijn vele plannen uit Plan Tureluur gerealiseerd, o.a. de Prunjepolder. De Prunjepolder heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot bijna een bedevaartsoord voor vogelliefhebbers. Veel bijzondere vogelsoorten zijn tussen de grote aantallen steltlopers ontdekt: breedbekstrandloper, terekruiter, gestreepte strandloper, witkopeend, dwerggans, grote grijze snip, blonde ruiter.

- In het kader van Plan Tureluur is een deel van de polder Scherpenisse als ganzenopvanggebied aangewezen. In de periode 2001 tot en met 2003 is er hard gewerkt om plas-dras situaties te herstellen. Door de begrazing met runderen zal in het najaar de vegetatie kort zijn en aantrekkelijk voor ganzen, waardoor er hopelijk minder schade aan agrarische percelen ontstaat.

In het gebied moet het waterpeil nog beter geregeld worden. De WetlandWacht is daar, samen met de planologiewerkgroep van de Natuurvereniging Tholen, nauw bij betrokken. Het aantal vogelsoorten dat in deze polder door het jaar heen wordt waargenomen groeit nog steeds.

- In de Vlietpolder wordt 1,5 hectare omgevormd tot schraal grasland, wat positief zal uitpakken voor weidevogels. Staatsbosbeheer verwierf in 2003 de Katse Inlagen. Het gebied van ongeveer vijf hectare moet nog worden ingericht.

- De inlaag Wanteskuip wordt niet meer gebruikt voor de landbouw; het waterpeil is verhoogd en smienten worden niet meer verjaagd. Overigens is de WetlandWacht

zeer bezorgd over het waterpeil. Zo is begin 2004 bij hoog water een deel van het water weggepompt met als gevolg dat in de droge zomer al het water weg was. Er blijkt geen vastgesteld peilbeheer voor dit stuk te zijn.

- In 2002 is aan het Waterschap Zeeuwse Eilanden vergunning verleend om maatregelen te nemen tegen de verdroging in de Koudekerkse Inlaag. Er zijn twee regelbare stuwen en enkele dammen aangelegd.

- De Oosterschelde is het belangrijkste gebied voor steltlopers in de 'Zoute Delta'. Soorten die in grote aantallen voorkomen zijn: scholekster, kluut, wulp en tureluur. Van de eenden zijn vooral wilde eend, berg-eend en wintertaling in de winter aanwezig. Als broedgebied is de Oosterschelde van belang voor kluut, bontbekplevier, strandplevier, kleine mantelmeeuw, visdief en dwergstern.

- Sinds kort ligt er een lange-afstandswandelpad rond de Oosterschelde; het Oosterscheldepad. Het oorspronkelijk traject is op verschillende punten aangepast na bezwaren van de WetlandWacht tegen het verstorend effect op de vogels van de Slikken van den Dortsman en op St. Philipsland. Ook aan de zuidkant zijn veranderingen aangebracht bij de hoogwater-vluchtplaatsen van Kats en Colijnsplaat.

- Op het Banjaardstrand, aan de Noordzeekant van Noord-Beveland, broeden in 2003 zeker zes paar dwergsterns succesvol. In 2004 begonnen vijftien dwergsterns te broeden, maar in de loop van het seizoen zijn alle nesten verloren gegaan.

Negatieve ontwikkelingen

- Na de aanwijzing tot 'Nationaal Park Oosterschelde' is de recreatie toegenomen. Op de Oosterschelde worden steeds meer motorboten, maar ook jetski's gezien.

- Evenals in de Waddenzee wordt er in de Oosterschelde op kokkels gevist. Vanwege weinig broedval is deze visserij de laatste jaren beperkt geweest. Vogelbescherming Nederland heeft erop

aangedrongen om onderzoek te doen naar de oorzaken van het verdwijnen van de mosselbanken en naar de kansen op herstel. In de vergunning van 2002 is dat als een bepaling opgenomen, uitkomsten zijn nog niet bekend.

- Juridisch gekissebis heeft ertoe geleid dat ministerie van LNV in de achterliggende jaren vergunningen heeft moeten uitgeven voor het uitzaaien van gebiedsvreemd schelpdierzaad. Hoe desastreus exoten voor het plaatselijk natuurlijk evenwicht kunnen zijn heeft de Japanse oester bewezen. In 2003 drong Vogelbescherming Nederland aan op een gedegen wetenschappelijke inventarisatie van de risico's van import van deze exoten. Een krap jaar later kwam het Expertisecentrum LNV met een rapport. De Ierse en de Keltische Zee worden in dit rapport bestempeld als risico-gebied. Dit was helaas geen reden voor het ministerie om te stoppen met het verlenen van vergunningen voor het uitzaaien.

- De militaire oefenvluchten door vliegtuigen van Woensdrecht, maar ook laagvliegende pleziervliegtuigen, zijn erg verstorend voor mens en dier.

- Langs de Oosterschelde worden verschillende hoogwatervluchtplaatsen (HVP's) steeds vaker door recreanten verstoord.

- Vogelbescherming Nederland heeft in 2003 bij het ministerie van LNV bezwaar gemaakt tegen een vergunning voor het verjagen en doodschieten van zilvermeeuwen op mossel(zaad)percelen in de Zandkreek. Immers: er was eind 2002 geen mosselzaad uitgebracht en dus ontbrak een reden voor verjaging, er is geen limiet aan het aantal te schieten zilvermeeuwen voorgeschreven, het verstorende effect op andere soorten is niet onderzocht en schelpdieretende vogels zoals de zilvermeeuw gaan toch al achteruit. Het ministerie liet weten dat slechts de eerste drie weken na het uitzaaien (dat is de kwetsbare periode) geschoten mag worden, tijdens laagwater en bij daglicht. De andere bezwaren werden verworpen.

- Datzelfde jaar maakte Vogelbescherming bezwaar tegen een vergunning voor het vangen, be- en verjagen van overzomende grauwe ganzen. Gewezen werd op de geringe schade en op het verstorend effect op andere soorten. De bezwaren werden door het ministerie van LNV niet overgenomen.

- De pachtovereenkomst voor jacht is niet afgelopen na de inrichting van de Scherpenissepolder. Jacht leidt tot grote verstoring.

- De WetlandWacht heeft bezwaar gemaakt tegen een locatie voor windmolens bij de Slikken van den Dortsman, omdat hier een hoogwatervluchtplaats is gelegen. Toetsing aan de Vogel- en Habitatrichtlijn moet nog plaatsvinden.

23 ZOOMMEER

Positieve ontwikkelingen

- In 2001 heeft de lepelaar voor het eerst gebroed op de Speelmansplaten. De

Speelmansplaten fungeren als een hoogwatervluchtplaats voor vogels van de Oosterschelde.

- Het aantal broedparen van de aalscholver is gestegen naar veertig.

Negatieve ontwikkelingen

- In 2002 stierf een groot aantal vogels als gevolg van blauwalgen; er zijn ruim 4.300 dode watervogels verwijderd. De blauwalgbacterie produceert een gif dat vogels binnen krijgen bij het eten van algen of van driehoeksmosselen. Blauwalgen vormen sinds 1994 een toenemend probleem in het Volkerak-Zoommeer, dat in 1987 vanwege de Deltawerken werd afgesloten van de open zee. Gebrek aan doorstroming in het meer, in combinatie met de hoeveelheid meststoffen die het meer inkomen via onder meer West-Brabantse rivieren, is de voornaamste oorzaak van de slechte waterkwaliteit. Ook het peilbeheer heeft waarschijnlijk bijgedragen aan de algengroei. Het Hoogheemraadschap West-Brabant heeft

extra Maaswater ingelaten om een hoger peil te bereiken dan was afgesproken. Daardoor zijn extra meststoffen aangevoerd in plaats van afgevoerd naar zee.

- De blauwalgenbloei zorgt vooral in warme zomers voor veel overlast. De afgelopen jaren is er gestudeerd op oplossingen voor dit probleem. Eén van de mogelijkheden is het doorspoelen van het Zoommeer en het Volkerak met zoet water uit het Hollands Diep. Milieu- en natuurorganisaties, waaronder Vogelbescherming Nederland, hebben gewezen op de negatieve gevolgen voor de Westerschelde. Minister Veerman van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gaf er geen toestemming voor. Ook hij vreesde voor de gevolgen van de lozing van grote hoeveelheden zoet water uit het Volkerak-Zoommeer op de Westerschelde. Eind 2003 is een nota 'Verkenning oplossingsrichtingen Volkerak-Zoommeer' gereed gekomen. In deze nota worden acht oplossingen aangedragen om het probleem van de blauwalgen definitief op te lossen. Drie daarvan zijn als kansrijk naar voren gekomen. De verwachting is dat er in 2005 een besluit kan worden genomen.

- De havenuitbreidingen van Bergen op Zoom hangen nog steeds in de lucht. De uitbreidingen zijn gepland aan de dijk van Noordland, buiten de sluizen. Op dit moment is het nog een rietveldje met onder meer blauwborst en rietzanger als broedvogel. De WetlandWacht en de vogelwerkgroep volgen de ontwikkelingen met argusogen.

- De aantallen broedvogels van verschillende soorten gaan achteruit: kluut, strandplevier, zwartkopmeeuw en kleine mantelmeeuw. Visdief, Noordse stern en dwergstern zijn als broedvogel verdwenen.

- Er zijn verschillende procedures gevoerd over de aalvisserij in de Krammer-Volkerak en Zoommeer-Eendracht. Er had al in 2001 een Visplan moeten zijn, gebaseerd op de Integrale Beheervisie Visstandbeheer en Visstandbeheerplan 2001-2010 (IBV-

VBP). Uiteindelijk is pas in 2003 een Visplan gepresenteerd; vissers weten nu met welke beperkingen zij rekening moeten houden. Begin 2004 heeft Vogelbescherming in een brief aan de provincie Zuid-Holland nog eens gewezen op de afspraak dat bepaalde gebieden (genoemd in art. 17 van de Natuurbeschermingswet) verboden gebieden zijn vanwege hun functie als rustgebied voor vogels. Bovendien is de provincie herinnerd aan de afspraken in het Visplan.

- De gemeente Tholen heeft plannen om de recreatieactiviteiten rond de Speelmansplaten uit te breiden. Daar ligt een van de weinige snelvaartgebieden in Nederland voor water- en jetskiën. Het gebied is ook belangrijk voor de recreatievaart. Vanuit dit recreatiegebied wordt veel gesurft in de Oosterschelde. De uitbreiding zal vooral gericht zijn op meer mogelijkheden voor jetski's en waterskiën.

- Vlakbij het recreatiedeel liggen hoogwatervluchtplaatsen van vogels uit de Oosterschelde, vooral scholekster, tureluur, wulp, rosse grutto, rotgans en bergeend. In een rapport van Bureau Waardenburg over de uitbreiding wordt de verwachting uitgesproken dat steeds meer recreanten rustende en foeragerende vogels in het gebied net ten westen van de Speelmansplaten zullen verstoren. Dit is het kerngebied van overtuigende watervogels uit de Oosterschelde en foeragerende broedvogels van het Zoommeer. Het snelvaartgebied wordt wel intensiever gebruikt maar niet vergroot en het bureau spreekt de verwachting uit dat daar niet meer verstoring door zal ontstaan. De provincie zal waarschijnlijk wel het bestaand gebruik, maar niet de uitbreiding goedkeuren.

24 MARKIEZAAT

Positieve ontwikkelingen

- Het aantal broedparen lepelaar op de Spuitkop neemt toe; het begon in 1999 met 2 paar, groeide door tot 25 broedparen in 2002 en in 2003 waren er 30 succesvolle paren met in dat jaar 52 jongen als resultaat.

- Er lijkt een lichte toename van de bruine kiekendief: 11 broedparen in 2000, 15 paar in 2001 en 16 paar in 2002.
- In november 2003 waren er 5.000 tot 6.000 tafeleenden aanwezig.
- Het Beheerplan Markiezaat (januari 2004) is afgerond en goedgekeurd door de provincie Noord-Brabant.

Negatieve ontwikkelingen

- In 2002 was er een flinke sterfte onder eenden en ganzen door botulisme.
- Nog steeds vliegen vogels zich dood tegen de ongemarkeerde hoogspanningsleidingen. Overigens gebruiken aalscholvers soms met honderden tegelijk de masten om te rusten.
- Het aantal broedparen strandplevier is afgenomen. De stuw staat na het overleg met de WetlandWacht en de vogelwerkgroep Bergen op Zoom wel op vijftig centimeter boven NAP ingesteld, maar bij veel regenval wordt het water door de smalle stuw niet snel genoeg afgevoerd en lopen de goede broedterreinen voor strandplevieren, bontbekplevieren en sterns onder water. Door de fluctuaties gaan soms nesten verloren, maar ontstaat ook een grotere zone met kansen voor plevieren. Op korte termijn zal het peil verder verlaagd worden naar veertig centimeter boven NAP.

25 VEERSE MEER

Positieve ontwikkelingen

- Al jaren is de kwaliteit van het water slecht en al zo'n vijftien jaar wordt er aan plannen gewerkt ter verbetering. Eigenlijk was al snel duidelijk dat er een doorspoelconstructie gemaakt moest worden om het voedselrijke water regelmatig te kunnen verversen, maar dat had geen prioriteit. Rijkswaterstaat heeft er uiteindelijk voor gekozen om een doorlaat in de Zandkreekdam te maken en na twee jaar bouwen is het zover. Deze doorlaat zal in 2004 opgeleverd worden en zal dan, in ieder

geval in het oostelijk deel, een eind maken aan de groene soep die ieder jaar weer in het Veerse Meer ontstaat. Saillant detail is dat de doorlaat op dezelfde plek ligt waar de Zandkreekdam in 1960 werd gesloten. Een monitoringsprogramma moet de effecten gaan volgen, want door het inlaten van water uit de Oosterschelde zal het Veerse Meer zouter worden. Het in- en uitstromen van water brengt ook een kleine getijdenbeweging van ongeveer tien centimeter met zich mee.

- Het Veerse Meer is vooral van belang voor plantenetende watervogels in de winter. In december 2001 werden er bijna 20.000 smienten en meer dan 13.000 wilde eenden geteld. In oktober van dat jaar zijn 15.500 meerkoeten geteld. Brandganzen en rosganzen gebruiken het meer als slaapplek. De belangrijkste viseters zijn dodaars, fuut, aalscholver en middelste zaagbek. Ongeveer driekwart van de dodaarsen in de zoute delta verblijft in het Veerse Meer. De Middelpaten zijn, behalve als winterverblijfplaats, ook als broedgebied voor de aalscholver belangrijk.

- Als in het najaar het peil wordt verlaagd kunnen zich grote groepen steltlopers, scholeksters, kluten, wulpen en tureluurs, ophouden op de vrijkomende slikken. Ook bonte strandlopers, zilverplevieren, kanoetstrandlopers en rosse grutto's gebruiken de slikken als hoogwatervluchtplaats tijdens vloed in de Oosterschelde.

- In 2002 broedden er maar liefst 14 paar lepelaars, 15 paar bruine kiekendief, 10 paar kluut en 105 paar visdief. Het aantal kluten vormt nog maar een schijntje van wat vroeger gewoon was.

Negatieve ontwikkelingen

- Om de bemalingskosten van het omliggende landbouwgebied zo laag mogelijk te houden heeft het meer een onnatuurlijke peil; het winterpeil is zeventig centimeter lager dan het zomerpeil! Met het herstelproject 'Rondom het Veerse Meer, een gebied

met toekomst' wordt één peil van tien centimeter beneden NAP voorgesteld. Dit kost veel geld, want in de winter moeten de gemalen het water uit de landbouwgebieden hoger oppompen om te kunnen lozen in het Veerse Meer. De provincie heeft zich bereid verklaard daar fors voor te betalen. De verwachting is dat de discussie over dit punt nog lange tijd gaat duren.

- In dit gebied heeft het waterschap Zeeuwse Eilanden behalve de waterschapstaken ook de taken van het recreatieschap overgenomen en later ook de recreatieve voorzieningen van Staatsbosbeheer. Er is door het waterschap een Gebruikersraad ingesteld en daar wordt toch vooral naar de belangen van de recreatieondernemers gekeken.

- Het Veerse Meer heeft meerdere functies: water innemen van de omliggende landbouwgronden en ruimte bieden aan natuur, recreatie, scheepvaart en deels ook landbouw. Om tot verbeteringen in het gebied te komen heeft een projectgroep van alle betrokken partijen eind 2003 een visie uitgebracht voor de komende vijftien jaar: 'Rondom het Veerse Meer, een gebied met toekomst'. In die visie ligt de nadruk op economische en recreatieve ontwikkelingen, zoals de aanleg van nieuwe (fiets)paden, bijvoorbeeld in het Schengegebied. In de visie krijgt Middelburg de mogelijkheid om tot aan de rand van het water uit te breiden. Cruciaal zal zijn of de zonering in tijd, recreanten in de zomer en vogels in de winter, overeind blijft.

26 WESTERSCHELDE

Positieve ontwikkelingen

- Uit de MER over de aanleg van de Westerschelde Container Terminal (WCT) blijkt dat er amper gevolgen voor vogels zijn. De aanleg van de WCT zou wel een forse aantasting van het intertijdsgebied de Kaloot, aangewezen onder de Habitatrichtlijn, tot gevolg hebben.

De Schelde Natuurlijk!

De Westerschelde is veel meer dan een drukke scheepvaartroute, geflankeerd door grijze industriezones langs haar oevers. Met zijn unieke getijdengebied herbergt het Schelde-estuarium – de onder getijdenwerking staande benedenloop van de Schelde tussen Gent en de Noordzee – natuurwaarden van internationale allure. Onbekend maakt echter onbemind.

Met de campagne 'De Schelde Natuurlijk!' wil Vogelbescherming Nederland, samen met zes andere Nederlandse en Vlaamse natuur- en milieuorganisaties, het negatieve imago bijstellen van de Schelde als zwaar vervuilde scheepvaartgeul naar Antwerpen. De Schelde, haar prachtige estuarium en haar buitengewone natuur hebben dringend meer aandacht en bekendheid nodig. Want als het aan de overheden ligt wordt dit unieke vogelgebied steeds verder uitgebaggerd, omgeploegd en ingericht als scheepvaartkanaal, omringd met haven- en industriegebied. Door de grootse natuur van de Schelde meer onder de aandacht van het publiek te brengen rekenen de initiatiefnemers op meer begrip voor de noodzaak om die natuur te behouden en te versterken.

Na anderhalf jaar van intensieve voorbereiding is 'De Schelde Natuurlijk!' half augustus 2004 van start gegaan. Het project zal door politieke lobby en publiek-gerichte communicatie proberen bij te dragen aan herstel en ontwikkeling van een natuurlijk en natuurrijk Schelde-estuarium. Dat betekent: een verantwoord en duurzaam gebruik door scheepvaart, visserij en economie, tegelijk met landschapsbeleving, recreatie en cultuur.

De deelnemende organisaties in het Schelde-project zijn: WWF-België, Zeeuwse Milieufederatie, Natuurpunt vzw, Stichting Het Zeeuwse Landschap, Vereniging Natuurmonumenten, Bond Beter Leefmilieu en Vogelbescherming Nederland.

Meer info over het project vind je op www.descheldenatuurlijk.nl of www.descheldenatuurlijk.be

Vogelbescherming Nederland heeft in zijn reactie daarom vooral gewezen op de compensatie voor het verlies aan habitat. In juli 2003 is het plan door de Raad van State verworpen. De Raad van State is van mening dat onvoldoende is onderzocht of er mogelijkheden waren voor vestiging van andere bedrijven ter verbetering van de werkgelegenheid in plaats van de WCT, of dat andere locaties voor de WCT mogelijk waren.

- Steeds vaker wordt de kleine zilverreiger waargenomen; hij rukt langzaam naar het noorden op. In de Braakman werden in 2002 vier broedparen vastgesteld.

- Op de Hooge Platen en het Voorland van Nummer Een zijn de kolonies van grote stern en dwergstern blijven bestaan. De aantallen fluctueren erg: grote stern (2002) 4.600 paren en (2003) 2.500 paren, visdief (2001) 1.300 paren en (2002) 1.100 paren, dwergstern (2001) 100 paren en (2003) 87 paren. Het broedsucces van de dwergsterns op Voorland Nummer Een is deze jaren helaas minimaal gebleken. Dit vormt een punt van zorg.

- Ruiende bergeenden zijn er ieder jaar in grote aantallen (3.000 tot 5.000) bij de Hooge Platen/Spijkergeul.

- In 2001 is gestart met de natuurontwikkeling Inlaag Hoofdplaat.

- Het ene windmolenpark, in de Hooglandpolder, is net van de baan, begint er weer een onderzoek voor het volgende park, nu in de Eendragtspolder.

- Het natuurontwikkelingsproject de Staartse Nol, compensatie voor de aanleg van de Westerschelde Oeververbinding, heeft positief uitgewerkt voor steltlopers en eenden.

- De meest bekende trektelpost van Nederland is gevestigd in Breskens. Behalve heel bijzondere soorten worden er ook grote

aantallen waargenomen; op 15 en 16 april 2003 bijvoorbeeld bijna 500.000 graspieters.

- Ongelooflijke aantallen vogels kunnen op en langs de Westerschelde worden waargenomen (2001): in december meer dan 46.000 bonte strandlopers, 100 kleine zilverreigers in augustus, 60.000 smienten in oktober, meer dan 1.200 drieteenstrandlopers in oktober.

Negatieve ontwikkelingen

- Nog steeds vindt er kokkelvisserij plaats, met alle negatieve effecten van groot-schalige bodemberoering als gevolg. De kokkelvisserij is één van de oorzaken van de achteruitgang van de scholekster in de Zoute Delta.

- Verstoring van hoogwatervluchtplaatsen (HVP's) komt in alle verslagen van de WetlandWachten terug. De waterschappen hebben amper inzicht in de precieze lokaties van HVP's. Bovendien willen zij overal recreatie toestaan en afspraken over afsluiting van sommige dijkvakken worden niet altijd nagekomen. Het waterschap Zeeuwse Eilanden sluit het buitendijks onderhoudspad wel goed af bij de Everingepolder en weer niet bij de Biezelingse Ham. In overleg met de WetlandWachten heeft Vogelbescherming Nederland er bij de waterschappen op aangedrongen om tijdens werkzaamheden voor dijkverzwaring rekening te houden met de HVP's. En om na de oplevering de buitentaluds van de dijkvakken bij HVP's niet in te richten voor recreatie. Dit is gebeurd bij Paulinapolder, Hellegatpolder, Kruiningen, Lage Tafel Borsselepolder en Zuidwatering. De Raad van State moest het waterschap terugfluiten. Vogelbescherming, de Zeeuwse Milieufederatie en de WetlandWachten hadden nota bene concrete suggesties gedaan om problemen te voorkomen. Inmiddels lijkt het waterschap overtuigd; de onderhoudspaden ter hoogte van HVP's gaan niet open voor recreatie en de fietspaden worden bindendijks aangelegd.

grauwe gans

- Bij een aanvaring verloor het vrachtschip de Pelican eind juli 2003 olie die aanspoelde op het schor bij Bath. Opruimen is niet gebeurd omdat het teveel schade aan de vegetatie zou veroorzaken. Gelukkig vielen er weinig olieslachtoffers. Het gevaar voor nieuwe olierampen blijft bestaan; uit gegevens van Rijkswaterstaat blijkt dat er jaarlijks ongeveer vijftig ongelukken met schepen plaatsvinden.

- Regelmatig vindt verstoring van op platen foeragerende en overtijende vogels plaats door boten en surfers. Er is dringend behoefte aan een toezichtplan voor de platen.

- Op 14 december 2002 vond in het Kanaal een aanvaring plaats tussen twee zeeschepen: het autoschip de Tricolor en het containerschip Kariba. De Tricolor zonk en er kwam 170 ton olie in zee terecht. Vele duizenden vogels werden het slachtoffer, vooral zeekoeten en alken. Ook de Westerschelde werd met olie besmet en vrijwilligers waren dag en nacht in de weer om besmeurde vogels te vangen en naar asielen te brengen. In de Westerschelde werden in die tijd ook vaak steltlopers gezien die besmeurd zijn geraakt tijdens het foerageren, maar die niet gevangen konden worden. Over hun overlevingskans is niets bekend.

Verdronken Land van Saeftinghe

Positieve ontwikkelingen

- Door de verdere uitgroei van de rietvelden in het oostelijk deel is het aantal rietvogels toegenomen.

- Van het Sieperdaschor is het westelijk deel door het dichten van een geul permanent onder water komen te staan. Sindsdien verblijven er veel meer watervogels en steltlopers.

- De gidsen van excursies worden door leden van de vogelwerkgroep gewezen op kwetsbare delen, zoals kolonies van broedende vogels. Deze gebieden zouden bij excursies vermeden moeten worden.

- Saeftinghe is zowel voor broedvogels als voor overwinterende vogels van groot belang. Meer dan 1% van de Nederlandse populatie van de grauwe gans, bruine kiekendief, strandplevier, tureluur, zilvermeeuw, visdief en blauwborst broeden hier. En veel mensen bezoeken het gebied vanwege zijn grote aantallen pleisterende of overwinterende soorten, zoals lepelaar, grauwe gans, bergeend, pijlstaart.

- Al een aantal jaren is dit gebied bekend om de broedende graszangers. In 2002 werden er 26 territoria vastgesteld en 18 in 2003.

- De geulrandverdediging tussen Baalhoek en Konijnenschor zorgt voor een versnelde opslibbing naar de dijk toe; zo komen er weer ondiepe delen als foerageergebied voor vogels beschikbaar.

Negatieve ontwikkelingen

- De jacht aan de rand van Saeftinghe blijft een voortdurend probleem. Door de jacht treedt er verstoring in het gebied op en is de dijk niet beschikbaar voor grazende ganzen. Eind 2003 werden er incidenten geconstateerd bij het toen weer toegestane afschot van grauwe ganzen en kolganzen. Er verschenen zelfs advertenties waarin jagers opgeroepen werden om tegen betaling ganzen te komen schieten. In een procedure bij de provincie Zeeland zijn veel bezwaren van Vogelbescherming Nederland overgenomen, zoals geen afschot in regio's waar geen schade is, maximaal twee ganzen schieten per actie, beperking aan het aantal jagers en melding van acties tegen schade om controle mogelijk te maken. De eis dat niet op ganzen geschoten mag worden als niet duidelijk is of ze op een perceel willen landen werd niet gehonoreerd. Vliegende ganzen blijven zo het doelwit van schietgrage jagers.

- Bij werkzaamheden eind 2001 aan de leidingendam, die in 2001 overgedragen is aan Delta Nutsbedrijven, is veel verstoring veroorzaakt, uitgerekend in de maanden dat veel watervogels in het gebied aanwezig

zijn. Door de onoordeelkundig uitgevoerde werkzaamheden zijn grote delen van de rietvelden in het Sieperdaschor vernield.

- Het is onduidelijk wat er de oorzaak van is, maar er komen steeds hogere waterstanden voor in Saeftinghe waardoor de schorren overstromen en de nesten van broedvogels verloren gaan. Vooral de visdieven hebben hiervan te leiden; in 2001 broeden er 869 paar succesvol, in latere jaren spoelden de nesten steeds voor een groot deel weg. Het RIKZ (Rijksinstituut voor Kust en Zee) rapporteerde eind 2003 in een tussentijds verslag van het monitoringsonderzoek naar de effecten van de verdieping van de Westerschelde, dat men die hogere hoogwaterstanden wel had verwacht maar nog niet echt gemeten had.

- Het vroege maaien van de zeedijken is ieder jaar weer een probleem voor broedvogels; uitgemaaid kieviten en tureluurs zijn het gevolg. Het waterschap Zeeuws-

Vlaanderen verschuilt zich achter langjarige pachtcontracten die zij hebben afgesloten met verschillende agrariërs. Daarin is niets vastgelegd over het broedseizoen.

27 HET ZWIN

Positieve ontwikkelingen

- Ieder jaar komen er ongeveer 30 paar tureluurs tot broeden, meestal ook een stuk of 5 scholeksters en soms enkele kluten.

- In de Zwinbosjes in het Belgische deel kwamen in 2002 8 paren kleine zilverreiger tot broeden.

Negatieve ontwikkelingen

- Al jaren dreigt het gebied te verzanden. Om dat tegen te gaan is in 2003 opnieuw aan de monding zand afgevoerd en er is een zandval gemaakt, na overleg met heel veel partijen in Nederland en België.

Verdronken Land van Saeftinghe

- De kokmeeuwkolonie is verdwenen, waarschijnlijk als gevolg van de sluiting van een open vuilnisbelt vlak over de grens. Zwartkopmeeuwen en zilvermeeuwen zijn ook weg.

- Bij het vergaan van de autocarrier de 'Tricolor' eind 2001 is er olie in de Noordzee terecht gekomen. Om het Zwin tegen de olie te beschermen hebben Belgische overheden over een afstand van ongeveer 200 meter zogenaamde 'booms' geplaatst. Dat zijn drijvende plastic 'worsten' gevuld met water en lucht. Later is er nog een zanddam aangelegd in België, nota bene precies op de groeiplaats van de zeldzame gele hoornpapaver. Deze plant is niet meer teruggekeerd. Toch is er aan Nederlandse kant nog wat olie in het Zwin terecht gekomen. Deze kleine hoeveelheden zijn door de gemeente en het Zeeuwse Landschap opgeruimd.

Verdieping Westerschelde

- Als gevolg van de verdieping is de stroomsnelheid hoger geworden en kalven zandplaten af. Van de randen van de Hooge Platen zijn al miljoenen kuub zand verdwenen met uiteindelijk als gevolg dat de kolonies sterns verloren zullen gaan. Er is ook veel afslag aan het Hellegatschor.
- Om de diepte op peil te houden moet er veel en langdurig gebaggerd worden. Omdat de bagger vervolgens weer op andere plaatsen gestort wordt is de Westerschelde troebeler geworden. Hierdoor neemt het plantaardig plankton af en tenslotte het volume opgroeiende vis. Mogelijk is dit de oorzaak van het slechte broedresultaat van de grote sterns.
- De Europese Commissie heeft de Nederlandse overheid in 2003 veroordeeld voor het gebrekkige compensatieplan voor de verdieping. De compensatievoorstellen hebben weinig te maken met de verloren gegaan natuurwaarden. Vooral slikken, schorren en zandplaten moeten teruggebracht worden. Vogelbescherming Nederland heeft dezelfde argumenten in 2002 in een brief aan Gedeputeerde Staten naar voren gebracht. Als eerste, klein project buitendijks ter compensatie van de verdieping zijn bij het gebied het Schor en Slik van Waarde twee kribben aangelegd. Deze moeten de afslag stoppen en zelfs zorgen voor aanwas van schor. Rijkswaterstaat heeft plannen om de oude veerhavens bij Kruiningen en Perkpolder om te vormen tot schorren en slikken als onderdeel van het compensatieplan Westerschelde. Nu lijkt vooral de gemeente Hulst aan te sturen op een grote jachthaven bij Perkpolder met ongeveer 300 ligplaatsen, een golfbaan, ongeveer 200 recreatiewoningen en een schamele veertig hectare voor compensatie buitendijks.
- In 2001 is de Langetermijnvisie voor het Schelde-estuarium door de Nederlandse en Vlaamse overheid vastgesteld. In dit plan wordt een streefbeeld voor het Schelde-estuarium voor 2030 gepresenteerd. De functies veiligheid (tegen overstromingen), toegankelijkheid (van de haven Antwerpen) en natuurlijkheid (inclusief zandplaten, geulen, vogels en vissen) in het estuarium staan hierin centraal. In navolging van deze LTV is in 2002 door Nederland en Vlaanderen besloten om een plan voor de middellange termijn voor het estuarium uit te werken: de Ontwikkelingsschets 2010. In dit plan zouden maatregelen beschreven moeten worden voor de periode tot 2010, die het streefbeeld van de LTV in 2030 dichterbij brengen. Het streven is een maatschappelijk breed gedragen schets op te stellen, die de onderbouwing vormt voor verdere politieke besluiten over het Schelde-gebied. De projectorganisatie ProSes (Projectdirectie ontwikkelingsschets Schelde-estuarium) is in het leven geroepen om de schets in twee jaar tijd op te stellen. Onderdeel van de ontwikkelingsschets vormen onder meer een Strategische Milieueffectenrapportage, een Natuurontwikkelingsplan en een Maatschappelijke Kosten-batenanalyse. Momenteel werkt ProSes aan de afronding van de Ontwikkelingsschets 2010, die in het najaar van 2004 gepresenteerd zal worden. De verwachting is dat vervolgens nog voor het einde van 2004 de Nederlandse politiek beslissingen zal nemen met betrekking tot het estuarium. Belangrijke vraag hierbij is of Nederland zal besluiten tot een nieuwe verdieping van de Westerschelde om de Vlaamse wens, de toegankelijkheid van de haven van Antwerpen te vergroten, in te willigen.

28 IJSSELMEER

Positieve ontwikkelingen

- Het kabinet heeft in januari 2002 de Integrale Visie IJsselmeergebied 2030, De koers verlegd, vastgesteld. De visie is opgesteld door de ministeries van V&W, LNV, EZ en VROM in nauwe samenwerking met de provincies Friesland, Flevoland en Noord-Holland en maatschappelijke organisaties. Er wordt in beschreven hoe in het IJsselmeergebied met toekomstige planologische ontwikkelingen kan worden omgegaan, rekening houdend met de kernkwaliteiten van het gebied. De belangrijkste koerswijziging is het openhouden van het IJsselmeergebied. Hiermee komt een eind aan de lange historie van inpolderen van het open water. Voor watergebonden gebruik als watersport, oeverrecreatie, natte natuur, beroepsvaart en havengebonden activiteiten is volgens deze visie ruimte beschikbaar. Voor niet-watergebonden bedrijven, verblijfsrecreatie en horecagelegenheden is in het open water in principe geen plaats. Om dit inzicht juridisch te onderbouwen, werkt het ministerie van Verkeer en Waterstaat aan de Beleidslijn Buitendijkse Ontwikkelingen.

- De provincies Noord-Holland en Friesland waren van plan om aan beide zijden van de Afsluitdijk een groot aantal windmolens te plaatsen. Vogelbescherming Nederland heeft met succes gestreden tegen deze ontwikkeling. In maart 2002 heeft de Tweede Kamer tijdens het debat over de PKB Waddenzee de motie Augusteijn aangenomen. Deze motie keert zich tegen de plaatsing van windturbines in de Waddenzee. De initiatiefnemers van het Interprovinciaal Project Windpark Afsluitdijk (de provincies Noord-Holland en Fryslân, de gemeenten Harlingen, Wûnseradiel, Wieringen en Wieringermeer), hebben hieruit geconcludeerd dat de uitvoering van het IPWA zeer onwaarschijnlijk geworden is; ze hebben het project stop gezet.

- Als tegenhanger van het vogelonvriendelijke plan om windmolens langs de

Afsluitdijk te plaatsen is door 'The Sun Factory' een plan bedacht om de binnenkant van de Afsluitdijk te beleggen met 180.000 zonnepanelen. Daarmee zou de grootste zonnestroomcentrale van de wereld ontstaan. Rijkswaterstaat ziet brood in de proef. De zonnecentrale zou 5.500 huishoudens van groene energie kunnen voorzien.

- In 2000 is nabij het Krabbersgat bij Enkhuizen een aquaduct gemaakt om files van zowel auto's als pleziervaartuigen te voorkomen. Bijkomend voordeel is dat het gronddepot bij het aquaduct door zwarte sterns ontdekt werd als slaapplaats. De vogelwerkgroep Wierhaven heeft in het blad Limosa gepleit om het opspuitterrein permanent te handhaven. Ook Rijkswaterstaat heeft initiatieven genomen om het depot te behouden. Het gaat erom de waardevolle functie van de kale tot schaars begroeide pionierssituatie in stand te houden. De verwachting is dat zeker één keer per jaar ingrepen noodzakelijk zijn om dit te bereiken. In 2001 broedden er reeds 500 tot 800 paren visdiefjes.

- In 2002 is RWS gestart met het natuurontwikkelingsproject de Kreupel. Een jaar later werd het afgerond. De Kreupel, ten noordoosten van Medemblik, is een 70 hectare groot eiland, geschikt als broedgebied en rustgebied voor broedvogels van kale bodems, zoals de dwergstern. Het project maakt voedselbronnen voor diverse vogelsoorten beter bereikbaar en daarmee beter benutbaar. Het project bestaat uit kale zandplaten, omringd door een gordel van ondiep, luw water met incidenteel wat rietbegroeiing. Uit de eerste tellingen blijkt De Kreupel erg in trek te zijn bij vogels. Andere natuurontwikkelingsprojecten van Rijkswaterstaat in het IJsselmeer liggen bij Onderdijk en langs de Friese kust.

- It Fryske Gea heeft in 2002 het beheersplan Friese IJsselmeerkust vastgesteld. Dit plan biedt veel kansen voor vogels.

- Waterrecreatie Advies heeft in opdracht van het ministerie van LNV en andere

windmolens in de Noordoostpolder

opdrachtgevers grootschalig onderzoek verricht onder watersporters in het IJsselmeer en de Waddenzee. Een belangrijke conclusie van Waterrecreatie Advies was dat voor beide gebieden geldt dat rust een belangrijk motief is voor ‘stille’ watersporters om in deze gebieden te varen.

Negatieve ontwikkelingen

- De Koepel Windenergie Noordoostpolder is van plan om meerdere grote buitendijkse windmolenparken in en langs het IJsselmeer te realiseren. Het gaat om een groot aantal windturbines in het zuidelijk deel van de Noordoostpolder, langs de Westermeedijk en de Noordermeerdijk. De turbines worden in lange rijen opgesteld en bereiken een ashoogte van 100 meter en een rotorhoogte van 140 meter. Daarmee zijn ze hoger dan de Domtoren. De geplande windturbines vormen een ernstig probleem voor grote aantallen watervogels, die het IJsselmeer nodig hebben om op te overnachten of om er naar voedsel te zoeken. Vogelbescherming Nederland heeft samen met de Vereniging Natuurmonumenten en de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer eind 2003 bezwaar gemaakt tegen de voorgenomen plannen.

- In de Nota Ruimte is de IJsselmeerdijk van de Wieringermeer aangeduid als “buitendijkse zoeklocatie windmolens”. De Provincie Noord-Holland is hierop ingesprongen met een plan om dertig windmolens met een totaal vermogen van 110 megawatt te plaatsen langs de Wieringermeerdijk tussen Den Oever en Medemblik. Het plan is om de windmolens in twee rijen in het IJsselmeer op te stellen: de eerste rij op 600 meter vanaf de dijk en de tweede rij op 1.000 meter vanaf de dijk. Het windturbinepark zou in 2008 in gebruik worden genomen. De gekozen locatie zou een barrière vormen voor veel foeragerende watervogels, maar vooral voor de zwarte stern. In de nazomer verblijft een groot deel van de Europese populatie zwarte sterns in het noordelijke IJsselmeer om op te vetten voor de trek naar Afrika

- Het peilbeheer van het IJsselmeer is momenteel tegennatuurlijk. Dit om tegemoet te komen aan agrarisch gebruik in de omliggende gebieden: laag in de winter en hoog in de zomer. In de winter is het waterpeil ongeveer 30 centimeter lager dan in de zomermaanden. Een meer natuurlijk waterpeil, hoog in de winter en geleidelijk aflopend in de zomer, zou veel kansen bieden voor

ontwikkeling van waardevolle natuur, vooral van moerasvegetaties. Bovendien zal verruiging van zandplaten minder snel optreden.

- De gemeente Lelystad legt in haar in 2004 ter visie gelegde Structuurplan Gemeente Lelystad 2015 een grote claim op het open water. In de zogenaamde Baai Van Eesteren zouden fraaie buitendijkse wooneilanden moeten verrijzen.

- Door zeespiegelstijging en hogere pieken in waterafvoeren zal in de nabije toekomst de spuicapaciteit in de Afsluitdijk niet meer voldoende zijn om het IJsselmeer op een veilig peil te houden. Daarom is het nodig de spuicapaciteit te verhogen door het bouwen van extra spuisluizen. Indien gekozen wordt voor een ingreep waarbij met geleidelijke overgangen brakwaterzones worden gecreëerd kan veel natuurwinst geboekt worden. In de loop van 2004 zal de MER ter inzage gelegd worden. Vogelbescherming heeft in een reactie op de startnotitie MER aangegeven dat meer ruimte gegeven zou moeten worden aan een flexibeler waterpeil in het IJsselmeer, waardoor het minder snel nodig zou zijn om ineens grote hoeveelheden zoet water in de Waddenzee te lozen.

- Een andere negatieve ontwikkeling in het IJsselmeer zijn de ontgroningen. De kwaliteit van het meer als wetland is juist verbonden met het relatief ondiepe karakter van dit water, waardoor veel voedsel voor vogels bereikbaar is. Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied (RDIJ) werkt aan een nieuwe beleidsregel oppervlaktedelfstofwinning. Deze beleidsregel bevat voorwaarden die aan toekomstige zandwinning worden gesteld. In navolging van landelijke ontwikkelingen formuleert RDIJ slechts passief beleid. Dit betekent dat de initiatiefnemer zelf winlocaties dient te selecteren en de voorgestane ingreep dient te onderzoeken op mogelijke ecologische effecten. De nieuwe beleidsregel zal naar verwachting eind 2004 gepubliceerd worden.

- Rijkswaterstaat is de afgelopen drie jaar druk bezig met het versterken van de IJsselmeerdijken. Hoewel Rijkswaterstaat zorgvuldig omgaat met natuurwaarden, zorgt de dijkversterking tijdelijk voor overlast en verstoring.

Workumerwaard

Positieve ontwikkelingen

- De begrazing op de Workumer Buitenwaard was in 2000 en 2001 onvoldoende waardoor in rap tempo verruiging optrad. Beheerder It Fryske Gea heeft in 2003 de begrazingsdruk weer op sterkte gebracht met vleeskoeien en paarden.

- Natuurontwikkelingsproject It Soal ontwikkelt zich tot een interessant gebied. In de recente nazomers was dit de omvangrijkste slaappleaats van reuzensterns in Nederland met herhaaldelijk meer dan zestig vogels.

- Veel kwetsbare vogelsoorten hadden op de Workumerwaard in 2003 een succesvol broedseizoen. Zo steeg de populatie visdief ten opzichte van 2002 van 760 naar 1.200 paar, bontbekplevier van nul naar zeven paar en kempfaan van twee naar vier paar. De zomerdijk van de buitenwaard is voor wandelaars (met vergunning) buiten het broedseizoen opengesteld en dat geeft weinig problemen.

Negatieve ontwikkelingen

- Natuurontwikkelingsproject It Soal wordt ernstig verstoord door kitesurfers. In 2002 en 2003 leken de aantallen pleisterende en overnachtende vogels te dalen. Ook de visdiefkolonie op de buitenwaard leek verstoord te worden door de kitesurfers. De gemeente Nijefurd is van plan om vanaf 2004 kitesurfen nabij It Soal te verbieden.

- Het aantal weidevogels en kluten in de Workumer Binnenwaard loopt terug, waarschijnlijk omdat het beheer van het agrarische gebied sinds 2000/2001 intensiever is geworden.

IJsselmeer

- Op de zuidrand van de Workumer binnenwaard is een botenstalling in de openlucht aangelegd. De botenstalling veroorzaakt vooral lichthinder. Deze locatie ligt precies in een van de aanvliegroutes voor vogels die de Workumer buitenwaard als slaappleats gebruiken.

Makkumerwaard en Kooiwaard **Positieve ontwikkelingen**

- In de winter van 2004-2005 zal het project Brede voedseloevers voor roerdomp en andere moerasvogels op de Makkumer Noordwaard uitgevoerd worden. Dit project wordt op initiatief van Vogelbescherming Nederland door It Fryske Gea uitgevoerd in het kader van het beschermingsplan Moerasvogels. Het project wordt gefinancierd uit een fonds dat de leden van Vogelbescherming Nederland ten behoeve

van de roerdomp hebben opgebracht. Naast dit project in Friesland zullen gelijksoortige projecten uitgevoerd worden in Flevoland en Noord-Holland.

- De gemaakte afspraken met de riet-maaiers worden op de Makkumer Noord- en Zuidwaard en de Kooiwaard steeds beter nageleefd. Hopelijk ontstaan hierdoor geleidelijk betere omstandigheden voor moerasvogels.

- Windsurfers verstoren met regelmaat de rust op de Makkumer Noordwaard. In de komende jaren wordt een verbod verwacht van kite-surfen langs de Afsluitdijk en wordt de windsurfzone verplaatst naar een strandje bij Kornwerderzand, waardoor verstoring van watervogels rond de kop van de Noordwaard zal verminderen. In januari 2003 werd vergunning verleend om dit strand bij Kornwerderzand aan te leggen.

- Het natuurontwikkelingsproject Makkumer Zuidwaard voldoet aan de verwachtingen. Er worden grote aantallen pleisterende watervogels waargenomen. In 2000 lag hier nog grasland dat in gebruik was bij boeren.

- Het wandelpad op de Makkumer Zuidwaard veroorzaakt veel verstoring. Beheerder It Fryske Gea en de gemeente Wûnseradiel hebben de surveillance verhoogd waarna minder overtredingen zijn waargenomen.

Negatieve ontwikkelingen

- Langs het Makkumerdiep, de vaargeul tussen Makkumer Noordwaard en Makkumer Zuidwaard, zijn honderden recreatiewoningen, enkele grote jachthavens en watersportgebonden bedrijven gebouwd. Dit alles staat op de grens van het Belangrijke Vogelgebied en heeft een enorme aantasting van het open landschap veroorzaakt.

- De realisatie van woningbouw en de aanleg van een haven ten noorden van Makkum is een serieuze bedreiging van de Makkumer Noordwaard. In de zomer van 2002 heeft Vogelbescherming Nederland gereageerd op de startnotitie van de MER- procedure Makkum-Noord. Vogelbescherming Nederland heeft in haar reactie vooral gewezen op een juiste interpretatie van de beschermingsbepalingen van de Vogelrichtlijn. Volgens de website van de gemeente Wunseradiel zou voor de zomer van 2004 gestart worden met het opstellen van de concept-MER.

Steile Bank, Mokkebank en Bocht van Molkwerum

Positieve ontwikkelingen

- De gemeente Gaasterlân Sleat en lokale natuurorganisaties hebben een convenant afgesloten over het beheer van dagrecreatie-terrein De Hege Gerzen nabij de Steile Bank. Een mogelijke toename van verstorende activiteiten is hiermee voorkomen.

Staan want visserij IJsselmeergebied

In november 2001 sloten Vogelbescherming en de IJsselmeervissers een convenant met als doel de watervogelsterfte in visnetten fors terug te brengen. Vanaf 2004 mocht het aantal watervogels dat jaarlijks in 'staan want' in het IJsselmeer en Markermeer verdrinkt de 2000 niet overschrijden. Op grond van een oud onderzoek werd toen verondersteld dat zo'n 50.000 watervogels per jaar in de netten omkwamen. Voor de monitoring van het convenant financierde het ministerie van LNV een nieuw onderzoek in de winter van 2002/2003. Deze studie toonde aan dat 12.000 watervogels verdronken, aanzienlijk minder dan gevreesd, maar wel nog veel meer dan de doelstelling.

In de winter van 2003/2004 is weer veldonderzoek gedaan, met name gericht op de effectiviteit van aluminium strips op de netten. Deze strips (vlaggen) beperken de sterfte van watervogels met 70%. Ex-interimburgemeester Bulte (gemeente Edam/Volendam) heeft in 2004 een advies uitgebracht over de toekomst van de IJsselmeervisserij. Hij adviseert om de helft van de zestig IJsselmeervissers uit te kopen. Minister Veerman heeft zich positief uitgelaten over warme sanering. Ook Vogelbescherming Nederland is hierover positief gestemd. Een ingrijpende warme sanering in combinatie met aluminium strips op de netten kan leiden tot het bijna halen van de doelstelling van het convenant: 2000 verdronken vogels.

- Het zandplatencomplex van de Steile Bank wordt elk jaar groter, waardoor meer en meer vogels worden aangetrokken.

- Mede door verscherpt toezicht van It Fryske Gea is er weinig verontrusting door recreatie.

- In maart werden op de Mokkebank en op de Bocht van Molkwerum tijdens slaappleaats-tellingen respectievelijk 13.127 en 7.423 kempfanen waargenomen.

Negatieve ontwikkelingen

- De meest negatieve ontwikkeling is de afslag van de zandbank bij de Mokkebank. Van de opgespoten plaat is nog maar een klein randje overgebleven. Het aantal visdiefjes, in 2000 nog aanwezig met 875 paar, is hierdoor teruggelopen naar 28 paar.

- De opgespoten zandplaten voor de Bocht van Molkwerum verruigen sterk. Visdiefjes hebben nauwelijks een kans om te broeden. Alleen op sommige open stukjes van de zandplaat en langs de rand broeden

nog enkele paartjes. De kokmeeuwen komen nog wel in grote aantallen voor, maar ook van deze soort lopen de aantallen terug: van 3.467 in 2002 naar 2.759 in 2003. Ook het grasland verruigt sterk. Er bloeien nog zo'n 325 kievitsbloemen bij de Bocht van Molkwerum, maar de vraag is of deze plantensoort de verruiging overleeft.

- De nieuwe boerencamping aan de Heaburgen nabij de Steile Bank zal vermoedelijk tot meer verstoring leiden omdat deze locatie gemakkelijke toegang geeft tot het kwetsbare wetland.

29 MARKERMEER EN IJMEER

Positieve ontwikkelingen

- Toenemende stedelijke druk, infrastructuur, recreatie, waterkwaliteit en –kwiteit, natuurbehoud en –ontwikkeling: het speelt allemaal als het om het IJmeer gaat. Begin 2003 heeft vereniging Natuurmonumenten daarom samen met Vereniging Deltametropool een Werkgroep IJmeer geformeerd. Deze werkgroep gaat verkennen of een andere manier van samen-

werken tussen de betrokken bestuursorganen en maatschappelijke organisaties kan leiden tot creatieve oplossingen voor de tegenstrijdige belangen.

- Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied heeft in 2002 in het IJmeer even ten noorden van de IJdoornpolder een luw en ondiep moerasachtig gebied gecreëerd ter grootte van ongeveer vijftig hectare. Dit natuurontwikkelingsproject dient als compensatie voor een ondiep gebied in het IJmeer dat werd opgeofferd aan IJburg. Het ondiepe kustwater vormt de schakel tussen het diepe IJsselmeer en Waterland. In 2003 broedden hier al vele visdieven, ondanks de verstoring door recreanten.

- Nederland zal op grond van de Europese Kaderrichtlijn Water voor de grotere wateren beheersplannen moeten opstellen. Een eis die de Kaderrichtlijn stelt is dat burgers betrokken moeten worden bij de besluitvorming. De EU heeft drie proefgebieden in Europa voor deze besluitvorming aangewezen. Een van de gebieden is het Markermeer. In 2003 is een burgerjury samengesteld; een groep van

toppereenden

veertien willekeurig geselecteerde burgers uit Lelystad. De burgerjury voelde deskundigen ('getuigen') aan de tand en kwam op basis daarvan tot beleidsaanbevelingen. De jury hechtte uitermate veel waarde aan behoud en ontwikkeling van belangrijk leefgebied voor vogels in het Markermeer. Vogelbescherming was in februari 2004 één van de getuigen voor deze jury.

- De Gouwzee en de Muidense kust zijn aangemeld als Habitatrictlijn-gebied voor de kranswiervegetaties en voor de soorten meervleermuis, rivierdonderpad en bitervoor. De kranswiervegetaties zijn van belang voor plantenentende watervogels zoals meerkoet en kleine zwaan.

Negatieve ontwikkelingen

- Uit de watersysteemrapportage van IJsselmeer en Markermeer blijkt dat de populatie driehoeksmosselen in het Markermeer tussen 1993 en 2000 met de helft is afgenomen. Dit heeft tot gevolg gehad dat de aantallen overwinterende eenden, zoals kuif- en tafeleenden, in het Markermeer sterk zijn teruggelopen. Uit een studie van RIZA in 2003 blijkt dat de grote hoeveelheid zwevend slib de belangrijkste boosdoener is. Het gebrek aan licht pakt niet alleen slecht uit voor de driehoeksmosselen en de mosseletende watervogels, maar ook voor waterplanten, waterplant etende en vis etende vogels. Om deze negatieve ontwikkeling te keren lijkt ingrijpen in het systeem noodzakelijk. RIZA denkt daarbij aan een verhoogde uitwisseling met IJsselmeerwater via doorlaten in de Houtribdijk.

- Verschillende gemeenten langs de randen van het Markermeer en IJmeer hebben de wens om buitendijks te bouwen. De gemeente Lelystad is van plan om in het Markermeer een luxe woonwijk met jachthaven aan te leggen. Het plangebied heeft een belangrijke functie als rust- en voedselgebied voor nonnetjes. Vogelbescherming Nederland heeft in een reactie op het bestemmingsplan de gemeente gewezen

op de beschermingsbepalingen van de EU-Vogelrichtlijn.

- Aan de overkant heeft de gemeente Enkhuizen in haar, in 2004 gepubliceerde, structuurplan ruimte gereserveerd voor de mogelijke uitbreiding van het buitendijks gelegen industrieterrein Krabbersplaat. Hier zou meer nautische bedrijvigheid moeten plaatsvinden. Aan de noordzijde van de Houtribdijk voorziet dit plan in windmolens.

- De gemeente Almere wil in het IJmeer een groot buitendijks gebied ontwikkelen onder de naam Almere Pampus. De gemeente heeft hiervoor nog geen procedure in gang gezet. Daarnaast zijn verschillende plannen in de maak voor een nieuwe verbinding over of onder het IJmeer tussen Almere en Amsterdam.

- Net als voor het IJsselmeer wordt in het Markermeer en IJmeer een tegennatuurlijk peilbeheer gevoerd. Dat remt de ontwikkeling van natuurwaarden.

- In het belangrijke deelgebied de Gouwzee is in 2001 vergunning verleend voor de aanleg van een jachthaven met 465 ligplaatsen, recreatiewoningen en appartementen. Er zal ook een vaargeul aangelegd worden. De jachthaven gaat verstoring opleveren voor een belangrijk rustgebied van watervogels, terwijl door de aanleg van een vaargeul door de ondiepe Gouwzee een flink voedselgebied verdwijnt.

- Rijkswaterstaat heeft een proces in gang gebracht om de komende jaren de dijken rond het Markermeer te versterken. De dijkversterking zorgt tijdelijk voor overlast en verstoring. Dit geldt vooral voor het werk aan de Oostvaardersdijk. De dijkversterking gaat gepaard met enkele natuurcompenserende maatregelen.

- De Muidense kust en met name de Muiderbergse kust is een favoriete stek voor kitesurfing. De verstoring voor wintergasten is hierdoor groot. Veel watervogels waaronder de kleine zwaan foerageren en/of rusten in dit gebied.

30 KETELMEER EN VOSSEMEER

Positieve ontwikkelingen

- De afronding van de natuurontwikkeling in het Ketelmeer bij de monding van de IJssel door Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied nadert zijn einde. Het project IJsselmonding moet resulteren in een moerasdelta met kleine, net boven het wateroppervlak gelegen eilanden. Het gaat om een flink oppervlak van 800 hectare. De afwisseling tussen dieptes en ondieptes is gunstig voor vogels en vissen.

- De bodem van het Ketelmeer is bedekt met een laag vervuild slib van gemiddeld een halve meter dik. De vervuiling is afkomstig van industrieën in Nederland, Zwitserland, Frankrijk en Duitsland die tussen 1950 en 1990 afvalwater in de Rijn loosden. Omdat het Ketelmeer grenst aan het IJsselmeer, is verspreiding van de vervuiling naar het IJsselmeer mogelijk. Bovendien kunnen de verontreinigde stoffen doorsijpelen naar het grondwater. Om het vervuilde slib veilig op te bergen is slibdepot IJsseloog gebouwd. In september 2000 is begonnen met de sanering van de Ketelmeerbodem. In juni 2002 is het oostelijke deel van de sanering afgerond. De tweede fase betreft het westelijke Ketelmeer.

- Sinds de drooglegging van de Noordoostpolder is het eiland Schokland op sommige plaatsen wel twee meter gezakt.

jachthaven

Om dit proces een halt toe te roepen en de archeologische vondsten in de bodem te conserveren is men begonnen met een vernatting rond het eiland. Dat levert een voor vogels gunstig veenweidegebied op, grenzend aan het Ketelmeer.

- De jacht op waterwild vanuit jachthutten in het Vossemeer is beëindigd.

- De weidegebieden Ketelpolder, Kardoezen en Zuiderwaard, aan de oostzijde van het Vossemeer, zijn aangewezen als bufferzone/rustgebied voor ganzen. Van 15 november tot 15 april is het betreffende dijkvak afgesloten voor fietsers. Opmerkelijk is dat het gebied in deze periode niet gesloten is voor jagers. De Ketelpolder is in 2001 ingericht als weidevogelgebied. De landbouwbestemming is omgezet in natuurbestemming.

- De Vogelwerkgroep van de vereniging voor natuurbescherming en -educatie IJsseldelta inventariseert sinds 2000 op verzoek van Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied de vogelstand op het slibdepot IJsseloog. In 2003 werden tien paar bontbekplevieren en twaalf paar zwartkopmeeuwen geteld. Ook broedden er in 2003 zo'n 900 paar kokmeeuwen en 424 paar visdieven.

Negatieve ontwikkelingen

- Ten Noordwesten van Kampen, nabij het industriegebied Haatland, wil de gemeente Kampen de Zuiderzeehaven aanleggen. Het gaat om een regionaal bedrijventerrein aan diep vaarwater, bereikbaar voor coasters tot 4.000 ton. Een belangrijk gevolg zal de toename van beroepsvaart zijn, zowel in aantal als in volume. De relatieve rust op het Ketelmeer zal hierdoor worden verstoord. Daar zijn ook nog eens windmolens gepland.

- In het gebied rond Kampen zijn veel infrastructurele werken uitgevoerd of in planning. Zoals de aanleg van de balgstuw Ramspol, de aanleg van de Ramspolbrug en de uitbreiding van het industriegebied

Haatland in noordelijke richting ten behoeve van de Zuiderzeehaven. Er zijn ook plannen om in zuidelijke richting naar het Vossemeer toe uit te breiden. Bovendien is ten noordoosten van IJsselmuiden veel ruimte gereserveerd voor uitbreiding van glastuinbouw.

- In 2004 zal gestart worden met de dijkverbeteringswerken rond de Schokkerhaven. Deze werkzaamheden gaan enige verstoring opleveren. De dijkverzwaring langs het Vossemeer heeft in 2002 ook al tot onrust geleid.

- Een mogelijk gevolg van de aanleg van de IJsseldelta en het baggerdepot IJsseloog is een afname van de windwerking aan de oostzijde van het Ketelmeer, waardoor het waterriet in de oude rietoevers dreigt te verdwijnen. Aan de andere kant biedt de aanleg van IJsseldelta ook een kans voor de ontwikkeling van waterriet. De omvang van het areaal waterriet in het Ketelmeer is zeer belangrijk voor de populatie van de grote karekiet in Nederland. Het Ketelmeer/Vossemeer is na de oostelijke Vechtplassen het belangrijkste gebied voor deze zeldzame rietvogel in Nederland. In 2002 zijn 45 paartjes geteld. Tot 2002 is er geen afname in de aantallen waargenomen.

- De gemeenten Dronten en Noordoostpolder zijn van plan de jachthavens aan het Ketelmeer, Ketelmeerhaven en Schokkerhaven uit te breiden. Bij Ketelmeerhaven is hiervoor een nieuwe commerciële jachthaven gepland. Het aantal ligplaatsen zou groeien van 425 naar zo'n 800. In de Schokkerhaven zou het aantal van 250 naar 700 gaan. Uit een studie van RIZA blijkt dat een dergelijke toename van de recreatiedruk op het open water van het Ketelmeer nadelig is voor watervogels.

31 ZWARTE MEER

Positieve ontwikkelingen

- Het rietveld in de Mandjeswaard is opgeknapt. Hoewel het slechts een klein gedeelte van het wetland betreft, pakt dit wel positief uit voor moerasvogels.

- De gele boeien die het toegankelijke gebied markeren zijn een flink eind richting vaargeul verplaatst, waardoor het beschermde gebied groter is geworden.

- Er zijn plannen om een nieuw randmeer aan te leggen aan de oostzijde van de Noordoostpolder. Dit randmeer zou in verbinding komen te staan met het Zwarte Meer. Zo'n randmeer biedt veel kansen voor natuur, met name voor moerasvogels. Vooral de ANWB is een groot voorstander. De provincie Flevoland daarentegen is tegenstander van het project.

- Het Zwarte Meer herbergt nog altijd meer dan 30 paartjes grote karekiet.

- Het gaat goed met de kievitsbloem in de Oeverlanden van het Zwarte Meer, een gebied van Natuurmonumenten.

- Vogelbescherming Nederland heeft in 2002 gereageerd op de startnotitie voor de verbetering van de situatie rond de Ramspolbrug.

Negatieve ontwikkelingen

- De gemeente Kampen is eigenaar van een flink deel van het rietareaal aan de oevers van het Zwarte Meer. De gemeente heeft voor dit gebied geen beheersplan vastgesteld. Het blijft daarom onduidelijk welke beheersmaatregelen zouden moeten worden uitgevoerd en door wie. De gemeente heeft de meeste rietpercelen verpacht aan commerciële riettelers. De riettelers passen als beheer met regelmaat rietbranden toe.

- De Balgstuw tussen Ketelmeer en Zwarte Meer bij Ramspol lijkt een negatieve ontwikkeling voor het Zwarte Meer. Bij hoog water gaat de stuw dicht, waardoor fluctuaties in waterstanden en in het Zwarte Meer achterwege blijven, met waarschijnlijk gevolg dat waterriet zich minder goed ontwikkelt.

- Veel hinder wordt ondervonden van lichtvervuiling door het in ontwikkeling zijnde glastuinbouwgebied De Koekoek. Plaatselijke verenigingen oefenen druk uit om de lichthinder te dimmen.

32 DRONTERMEER

Positieve ontwikkelingen

- De ontwikkeling van het 18 hectare grote rietveld bij Elburg biedt meer kansen voor moerasvogels. Dit rietveld deed dienst als zuiveringsveld van de rioolwaterzuiveringsinstallatie, maar is nu buiten bedrijf. Het rietveld is momenteel van slechte kwaliteit, mede doordat er geen natuurgericht maaibeheer wordt uitgevoerd. De kwaliteit van het rietveld wordt verbeterd door het waterpeil aan te passen, een natuurgericht maaibeheer te voeren en door meer interactie met het open water te realiseren.

- De Hanzelijn moet Lelystad met Zwolle gaan verbinden en zal het Drontermeer kruisen. In het tracébesluit is voor de passage van het Drontermeer een tunnel opgenomen van 750 meter lengte, waardoor de natuurwaarden gespaard worden. Verwacht wordt dat in 2006 met de aanleg van deze tunnel wordt gestart.

Negatieve ontwikkelingen

- Een behoorlijk deel van de baai van Elburg zal tot anderhalve meter verdiept worden om de vaarmogelijkheden te verruimen. Ook het noordelijk deel van het Drontermeer, bij de Roggebotsluis, zal om die reden verdiept worden. Deze ingrepen verminderen de foerageermogelijkheden voor watervogels en zorgen bovendien, door méér recreatievaartuigen, voor een grotere oppervlakte aan verstoord gebied in het recreatie seizoen.

33 VELUWEMEER

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 zijn belangrijke werken uitgevoerd ter realisering van de Natte As, een ecologische verbindingzone tussen de monding van de Hierdense Beek aan de Gelderse zijde van het Veluwemeer en het moerasgebied Harderbroek aan de Flevolandse zijde van het Wolderwijd. Het betreft de aanleg van eilanden en diervriendelijke oevers

langs kunstwerken. Vanaf 2003 stagneren de werkzaamheden omdat de kosten de aanvankelijke begroting van Rijkswaterstaat hebben overschreden. Locale natuurverenigingen pleiten ervoor om de beoogde inrichting niet te versoberen maar slechts te temporiseren.

- In 2003 heeft Vogelbescherming Nederland een reactie geschreven op de ontwerp-vergunning om een half miljoen kubieke meter zand te winnen in het Veluwemeer. Uit het rapport 'Toetsing aan vigerende natuurwet- en regelgeving' (april 2001) bleek dat vaargeulverbreding in het smalle oostelijke deel van het Veluwemeer significante gevolgen heeft voor watervogels als de kleine zwaan. Vooral omdat er effecten te verwachten zijn op hun voedsel: kranswieren en fonteinkruid. In 2004 werd uiteindelijk vergunning verleend voor de winning van slechts 100.000 m³ in het brede westelijke deel van het Veluwemeer.

- Binnen het ruilverkavelingsproject Elburg-Harderwijk is een principe-akkoord bereikt over de ligging van tachtig hectare kwelafhankelijke natuur. Een deel hiervan komt aan de zuidoever van de Hierdense Beek te liggen (onderdeel van de Hierdense Poort) en een deel bij natte graslanden bij Doornspijk, benoorden Nunspeet.

Negatieve ontwikkelingen

- In het voorjaar van 2002 zijn verdiepingsproeven gestart waarbij de kranswierontwikkeling drie jaar wordt gevolgd. Komen de kranswieren terug, dan kan over grotere oppervlaktes verdiept worden. Tot nu toe zijn de resultaten wat moeilijk te interpreteren door de gelijktijdige (tijdelijke?) teruggang van het kranswier in het hele meer, juist in die dieptezone. In 2004 wordt de proef voor het derde jaar bekeken.

- Het recreatiegebied bij Bremerbergse Hoek wordt ontwikkeld tot een goed ontsloten, kwalitatief hoogstaand 'zwaartepunt voor recreatie'. Hierbij is ruimte gereserveerd voor waterscooters. Onderdeel van

de activiteiten is de aanleg van een 700 meter lange strekdam. Vanaf mei 2004 vaart een pontje vanaf camping Polsmaten naar Bremerbergse hoek.

- De gemeente Harderwijk wil een regionaal overslagcentrum ontwikkelen. Mede daartoe is er al een aquaduct aangelegd waardoor het Veluwemeer en Wolderwijd met elkaar zijn verbonden. Tegelijkertijd vindt verbreding en verdieping plaats van de vaargeul, waardoor grotere binnenvaartschepen de route door de Veluwe-Randmeren kunnen volgen. Verdieping van vaargeulen en frequentere vaart van dieperliggende schepen zullen een negatief effect hebben op de groei en verspreiding van waterplanten. Juist deze waterplanten spelen een belangrijke rol in het helder houden van de meren en zijn een belangrijke voedselbron voor watervogels zoals de kleine zwaan. De kranswierelden in het Veluwemeer zijn beschermd onder de Europese Habitatrichtlijn, maar gaan achteruit.

- Aan de oostzijde van het Veluwemeer en het Drontermeer is de voorbereiding begonnen van een tracé voor een fietspad van Harderwijk tot Roggebot. Dit fietspad kan voor verstoring zorgen van weide-, riet-, en watervogels. De WetlandWacht is betrokken bij de bepaling van de tracés. De opzet is om kwetsbare delen te ontzien.

- Tegenover Harderwijk aan de noordoever van het Veluwemeer wordt een park gerealiseerd met in totaal 250 recreatiewoningen, waarvan er vijftig permanent bewoond mogen worden. De voorbereidende werkzaamheden voor de bouw zijn in volle gang. Men onderzoekt of het nabijgelegen openbare strand aantrekkelijker gemaakt kan worden.

- Drie natuurbeschermingsorganisaties hebben beroep ingesteld bij de Raad van State tegen de provinciale goedkeuring van de plannen van de gemeente Harderwijk om een 65 hectare groot bedrijventerrein aan te leggen: Lorentz-Oost. De locatie ligt nabij het Veluwemeer en fungeert op dit moment

nog als een buffer tussen de stad en het vogelrijke buitengebied. Het verbond van organisaties bestaat uit de Gezamenlijke Natuurbeschermingswerkgroep van de Vogelbeschermingswacht (VBW) Noord-Veluwe, de KNNV afd. Noordwest-Veluwe en de Gelderse Milieufederatie. De WetlandWacht is voorzitter van de Gezamenlijke Natuurbeschermingswerkgroep.

- Een van de belangrijke maatregelen van IIVR (Integrale Inrichting Veluwe Randmeren) ten bate van de natuur is de realisatie van het ecolint Elburg. Doel hiervan is het herstellen van een aaneengesloten rietzone langs de Gelderse oever van het smalle deel van het Veluwemeer. Op dit moment liggen hier 95 stukjes land met illegale campings/huisjes. Deze percelen moeten worden verworven door samenwerking tussen ministerie van VROM, provincie Gelderland en gemeente Elburg. De gemeente Elburg speelt hierin een opmerkelijke rol, nu B&W Elburg voornemens is om een bouwvergunning voor een nieuwe stacaravan te verlenen aan een van de wethouders. De Gezamenlijke Natuurbeschermingswerkgroep en de Gelderse Milieufederatie hebben voorlopig met succes bezwaar tegen deze vergunning aangetekend. Het streven om de landjes in 2010 te hebben aangekocht zal zeker niet haalbaar zijn. Gevaar is dat de verwezenlijking van het belangrijkste ecologische pluspunt van IIVR langzamer zal gaan dan de negatieve ontwikkelingen in het Veluwemeer.

- De gemeente Nunspeet is van plan om de bestaande havens naast het natuurontwikkelingsproject Polsmaten verder uit te breiden.

34 WOLDERWIJD EN NULDERNAUW

Positieve ontwikkelingen

- Het natuurontwikkelingsproject Delta Schuitenbeek heeft tot doel eutroof water vanuit de Gelderse vallei niet langer in het

Nuldernauw terecht te laten komen, maar via een strekdam af te leiden naar het zuidelijker en reeds zeer eutrofe Nijkerkernauw. Op termijn zullen de strekdam en het in 2002 ingeplante riet een soort krekengebied gaan vormen. Het natuurontwikkelingsproject Groene Kruispunt moet een toekomstige verbinding tussen Oostvaardersplassen en Veluwe mogelijk maken.

- Natuurmonumenten heeft het moerasgebied Harderbroek aan de Flevozijde van het Wolderwijd uitgebreid door landbouwgrond aan te kopen.

Negatieve ontwikkelingen

- De gemeente Harderwijk wil met het Masterplan Waterfront de hele kustzone reorganiseren. Hiervoor zal land worden gewonnen in zowel het Wolderwijd als in het Veluwemeer ten behoeve van een jachthaven, woningbouw en watergebonden bedrijventerreinen. In 2004 zullen verschillende plannen gepresenteerd worden.

- De gemeente Zeewolde gaat een grote woonwijk aanleggen tegen het Wolderwijd aan onder de naam Polderwijk. De wijk zou plaats bieden aan ongeveer 3.000 woningen. In 2002 heeft de provincie Flevoland een vernietigend oordeel gevelde over de startnotitie MER. Begin 2004 heeft het voorontwerp-bestemmingsplan ter inzage gelegen. Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Milieufederatie Flevoland hebben bedenkingen tegen het plan ingediend en tegen het bijbehorende milieueffectrapport. De Commissie MER concludeerde in haar toetsingsadvies (februari 2004) dat een passende beoordeling nodig is, omdat er sprake kan zijn van significante gevolgen voor het Vogelrichtlijngebied Wolderwijd. De bedoeling van de gemeente is om, na de procedure aangaande binnendijkse ontwikkelingen, ook een bestemmingsplan voor de ontwikkeling van het buitendijkse gedeelte in procedure te brengen.

- Indien de verdiepingsproef in het Veluwemeer slaagt en de waterplanten terug-

keren wordt verwacht dat op korte termijn gestart kan worden met de verlegging van de vaargeul in het Wolderwijd. De vaargeul komt hierdoor een stuk zuidelijker te liggen waardoor het recreatief vaargebied groter wordt. De aanleg van de 150 meter brede vaargeul gaat ten koste van foerageermogelijkheden van watervogels. Ten noorden van Nulde in het Nuldernauw zou eveneens een deel verdiept gaan worden.

- De afgelopen jaren hebben op het Wolderwijd het jaar rond toeristische uitstapjes en lesvluchten met een watervliegtuig plaatsgevonden. Vooral in de winter levert dit een enorme verstoring op van rustende en foeragerende watervogels. In 2004 is de voorgenomen vergunning voor vluchten beperkt tot het zomerhalfjaar. Desondanks heeft de Gezamenlijke Natuurbeschermingswerkgroep bij Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied en de gemeente Zeewolde aan de bel getrokken en onder meer gevraagd of en hoe het door LNV verlangde monitoringprogramma zal worden uitgevoerd.

- De plannen voor de aanleg van een groot recreatieterrein bij Strand Horst beginnen duidelijker vormen te krijgen. Het is de bedoeling om een evenemententerrein, een wildwaterbaan en een kartbaan aan te leggen. Meest verstorende onderdeel zou de aanleg van een tele-skibaan zijn.

- Tijdens schoningswerkzaamheden van beken vonden, in opdracht van het Waterschap Veluwe, tussen 2001 en 2004 jaarlijks vernielingen plaats van ijsvogel-nesten. Het Waterschap heeft, op aandringen van de WetlandWacht, beloofd om met ingang van 2002 de opschoning van de beken op andere wijze aan te pakken. In 2003 heeft de WetlandWacht een rapport geschreven over ijsvogelvriendelijk beek-oeverbeheer en dat aangeboden aan het dagelijks bestuur van het waterschap. In 2004 ging het toch weer mis. Dat is bij het waterschap aanhangig gemaakt.

35 GOOIMEER EN EEMMEER

Positieve ontwikkelingen

- Aan de westzijde van de haven van Huizen zijn drie eilandjes aangelegd ter compensatie van de aanleg van een veerhaven. Helaas kalven deze af en raken er twee begroeid omdat er zwarte grond is opgebracht. De WetlandWacht is hierover in overleg met Staatsbosbeheer en de gemeente Huizen. De eilandjes vormen een belangrijke rustplaats voor veel watervogels zoals meeuwen, sterns en steltlopers. Het zijn inmiddels vermaarde observatieplekken voor vogelliefhebbers.

- In 2003 broedden krooneend, bontbekplevier en oeverzwaluwen voor het eerst op de eilandjes in het gebied. Ook hebben zich inmiddels visdief, kokmeeuw, kleine mantelmeeuw en zwartkopmeeuw (zes paar) gevestigd.

- Het aantal ruiende casarca's neemt jaarlijks toe; het zijn er inmiddels 250 tot 300.

Negatieve ontwikkelingen

- De gemeente Almere heeft grootse plannen voor het gebied bij Almere-Haven. Het gaat onder andere om de aanleg van een nieuwe jachthaven met 900 ligplaatsen en de aanleg van een nieuw wooneiland met 600 woningen. Hierdoor zal de druk op het gebied enorm toenemen. Vogelbescherming Nederland heeft in 2002 in een reactie haar zorgen geuit en enkele kritische kanttekeningen bij het milieueffectrapport (MER) geplaatst.

- Het aantal waterplanten in het Gooimeer blijft achter, vergeleken met andere randmeren zoals het Veluwemeer. Daarom heeft het RIZA onderzoek uitgevoerd naar de rol van vis, watervogels, sediment en zaadbanken voor watervegetatie in het Gooimeer. De resultaten zijn eind 2003 gepresenteerd. Het blijkt dat de invulling van het potentiële areaal voor waterplanten wordt beperkt door de aanvoer van kwalitatief slecht water vanuit het Eemmeer en

het gebrek aan sporenbanken. Het areaal waterplanten is echter groter dan verwacht. Met name schedefontein is vrij massaal aanwezig.

- De afgelopen jaren neemt de verstoring door laagvliegende helikopters, afkomstig van Soesterberg, enorm toe. Tijdens oefeningen scheppen helikopters bijvoorbeeld bluswater op in de nabijheid van kwetsbare broed- en rustlocaties in het Eemmeer.

- In het Gooimeer bij Huizen is een veerhaven aangelegd en een pier afgebroken. Westelijk ervan is een nieuwe aangelegd. Een deel van het leefgebied van riet- en watervogels is daardoor verdwenen.

- Er zijn plannen bij Staatsbosbeheer om het beheer van de eilandjes over te dragen aan de Stichting Gastvrije Meren. Door ideeën die daar leven zal de recreatiedruk en hiermee gepaard gaande verstoring toenemen. Verstoring door kite-surfers is al herhaaldelijk vastgesteld.

- Het beheer is niet gunstig voor rietvogels en dat komt door achterstallig rietbeheer. De riettelers maaien enkel op plaatsen die voor hen interessant zijn, waardoor verruiging van de niet-gemaaide delen optreedt. Hierover is overleg gaande tussen de WetlandWacht en Staatsbosbeheer. Het doel is om verstruiking en verbossing te voorkomen en om de werkzaamheden te faseren.

- Een eventuele dijkverhoging/verzwaring zal voor de kust van het oude land negatieve gevolgen hebben op het aanzicht van de voormalige Zuiderzeekust, maar ook op de populaties van water- en rietvogels.

36 IJSSEL

Positieve ontwikkelingen

- Bij besluit van 25 april 2003 heeft de minister van LNV de aanwijzing als speciale beschermingszone uitgebreid. Hierdoor is nu vrijwel het hele winterbed van de rivier aangewezen.

- Bij een aantal gemeenten is er meer besef dat men rekening moet houden met de Europese Vogelrichtlijn. Toetsing van activiteiten wordt een steeds normaler zaak.

- In het natuurontwikkelingsproject De Vreugderijkerwaard bij Zwolle vestigden zich in 2003 12 paar kluten. Tijdens de werkzaamheden in 2001 en 2002 werden er al lepelaars, kleine en grote zilverreigers en een visarend gezien.

- De WetlandWacht van het noordelijk deel van de IJssel stond in 1997 aan de basis van een project ter bescherming van de kwartelkoning in de uiterwaarden van de IJssel (kijk op www.kwartelkoning.nl voor meer informatie over de bescherming van de kwartelkoning). In 2001 kon zo al 85% van de opgespoorde kwartelkoningen tegen uitmaaien worden beschermd. Langs de IJssel werden in dat jaar 33 roepende mannetjes vastgesteld. In 2002 konden 41 kwartelkoningen worden opgespoord en ook in 2003 was de kwartelkoning weer talrijk aanwezig.

- Door de vaststelling van het Natuurgebiedsplan Salland in 2001 is het mogelijk geworden om grote delen van de IJssel-uiterwaarden tussen Deventer en Zwolle aan te kopen en vervolgens voor een deel in te richten als natuurontwikkelingsproject.

- In 2001 is door de rijksoverheid ongeveer tien hectare bij Zalk verworven. Deze vochtige graslanden voor weidevogels en kwartelkoning zijn helaas nog niet doorgeleverd aan Staatsbosbeheer.

- Over het algemeen worden de moerasen goed beheerd. In de Bentickswellen (Zalk) en Scherenwelle (Wilsum) zou echter gefaseerd en pleksgewijs verjonging gestimuleerd moeten worden.

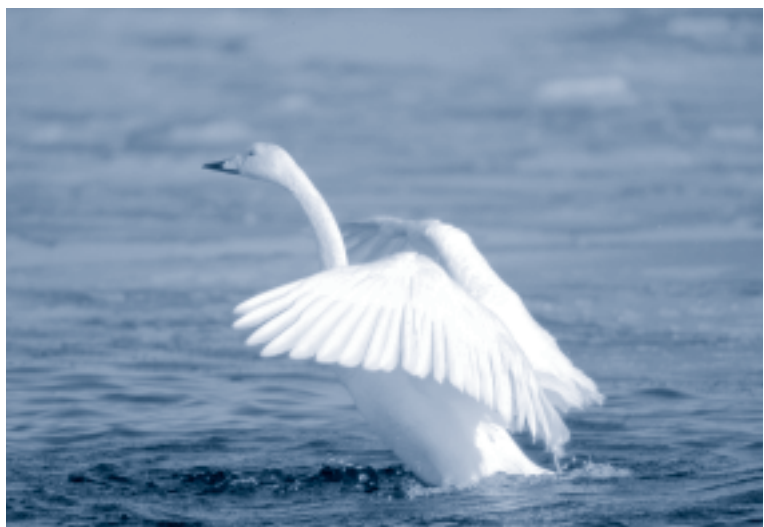
- De jacht in de uiterwaarden is gestopt in 2002. Schadebestrijding is nog wel mogelijk maar komt minder voor en daarmee is er meer rust gekomen. In Gelderland is ontheffing verleend voor de bestrijding van schade door overzomerende grauwe ganzen en 'soepganzen'. Verder is de bestrijding van muskus- en beverrat mogelijk en enkele andere vrijgestelde soorten.

- Na langdurig hoog water zijn de drassige uiterwaarden erg in trek bij veel steltlopers op hun trek naar het noorden. Zo werden in april 2001 888 IJslandse grutto's, 71 zwarte ruiters, 84 groenpootruiters en 809 kemphanen geteld.

- Voor broedvogels is het gebied van groot belang. In 2001 kwamen kwak, porseleinhoen, kwartelkoning, zomertaling, zwarte stern en grote karekiet als broedvogel met meer dan 1% van de Nederlandse populatie voor.

Negatieve ontwikkelingen

- Door het beheer van Staatsbosbeheer neemt de ruigte toe en daarmee slinkt het voor winterganzen geschikte voedselareaal. In deze wat ruigere uiterwaarden komen steeds meer grauwe ganzen tot broeden, met als gevolg schadeklachten in de zomer van omliggende agrariërs. Ook het aantal broedende Nijlganzen en Canadese ganzen stijgt.

wilde zwaan

Bescherming kwartelkoning werkt

Vanaf 1997 werd de kwartelkoning in Nederland vaker aangetroffen dan in de jaren daarvoor. Geïnspireerd door succesvolle beschermingsprojecten in het buitenland was dat voor de vrijwilligers van de vogelwerkgroep Zwolle reden om het beschermingsprogramma IJsselcrex te starten. 's Nachts werden door vrijwilligers de territoria van kwartelkoningen aan de hand van roepende mannetjes gelokaliseerd. Vervolgens werd terreineigenaren gevraagd om de percelen waarin zich de territoria bevonden pas na 1 augustus te maaien. Uit onderzoek is namelijk bekend, dat het nest niet exact te bepalen is maar zo'n 100 meter verwijderd is van de roeplek. De meeste terreineigenaren werkten hier vrijwillig aan mee, mede omdat er een vergoeding tegenover stond.

Aantal territoria van de kwartelkoning in Nederland		
1998	640-700	
1999	240-280	
2000	540-585	
2001	230-260	
2002	350-390	
2003	500-550	

De resultaten van deze aanpak waren zo veelbelovend, dat Vogelbescherming Nederland en SOVON Vogelonderzoek Nederland het project in 2001 hebben opgeschaald tot heel Nederland. De meeste kwartelkoningen komen voor in de uiterwaarden langs IJssel, Rijn en Waal, de Drentse beekdalen en in het Groningse Oldambt. Sinds 1997 worden er jaarlijks minstens 200 territoria vastgesteld (met een uitschieter tot 700 in 1998) tegen hooguit veertig in eerdere jaren.

De uitvoering wordt verzorgd door een samenwerkingsverband tussen Vogelbescherming Nederland, Dienst Landelijk Gebied in de provincies Overijssel en Gelderland en SOVON

Vogelonderzoek Nederland met medewerking van vrijwilligers, boeren en terreineigenaren. Het ministerie van LNV en de provincies Gelderland en Overijssel maakten dit werk financieel mogelijk. Het gaat dan om de kosten van de coördinatie en de vergoedingen voor de deelnemende boeren. In 2002, 2003 en 2004 is deze aanpak met succes herhaald. In grasland wordt 80 – 90% van de legfels gespaard doordat er pas na 1 augustus wordt gemaaid. Dit is een gemiddelde over grasland in beheer bij natuurbeheerders en bij boeren, met of zonder een beheersovereenkomst.

De grootschalige akkers in het Oldambt in Oost-Groningen vormen een verhaal apart. Hier zit verrassend genoeg al tientallen jaren een forse kernpopulatie van de kwartelkoning: in enkele jaren zo'n veertig procent van alle territoria. Nestbescherming in percelen met luzerne, graszaad en tarwe is lastiger dan in grasland, omdat er minder speelruimte is in het tijdstip van oogsten dan bij gras. Uit onderzoek naar het voorkomen van de kwartelkoning in de diverse gewassen en het tijdstip van oogsten is een praktische oplossing voor dit probleem gekozen: maaien van het gewas in stroken, het liefst naar een faunarand toe, zodat de kuikens kunnen ontsnappen.

De kwartelkoningen in luzerne en graszaad zijn minder veilig dan in wintertarwe, dat later wordt geoogst. Het beschermingspercentage in akkerbouwgebied ligt dan ook aanzienlijk lager dan in grasland.

In 2004 is het soortbeschermingsplan voor de kwartelkoning gepubliceerd. Daarmee is de aanpak, zoals hier beschreven, geformaliseerd en beleidsmatig vastgelegd voor de komende vier jaar. In het soortbeschermingsplan is ook informatie verwerkt over de bescherming van kwartelkoningen op akkers. In 2005 zal de bescherming in het kader van dit soortbeschermingsplan worden uitgevoerd.

Meer informatie over de bescherming van de kwartelkoning en het soortbeschermingsplan is te vinden op www.kwartelkoning.nl

Het draagvlak onder boeren voor nieuwe natuur komt verder onder druk te staan. De Fraterswaard is en blijft wel een ganzenopvanggebied.

- De provincie Overijssel verleende in 2003 afschotvergunningen voor grauwe ganzen die landbouwschade veroorzaakten op de aangrenzende landbouwgronden. Aangezien de IJssel erg smal is gaf dit veel verstoring in het gebied zelf.

- Er is een toenemend aantal klachten bij de provincies over overzomerende ganzen/soepganzen in recreatiegebieden in verband met de kwaliteit van het zwemwater.

- Bij nog lopende ontgravingen verdwijnen natte graslanden en daarmee broedplaatsen voor onder meer het porseleinhoen.

- Uit de vogeleffectrapportage over het natuurontwikkelingsplan Welsumer- en Fortmonderwaarden blijkt een significant

negatief effect voor de overwinterende kolganzen. Het is niet bekend hoe de initiatiefnemers met dit negatieve effect zullen omgaan.

- De invloed van agrarische bedrijfsvoering neemt af, maar in sommige uiterwaarden is er nog een veel te intensief agrarisch grondgebruik, waardoor het broedsucces van grondbroeders zeer laag tot nihil is.

- De druk door wandelaars in afgesloten reservaten, loslopende honden ondanks het aanlijngebod, illegale vissers en illegaal afmerende watersporters neemt vrijwel overal toe. De intensieve recreatie met motorboten en jetski's vormt meer en meer een probleem voor onder andere oeverzwaluwkolonies. Zoals in veel andere gebieden neemt ook de overlast van laagvliegende luchtballonnen en sportvliegtuigjes toe. Het toezicht neemt juist af.

- Door het langdurige warme zomerweer in 2003 was er erg veel recreatie in met name de Keizers- en Stobbenwaarden, Rhederlaag, Olburgen en de Vreugderijkerwaard. Tegelijk deden zich blauwalggroei en botulisme voor. In het natuurontwikkelingsproject Engelse Werk vond Staatsbosbeheer ruim veertig dode vogels, waarschijnlijk vanwege de ondiepte van het water. In de diepe Rhederlaag heeft het probleem van botulisme amper gespeeld.

- Bij hoog water gaan muskusratten-bestrijders met bootjes op pad om ratten te schieten die hun toevlucht hebben gezocht in bomen en struiken. Dit levert veel verstoring op. Er is overleg gaande tussen de provincie Overijssel en het waterschap Groot Salland om de verstoring te verminderen.

- Momenteel werkt waterleidingbedrijf Vitens aan het Milieueffectrapport (MER) 'Naar een duurzame waterwinning voor Zwolle'. In het najaar van 2004 wordt deze MER verwacht.

- Een deel van de Gelderdijkse Waard wordt bedreigd door een uitbreiding van de jachthaven van Hattem. Hierdoor loopt een aantal laaggelegen graslanden het gevaar te

verdwijnen. Deze landen tellen bijzondere broedvogels als watersnip en kwartelkoning; ook komen hier hoge dichtheden van grutto en tureluur voor.

37 GELDERSE POORT

Positieve ontwikkelingen

- De aanwijzing van de Gelderse Poort onder de Vogelrichtlijn is bij besluit van 8 december 2003 van de minister van LNV definitief geworden. Naast het al aangewezen deel zijn nog enkele belangrijke delen van het leefgebied van kolgans, grauwe gans, kwartelkoning, tafeleend en aalscholver binnen de begrenzing opgenomen.

- In 2003 is het rapport: 'Vogels van de Gelderse Poort, broedvogels 1960 - 2000' verschenen. Het rapport is het resultaat van een gezamenlijk project van vogelwerkgroep Arnhem e.o., vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Kartiergemeenschap Salmorth, NABU-Naturschutzstation Kranenburg, Naturschutzzentrum im Kreis Kleve en de provincie Gelderland. Deze organisaties werkten ook mee aan het boek Land van levende rivieren. Deze publicatie beschrijft de ontstaansgeschiedenis van het gebied, de veranderingen in de loop der eeuwen en de huidige situatie. De ontwikkeling van de vogelstand komt er goed in naar voren.

- Stichting Ark presenteerde een kaart van de Gelderse Poort om de natuurontwikkeling te promoten. Op die kaart staan verschillende wandelroutes door de nieuwe natuur.

- Het aantal broedende zwarte sterns is al jaren stabiel: 124 in 2002 en 130 in 2003. Alle sterns broeden op nestvlotjes. De ijsvogel blijft het goed doen met ongeveer 20 broedparen.

- In de maanden januari en februari doet het Natuurmuseum Nijmegen één maal in de week een ganzenexcursie per bus. De opzet is om bezoekers te laten genieten van de grote aantallen ganzen in het gebied zonder verstorend aanwezig te zijn.

- De dijkverlegging Bakenhof heeft mooie natuur opgeleverd. Bakenhof is het eerste project in Nederland waarbij de dijk landinwaarts is verlegd. Over een lengte van 1.200 meter tussen Meinerswijk en de Huissense Waarden bij Arnhem is de dijk maximaal 200 meter landinwaarts gelegd, waardoor er meer ruimte is gekomen voor de rivier. In de nieuwe uiterwaard is een meestromende nevengeul aangelegd. De visdief met één broedpaar en kleine plevier met vijf tot zes broedparen hebben het gebied in 2003 al ontdekt.

- De Bijland is een heel belangrijke slaapplek voor ganzen, vooral kolganzen. Voor het gebied eromheen is een inrichtingsplan gemaakt: Rijnwaardense Uiterwaarden. In het plan blijft de intensieve recreatie, die vooral in de zomer plaatsvindt, bestaan en krijgt de natuurrecreatie meer mogelijkheden. De totale inrichting zal vijftien tot twintig jaar duren.

- De aalscholverkolonie in de Lobberdense Waard bestaat tegenwoordig uit meer dan 200 nesten.

- Voor de aanleg van de Betuwetunnel is een deel van het bos gekapt. De kolonie van blauwe reigers heeft hier niet onder geleden.

- In de Ooijpolder is een plan gemaakt voor een ontgroning met als eindresultaat een nieuw natuurgebied. Het gaat hier om het gebied Kraaienhof bij de Ooijsche Graaf. Dit plan is een aanzienlijke verbetering van het oorspronkelijke plan, met een diepe put als eindresultaat.

- Het aantal grauwe ganzen in de Ooijpolder neemt nog steeds sterk toe. Wel is het broedsucces nu al enkele jaren erg laag. Het aantal jongen dat groot wordt is sinds 2001 lager dan het verwachte aantal dat nodig is voor een stabiele populatie. Indien dit de komende jaren zo blijft, mag dus verwacht worden dat de aantallen weer terug zullen lopen. Het geringe

Gelderse Poort

broedsucces geldt niet in de Bemmelse- en Gendtse Polder, waar door jacht erg weinig vossen voorkomen en de ganzen vandaar meer broedplekken succesvol weten te benutten. In 2003 werden er maar liefst 1.465 broedparen geteld.

- Het gaat goed met de bevers in de Gelderse Poort; alleen al in de Millingerwaard zitten er meer dan twintig. Het hele gebied telt 65 tot 70 bevers en daarmee zijn vrijwel alle moeraskernen bezet.

- In 2003 is het oostelijk deel van de Millingerwaard, na enkele laatste grondverwerkingen, opgenomen in het jaarrond begraasde natuurontwikkelingsterrein. Verruiging van deze nieuwe terreindelen leverde in de winter 2003-2004 direct resultaat op, na jarenlange afwezigheid in de Gelderse Poort overwinterden twee velduilen in het gebied. Ook een ruigpootbuizerd, enkele blauwe kiekendieven en een klapekster overwinterden in het gebied Erlecomse Waard- Gendtse Polder- Millingerwaard.

Negatieve ontwikkelingen

- 2003 was een extreem droog jaar, dit voorjaar bleek wederom hoe gevoelig de Groenlanden en andere binnenlandse moerassen zijn voor verdroging. In de Groenlanden werden in het voorjaar meerdere roerdompen roepend gehoord, maar vermoedelijk hebben deze vogels niet succesvol gebroed aangezien na mei geen vogels meer gehoord of gezien zijn.

- De moerasnatuur in de Oude Rijnstrangen verdroogt en verruigt. Daardoor dreigen typische moerasvogels zoals roerdomp en grote karekiet uit het gebied te verdwijnen. Als de huidige neergaande trend zich voortzet, zijn deze soorten binnen een paar jaar uit de Rijnstrangen - en daarmee uit de hele Gelderse Poort - verdwenen. Het peilbeheer in de Oude Rijnstrangen, al sinds 1980 een twistpunt tussen natuurbeschermers en landbouw, is de belangrijkste oorzaak van de achteruitgang. Door het gebrek aan voldoende peildy-

namiek is het gebied te droog en vindt er nauwelijk nog verjonging van rietvegetaties plaats.

- Na lange discussies binnen de ruilverkavelingscommissie is uiteindelijk besloten om vanaf 2001 gedurende drie winters een experiment uit te voeren met een maximaal peil van 11 meter boven NAP. Een begeleidingsgroep zou de eventuele negatieve ontwikkelingen voor landbouw en bebouwing in kaart brengen. Dit experiment is in overeenstemming met één van de hoofdoelstellingen van het Raamplan Gelderse Poort: 'Ontwikkeling van het rietmoeras en het ten opzichte van de huidige situatie, vergroten van de peilfluctuatie in dit gebied'. Na de winter van 2001/2002 verscheen er een evaluatierapport, met als belangrijkste conclusie dat men door moest gaan met het experiment en enkele maatregelen moest nemen in het grensgebied met Duitsland. Maar het experiment kwam stil te liggen door verschillende oorzaken, met name de onenigheid tussen waterschap en provincie over de vergoeding van vernattingsschade. Vervolgens heeft het waterschap Rijn en IJssel het experiment afgeblazen. Gebreken aan een schuif bij gemaal Kandia leidden in het voorjaar van 2003 tot herhaaldelijke waterstandsverlagingen. Die hadden ernstig negatieve gevolgen voor moerasvogels. Voor Vogelbescherming was het aanleiding om, samen met Staatsbosbeheer, Stichting Ark en de Gelderse Milieufederatie, een brief naar het waterschap te sturen met voorstellen hoe het peilbeheer anders en beter kan: met meer dynamiek die nodig is om verjonging van het riet een kans te geven en verdroging en verruiging tegen te gaan. De huidige situatie is strijdig met de provinciale prioriteit voor natuur in de Rijnstrangen. Als gevolg van het uitblijven van een goed peilbeheer nemen roerdomp en grote karekiet nog steeds af. In 2003 werden er nog slechts zeven territoria van de grote karekiet en drie van de roerdomp vastgesteld.

landbouw

- De weidevogelstand blijft achteruitgaan, alleen het westelijk deel van de Bemmelse polder is nog een bolwerk.
- De recreatiedruk in het westelijk deel van de Bizonbaai neemt toe. Vissers zijn actief op kwetsbare plekken zoals Erlecom, Kaliwaal en veel binnendijkse plassen.

38 NEDERRIJN

Positieve ontwikkelingen

- In 2003 is het onder de Europese Vogelrichtlijn aangewezen deel fors uitgebreid, vooral met de resterende delen van het agrarisch gebied in de uiterwaarden. Nu zijn nog slechts industrieterreinen en jachthavens van de aanwijzing uitgesloten.
- De ontwikkelingen binnen het kwelmoeras de Amerongse Bovenpolder, dat in 2000 en 2001 hersteld is, zijn heel bijzonder. Niet minder dan twaalf soorten van de Rode Lijst broeden er, waaronder geoorde fuut, zomertaling, kwartelkoning, watersnip, rietzanger, visdief, roodborsttapuit en kluut. In 2001 werden, na een melding van de WetlandWacht, de ontgrondingen midden in het broedseizoen van de kwartelkoning uitgesteld tot na de broedperiode.
- Enkele broedvogels deden het erg goed: de kluut in 2003 met maar liefst 20 paar. Kwartel en porseleinhoen komen als

broedvogel voor. In 2002 broedde er het woudaapje.

- Kolgans, kleine zwaan en grauwe gans overschreden in 2003 de 1% norm.
- Door verdergaande natuurontwikkeling zijn er op vogelgebied leuke ontwikkelingen. Jaarlijks bezoeken visarenden en slechtvalken het gebied. In 2003 verbleef een zeearend een week in het gebied. De graszanger heeft gebroed in 2003. En de roodborsttapuit is terug; hij broedt nu in de Wageningse en Amerongse Bovenpolder. De lepelaar is in 2003 voor het eerst op genoemde plaatsen in het voorjaar in broedkleed gesignaleerd.

- In het kader van Ruimte voor de Rivier is de Schoutenwaard aangekocht; in dit deel zal een nevengeul worden gegraven. Door oplettendheid van de WetlandWacht kon een steilwand met 40 nesten van de oeverzwaluw in 2003 behouden blijven.

Negatieve ontwikkelingen

- De recreatiedruk neemt steeds meer toe, zoals vliegeren en, al dan niet met een hond, wandelen. Vissen tussen de kribben vanuit varende bootjes is een nieuwe vorm van recreatie die over een lengte van tientallen kilometers alle tussen de kribben rustende vogels kan opjagen. Een plan voor zonering van de recreatie zou conflicten tussen kwetsbare natuur en recreanten kunnen voorkomen.
- Het landbouwkundig gebruik van de uiterwaarden wordt merkwaardig genoeg nog steeds intensiever.
- In de Ingensche Waarden willen twee ontgronders in een oude zandwinput extra zand gaan winnen en de put daarna als slibdepot inrichten. Dit zal jarenlange verstoring tot gevolg hebben. Milieuorganisaties hebben bezwaar aangetekend tegen dit plan.
- De kwartelkoning had in 2003 een slecht jaar; waar eens 27 roepende mannetjes in alle uiterwaarden samen werden geteld, waren er in 2003 nog slechts vier. Het plaatsen van enkele kunstobjecten die

veel publiek trokken kan plaatselijk tot verstoring hebben geleid. Mogelijk speelt ook een te intensieve begrazing in het gebied de Blauwe Kamer een rol.

- Regelmatig duiken er plannen op om oude industrieterreinen of reeds verlaten terpen met nieuwe industrie in te vullen.
- Bij het toekomstig beheer van de Schoutenwaard zal rekening gehouden moeten worden met het belang als overwinteringsgebied voor de kleine zwaan en de kolgans. Bij de voorstellen voor herinrichting en natuurontwikkeling van de Schoutenwaard werd er door Rijkswaterstaat geen rekening gehouden met de grote betekenis van deze uiterwaard voor die vogels. Vogelbescherming Nederland heeft daarover in 2002 een brief geschreven.

39 WAAL

Positieve ontwikkelingen

- Door de kwaliteitsverbetering van het water van de Rijn neemt het aantal vissoorten weer toe, er komen nu weer 63 soorten voor.
- De aanwijzing van de Waal onder de Europese Vogelrichtlijn is begin 2004 definitief geworden. Dit betekent dat nu vrijwel alle uiterwaarden, inclusief de landbouwpercelen en de haven van Druten, zijn aangewezen.
- Natuurontwikkeling in het kader van Plan Fort Sint Andries en Ruimte voor de Rivier gaat nog steeds door. Voor veel uiterwaarden worden plannen gemaakt of ze zijn al in uitvoering. Voor de Heesseltse Uiterwaarden is de MER gemaakt, in de Kleine Willemspolder zal in 2005 gestart worden met de natuurontwikkeling, in de Gouverneurspolder of Ochtense Buitenpolder is begin maart 2004 begonnen met de graafwerkzaamheden voor natuurontwikkeling. In deze laatste uiterwaard werd in 2003 een kleine jager waargenomen.
- De planvorming voor de Afferdense en Deestse Waarden heeft veel aandacht en

tijd van de betrokken WetlandWacht gekost. Hier was een plan gemaakt voor natuurontwikkeling, maar de gemeente wilde er juist mogelijkheden voor recreatie. Daarnaast moest er ook een oplossing gevonden worden voor het bergen van vervuild slib.

- In de Hurwenense Uiterwaard zijn aan de voet van de dijk bij de dijkverzwaring natte strangen aangelegd. In 2003 is voor het hele gebied gestart met de planvorming voor herinrichting.
- Staatsbosbeheer heeft in de Heesseltse Uiterwaarden de afspraak met de gebruikers gemaakt dat de maaidatum wordt uitgesteld als er zich in de hooilanden kwartels en kwartelkoningen bevinden.

Ruimte voor de rivier

Sinds de hoogwaterstanden van 1993 en 1995 is er veel te doen in het rivierengebied. Met grote spoed zijn talloze kilometers rivierdijk verhoogd en versterkt en er zijn veel plannen gemaakt voor natuurontwikkeling. Alles om overstromingen te voorkomen, gebaseerd op een scenario van maximaal 16.000 kuub water per seconde door de Rijn bij Lobith in 2015. Maar al snel bleek dat deze maatregelen op termijn onvoldoende zullen zijn. De hoeveelheid water zou in 2050 heel goed 18.000 kuub per seconde kunnen bedragen.

De regering heeft daarom in 2000 gekozen voor een nieuwe aanpak die het rivierengebied beter tegen overstromingen moet beschermen. In plaats van alleen maar verder ophogen van de dijken moeten ook de rivieren meer ruimte krijgen. In 2001 is opdracht gegeven voor de Planstudie Ruimte voor de Rivier met een tweeledig doel: garanderen van de veiligheid en verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Maatregelen die nu al worden genomen, op grond van bestaande plannen, mogen de veiligheid en ruimtelijke kwaliteit op de lange termijn niet belemmeren. De studie heeft tot nu toe meer dan 600 voorstellen opgeleverd die aan de doelstellingen kunnen bijdragen. Bijvoorbeeld door kribverlaging, (spoor)bruggen op pijlers plaatsen, dijkverlegging, uiterwaardverlaging, nevengeulen, meestromend maken van enkele polders. Lang niet al deze voorstellen zullen worden uitgevoerd; ze worden getaxeerd op uitvoerbaarheid, bijdrage aan peilverlaging en financiële haalbaarheid.

De komende jaren zullen over het totale plan en de uitgewerkte deelplannen besluiten worden genomen. Van belang is dat de meeste rivieren zijn aangewezen onder de Vogelrichtlijn; daar zal men rekening mee moeten houden. De verwachting is dat de uitvoering zal plaatsvinden in de periode 2009 - 2015.

Waal

- Tussen Nijmegen en de brug bij Ewijk is aan de zuidkant een langgerekt natuurgebied in de uiterwaarden gerealiseerd. De dijk is voor een groot deel verkeersluw gemaakt en is daarom het domein van fietsers en wandelaars. Het gebied wordt begraasd door Konikspaarden en Brandrode runderen, een oud ras dat vroeger veel in het rivierengebied voorkwam. De afgelopen jaren zijn kwartelkoning, roodborsttapuit en sprinkhaanzanger als broedvogel teruggekeerd.

- In de Winssense Waarden komen ieder jaar een of twee roepende kwartelkoningen voor, langs de hele Waal werden in 2002 33 roepende mannetjes genoteerd. Op kale delen langs de rivier of in natuurontwikkelingsgebieden komen kluten en visdieven tot broeden.

- Het megaproject Multimodaal Transport Centrum (MTC), een overslagterrein van 500 hectare ten noordwesten van Nijmegen, gaat definitief niet door. In november 2002 heeft de provincie Gelderland het project afgeblazen.

- Vogelbescherming Nederland heeft in een brief aan het ministerie van Verkeer en Waterstaat gereageerd op de MER Ruimte voor de Rivier. Gewezen is op het feit dat de uiterwaarden van de rivieren (behalve de

Maas) grotendeels zijn aangewezen onder de Vogelrichtlijn en dat er bij uitvoering en beheer rekening moet worden gehouden met de aangewezen soorten. Meestal wordt er bij projecten en plannen niet verder gekeken dan het eigen gebiedje, maar volgens de Vogelrichtlijn moeten plannen ook beoordeeld worden “in combinatie met andere plannen en projecten”. Zo worden bestaande graslanden in verschillende projecten vervangen door ruigere uiterwaarden en verdwijnt daarmee steeds vaker het foerageergebied van ganzen en kleine zwanen. Een MER-procedure is bij uitstek geschikt om deze cumulatieve effecten in beeld te brengen.

Negatieve ontwikkelingen

- De meeste uiterwaarden zijn gemakkelijk te betreden. Er wordt met motoren gecroost, auto's rijden over zandwegen tot ver in de uiterwaarden, er zijn loslopende honden, mensen doen aan vliegeren en sportvissen, luchtballonnen vliegen laag over en soms vinden er zelfs militaire oefeningen plaats. De Plaat van Ewijk is een favoriete plek voor sportvissers, zowel overdag als 's nachts.

- De gemeente Druten blijft proberen om bouwplannen in de uiterwaarden te realiseren. In 2003 kwam ze met het voorstel om een haven uit te breiden, omdat het schoonmaken van de vervuilde bestaande haven te duur werd. Als compensatie voor het natuurverlies werd nota bene de vervuilde oude haven voorgesteld. De gemeente wees de bezwaren van de WetlandWacht af en probeert het plan toch te realiseren.

- Na vele jaren van procederen is in 2003 begonnen met de stort van vervuild slib in de Kaliwaal bij Druten. Er loopt nog wel een procedure bij het Europese Hof, maar volgens de Nederlandse wetgeving zijn er geen belemmeringen meer. In de eerste fase van stort wordt meer dan twee miljoen kuub vervuild slib aangevoerd, voornamelijk per schip; een operatie van zeven tot negen jaar. Tussen 15 december en 1 maart vindt er geen stort plaats omdat de plas een slaapplek is van grote aantallen ganzen, vooral kolganzen. Naast de plas is in deze uiterwaard al eerder een aantal kleiputten aaneengesmeed tot een nevengeul. In deze nevengeul zijn overigens veel bijzondere soorten insecten en twee bijzondere vissoorten gezien: winde en vetje. Visetende vogels zijn er ook veel: aalscholver, fuut, ijsvogel en visdief. Vrijwel ieder jaar broeden er visdieven op de strandwal tussen de Kaliwaal en de rivier, in 2004 ongeveer 20 paar.

- De gemeente Nijmegen wil nóg een brug over de Waal realiseren, die aan de noordoever door de uiterwaarden zou moeten gaan. De plannen voor een extra brug in de buurt van Ewijk, voor de A73, lijken nu weer even van de baan te zijn.

40 BIESBOSCH

Positieve ontwikkelingen

- De Biesbosch is door diverse groot-schalige natuurontwikkelingsprojecten en gebiedsuitbreidingen van ongeveer 100 hectare in het Hollandse deel en gelijke gebieden in de Grote en Kleine Spieringpolder

en polder Maltha aantrekkelijker en rustiger geworden. Er wordt hard gewerkt aan de verwerving van 450 hectare in het kader van Noordwaard. Er staan tal van nieuwe plannen op stapel, zoals het Strategisch Groenproject Eiland van Dordrecht en plannen in het kader van Ruimte voor de Rivier.

- Bij een storm in oktober 2002 is op veel verschillende plaatsen een groot areaal doorgeschooten griendbos door storm geveld, waardoor er meer openheid is ontstaan in monotone wilgenbossen. De toekomst zal leren welke vogels hiervan gaan profiteren.

- Voor de snor behoort het gebied tot de vier kerngebieden in Nederland. Voor de ijsvogel is het zelfs het op één na belangrijkste gebied, met in de jaren 2000 - 2002 steeds méér dan twintig broedparen.

- De plezierjacht is na jarenlange protesten van natuurorganisaties in de loop van 2002 gestopt.

- In 2003 is het bezoekerscentrum Biesboschcentrum Dordrecht heropend. Het centrum is vooral gericht op de recreant en op de promotie van de Biesbosch als natuur-recreatiegebied.

- De WetlandWacht van de Dordtse Biesbosch, de Vereniging Behoud Biesbosch en de Natuur- en Vogelwacht Dordrecht zijn nauw betrokken bij de vele ontwikkelingen in en rond het gebied. Zij nemen deel aan allerlei overleg in het kader van Ruimte voor de Rivier, het nieuwe Beheer- en Inrichtingsplan en de Gebiedscommissie Landinrichting. Uitvoering van Ruimte voor de Rivier zal voor de Biesbosch grote gevolgen hebben, omdat ruimte voor het te verwachten hoge water wordt gezocht in een aantal polders. En ook wordt gekeken of de met bos begroeide delen van de zuidelijke Biesbosch moeten worden aangepakt.

- Er wordt hard gewerkt aan de inventarisaties van het gebied. Onder meer BMP-plots, BSP-onderzoek en libellenonderzoek, beveronderzoek (in de winter 2002/2003 werden 61 beverburchten geteld), inventarisatie van kleine zoogdieren, dag- en nachtvlinders.

blauwborst

- In het project Zuiderklip (polders Turfzakken en Kwestieus) ontstaat een plasdras gebied na beëindiging van de bemaling. Het natuurontwikkelingsgebied Zuiderklip is ook van belang bij de oplossingen voor hoog water op de rivieren. De polder wordt een doorstroombied, voor een deel zullen de dijken verdwijnen. Het snelle dichtgroeien van de Zuiderklip met wilgen is niet beoogd bij de natuurontwikkeling en is ook een probleem voor de doorstroming bij hoog water. De inzet is eigenlijk om ondiepe stukken water te creëren waar de dynamiek van de rivier heerst.

- Voor broedvogels is het gebied van groot belang, in 2001 kwam er van negen soorten meer dan 1% van de Nederlandse populatie tot broeden.

- Er wordt naar gestreefd om de recreatieve druk in de kern te verminderen. Het

Aakvlaaigebied is als alternatief voor de recreant ontwikkeld tot een aantrekkelijk recreatie- en natuurgebied.

- Gelukkig heeft de bouw van een nieuwe brug over het Hollands Diep voor de HSL-lijn weinig verstoring opgeleverd.

- Door overbegrazing verdwijnt het broedbiotoop van blauwborst en rietzanger op de Noorderelsplaat. Staatsbosbeheer heeft na jarenlang aandringen van de natuurorganisaties besloten om met ingang van 2005 de begrazing te beëindigen.

Negatieve ontwikkelingen

- De afgelopen jaren zijn er verschillende acties geweest tegen de dreigende winning van gas. Procedures hebben tot nu toe niet tot afstel geleid. De provincie Noord-Brabant, het Overleg Orgaan Nationaal Park Biesbosch en vele betrokken natuur- en

milieuorganisaties zijn tegen. Zelfs de meerderheid in de Tweede Kamer sprak zich in een motie in 2002 uit tegen gaswinning, een uitspraak die eind 2002 nog eens werd herhaald. De aanvraag voor locatievergunning is door de NAM nog steeds niet ingediend.

- Er is een saneringsplan Dordtse Biesbosch voor verwijdering van het vervuilde slib. Uitvoering schiet zowel hier als in het Brabantse deel niet op. Het gaat, hoe dan ook, jaren duren voor overal het slib verwijderd is.

- Vooral aan de Brabantse kant is er een grote toename van recreatie, zeker in het centrale deel rond de Rietplaat en langs de zuidrand. Hier zijn grote concentraties mensen, boten die snelvaren in de kreken, kampeersers die kampvuren maken en disco's houden. Het toezicht door Staatsbosbeheer op deze overtredingen was onvoldoende. Daarom zijn in 2003 er vijf extra Bijzondere Opsporings Ambtenaren (BOA'S) aangesteld om toezicht te houden.

- Er is dringend behoefte aan een goede zonering. Bij de herziening van het Beheers- en Inrichtingsplan Nationaal Park Biesbosch zal de zonering van de recreatie geregeld worden. Tot nu toe zien de plannen er goed uit, veel zal daarna afhangen van een goede handhaving.

- Ieder voorjaar opnieuw wordt de opening van het vaarseizoen bij de jachthaven van Drimmelen groots gevierd: het ene jaar met grote bulderende raceboten, het andere jaar met groot vuurwerk 's nachts of helikoptervluchten boven het natuurgebied. Protesten hiertegen van de Vereniging Behoud Biesbosch hebben ertoe geleid dat de gemeente is gestopt met het allergrootste lawaai en het vuurwerk. Begin 2004 pakte Lage Zwaluwe weer uit met racen op de Amer. De Vereniging Behoud Biesbosch heeft ook deze gemeente er op aangesproken en die heeft beterschap beloofd.

102 ZWARTE WATER

Positieve ontwikkelingen

- De uiterwaarden in het gebied zijn voor ongeveer driekwart in bezit van Staatsbosbeheer. Het beheer is de afgelopen jaren gecontinueerd en er zijn beheersovereenkomsten gesloten met de boeren. Omzetting van graslanden in bijvoorbeeld maïsakkers is daarom niet aan de orde. Helaas hebben niet alle boeren de beheersovereenkomsten verlengd; in die situaties zijn de gecreëerde natuurwaarden weer verloren gegaan.

- Het jaar 2003 was bijzonder goed voor de kwartelkoning; liefst 14 roepende mannetjes werden gelokaliseerd. Van baardmannetjes broeden er tussen de vijf en tien paar. De snor, rietzanger en sprinkhaanzanger zijn nog in redelijke aantallen aanwezig.

- Het aantal overwinterende ganzen en zwanen is stabiel.

- In de uiterwaarden liggen enkele slaapplekken van kleine zwanen die jaarlijks de 1%-norm overschrijden. In februari 2004 zijn tijdens hoogwater in totaal zo'n 310 kleine zwanen geteld.

Negatieve ontwikkelingen

- Zwolle heeft ondertussen een gedeelte van de polder Mastenbroek bebouwd. Deze polder is een belangrijk foerageergebied voor ganzen. Vanuit de nieuwe wijk is nu al de toename van recreatie op de dijken te merken.

- De zwarte stern heeft zich voor een gedeelte verplaatst; er zijn nu twee kolonies met in totaal ongeveer 25 paar. Dit is een forse afname in vergelijking met de 40 tot 50 paar die er eind vorige eeuw nog voorkwamen.

- De weidevogels hebben zwaar te lijden van predatie door vossen. Ook de bruine kiekendief ondervindt de nadelige gevolgen. Van de laatste soort zijn nog slechts twee broedparen vastgesteld.

- De gemeente Hasselt is ook voornemens om te gaan bouwen in de polder

Mastenbroek. Hierdoor zal een deel van het foerageergebied van zwarte sterns en overwinterende kleine zwanen en ganzen verloren gaan.

106 MAASPlassen

Positieve ontwikkelingen

- Het gebied de Maasplassen is een van de weinige Nederlandse wetlands dat nog niet is aangewezen als speciale beschermingszone (SBZ) onder de Europese Vogelrichtlijn. De provincie Limburg heeft in het POL (Provinciaal Omgevingsplan Limburg, Aanvulling Zandmaas) erkend dat de Maasplassen zich kwalificeren voor de Vogelrichtlijn voor de soorten grauwe gans, kleine zwaan en tafeleend. Het POL verwijst naar een artikel van de WetlandWacht in het Natuur Historisch Maandblad van Limburg en gebruikt dit als belangrijkste bron. Begin 2003 heeft de provincie aan de minister van LNV verzocht de Maasplassen tussentijds aan te wijzen als SBZ. Waarschijnlijk zal het gebied binnen een aantal jaren bij een volgende ronde aangewezen worden.

- In hetzelfde POL wees de provincie een aantal plassen of delen daarvan aan als ecologisch water en andere delen als recreatief water. Deze splitsing moet de basis vormen voor een goede zonering van de recreatie.

- Ontgrinders houden bij nieuwe plannen soms al rekening met de nieuwe status. Zo heeft de Panheelgroep, na opmerkingen van de WetlandWacht, onderzoek laten uitvoeren naar de aanwezigheid van driehoeksmosselen in de Asseltse Plassen. Het onderzoek maakt deel uit van een ontgrindingsaanvraag. Uiteindelijk is er door Rijkswaterstaat om andere redenen geen vergunning verleend. Deze grote ontgrinder heeft wel de toezegging gedaan om alle toekomstige plannen al in een vroeg stadium aan de WetlandWacht voor te leggen.

- Op initiatief van het Limburgs Landschap en met medewerking van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer is een beheersplan voor de totale Maasplassen in de maak. De WetlandWacht heeft voor dit plan kennis ingebracht.

watersport op de Maasplassen

- In 2001 heeft Vogelbescherming Nederland aan Rijkswaterstaat een brief geschreven over de noodzakelijke maatregelen na een olielozing. Rijkswaterstaat heeft in zijn calamiteitenplan nu de Maasplassen opgenomen zodat die bij een olielozing worden afgesloten met olieschermen of keersluizen.

- De gemeente Roermond ontwikkelt op dit moment een Natuurvisie voor Roermond-west. Naast de mening van alle belanghebbende terreinbeheerders en vertegenwoordigers vanuit de recreatie is ook de visie van de WetlandWacht gevraagd.

Negatieve ontwikkelingen

- De verstoring van overwinterende duikeenden en ganzen door sportvissers in bootjes gaat onverminderd door. De zonering van recreatie zoals in het POL beschreven komt vooralsnog niet goed van de grond. Het jarenlang gebruikelijke overleg tussen de WetlandWacht en Vogelbescherming Nederland enerzijds en de provincie anderzijds ligt stil.

- Keer op keer worden er grootscheepse recreatie-plannen gemaakt zoals Mare Minor bij Thorn en een waterskibaan bij Roermond. Mare Minor zou een megawatersportcentrum moeten worden, berekend op jaarlijks 75.000 bezoekers. De toevoerweg zou dwars door een grote blauwe-reigerkolonie lopen. De WetlandWacht en de betreffende terreineigenaren - Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Limburgs Landschap - voeren gezamenlijk actie.

- Er speelt een ingewikkeld conflict rond de plas Rijkelse Bemden. Rijkswaterstaat heeft daar, tegen de afspraken in, vervuild slib uit de Grensmaas gestort. Na lang touwtrekken is besloten dit slib weer te verwijderen, maar dat zal opnieuw jarenlang verstoring tot gevolg hebben.

- In het zuidelijk deel van de Maasplassen brengt in het verleden gestorte mijnsteen milieuproblemen met zich mee. De afdeklaag van deze mijnsteen is te dun

en door uitloging zou de recreant gezondheidsrisico's kunnen lopen. Of de keuze nu valt op beter afdekken dan wel verwijderen; beide oplossingen betekenen opnieuw verstoring.

- Steeds meer gronden worden aangekocht of overgedragen aan één van de drie terreinbeheerders Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer of het Limburgs Landschap. Als beheersvorm kiezen die voor permanente begrazing, met verruiging als gevolg. Dit is nadelig voor de grauwe gans, die daarom meer en meer uitwijkt naar de landbouwgronden. Met de provincie, de Limburgse Landbouw- en Tuinbouworganisatie en Vogelbescherming Nederland is hier overleg over geweest. De provincie heeft geld vrijgemaakt om te starten met een proefgebied voor opvang van de grauwe ganzen.

- Ondanks het streven van de provincie om de ontgrindingen in de Maasplassen te beëindigen, proberen ontgrinders toch vergunningen te verkrijgen voor diepere ontgrindingen van al bestaande plassen.

- De recreatiedruk neemt in dit waterrijke gebied nog steeds toe en wordt – om economisch redenen - door de provincie deels toegejuicht. Nieuw te bouwen vakantiewoningen, snelle watersport, ongeregeld aanleggen door plezierjachten aan kwetsbare oevers, nachtvissen en vissen vanuit bootjes; het blijven evenzovele punten van zorg. Zo nu en dan treden terreinbeheerders, in samenwerking met politie en de Algemene Inspectie Dienst, op tegen nachtvisserij.

41 LEEKSTERMEERGEBIED

Positieve ontwikkelingen

- Het gehele Leekstermeergebied is aangewezen als waterbergingsgebied; het waterschap Noorderzijlvest is van strategie veranderd in het bestrijden van wateroverlast. In plaats van de noodbergingsgebieden voor incidenteel gebruik in te richten zal een gebied van meer dan 1.500 hectare rondom Peizerdiep, Eelderdiep en Leekstermeer worden ontpolderd om permanent overstroomingsruimte aan de Drentse beken te bieden. Deze plannen worden inmiddels breed ondersteund door de provinciebesturen en de natuurterreinbeheerders, waardoor al vóór 2008 een groot deel van de uitvoering zal worden gerealiseerd. Hoewel de geplande ingrepen drastisch zijn ontstaat nu het fantastische perspectief van wat met recht een wetland van formaat kan worden genoemd.

- De EHS rond het Leekstermeergebied wordt versneld gerealiseerd. De waterkwaliteit van het Leekstermeer zal sterk toenemen doordat het meer gevoed gaat worden met Drents beekwater. Over grote oppervlaktes reservaatgebied komt de grondwaterstand omhoog tot dicht tegen het maaiveld, waardoor inklinking en mineralisatie van het veen wordt gestopt en meer kwel beschikbaar komt. Als gevolg van de inrichting als ‘meebewegende berging’ voorziet de WetlandWacht een verdere verschuiving van weidegebied naar moerasgebied. De nestelende blauwborsten en rondstappende grote zilverreiger in het voorjaar van 2004 zijn de hoopvolle voorbodes van wat komen gaat.

- In 2002 hebben zes noordelijke natuurorganisaties en Vogelbescherming Nederland het plan ‘Van Veen tot Zee’ gepubliceerd. Het is een pleidooi voor een natuurlijke ontwikkeling van het gehele Drents-Groningse beekstelsel, vanaf de brongebieden in Noord-Drenthe tot aan de Waddenzee. Door in het stroomgebied meer ruimte aan water en natuur te geven kunnen drie belangrijke reservaatgebieden, tevens vogelrichtlijngebieden, met elkaar

verbonden worden: het Fochteloërveen, het Leekstermeergebied en het Nationaal Park Lauwersmeer. De integratie van berging van water en natuurontwikkeling zoals die nu in het Leekstermeergebied wordt voorbereid is in wezen al een deelsluitwerking van het concept.

- Om te compenseren voor de gestaag verslechterende omstandigheden voor weidevogels overweegt Staatsbosbeheer het beheer in enkele deelgebieden aan te passen; van verschralling naar verrijking van de bodem met vaste mest. Momenteel is het beheer vooral ingegeven door botanische doelstellingen. Staatsbosbeheer heeft hiervoor een ‘uitwerkingsplan’ Leekstermeergebied opgesteld.

- Het Groninger Landschap heeft een deel van het beheersplan Leekstermeergebied, opgesteld door het bureau Altenburg en Wybenga, uitgevoerd. Hierdoor treedt plaatselijk enige verbetering op in de waterhuishouding. Zo voorziet het plan in een vernatting van de Lettelberter Petten en de oeverlanden van het meer. Het Groninger Landschap besteedt daarnaast de komende jaren wat meer aandacht aan het weidevogelbeheer door ruige stalmenst aan te wenden en meer plas-drassituaties te creëren.

Negatieve ontwikkelingen

- Het Leekstermeergebied heeft nog steeds te maken met te hoge concentraties fosfaat en nitraat. Het doorzicht van het oppervlaktewater is daardoor zeer beperkt en ondergedoken en drijvende waterplanten zijn vrijwel afwezig. De slechte waterkwaliteit wordt veroorzaakt door het effluent van een rioolwaterzuivering en ‘landbouwwater’ dat via het Leeksterhoofddiep door het meer wordt afgevoerd.

- Door toenemende verzuring en verzuuring en doordat wordt verschraald, neemt het voedselaanbod voor weidevogels en ganzen af. De aantallen weidevogels in de veenweiden van de natuurterreinbeheerders

lopen almaar terug. Ganzen wijken uit naar het agrarisch gebied, waar nog volop voedsel te vinden is, waardoor fricties ontstaan met boeren. Het is geen optie om de ganzen door aangepast beheer binnen de grenzen van het wetland te houden. De terreinbeheerders zouden wel heel veel mest moeten injecteren in het veen-natuurgebied om te kunnen concurreren met de naastgelegen hoogproductieve grasteelt teneinde daar de ganzen weg te kunnen houden. De door sommigen gevreesde verschraling binnen de reservaatgebieden heeft ondertussen wel het resultaat dat, mits de grondwaterstand hoog genoeg is, er weer zeer gevarieerde en kortblijvende weidevegetaties ontstaan. Overigens wordt ook de vogelkundige waarde van de verguisde pitrusweilanden sterk onderschat. Veldleeuwerik, graspieper en wulp zie je alleen daar en nergens op het zwaar bemeste land in de omgeving.

- De recreatiedruk neemt toe en door betere ontsluiting is de behoefte aan zoning groter dan ooit. De WetlandWacht pleit er voor dat de vier terreinbeheerders, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, het Drentse Landschap en het Groninger Landschap, waarvan de gebieden aan elkaar grenzen en samen een uitgestrekt wetland

moeten gaan beheren, ook gezamenlijk één beheersplan voor het gehele gebied ontwikkelen.

- De locatie voor het toekomstig bedrijventerrein Westpoort, als uitbreiding van de stad Groningen ten noorden van de A7, ligt dicht tegen het wetland aan. Voor de uitvoering van het concept 'Van Veen tot Zee' zal ruimte rond het industriegebied gereserveerd moeten worden. Door de koppeling van de Drentse beken met het Leekstermeer wordt 'de natte as' in het Drentse deel al naar het westen verlegd; straks is die klaar om naar het noorden te worden verlengd. Aan de noordzijde van de A7 zal dan wel de draad adequaat moeten worden opgepakt door zowel de provincie als de gemeente Groningen.

- De functie van het gebied als slaapplek voor vogels en broedgebied voor met name weidevogels wordt bedreigd door versnippering. Het eventueel ontwikkelen van een hogesnelheids spoorlijn via Drachten naar Groningen, parallel aan de snelweg A7, zal een verstrend effect op vogels hebben.

- Het gebied ondervindt hinder van de Hooiweg die het wetland doorsnijdt en langzamerhand uitgroeit van hobbelpad via sluiproute tot regionale verkeersader.

brandganzen

42 ZUIDLAARDERMEER GEBIED

Positieve ontwikkelingen

- De afgelopen jaren kwam het Zuidlaardermeer herhaaldelijk in het nieuws vanwege de ontwikkeling van blauwalgen in het water. De oorzaak is de dikke baggerlaag in het meer als gevolg van slibaanvoer van het riviertje de Hunze. Uit onderzoek is gebleken dat de sliblaag remmend werkt op de ontwikkeling van waterplanten. Die zouden het water helder kunnen houden en de ontwikkeling van blauwalgen tegengaan. De stuurgroep Zuidlaardermeer heeft het plan 'Revitalisering Zuidlaardermeer' ontwikkeld. Een belangrijk doel is de verbetering van de waterkwaliteit. Die wordt bereikt door de sliblaag te verwijderen en de slibtoevoer aan banden te leggen. Voor dit laatste worden in het bovenstrooms gebied van de Hunze enkele natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd, zoals hermeandering en moerasontwikkeling. De baggerwerkzaamheden – sinds voorjaar 2004 in volle gang – zijn aangepast om verstoring van vogels te voorkomen.

- De Kropswolderbuitenpolder is aangewezen als locatie voor waterberging bij extreem hoog water. Het Groninger Landschap maakt een plan voor de inrichting van 500 hectare voor een combinatie van natuur, waterberging en recreatie. Het is in Noord-Nederland voor het eerst dat een gebied op deze manier wordt ingericht.

- Het natuurontwikkelingsproject 'Water over Wolfsbarge' aan de oostzijde van het meer biedt perspectieven voor verschillende watervogels waaronder kluut en visdief.

Negatieve ontwikkelingen

- Hoewel het plan 'Revitalisering Zuidlaardermeer' gunstig is voor het verkrijgen van een goede waterkwaliteit, wil het plan ook de toeristisch-recreatieve concurrentiepositie van het meer versterken. Dit heeft mogelijk negatieve gevolgen voor de rust in het gebied.

- Natuurontwikkeling is vooral gericht op aankoop van voormalig extensief gebruikte weilanden. Deze weilanden waren zeer in trek bij weidevogels, ganzen en zwanen. Vaak verruigen deze weilanden na aankoop als gevolg van gewijzigd beheer, met als resultaat dat deze soorten in aantal afnemen.

- Het constante waterpeil is niet gunstig voor de omliggende oeverlanden. De vegetatie is hierdoor de laatste tien jaar sterk veranderd. Verdergaande verdroging leidt tot afname van bruine kiekendief, waterral, roerdomp en zelfs kleine karekiet.

- De gemeente Tynaarlo heeft een plan goedgekeurd dat het mogelijk maakt om bij de Bloemert, net buiten de grenzen van het gebied, een groot aantal recreatiewoningen te plaatsen. De bouw is inmiddels gestart. Hiernaast is de gemeente Tynaarlo voornemens aan de zuidzijde van het meer, bij Meerzicht, 25 luxe woonhuizen te bouwen, eveneens net buiten de grenzen van het gebied. Ook biedt de gemeente hier plaats aan toeristische initiatieven.

- Sommige particuliere rietpercelen in het Drentse deel worden niet meer gemaaid. Deze percelen zijn momenteel aan het verruigen, wat niet gunstig is voor moerasvogels.

43 GROOTE WIELEN

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 werd een gemiddeld maximum van bijna 10.000 brandganzen en 18.000 kolganzen geteld.

- Bij het beheer van de Binnemiede- en Weeshûspolder ligt het accent op de weidevogels. Hier wordt ruige stalmest gebruikt, omdat dat een positieve invloed heeft op het bodemleven. Vooral regenwormen vormen een belangrijk deel van het voedselpakket van weidevogels. Maaien vindt plaats na 15 juni, waardoor de jonge vogels weinig risico lopen. De waterhuishouding is eveneens afgestemd op de wensen van de weidevogels.

Negatieve ontwikkelingen

- De Gemeente Leeuwarden wil in de ten noorden van Leeuwarden gelegen, Bullepolder een nieuwe woonwijk ontwikkelen. Het gebied bestaat momenteel uit grasland en ligt pal ten westen van de Groote Wielen. De ‘kwalificerende’ soorten kolgans en smient slapen op de ondergelopen weilanden en plassen van de Groote Wielen en vinden hun voedsel in de omliggende weilanden, waaronder de Bullepolder. Een ecologisch adviesbureau rekende uit dat 9% van het totale aantal ‘gansdagen’ (het aantal ganzen dat in een bepaald gebied aanwezig is vermenigvuldigt met het aantal dagen dat deze ganzen in het bepaalde gebied aanwezig zijn) van de ganzen die slapen op de Groote Wielen wordt doorgebracht in de Bullepolder. Deze functie van de Bullepolder als voedselgebied voor de ganzen van de Groote Wielen zal verloren gaan als de bouwplannen doorgaan. In de omgeving van De Groote Wielen is echter nog zoveel potentieel aan voedselgebied dat dit volgens het adviesbureau niet ten koste zal gaan van het aantal ganzen dat gebruik maakt van de slaapplek. De rechtbank Leeuwarden heeft na een kort geding tussen Milieudefensie afdeling Leeuwarden en de gemeente, de bouw stopgezet. Er was namelijk geen onderzoek uitgevoerd naar de effecten van het verlies van foerageergebied op smienten.

44 OUDE VENEN

Positieve ontwikkelingen

- De Dienst Landelijk Gebied Friesland heeft voor het gebied de Oude Venen (Alde Feanen) een herinrichtingsplan opgesteld. Het is voor de eerste keer dat een herinrichting voor een natuurgebied gaat plaatsvinden. Met dit plan krijgt 800 hectare landbouwgrond een natuurbestemming. Het is met name goed voor geschikt biotoop voor moerasvogels.

- De Alde Feanen is in februari 2002 aangewezen als Nationaal Park in oprichting. De volgende stap is het opstellen van een beheers- en inrichtingsplan door het Overlegorgaan. Dit door alle betrokken partijen onderschreven plan moet op hoofdlijnen de toekomst voor Nationaal Park De Alde Feanen schetsen. Naar verwachting zal het Overlegorgaan dit plan in de loop van 2004 definitief vaststellen.

- Door het waterschap is vastgesteld dat de kwaliteit van het boezemwater verbetert.

- De proef met elektrisch varen wordt zowel door verhuurders als recreanten positief beoordeeld. In combinatie met dit project wordt gewerkt aan een verdere zonering van de watersport. Zo komen er gebieden voor stille recreatie en gebieden voor overige watersport.

- De kolonie aalscholvers neemt de laatste drie jaar licht af, maar is nog altijd de zevende kolonie in grootte van Nederland. Vanuit een nieuwe vogelkijkhut kan de aalscholverkolonie ongestoord bekeken worden.

- In 2001 is het boek ‘De Alde Feanen, schets van een laagveenmoeras’ uitgekomen. Het is geproduceerd naar aanleiding van de aanwijzing van de Alde Feanen als Nationaal Park.

Negatieve ontwikkelingen

- De gekozen locatie voor een baggerdepot bij Trije Hûs is landschappelijk gezien niet de meest gelukkige. Het terrein bestaat uit een laaggelegen ruigtevegetatie.

- De recreatiedruk in het gebied is erg hoog. Het is moeilijk aan te geven wat de draagkracht van het gebied voor recreatief medegebruik is.

45 DE DEELEN

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 heeft ten behoeve van de waterhuishouding van het laagveenmoeras een herinrichting van De Deelen

plaatsgevonden. Hierbij zijn brede legakkers afgeplagd. De beschikbaar gekomen grond is gebruikt voor de aanleg van een kade rond het gehele gebied. Beheerder Staatsbosbeheer is nu in staat het waterpeil fors te laten fluctueren met hoge peilen in de wintermaanden en erg lage in de zomermaanden. Zo hoopt men bij te dragen aan een betere ontwikkeling van water- en oevervegetaties en het ontstaan van nieuwe verlandingszones. Verder is een sterkere pomp geplaatst in de zuidelijk van het gebied gelegen zandwinput. Deze put vangt schone kwel op. Met de pomp wordt het schone water De Deelen ingepompt. Recent is de eerste krabbescheer vastgesteld.

- De ontwikkeling van een extra fietspad aan de oostzijde van het gebied is van de baan. De gemeente Boarnsterhim ziet er vanaf, omdat ecologische toetsing van het plan te veel geld zou kosten en de gemeente Heerenveen weinig bereidwillig is mee te betalen. Het fietspad, dat langs enkele waar-

devolle blauwgraslanden en pergaten van De Deelen loopt, zou het ganzengedoo gebied en weidevogelbeheersgebied Fjurlannen doorkruisen.

- In 2003 heeft SOVON Vogelonderzoek Nederland in opdracht van Staatsbosbeheer De Deelen integraal gekarteerd op broedvogels. Hiervan is een uitgebreide rapportage verschenen (SOVON-inventarisatierapport 2003/42). Het gebied is in Friesland vooral van belang als broedgebied van purperreiger en zwarte stern. Talrijkste soorten broedvogels zijn de grauwe gans en de rietzanger. Soorten die de afgelopen vijftien jaar sterk zijn toegenomen zijn de blauwborst en de grasmus. Relatief nieuw is de vestiging en toename van de boompieper en de goudvink.

- Eind 1996 is nabij De Deelen het natuurontwikkelingsproject 'Frieswykpolder' uitgevoerd. Hiermee is een nat 'poldermoeras' gecreëerd. De WetlandWacht voert er tellingen uit die laten zien dat het gebied een enorme aan-

rietganzen

trekkingskracht op vogels heeft. Zo is de Frieswykpolder in de winter van belang als overnachtingsplaats van de kolgans met circa 20.000 exemplaren en in het voorjaar voor de grutto met soms zo'n 3.000 overnachtende vogels. Daarnaast maken purperreigers gebruik van het gebied om er te foerageren en heeft zich op korte afstand van het gebied een kleine broedkolonie gevestigd. Daarnaast vestigen zich jaarlijks kokmeeuwen, visdieven en kleine plevieren op slikkige stukken in het gebied die in de loop van het voorjaar droog vallen.

- De Deelen is één van de meest noordelijke locaties in Nederland met een behoorlijk aantal zwarte sterns van rond de veertig paar. De zwarte stern is in Nederland voor broedlocaties afhankelijk van nestvlotjes. Het gebruik van De Deelen door zwarte sterns als broed- en foerageergebied duidt erop dat het gebied het nodige potentieel voor de soort heeft. Daarom is in overleg met de beheerseenheid besloten een groter aantal vloten uit te leggen en deze zorgvuldig aan te kleden. In 2003 leidde dit al tot een toename van de soort – er werd zo'n vijftig paar vastgesteld – en de broedresultaten oogden goed. Ook in het nabijgelegen natuurontwikkelingsgebied 'Frieswykpolder' worden weer vloten uitgelegd om een hervestiging van de soort hier mogelijk te maken.

Negatieve ontwikkelingen

- In Midden-Friesland en vooral ook in de omgeving van De Deelen, is een toename geconstateerd van roofvogelvervolging. Ook is gebleken dat broedplaatsen van purperreigers soms door onbekenden worden bezocht. Daarnaast is visstropen vastgesteld en opzettelijke verstoring van broedsels van grauwe ganzen. Het toezicht is inmiddels verhoogd. Staatsbosbeheer, de Algemene Inspectie Dienst, politie en vrijwilligers werken samen in een toezichtskring. Ook de WetlandWacht maakt hier deel van uit.

- Met de bruine kiekendief gaat het uitgesproken slecht. Lag het aantal broedparen halverwege de jaren negentig nog op vijftien, de laatste drie jaar zijn het er slechts drie tot vijf.

- De Deelen herbergt een grote kolonie grauwe ganzen. Op het broeden van de soort komen almaar negatiever reacties en er wordt gepleit voor aantalsbeperkende maatregelen. Monitoring van de aantallen broedparen toont echter aan dat de broedpopulatie de afgelopen vijf jaar niet is toegenomen, maar dat de aantallen broedparen fluctueren tussen 175 en 240. Daarnaast lijkt het aantal paren dat de laatste drie jaar daadwerkelijk jongen wist groot te brengen gering te zijn.

46 VAN OORDT'S MERSKEN

Positieve ontwikkelingen

- Aan de noordkant van het gebied, in de Bouwerspolder, is een waterbufferzone ingesteld om het gebied voldoende nat te houden. Deze zone trekt veel vogels aan.

- Opmerkelijk was dat in 2002 vanuit het niets ineens negentien paartjes geoorde futen werden waargenomen.

Negatieve ontwikkelingen

- De aanleg van de Zuiderzeespoorlijn tussen Groningen en de Randstad zal Van Oordt's Mersken doorsnijden. Niet alleen is veel verstoring te verwachten tijdens de aanleg en het gebruik, maar onduidelijk is welke gevolgen dit heeft voor de kweldruk in het gebied.

- In de herinrichting rond het Koningsdiep, dat door Van Oordt's Mersken stroomt, heeft het waterschap Sevenwolden in 2004 enkele peilbesluiten vastgesteld. Het doel is om de grondwaterstanden te optimaliseren ten behoeve van de landbouw. Het gaat in totaal om dertig hectare natte graslanden, omringd door natuurgebied. Dit betekent een daling van de waterstand in het Koningsdiep en daarmee in Van Oordt's Mersken én het stroomopwaarts gelegen

Habitatrichtlijngebied Wijnjeterperschar (aangemeld als habitatype blauwgrasland). Uit een studie van bureau Altenburg en Wymenga is gebleken dat er geen effecten zullen optreden voor het Wijnjeterperschar. De aangrenzende terreinbeheerders Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zijn akkoord gegaan met het peilbesluit, omdat afspraken zijn gemaakt over aankoop van de betreffende percelen in de toekomst. Na verloop van tijd zullen die percelen dus een natuurbestemming krijgen en dan kan het waterpeil weer omhoog. Het is echter onduidelijk of de eventuele schade in de natuurgebieden hersteld kan worden.

47 SNEEKERMEER/ TERKAPLESTERPOELN

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 heeft SOVON Vogelonderzoek Nederland, in opdracht van Staatsbosbeheer, een integrale kartering uitgevoerd van het gehele Sneekermeeergebied. Hieruit blijkt dat de aantallen van onder meer blauwborst en rietzanger toenemen. Het gebied is echter vooral van belang voor de enorme aantallen overwinterende ganzen. De Fryske Feriening foar Fjildbiology voert sinds 1998 slaapplaatstellingen van ganzen uit. Aantallen van rond de 50.000 kolganzen en 40.000 brandganzen op zowel het Sneekermeer als de Terkaplesterpoelen zijn niet ongewoon. Opvallend zijn de aantallen Kieviten die de laatste jaren (ieder najaar zo'n 20.000) worden vastgesteld.

Negatieve ontwikkelingen

- Uit de kartering van SOVON blijkt ook dat weidevogels als slobbeend, grutto en tureluur sterk in aantal afnemen. De kemp-haan behoort bijna tot het verleden. Onder de moerasvogels neemt de kleine karekiet af; roerdomp en snor zijn zeer schaars geworden.

- Watervogeltellingen laten een negatieve trend voor de smient zien.

- De gemeente Boarnsterhiem wil graag ruimte geven voor de bouw van een pan-nenkoekenpaviljoen aan de Zoutepoel in het Sneekermeer. De Fryske Feriening foar Fjildbiology heeft vijf jaar gestreden tegen de bouw van een paviljoen op deze locatie. Het is gepland in het open gebied tussen Sneekermeer en Terkaplesterpoelen, in de EHS, op de rand van belangrijke rustgebieden voor ganzen en smienten en direct aan een zone die van belang is voor migratie van noordse woelmuis en paling. Helaas heeft de Raad van State in het voorjaar van 2004, in een uitspraak aangaande het treffen van een voorlopige voorziening, de bouw van het paviljoen mogelijk gemaakt. De bodemprocedure volgt nog.

- De gemeente Sneek wil de afstand tussen de stad en het meer verkleinen door naar het meer toe te bouwen en huidig landbouwgebied onder water te zetten. Tussen Sneek en het meer zal een luxe woonwijk verrijzen. Aan de overkant van de Houkesloot biedt de gemeente ruimte aan watergebonden bedrijvigheid.

Aanvullend hierop geven de plannen 'Fries Merenproject' en de 'Structuurschets A7' ruimte aan Sneek om te groeien. Ook op langere termijn zijn er tal van plannen die in een verdere ontwikkeling van Sneek voorzien. Het gaat om de structuurplannen 'Structuurvisie 2020' en 'Koers voor Sneek'. De natuurwaarden zullen er op grond van deze plannen bepaald niet op vooruit gaan. De kans is reëel dat belangrijke foerageergebieden van kleine rietgans, kol- en brandgans bebouwd gaan worden.

- De succesvolle recreatieve uitbating van het 'Kameleondorp' Terherne brengt een enorme recreatieve druk op het gebied met zich mee. Het aantal recreanten groeit per jaar. In 2003 bracht het 'Kameleon-project' meer dan 100.000 bezoekers naar het dorp Terherne. Vooral de recreatieve druk op de Terkaplesterpoelen neemt daarmee toe; dagelijks vele boottochten, een eiland met spelactiviteiten voor kinderen en, in august-

Sneekemeer

tus 2003, een ‘drijf-in’ voor waterrecreanten, waarbij op een immens doek de Kameleon-film is vertoond. De lengte van het recreatieseizoen strekt zich uit over steeds langere periodes.

- De gemeente Skarsterlân heeft plannen voor het plaatsen van een cluster windturbines ten zuiden van het dorp Akkrum. Deze locatie ligt tussen de voor ganzen belangrijke slaapplekken van de Terkaplesterpoelen en de pleistergebieden nabij De Deelen.

- Het tegennatuurlijke waterpeilbeheer is verantwoordelijk voor de erbarmelijke staat waarin rietzomen verkeren. Er is haast geen waterriet meer aanwezig. Dit lijkt de oorzaak van de afnemende aantallen kleine karekieten.

- Enkele zomerpolders zijn als gevolg van een stabiel waterpeil en gebrekkig beheer onderhevig aan verzuivering en vershraling. Dit heeft consequenties voor de stand van weidevogels. Zo is de grutto in vergelijking met een integrale kartering uit 1994 in aantal gehalveerd.

- Er bestaan plannen om het dorp Akkrum in zuidwestelijke richting uit te breiden met onder meer een nieuwe woonwijk en een rondweg, waarmee het dorp dichterbij de zomerpolders van de Terkaplesterpoelen komt te liggen. Deze zomerpolders zijn van internationaal belang als overnachtingsplaats van kol- en brandgans.

48 WITTE EN ZWARTE BREKKEN EN OUDHOF

Positieve ontwikkelingen

- De omlegging van de rondweg A7 rond Sneek in de richting van, en deels door (de boezemlanden van) de Witte en Zwarte Brekken is voorlopig van de baan. De gemeente Sneek heeft in 2001 besloten om de bestaande rondweg te optimaliseren.

- De uitbreidingsplannen van de gemeente Sneek ontzien de Witte en Zwarte Brekken. In de nieuwe plannen breidt Sneek zich uit richting Westen en Noordwesten.

Deze uitbreiding heeft wel negatieve effecten op het wetland Sneekermear.

- Aan de randen van het gebied zijn voormalige landbouwpercelen onder water gezet. De omvorming naar moeras maakt het gebied aantrekkelijker voor veel watervogels waaronder ral en roerdomp. Zo trekt een gebiedje ten oosten van Oudhof, onder de naam De Staten zeer veel vogels aan. Het gebied is vanaf een speciale toren goed te bekijken.

Negatieve ontwikkelingen

- Ten behoeve van agrarisch gebruik worden de omringende zomerpolders ontwaterd. Hierdoor zet de verdroging ondanks gedeeltelijke vermoerassing door. De eens zo rijke dotterbloemvegetatie is zo goed als verdwenen. Het gebied verruigt zienderogen. Mede daardoor gaat het slecht met de weidevogels in de aangrenzende weidegebieden. Grutto en veldleeuwerik hollen in aantal achteruit; watersnip, kwartelkoning en kempfaan zijn al verdwenen.

- Hoewel Sneek niet verder zal uitbreiden in de richting van het gebied, verrijzen er nog enkele gebouwen aan de zuidelijke rondweg om Sneek. Deze appartementengebouwen met vier tot vijf bouwlagen zorgen voor lichtuitstraling naar het gebied. Daarnaast neemt het verkeerslawaai toe en zullen steeds meer mensen in het gebied gaan recreëren. Tot nu toe is hier, in tegenstelling tot veel andere gebieden, de recreatieve druk nog laag.

- Het rietbeheer is niet toegesneden op moerasvogels. Er blijft te weinig oud riet staan.

49 OUDEGAASTERBREKKEN

Positieve ontwikkelingen

- De Fryske Feriening foar Fjildbiology is in 2001 gestart met het project 'Slaapplaatsstellingen van ganzen en zwanen in Friesland'. De reguliere watervogeltellingen door SOVON geven onvoldoende beeld

van de aantallen ganzen die de wetlands als overnachtingplaats gebruiken. Om inzicht te verkrijgen in de aantallen ganzen (en zwanen) in belangrijke vogelgebieden in Fryslân zijn slaapplaatsstellingen noodzakelijk. Dit project heeft veel informatie opgeleverd over de aantallen ganzen die gebruik maken van Zuidwest-Friesland, waaronder de Oudegaasterbrekken. De WetlandWacht is de stuwende kracht achter de tellingen in deze hoek van Friesland.

- De Oudegaasterbrekken zijn in Europees perspectief van zeer groot belang voor ganzen. Het gaat met name om de soorten kleine rietgans en brandgans. Ze slapen op de ondergelopen boezemlanden en foerageren in de omliggende graslanden. De totale populatie brandganzen werd in het najaar van 2001 geschat op 380.000 individuen. In deze tijd werd in Nederland een maximum aantal van 354.000 individuen geteld (90% van de populatie). In hetzelfde seizoen werd in de Oudegaasterbrekken een seizoensmaximum vastgesteld van 51.700 individuen. Nog kwetsbaarder is de kleine rietgans. In de winter van 2001 - 2002 werden in Nederland 36.000 kleine rietganzen geteld. De totale populatie werd geschat op 37.000. De kleine rietgans maakt gebruik van een beperkt aantal overwinteringsgebieden. Van deze overwinteringsgebieden is de Oudegaasterbrekken de belangrijkste. In de winter van 2001 - 2002 zijn 22.655 individuen geteld. Belangrijkste slaapplaatsen voor beide soorten zijn het Ringwiel en het Hop.

- De oeverlanden van de Oudegaasterbrekken zijn van belang voor de noordse woelmuis.

Negatieve ontwikkelingen

- Het in 2000 aangelegde fietspad aan de noordzijde van de Bom- en Oudegaasterbrekken verstoort de – in Europees perspectief zeer belangrijke – slaapplaatsen van kleine rietganzen, brandganzen en kolganzen in ernstige mate. Dit fietspad vormt een ontsluitingspad tussen Workum en IJlst

en is derhalve het gehele jaar in gebruik. Het fietspad zou omwille van de ganzen tussen september en maart afgesloten moeten worden of beter nog: verlegd. Vanwege het fietspad kiezen de ganzen nu vooral de plassen het Ringwielt en Het Hop om te slapen.

- In 2003 heeft de gemeente

Wymbritseradiel een toekomstvisie gepubliceerd voor Oudega, Idzega en Sandfirden. De bereikbaarheid van Oudega over het water zou vergroot moeten worden. Daartoe moet een vaargeul worden gegraven in de Oudegaasterbrekken en de haven van Oudega uitgebaggerd.

- In hetzelfde plan is de ambitie voor de aanleg van nieuwe fietspaden groot, zoals ten westen en ten noorden van de Idzegaasterpoel en van Gaastmeer naar Heeg op de oever van het Heegermeer. Ook zou een nieuw wandelpad aangelegd moeten worden van Oudega naar Sandfirden over de polderdijk langs de Oudegaasterbrekken. Al deze plannen zouden in het perspectief van de internationale hoge waarde van dit gebied voor ganzen zeer kritisch moeten worden bekeken.

- Aan de plas Het Vliet ligt een vakantieboerderij waar een zeilschool is gevestigd. Deze boerderij is in 2003 verkocht aan de Europese vakantieonderneming Vinea. Met deze overname ligt de wens voor uitbreiding van de recreatieve faciliteiten op deze boerderij en in de omgeving voor de hand. De zeilschool veroorzaakt nu al veel onrust op het relatief rustige Vliet en Sipkemeer voor slapende ganzen in de winter en rietvogels tijdens het broedseizoen.

50 FLUESSEN, VOGELHOEK EN MORRA

Positieve ontwikkelingen

- Het beheersplan Fluessen van It Fryske Gea is in 2002 vastgesteld. In dit plan worden herstelmaatregelen genoemd voor de drie gebieden. De grootste uitdagingen zijn het tegengaan van verruiging/bebossing van moerasvegetaties en het verkrijgen van een natuurlijke waterhuishouding.

- It Fryske Gea heeft onderzoek uitgevoerd naar de chemische en biologische kwaliteit van het natuurgebied Vogelhoek. Met dit onderzoek worden mogelijkheden in kaart gebracht voor gerichte oplossingen om de water- en rietkwaliteit in het natuurgebied te verbeteren.

- In het nieuwe beheersplan is afgesproken dat bij Vogelhoek jaarlijks 10% van de oppervlakte riet zal blijven staan. De verwachting is dat dit gunstig zal zijn voor rietbroeders als bruine kiekendief, rietzanger, kleine karekiet en baardman. Tot in 2004 is aan de afspraak echter nog niet voldaan.

- In januari 2001 werden in Nederland 354.000 brandganzen geteld. Dit aantal bedraagt ruim 90% van de totale populatie. Hiervan bevond zich een flink deel in het zuidwesten van Friesland, in de omgeving van Fluessen. Het gebied is dus zeer belangrijk voor deze soort.

- De gemeenten Nijefurd, Gaasterland-Sleat en Wymbritseradiel en anderen hebben bezwaar gemaakt tegen de aanwijzing van Oudegaasterbrekken, IJsselmeer-kust en Vogelhoek-Morra-Fluessen onder de Europese Vogelrichtlijn. In augustus 2003 heeft de Raad van State de bezwaren afgewezen. Hiermee is de aanwijzing van deze gebieden nu definitief.

Negatieve ontwikkelingen

- De plaatselijke zeilschool veroorzaakt veel overlast voor vogels van de Morra. De zeilschool geeft les vanaf grote pontons die vlak tegen de rietkragen liggen en dat verstoort moeras- en watervogels. Deze komen er nauwelijks tot broeden.

- Tot 1994 was op het vogeleiland in de Fluessen een belangrijke kokmeeuw- en visdiefkolonie aanwezig. Door verruiging, en waarschijnlijk de aanwezigheid van raten, zijn deze geheel verdwenen. Ditzelfde is afgelopen seizoen ook geconstateerd op een van de aangelegde zandplaten in het IJsselmeer, voor de kust bij Molkwerum.

51 ROTTIGE MEENTHE EN BRANDEMEER

Positieve ontwikkelingen

- De afgelopen jaren heeft terreinbeheerder Staatsbosbeheer veel nadruk gelegd op natuurontwikkelingsprojecten. Sinds 2003 is er weer meer tijd voor het eigenlijke beheren en onderhouden van de gebieden. Eind 2003 is er een begin gemaakt met het kappen van wilgen- en berkenopslag in en langs de rietvelden, zodat het open karakter van het gebied behouden blijft. Grote stukken overjarig rietland blijven staan, wat gunstig is voor de rietvogels. Zo nemen de broedaantallen van roerdomp, snor, rietzanger en grote karekiet toe.

- In 2003 kreeg Staatsbosbeheer 55 hectare voormalig weiland in beheer. Deze weilanden grenzen in het noorden aan de polder Oldelamer van Brandemeer. Vogelbescherming Nederland heeft er op aangedrongen om deze percelen ook op te nemen in de aanmelding van het gebied onder de Europese Habitatrichtlijn.

- Voor het gebied Brandemeer is het nieuwe beheersplan 'Uitwerkingsplan Brandemeer' gereed gekomen. Voor de Rottige Meenthe wordt het beheersplan op korte termijn vastgesteld.

- Het aantal broedparen zwarte stern lag jarenlang rond de twintig. In 2001 werden maar liefst zestig paar vastgesteld. In 2002 en 2003 lagen de aantallen weer op het oude niveau: 28 en 33 paar.

- Vogelwerkgroep Brandemeer heeft in juli 2001 geprotesteerd bij de gemeente Weststellingwerf tegen verlening van een vergunning voor het gebruik van een knalapparaat. Met zo'n apparaat wordt ganzenoverlast bestreden, maar hier zou het vlak naast het natuurgebied geplaatst worden en het gehele jaar in gebruik zijn. De knallen zouden ook broedende zwarte sterns, purperreigers en roerdompen verstoren. Voor de gemeente reden de aanvraag af te wijzen.

- De gemeenten Ooststellingwerf, Weststellingwerf, Heerenveen en Opsterland

hebben voor hun gebieden een landschapsbeleidsplan ontwikkeld. Uitgangspunt was dat de herkenbaarheid van de verschillende landschapstypen versterkt zou worden en niet verder zou nivelleren. Het plan is eind 2003 de inspraakprocedure ingegaan. De WetlandWacht heeft een bijdrage aan dit plan geleverd via de klankbordgroep Landschapsbeleidsplan Weststellingwerf.

- In het in 2001 ter visie gelegde Structuurplan Weststellingwerf 2000 - 2015 wordt natuurontwikkeling langs de Oude Maden richting Tjonger mogelijk gemaakt. Hierdoor ontstaat er een bredere verbindingzone tussen Rottige Meenthe en Brandemeer. Voor de financiering ervan zou echter watergebonden verblijfsrecreatie toegestaan worden. In het eindverslag van de inspraakprocedure stelt de gemeente dat recreatieve ontwikkeling enkel gericht zal zijn op de Helomavaart en niet op de bestaande moerasgebieden.

Negatieve ontwikkelingen

- Belangrijkste negatieve ontwikkeling is de toename van verstoring door wandelaars met loslopende honden. Vaak wordt het gehele gebied doorkruist, zonder rekening te houden met bebording of routes. De laatste jaren zijn er ook ruiters die het gebied te paard doorkruizen. In de trekperiode vluchten grote groepen watervogels van trekpat naar trekpat.

- Bij de beheerder heeft een reorganisatie plaatsgevonden. Er is minder personeel beschikbaar voor surveillance en toezicht.

- De WetlandWacht heeft namens de vogelwerkgroep Brandemeer bezwaar aangekend bij de gemeente Weststellingwerf tegen de voorgenomen vergroting van jachthaven De Driesprong en de bouw van kantoren aan de Tjonger nabij het gebied Brandemeer. In het najaar van 2003 heeft de provincie Friesland een verklaring van geen bezwaar ex artikel 19, lid 1 Wet Ruimtelijke Ordening afgegeven. Er is overleg gevoerd met Yachtcharter en met Staatsbosbeheer

(in deze ook namens It Fryske Gea). Dat overleg heeft geleid tot een afspraak over compensatie; 3,87 hectare bij de Driesprong en 2,4 hectare bij de Rottige Meenthe.

52 DE WEERRIBBEN

Positieve ontwikkelingen

- De provincie Overijssel heeft in 2001 de bezwaren van Vogelbescherming Nederland tegen het Bestemmingsplan Buitengebied van de voormalige gemeente IJsselham (thans Steenwijk) gegrond verklaard. Voornaamste argument was dat het plan niet was getoetst aan de Habitatrichtlijn. Concreet ging het vooral om de aanleg van een fietspad door kwetsbaar open gebied, met mogelijke effecten op moerasvogels als zwarte stern, purperreiger en roerdomp. De gemeente is hiertegen vervolgens in beroep gegaan bij de Raad van State. Die stelde in september 2002 Vogelbescherming in het gelijk. De provincie heeft vervolgens een handreiking voor gemeenten opgesteld over hoe die moeten omgaan met de bepalingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn in bestemmingsplannen. De gemeente heeft ecologisch onderzoek laten uitvoeren om

te bepalen of er met het bestemmingsplan mogelijk effecten optreden.

- Beheerder Staatsbosbeheer heeft de afgelopen jaren met financiële steun van het ministerie van LNV en van Europa (LIFE), projecten uitgevoerd om de ontwikkeling van jonge verlandingsvegetaties en (later) trilveen te stimuleren. Ook diende de steun om verzuurde en verdroogde rietlanden te plaggen teneinde (jonge) veenmosrietlanden te ontwikkelen. Het project is in 2003 afgerond. Kleinere plagprojecten lopen nog en op de langere termijn zal hier hopelijk geschikt biotoop voor moerasvogels ontstaan. Na de ingreep komen de percelen opnieuw in pacht bij de riettelers.

- Naast vergravingen en plaggen is in 2002 en 2003, in het kader van het nationaal natuuroffensief, redelijk wat bos op rietpercelen gerooid. Na de ingreep is regulier maaibeheer of een hoger waterpeil een vereiste om nieuwe bosvorming tegen te gaan.

- Waterschap Reest & Wieden is van plan om in hun boezem (Wieden en Weerribben) een flexibel peilbeheer toe te gaan passen. Onderzoekers, beheerders en natuurbeschermingsorganisaties, waaronder Vogelbescherming Nederland, hebben het

De Weerribben

waterschap in de besluitvorming geadviseerd. Het nieuwe peilbeheer wordt naar verwachting eind 2004 vastgesteld. Hopelijk leidt dit tot een natuurlijker peilverloop, wat een positief effect zal hebben op verlandingsprocessen en op moerasvogels.

- In 2004 wordt begonnen met de uitvoering van het Strategisch Groenproject Noordwest-Overijssel. Dit plan zal over het algemeen winst opleveren voor de natuur in de gebieden Wieden en Weerribben. Hopelijk kan er snel landbouwgrond omgezet worden in nieuwe natte natuur en worden de ecologische verbindingen met de omliggende wetlands gerealiseerd. Verschillende soorten vogels zoals de purperreiger zullen hiervan profiteren.

- De aanleg van een randmeer tussen de Noordoostpolder en het oude land kan een interessante meerwaarde opleveren voor onder andere de natuur, recreatie, cultuurhistorie en waterhuishouding. De kans op realisatie is echter klein geworden. Uit een studie blijkt dat de kosten hoger uitvallen dan de in geld uit te drukken baten.

- In 2002 zijn vijftien otters in de Weerribben uitgezet. De komende jaren is de uitzetting van tenminste nog eens 25 dieren gepland. Voorafgaand aan de terugkeer van de otter is de waterkwaliteit verbeterd en de oppervlakte open water toegenomen, zijn veel ontsnipperingsmaatregelen uitgevoerd en groene verbindingzones gemaakt tussen belangrijke natuurgebieden. Veel dieren profiteren mee van deze maatregelen. Een evaluatie in 2004 liet zien dat zich inmiddels drie paartjes en een mannetje op afstand hebben gevestigd. De eerste fase wordt als positief beoordeeld, ondanks het wegtrekken van de meeste adulte otters. In het voorjaar van 2004 werd de geboorte van de eerste otter bevestigd.

Negatieve ontwikkelingen

- Een groot probleem in de Weerribben betreft het rietbeheer. De rietpercelen staan permanent boven water en worden door

riettelers vanaf eind april bevoeid om de rietgroei op peil te houden. Het totale areaal, op een enkel randje na, wordt vervolgens geoogst. De geschikte broedhabitat voor kritische moerasvogels is daardoor erg klein in verhouding tot het potentieel. De rietteelt zorgt bovendien voor veel verstoring, omdat riettelers tot laat in het voorjaar actief zijn. Niet maaien is overigens geen alternatief, omdat niet gemaaide percelen in rap tempo verbossen. Moerasvogels hebben een voorkeur voor meerjarig waterriet. In zulk riet zijn de prooidierpopulaties groter en is het gemakkelijker een nestplaats te vinden. De situatie voor moerasvogels in de Weerribben zou het meest gebaat zijn bij een hoger waterpeil met een natuurlijk verloop, waardoor waterriet zich kan ontwikkelen. De kans dat dit op korte termijn gebeurt is erg klein vanwege het kunstmatige waterbeheer ten behoeve van de rietteelt. De situatie in de Weerribben zou al een heel stuk verbeteren indien delen om het jaar gemaaid worden en riettelers tot uiterlijk 1 maart aanwezig mogen zijn. Het conflict dat is ontstaan tussen de riettelers en verpachter Staatsbosbeheer over de eisen aan de uitvoering en de uitkering van de Subsidie Agrarisch Natuurbeheer (SAN) maken het er al met al ook niet beter op. Het leidde tot een rechtszaak, die door Staatsbosbeheer werd verloren.

- Het nieuwe Beheers- en inrichtingsplan Nationaal Park de Weerribben is al enkele jaren geleden vastgesteld. Het plan is nog niet aan uitvoering toegekomen vanwege de impasse tussen Staatsbosbeheer en de riettelers over de uitkering van de subsidie van het Programma Beheer.

- Een nevenaspect van het Strategisch Groenproject is de te verwachten toenemende recreatiedruk. Nu al is de druk van recreatie op het gebied erg groot. Naast stille watersport gaat het om de aanleg van fietspaden. Met name het nog aan te leggen tracé in het verlengde van het Hamspad zal tot veel verstoring leiden. De vele nieuw

aangelegde fietspaden worden ook gebruikt door rietelers en bromfietzers. Hogere aantallen recreanten vragen om meer controle en toezicht, maar daarin kan de beheerder niet voorzien.

- De ballonvaart heeft de laatste jaren een enorme vlucht genomen. Veelal opstijgend vanuit Joure passeert men op geringe hoogte verschillende wetlands waaronder Rottige Meenthe, De Weerribben en De Wieden.

53 DE WIEDEN

Positieve ontwikkelingen

- Ten noordoosten van De Wieden is in 1989 een hoogwaterzone ingesteld. Het waterschap Reest en Wieden handhaaft hier kunstmatig een waterpeil van dertig centimeter boven het boezempeil. Dat moet het 'leeglopen' van De Wieden tegengaan. Zo'n 80% van het gebied staat daadwerkelijk onder water, tot maximaal zestig centimeter. In 1995 is dit gebied uitgebreid met een oppervlak van 48 hectare. De vegetaties worden niet gemaaid en hebben in veel gevallen een dichte onderlaag ontwikkeld van oud riet en plaatselijk liesgras. Het gebied is bijzonder rijk aan riet- en watervogels. Eind 2001 is in opdracht van Natuurmonumenten een uitkijkpunt gebouwd, dat bereikbaar is via een pad vanaf de weg De Auken. Vanaf de kleine 'toren' is het mogelijk over de hoge rietkraan heen te kijken. Inmiddels is de hoogwaterzone een voorbeeldproject voor de ontwikkeling van moerasvegetaties.

- Na de Oostvaardersplassen is De Wieden het belangrijkste gebied voor de roerdomp. In 2003 werden in de hoogwaterzone tien van de 33 paar roerdompen geteld. De purperreiger was in 2002 met 52 paar aanwezig, waarmee het gebied De Wieden de vierde plaats inneemt voor deze soort. Voor de zwarte stern is het gebied de belangrijkste broedplaats in Nederland. In 2002 werden 181 paar vastgesteld. De

Wieden herbergt ook een grote kolonie van de aalscholver met meer dan 1.000 broedparen. Het porseleinhoen laat een groeiende trend zien van negen in 1998 naar 23 in 2002. Spectaculair was de waarneming van vier paar klein waterhoen in 2003. Grote karekiet en snor zijn in behoorlijke aantallen aanwezig. Tenslotte de vermelding van twee nieuwkomers. De grote zilverreiger broedde in 2003 voor het eerst met twee paar en de lepelaar met drie paar. Het is opvallend dat veel van deze soorten vooral te vinden zijn in de eerder genoemde hoogwaterzone

- Via het Strategisch Groenproject Noordwest-Overijssel zal 1.500 hectare nieuwe natuur aangelegd worden. Een flink deel ligt in De Wieden. Het project is in de uitvoeringsfase. Veel nieuwe natuur zal uit moeras bestaan. Andere delen zijn bestempeld als weidevogelgebied. Het plan biedt ook mogelijkheden voor een nadere recreatieve ontsluiting van het gebied. Naar aanleiding van bezwaren bij de landinrichtingscommissie zijn een fietspad en een wandelpad door kwetsbare delen van het natuurgebied geschrapt.

- De Wieden is op 24 maart 2000 aangewezen als Speciale Beschermingszone onder de EU-Vogelrichtlijn. Tegen dit besluit zijn enkele bezwaren ingebracht. Eind 2003 besliste de minister van LNV dat twee kleine gebieden van enkele hectares aan de aanwijzing worden toegevoegd en een gebied van twintig hectare er buiten valt. Hiermee is de aanwijzing definitief geworden.

- In 2002 werd het zeer zeldzame waterplantje klein glanswier in De Wieden aangetroffen. Het blijkt er in grote hoeveelheden te groeien. Het klein glanswier staat op de Rode Lijst en komt, behalve spaarzaam in het Naardermeer, nergens anders in Nederland voor.

- De natuurvisie De Wieden van Natuurmonumenten vervangt het beheerplan en loopt van 2001 tot 2015.

- Natuurmonumenten heeft een plan opgesteld om planten en dieren van De

kanovaren

Wieden structureel te monitoren. In 2004 gebeurt dit voor het eerst. De hulp van vrijwilligers is onontbeerlijk.

- Na het uitzetten van otters in De Weerribben zijn ook sporen van deze dieren aangetroffen in De Wieden. In de loop van 2004 zullen ook in De Wieden enkele otters worden uitgezet.

Negatieve ontwikkelingen

- Het Strategisch Groenproject Noordwest-Overijssel biedt perspectieven voor de verdere ontwikkeling van natuurwaarden. Het plan bevat echter ook een aantal negatieve elementen. Zo richt het zich op de verbetering van productieomstandigheden voor de landbouw in de omliggende weidepercelen. Hiertoe wordt een lager waterpeil gehanteerd met negatieve gevolgen voor weidevogels. Daarnaast biedt het plan mogelijkheden voor een verdere recreatieve ontsluiting middels nieuwe fiets-, wandel- en kanoroutes en de aanleg van surfstrandjes bij het Giethoornse meer en de Beulakerweide. De WetlandWacht zit namens de Natuurvereniging De

Noordwesthoek in de klankbordgroep van het Strategisch Groenproject Noordwest-Overijssel. Die pleit voor een duidelijkere zonering voor recreatie en natuur, met name tijdens de broedperiode.

- Natuurmonumenten verpacht grote delen van het areaal rietland. Het beheer van de rietsnijders is niet altijd even gunstig voor moerasvogels. Over het algemeen blijft er te weinig oud riet staan.

- De gemeente Meppel heeft plannen om een nieuwe woonwijk van 5.300 woningen te bouwen, pal tegen het laagveenmoerasgebied aan, tot op de grens van de Ecologische Hoofdstructuur en het Vogelrichtlijngebied. Natuurmonumenten vreest grote effecten van de gekozen locatie op de waterhuishouding. De Nijeveense polder is het laagste deel van Zuidwest-Drenthe en voert water van een groot deel van Drenthe af naar De Wieden. Zowel Natuurmonumenten als milieufederatie Drenthe hebben gereageerd op de startnotitie MER.

54 OOSTVAARDERSPLASSEN

Positieve ontwikkelingen

- Het gebied de Oostvaardersplassen staat inmiddels bekend als een van de meest unieke moerasgebieden in Europa en het is een internationaal erkend voorbeeld van succesvolle natuurontwikkeling. Veel vogelsoorten in Nederland halen in dit gebied hun maximale aantallen. Voor 2002 zijn dit de volgende aantallen, met tussen haakjes het percentage van de totale Nederlandse broedpopulatie: roerdomp 40 (16%), aalscholver 5.500 (28%), grote zilverreiger 45 (96%), porseleinhoen 23 (11%) en baardman 740 (59%). Het gebied is ook van belang voor andere broedvogels zoals lepelaar (210 paar), kleine zilverreiger (7), bruine kiekendief (48) en blauwe kiekendief (4).

- Spectaculair nieuws kwam van Staatsbosbeheer in juli 2002: een paartje visarend was gestart met nestbouw. Vanaf 20 mei was een paar aanwezig. Het is niet aan broeden toegekomen. Vermoedelijk gaat het om een eerste poging van een nieuwgevormd, onervaren of net volwassen paar.

- De Oostvaardersplassen is al ruim twintig jaar een van de belangrijkste ruitgebieden voor de grauwe gans in Europa. In de vroege zomer van 2002 ging het naar schatting om 21.000 vogels. In de winter zijn de meeste grauwe ganzen in Nederland aanwezig. In november worden in de Oostvaardersplassen jaarlijks tussen de 20.000 en 30.000 vogels geteld. In het Verdrongen Land van Saeftinghe in de Westerschelde lopen de aantallen in deze tijd overigens op tot 60.000.

- Een andere soort die in de Oostvaardersplassen in november in relatief hoge aantallen wordt gezien, is de slobeend: meer dan 6.000 vogels.

- Beheerder Staatsbosbeheer wil in het Praamweggebied een groot natuuractiviteitencentrum bouwen. Aansluitend aan dit centrum wordt een 250 hectare groot gebied – het Oostvaardersveld – ingericht voor natuurgebonden recreatie, natuureducatie

en voorlichting. Het gebied moet een etalage worden van het grote natuurgebied de Oostvaardersplassen. In de planning is opgenomen dat het activiteitencentrum bestaat uit een 42 meter hoge ‘observatiehut’ met winkel, auditorium, restaurant en vergaderruimte. Volgens de startnotitie MER zullen de vogels in de Oostvaardersplassen nauwelijks last hebben van de bouw en de verwachte bezoekerstoename. Op termijn verwacht men 300.000 bezoekers per jaar. Er zijn veel vragen over wat de effecten zijn op het Oostvaardersveld zelf, omdat het deel uitmaakt van de Ecologische Hoofdstructuur.

- De begrazingsdruk in het gebied van voornamelijk paarden, runderen en edelherten is behoorlijk hoog. De intensieve begrazing is zeker ook van invloed op de vogelstand. Momenteel zijn er echter geen aanwijzingen dat dit ten koste gaat van de volgens de Europese Vogelrichtlijn in stand te houden vogelsoorten.

Negatieve ontwikkelingen

- De Planologische Kernbeslissing luchtvaartterreinen Maastricht en Lelystad (mei 2004) biedt luchthaven Lelystad de mogelijkheid om verder te groeien. De bedoeling is het vliegveld uit te bouwen tot business airport. Er komt een langere startbaan, er worden meer vliegbewegingen geaccomodeerd en er zullen ook zwaardere vliegtuigen worden toegelaten. De vliegroutes van en naar vliegveld Lelystad lopen over het noordelijk deel van de Oostvaardersplassen. De toename van vliegbewegingen én van zwaardere vliegtuigen levert meer verstoring op voor de kwetsbare soorten op grond waarvan het gebied is aangewezen onder de Europese Vogelrichtlijn.

- De gemeente Almere wil het bedrijventerrein De Vaart aan de zuidwestzijde van de Oostvaardersplassen uitbreiden. De locatie ligt ingeklemd tussen de drie Vogelrichtlijngebieden Lepelaarplassen, Oostvaardersplassen en Markermeer. De stichting Vogel- en Natuurwacht Zuid-

baardman

Flevoland heeft bezwaren tegen het plan ingediend. (zie ook Lepelaarplassen)

- In 2003 zijn werkzaamheden gestart om de Oostvaardersdijk te versterken. De dijkverzwaring betekent een beperkt verlies van biotoop. De huidige hoge opstanden van wilg, pal langs de dijk, zijn van belang omdat ze vogels die dagelijks tussen Markermeer en Oostvaardersplassen trekken, dwingen de drukke dijkweg op veilige hoogte over te steken. Na de dijkverzwaring wordt daarom een nieuwe wilgenstrook ingeplant, ten koste van 6,3 hectare rietland en open water.

- In de zomer van 2003 was er sprake van forse vogelsterfte door blauwalgen. Naast eenden en ganzen stierven er ook lepelaars en verschillende soorten steltlopers. Op een enkele dag werden 600 dode dieren verwijderd.

- In winters met strenge vorst is het toegestaan om in de Oostvaardersplassen te schaatsen. Dit vormt geen grote verstoring aangezien de meeste vogels wegtrekken. Roerdompen echter blijven in het gebied en worden mogelijk wel verstoord.

55 LEPELAARPLASSEN

Positieve ontwikkelingen

- De aantallen van de belangrijkste broedvogels – lepelaar en aalscholver – zijn redelijk stabiel. De lepelaar was in 2002 met twintig paar aanwezig en de aalscholver met 1.600. Ten opzichte van enkele jaren geleden dalen de aantallen van de aalscholver. Deze afname hangt samen met de verminderde voedselsituatie op het Markermeer.

- Het beheer van het gebied is goed afgestemd op de vogelwaarden. Er wordt een natuurlijk waterpeil gehandhaafd: 's zomers laag en 's winters hoog. Vee wordt pas na de broedtijd op de bufferzone De Natte Graslanden ingezet. Er zijn plannen voor een uitbreiding van natte poelen in een verruigd terreingedeelte ten behoeve van het Plan Roerdomp, onderdeel van het Beschermingsplan Moerasvogels van Vogelbescherming.

- Van de overwinteraars is een toename vastgesteld van nonnetje, tafeleend en grote zaagbek.

- In 2002 is in opdracht van het Flevoland-landschap en met medewerking van de toen-

malige WetlandWacht het boek 'Vogels van het Lepelaarplassengebied' uitgebracht. Het beschrijft het belang van het gebied voor vogels en de samenhang met de omliggende natuurgebieden en stedelijke omgeving.

Negatieve ontwikkelingen

- De gemeente Almere wil het bedrijventerrein De Vaart, pal naast de Lepelaarplassen, uitbreiden. De locatie ligt ingeklemd tussen de drie Vogelrichtlijngebieden Lepelaarplassen, Oostvaardersplassen en Markermeer. De Stichting Vogel- en Natuurwacht Zuid-Flevoland heeft bezwaren tegen het plan ingediend, omdat de locatie deel uitmaakt van de Ecologische Hoofdstructuur. De geluidsoverlast door de industriële activiteiten zal toenemen en zal broedvogels en overwinteraars verstoren. Er was in de ogen van de Stichting geen deugdelijk onderzoek verricht naar de gevolgen van het bedrijventerrein op de omliggende natuurgebieden. In eerste instantie wees de gemeente de bezwaren af. Pas toen duidelijk werd dat de kans groot was dat de Stichting in het gelijk zou worden gesteld heeft de gemeente Almere opdracht gegeven nieuw ecologisch onderzoek te verrichten. De Stichting Vogel- en Natuurwacht Zuid-Flevoland wordt nauw betrokken bij de opzet van dit onderzoek.

- De gemeente Almere is begonnen met de bouw van de nieuwe stadswijk Lepelaar, direct grenzend aan de bufferzone De Natte Graslanden. Veel vogels van de Lepelaarplassen en Oostvaardersplassen gebruiken deze graslanden om voedsel te zoeken, zoals lepelaar, grote zilverreiger en verschillende soorten ganzen. Door intensiever recreatief gebruik zal deze functie afnemen.

- Tegelijkertijd wil de gemeente de aanpalende Noorderplassen geschikt maken voor grootschalige recreatie. Hierbinnen past de uitbreiding van waterrecreatie bij het gemaal Blocq van Kuffeler. Deze locatie is nu juist van groot belang als ver-

bindingszone tussen Lepelaarplassen en Oostvaardersplassen.

- Het fietspad dat om het hele gebied loopt is in de broedperiode gedeeltelijk afgesloten om verstoring te voorkomen. De gemeente wil dit fietspad ook in de broedperiode openstellen. Bovendien wordt een nieuw fietspad aangelegd om De Natte Graslanden heen naar de nieuwe woonwijk de Lepelaar.

- Het Flevolandschap had een bewakingsdienst ingehuurd om vandalisme en verstoring in de avonduren bij de vogelkijkhut De Trekvogel tegen te gaan. Hier was veel overlast van jongeren. In 2004 is de bewaking vanwege geldgebrek gestaakt. De hut ligt direct naast het broedgebied van de lepelaars en aalscholvers.

56 EILANDSPOLDER

Positieve ontwikkelingen

- Er is in 2002 een breed overleg opgezet om te komen tot een meer gezamenlijk gedragen beleid voor natuurlijker beheer van de Eilandspolder. De gemeenten Graft-De Rijp en Schermer, provincie Noord-Holland, WLTO, waterschap Het Lange Rond, Landschap Noord-Holland en Staatsbosbeheer nemen deel aan dit overleg. Overeenstemming is bereikt over flexibel peilbeheer en over onderlinge kavelruil waardoor grotere, van elkaar gescheiden, clusters landbouwgrond en natuur ontstaan. In 2004 moet een heel nieuw inrichtingsplan gereed zijn. Staatsbosbeheer zal de keuze tussen weidevogelbeheer of moerasvogels maken als het breed overleg met zijn plannen komt. Landschap Noord-Holland blijft voornamelijk inzetten op weidevogelbeheer. Op kleine clusters is er ook ruimte voor moerasvogels; daarvoor zullen enkele bosjes worden gekapt en omgezet in rietmoeras. Als er tenminste financiële middelen kunnen worden vrijgemaakt.

- In 2002 heeft Vogelbescherming Nederland samen met Landschap Noord-

Holland een herstelplan voor moerasvogels gemaakt. Het grootste deel van de Eilandspolder bestaat uit extensief tot matig intensief beheerd grasland, met daarnaast (deels overjarig) rietland en lokaal stukken broekbos. Met name in de overjarige rietlanden komen soorten als roerdomp, porseleinhoen, bruine kiekendief en blauwborst voor. Het, in het plan voorgestelde, te behandelen terrein bestaat uit soortenarm, geëutrofiëerd en verruigd wilgen-struweel en elzenbroekbos. Het betreft vier percelen met een totaal oppervlak van 3,06 hectare. Op de drie verboste percelen wordt bosopslag afgezet. Vervolgens zal het bovenste pakket organisch materiaal worden verwijderd, waarbij waterdieptes tussen 10 en 40 centimeter worden gecreëerd (85% van het oppervlak). In de centrale delen zullen diepere stukken gegraven worden (1 - 1,3 m). Het herstelbeheer richt zich vooral op de ontwikkeling van in water staand rietland (roerdomp, porseleinhoen, waterral, rugstreeppad) en overjarig rietland op drogere delen (baardman, snor, rietzanger, noordse woelmuis). Het project zal worden uitgevoerd en begeleid vanuit Landschap Noord-Holland. De financiële bijdrage van VBN is afkomstig van de fondsenwerving roerdomp. Met inzet van Vrijwillig Landschapsbeheer is Landschap Noord-Holland in 2003 begonnen met het verwijderen van opgaande begroeiing.

- Na bezwaren van Milieucontact

Eilandspolder is de bouw van enkele schuren aan de rand van het gebied niet doorgaan.

- De WetlandWacht is in een procedure tegen een aanlegvergunning voor het egaliseren van weiland en het dempen van sloten opgetreden als getuige-deskundige. De rechter kwam tot de uitspraak dat de gemeente geen goed onderzoek had gedaan naar het effect op de natuurwaarden.

- Landschap Noord-Holland heeft in 2003 kans gezien acht hectare weidegebied te verwerven. Dit stuk ligt in het centrale deel van het beheersgebied.

- Bij de midwintertelling 2003/2004 werden maar liefst 30.000 smienten geteld.

- Om de recreatie te bevorderen worden op initiatief van het Platform Toerisme Graft-De Rijp alle vaarroutes van nieuwe bewegwijzering voorzien en komt er een nieuwe vaarkaart. Diverse horeca-ondernemers verhuren inmiddels fluisterbootjes; zij bevorderen daarmee een vorm van extensieve en natuurvriendelijke recreatie.

Negatieve ontwikkelingen

- Steeds meer recreatievormen leiden tot verstoring, zoals snelvaren en de populair geworden hondenuitlaatservice. Honden worden vaak los uitgelaten en verstoren dan de weidevogels. Snelvaren veroorzaakt een golfslag die nesten van water- en rietvogels wegspoelt. Handhaving van de regels is van belang.

- Ten behoeve van het agrarisch gebruik van het gebied worden bruggen gemaakt zodat boeren grotere oppervlaktes kunnen beweiden en efficiënter kunnen werken. Het gebied wordt zo echter ook beter bereikbaar voor overig verkeer.

- Door passief beheer van Staatsbosbeheer neemt de verruiging toe. Het aantal weidevogels neemt daarom af en het aantal moerasvogels toe. Staatsbosbeheer is ook bezig zijn eigen beheerboerderij af te stoten en zet helemaal in op beheer door boeren.

- Het waterpeil is de afgelopen tien tot twaalf jaar niet meegegaan met de bodemdaling. Voor de pachtende agrariërs is dat een probleem, maar zolang er beheer blijft plaatsvinden profiteren de weidevogels er wel van. Het aantal boeren dat interesse heeft in het beheren van het veenweidegebied neemt echter af. Bij vertrek van de boeren verruigen weidepercelen waardoor weidevogels in de verdrukking komen. Vanwege de tegengestelde belangen van boeren, natuurbeheerders en overheden bij het waterpeil zal een nieuw peilbesluit nog wel enkele jaren op zich laten wachten.

- Sinds 2003 heeft de vos zich met enkele paartjes gevestigd in het gebied. De predatie op grondbroeders is aanzienlijk. Mogelijk dat de aanleg van bruggen dit proces van vestiging heeft versneld.

57 ZEEVANG

Positieve ontwikkelingen

- De verwachting is dat in de komende jaren de Zeevang eindelijk aangewezen zal worden onder de Europese Vogelrichtlijn. Het open polderlandschap met zijn historisch slotenpatroon en de aanwezigheid van mals grasland op de veenweiden is zeer aantrekkelijk voor vogels als smient, kolgans, kleine zwaan en goudplevier. In het Alterrapport 'Vogelkundige waarden van de polder Zeevang, 1996-2001' wordt aangetoond dat het gebied op grond van de aanwezige aantallen vogels in aanmerking komt voor aanwijzing onder de Vogelrichtlijn. De minister van LNV heeft in de Tweede Kamer op grond van de gegevens uit het rapport beloofd de aanwijzing in procedure te brengen.

- De provincie Noord-Holland hield in het ontheffingenbeleid op grond van de Flora- en Faunawet al rekening met het gebied en gaf daarom geen toestemming om mogelijke schade door ganzen en smienten te bestrijden met het geweer.

- Door de WetlandWacht is veel tijd besteed aan het informeren over de natuurwaarden van leden van de Landinrichtingscommissie. Deze commissie, waarin boeren een grote invloed hebben, moet in 2004 met een plan komen. Door boeren wordt druk uitgeoefend om het waterpeil te verlagen; dit zou een verslechtering betekenen voor weidevogels. De gegevens van de maandelijks tellingen, die door de WetlandWacht samen met de KNNV vogelwerkgroep worden verricht, zijn van groot belang om de argumenten voor bescherming te onderbouwen.

- Staatsbosbeheer heeft in het weidevogelreservaat Warder het beheer volledig op

weidevogels afgestemd. Daardoor zijn de trends hier nog steeds positief.

- De Oosterkoog wordt ingericht voor moerasvogels. Het is, net als een aantal andere kogen (buitendijks gelegen gebieden) ook zeer waardevol voor weidevogels.

- De aantallen smienten in het Zeevanggebied zijn enorm, vaak meer dan 25.000 exemplaren in de winter. Het aantal overwinterende kleine zwanen komt regelmatig boven de 1% norm uit. Het aantal pleisterende grutto's loopt soms op tot ongeveer 3.500.

Negatieve ontwikkelingen

- De aanwezigheid van het vele water is het sterke punt van Zeevang, waterhuishouding krijgt dan ook terecht veel aandacht. Maar nu al is er druk op de weidevogels omdat er te vroeg en massaal gemaaid wordt, er onderbemaling plaatsvindt en de veebezetting te hoog is.

- Door de onderbemalingen doen plasdras situaties zich niet meer voor, terwijl dit zo aantrekkelijk is voor weidevogels en wintergasten.

- Er is in 2002 door de Landinrichtingscommissie Zeevang de keuze gemaakt om te komen tot het "Eén-peil-model +". Dit betekent dat via een ingewikkeld waterhuishoudkundig systeem de polder één peil krijgt, maar dat diverse agrarische blokken worden onderbemalen. Later bleek toch dat het Eén-peil-model niet uitvoerbaar was. Het Plan Waterbeheersing Zeevang, opgemaakt door Oranjewoud, laat zien dat de waterbeheersing negatief uitvalt voor de natuurwaarden in een groot deel van Zeevang. In een aantal delen van het poldergebied worden ten behoeve van de landbouw peilverlagingen doorgevoerd tot tachtig centimeter onder het maaiveld. Door bodemdaling zal uiteindelijk een drooglegging van zestig centimeter worden aangehouden. De oppervlakte natuurgebied wordt evenwel vergroot. In dat deel, gescheiden van het agrarisch watersysteem, kan een

natuurlijk waterbeheer worden gevoerd; in de winter hoog en in de zomer laag.

- In het ontwerp-streekplan is als hoofdfunctie voor Zeevang landbouw aangegeven. Dit doet de internationale natuurwaarden van het gebied ernstig tekort. Het Streekplan is nog niet definitief.

- In 2002 was er onder de boeren grote ontevredenheid over het niet uitkeren van beheersvergoedingen die samenhangen met weidevogelbescherming. Het draagvlak voor de natuur nam daardoor flink af. Zelfs een jaar later waren de vergoedingen nog niet goed geregeld.

58 WORMER- EN JISPVELD

Positieve ontwikkelingen

- De veestapel van Natuurmonumenten is weer gegroeid waardoor het nu mogelijk is om het gebied te bemesten, te beweiden en te maaien op een manier die gunstig is voor de weidevogels. Er is opnieuw een evenwicht ontstaan tussen agrarisch gebruik en natuur zoals dat vroeger ook was. Na twaalf jaar is er weer voldoende stalmest voor bemesting en wordt de maaidatum volledig afgestemd op de aanwezige broedvogels. Juli is weer hooimaand.

- In 2003 hebben nog slechts 5 paar zwarte sterns gebroed. Bureau Waardenburg heeft in opdracht van Vogelbescherming in 2001 onderzoek gedaan naar het broedsucces en de voedsel ecologie van de zwarte stern. In het rapport 'Vissen in troebel water' werden verschillende aanbevelingen gedaan, zoals het uitstellen van maaiwerkzaamheden in de buurt van kolonies en het uitbreiden en herstellen van helder water in de omgeving door baggeren en graven van poelen. De bevindingen van dit rapport zijn in samenspraak met terreineigenaren en de Agrarische Natuurvereniging Waterland verwerkt in een plan ter verbetering van de broedbiotoop: 'Helder viswater voor de Zwarte Stern'. Doel is om de waterkwaliteit rond de bestaande kolonie te verbeteren en

daarmee het voedselaanbod te verhogen.

De werkzaamheden zijn in opdracht van Natuurmonumenten in 2003 gestart en eind van dat jaar afgerond. Het water is nu weer glashelder en de zwarte stern kwam in 2004 weer tot broeden.

- Begin 2002 wees Provinciale Staten van Noord-Holland het plan af om 100 hectare bedrijventerrein in de Wijde Wormer in te richten. De Wijde Wormer is een belangrijke buffer voor het gebied en een verbindingszone met het Waterland. Hopelijk wordt het gebied nu verder met rust gelaten.

- Er zijn vergaande plannen om het gebied uit te baggeren. De waterkwaliteit zal daardoor zeker verbeteren. Een deel is in 2002 en 2003 al uitgebaggerd.

- Het aantal roerdompen neemt nog steeds toe; het aantal broedparen in 2003 was 13 tot 15 paar.

- De WetlandWacht heeft in 2003 een omvangrijk verslag over het Wormer- en Jisperveld gemaakt. Behalve broedvogelonderzoek zijn ook het beheer, roerdompenonderzoek, een inventarisatie van oud en gemaaid riet, baggerwerkzaamheden, vegetatiekartering, doorzichtmetingen van het water en resultaten van wintertellingen beschreven.

- Enkele feiten uit het broedvogeloverzicht (niet het gehele gebied wordt geteld, het inventarisatieplot is ongeveer 1/8 deel van de totale 2.200 hectare): het aantal broedende krakeenden is toegenomen van nul, eind jaren zeventig, tot 44 in 2003; grutto in 2003 118 broedparen; tureluur verdriedigde bijna tussen 1976 en 2003 van 20 naar 57. De 'kwalificerende' soorten doen het over het algemeen goed in het gebied. Er kwamen in 2001 nog zes kemphanen tot broeden en er waren in dat jaar op zeker moment tussen de 3.000 en 5.000 grutto's op de slaappleatsen. In het winterseizoen werden meer dan 15.000 smienten geteld.

- Bijzonder in het rapport van de WetlandWacht is de constatering dat de recreatie pas echt op gang komt als de

temperatuur boven de 17°C komt. Het aantal motorboten, afgezet tegen de temperatuur geeft dat inzicht. In 2003 was een groot deel van het broedseizoen al voorbij voordat die grens van 17°C werd bereikt.

- Het beheer van het gebied wordt in het kader van Programma Beheer om de drie jaar gemonitord. Dan wordt de totale oppervlakte, inclusief de Schaalsmeer, op broedvogels geïnventariseerd. De WetlandWacht is daar nauw bij betrokken.

- Het bezit van Natuurmonumenten wordt vrijwel ieder jaar iets uitgebreid, in 2002 met enkele hectaren en in 2003 kon een klein recreatieperceeltje worden verworven.

Negatieve ontwikkelingen

- Vogelbescherming Nederland heeft in 2002 bij het ministerie van LNV een bezwaarschrift ingediend tegen een onjuiste begrenzing bij de aanwijzing onder de

Europese Vogelrichtlijn. De noordelijke randzone en de oostelijke punt (Neckerhoek) zijn niet in de begrenzing opgenomen. Deze delen vormen landschapsecologisch een onlosmakelijk deel van het gebied en worden door smienten, wulpen en grutto's gebruikt om te foerageren. Over dit bezwaarschrift was augustus 2004 nog niet beslist.

- Omdat steeds meer boeren stoppen met hun bedrijf worden sommige delen, die niet in het bezit zijn van Natuurmonumenten, niet meer agrarisch gebruikt en verruigen als gevolg daarvan. De weidevogelstand loopt op die percelen terug. Ook tijdens de vogel-trek zijn dit soort percelen voor smienten en grutto's niet erg in trek.

- Op sommige door particulieren gekochte percelen is in het verleden beplanting aangebracht. Hierin komen nu steeds vaker roofvogels, zoals buizerd, havik en sperwer, tot broeden. Het aantal broedende

weidevogels rondom deze bosjes is sterk afgenomen. Waar mogelijk worden bospercelen weer gekapt.

- Onderhoudswerkzaamheden worden soms in het broedseizoen uitgevoerd. In 2003 werd eind april nog aan dammen en beschoeiing gewerkt.
- In het totale gebied neemt de grutto de laatste 25 jaar af, in 2001 broedden er 550 paar.
- De toename van 'soepganzen' en exoten, zoals brandgans en Canadese gans, gaat zó snel dat er waarschijnlijk hier en daar weidevogels worden verdrongen.

59 ZAA NSTREEK/WATERLAND

Twiske

Positieve ontwikkelingen

- In het Twiske wordt vanaf 2000 stapsgewijs op beperkte schaal moerasherstel uitgevoerd. Het is vooral bedoeld voor verbetering van de broedbiotoop van de roerdomp. In 2002 werd al weer een foeragerende roerdomp waargenomen en twee paar waterrallen. In hetzelfde kader is in 2003 in De Belt gemaaid, de bovenlaag afgegraven en zijn sloten gegraven. Het waterpeil is zoveel mogelijk verhoogd en er wordt een natuurlijk peilbeheer ingevoerd. Waterriet is weer tot ontwikkeling gekomen en er is nu een afwisseling van sloten, poelen, slikveldjes en riet. Er wordt nog gewerkt aan een plan voor verdere verbetering. De WetlandWacht heeft in dit proces een belangrijke rol gespeeld. Hij heeft een presentatie gegeven voor het bestuur van het recreatieschap over de verdroging, verruiging en de verbossing van de rietlanden en vervolgens samen met de beheerder een plan opgesteld voor herstel van nat rietmoeras.
- De blauwe reiger heeft in 2003 een kolonie gevestigd.
- In opdracht van Vogelbescherming Nederland heeft Bureau Waardenburg onderzoek gedaan naar de terreinkeuze van de

roerdomp in Nederlandse moerasgebieden. Veel informatie voor dat rapport is verkregen in het Twiske en het Ilperveld.

- Er gaat een cyclisch beheer van de rietoeverlanden plaatsvinden, zodat het moeras niet verder achteruit gaat.

Negatieve ontwikkelingen

- De recreatiedruk neemt toe, vooral door mountainbikers. Die gebruiken alle voetpaden en gaan soms dwars door het terrein. Maatregelen, zoals het plaatsen van hekjes, werken niet altijd. Dit probleem speelt met name in het noordelijke, tot nu toe rustige deel van het gebied. Daardoor raakt ook de recreatieve zonering (intensief in het zuiden en extensief in het noorden) uit balans. Op zondagen worden overwinterende vogels als smient, nonnetje en kraakeend steeds meer door zeilers verstoord.
- Er zijn plannen om de recreatieve mogelijkheden in het Twiske, en dus ook de inkomsten daaruit, te vergroten. Zo wordt gedacht aan een camping en toegang voor vaartuigen van buiten het gebied. Mocht die doorgang gerealiseerd worden dan zal water van slechtere kwaliteit het gebied instromen.
- Het beheer is nog weinig gericht op de aanwezige natuurwaarden. Op één locatie is uit bezuinigingsoverwegingen hooilandbeheer omgezet naar weilandbeheer. Periodiek geïnundeerd hooiland, zeggenmoeras en rietmoeras is verloren gegaan. Elders wordt, op minder kansrijke plaatsen, weer nat hooiland gecreëerd.
- Op een andere plaats is een moerastrook gedraineerd om de voet- en fietspaden droog te houden. Nat rietmoeras en moerasbos hebben daar plaats gemaakt voor ruigte.

Oostzanerveld en Ilperveld

Positieve ontwikkelingen

- In het Oostzanerveld zijn petgaten uitgegraven en op enkele locaties is de strooisellaag afgeplagd. Dit maakt moe-

rasontwikkeling weer mogelijk. Ook in Varkensland zijn petgaten hersteld.

- In het Ilperveld is bos gekapt en is meer gegreppeld waardoor meer plas-drasbermen zijn ontstaan. Dit heeft als eerste resultaat een betere waterkwaliteit opgeleverd.

- De roerdomp is de laatste jaren toegenomen, mede door uitbreiding van rietpercelen: van een of twee exemplaren in 1995 tot tien in 2002.

- Er zijn plannen om in het Ilperveld vervuild slib en kleine stortplaatsen op te ruimen. Noord-Holland wil in 2010 een schoon natuurgebied met een unieke, internationaal waardevolle flora en fauna hebben. De water- en natuurkwaliteit zullen dan aanzienlijk verbeterd zijn, waardoor vegetatie, vissen en vogels ruimschoots de kans krijgen. De provincie, betrokken waterschappen en gemeenten en Landschap Noord-Holland gaan de komende jaren de sanering van het natuurgebied Ilperveld aanpakken.

- Op de Stootersplas kunnen in strenge winterperiodes tot 30.000 smienten aanwezig zijn.

Negatieve ontwikkelingen

- Verstoring van in de oever broedende vogels door snelle boten met hun grote golfslag komt in het Oostzanerveld steeds vaker voor. Ook wordt daardoor meer oeverafslag veroorzaakt.

- Vossen hebben zich de laatste jaren gevestigd, de weidevogels hebben nu zwaar te lijden van predatie.

- In het Oostzanerveld leidt verminderde beheersinspanning tot verrieting en verruiging van weidepercelen. Dit is erg nadelig voor de weidevogels, zoals slobbeend, watersnip, grutto en tureluur. Daarnaast wordt er uit bezuinigingsoverwegingen niet meer structureel gebaggerd waardoor de natuurwaarden achteruitgaan. De verruiging neemt nog toe waar gemaaid riet blijft liggen. Bijna al het rietland is droog en ruig, waardoor snor, waterral, porseleinhoen en baardman

vrijwel ontbreken. Vrijwilligers voeren wel onderhoud uit op enkele percelen, verwijderen houtopslag en maaien riet.

- In Varkensland is het waterpeil te laag door onderbemaling, dit is erg nadelig voor de weidevogels.

- Hoewel er nog steeds meer dan twintig broedparen van de watersnip in het Ilperveld geteld worden, is dit slechts een kwart van de populatie van acht jaar geleden.

- Vogelbescherming Nederland heeft in 2002 bezwaar gemaakt tegen het niet aanwijzen van het noordelijk deel van het Oostzanerveld onder de Europese Vogelrichtlijn. Het gaat om een onlosmakelijk deel van de Speciale Beschermingszone omdat de natte weilanden dienst doen als foerageergebied voor de overwinterende smienten in het Twiske. Hier is nog geen uitspraak over gedaan.

60 OOSTELIJKE VECHTPLASSEN

Positieve ontwikkelingen

- Gemeentewaterleidingen Amsterdam heeft besloten om het beheer in de Waterleidingplas te richten op verbetering van de waterkwaliteit en het scheppen van broedbiotoop voor riet- en moerasvogels (purperreiger, grote karekiet). De waterkwaliteit wordt verbeterd door een meer natuurlijk peil, wegvangen van brasem en het bevorderen van waterriet. De WetlandWacht en de betreffende vogelwerkgroep zijn hierbij betrokken en zij zullen de ontwikkelingen volgen door broedvogelmonitoringen uit te voeren.

- Vogelbescherming Nederland heeft in 2002 de provincie en Gemeentewaterleidingen Amsterdam er in een brief op gewezen dat bij werkzaamheden rekening moet worden gehouden met het broedseizoen en de effecten op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen: de broedvogels roerdomp, woudaapje, purperreiger, porseleinhoen, zwarte stern, ijsvogel, snor, rietzanger en grote karekiet en de niet broe-

dende grauwe gans, smient, krakeend, slob-eend, tafeleend, nonnetje en wulp.

- Bij het ministerie van LNV heeft Vogelbescherming Nederland al in 2000 aangedrongen op het gebruik van de juiste begrenzing bij de aanwijzing onder de Vogelrichtlijn. In 2004 heeft de minister een nieuwe begrenzing vastgesteld, rekening houdend met de opmerkingen over de Tweede, Derde, Vierde en Vijfde Plas, de Spiegelplas, oeverzone westzijde van de Loosdrechtse Plassen en Ankeveense Polder. Deze delen zijn nu ook binnen de begrenzing opgenomen. Jachthavens, bebouwing, bedrijven en een caravanpark zijn tegelijkertijd buiten de begrenzing gebracht.

- De Oostelijke Vechtplassen is één van de belangrijkste gebieden voor de snor in Nederland.

- Uit tellingen van de Vogelwacht Utrecht blijkt dat de Oostelijke Vechtplassen van groot belang is voor pleisterende dwergmeeuwen. In de Wijde Blik werd er op 18 april 1999 zelfs een maximum van 1.100 vastgesteld. Regelmatig zijn er honderden aanwezig, die langere tijd aanwezig blijven, soms één tot twee weken.

- Door de nieuwe bufferzone bij het Naardermeer is de purperreiger ook in de

Ankeveense Plassen tot broeden gekomen. In 2001 werden acht broedparen geteld.

Negatieve ontwikkelingen

- Er is een toename van recreatieve activiteiten in allerlei vormen: roeien, kanoën, motorboot- en luchtballonvaren en sportvliegen. De verwachting is dat door de bouw van grote aantallen woningen de recreatieve druk in de nabije toekomst nog toe zal nemen.

- De zwarte stern heeft het moeilijk en gaat nog steeds in aantal achteruit. In het rapport 'Kansen voor de zwarte stern in het Groene Hart' van Bureau Waardenburg wordt er op aangedrongen met hoge prioriteit beschermende maatregelen te nemen.

61 NAARDERMEER

Positieve ontwikkelingen

- Sinds 1997 is Natuurmonumenten bezig om de weilanden in de Hilversumse Bovenmeent en de Nieuwe Keverdijkse Polder als buffer in te richten. Er zijn enkele ondiepe plassen gegraven en het waterpeil is verhoogd. Zo ontstond een flink plas-dras gebied met onder meer dodaars, geoorde fuut, porseleinhoen, kwartelkoning, kleinst

waterhoen, lepelaar, purperreiger en grote zilverreiger. Rietzanger en blauwborst hebben zich hier ook gevestigd en broeden er in groot aantal.

- Het Naardermeer is uitgebreid met onder meer delen van de Nieuwe Keverdijkse Polder en de Hilversumse Bovenmeent. Deze uitbreidingen zijn ingericht als hydrologische bufferzone voor het Naardermeer. Vogelbescherming Nederland heeft er daarom bij het ministerie van LNV op aangedrongen deze nieuwe delen ook onder de Habitatrichtlijn te brengen. De minister heeft hiermee ingestemd.

- De purperreiger weet zich met 30 tot 45 broedparen aardig te handhaven. Het Naardermeer behoort nog steeds tot één van de belangrijkste broedgebieden van de snor in Nederland.

Negatieve ontwikkelingen

- Het aantal broedende aalscholvers, is tussen 1998 en 2002 achteruit gegaan van 2.600 naar 1.600 broedparen. De ‘vermiste’ vogels hebben zich vermoedelijk verplaatst naar kolonies langs het IJsselmeer en het Markermeer, zoals De Ven bij Enkhuizen. Ook de zwarte stern is in deze periode achteruit gegaan van 30 naar 21 broedparen. De grote karekiet schommelt rond een erg laag aantal.

- De afgelopen jaren is het gebied veel in het nieuws geweest vanwege de plannen om de snelwegen A6 en A9 met elkaar te verbinden. Deze verbinding zou moeten plaatsvinden door een tunnel vlak langs het Naardermeer. De tunnelmond zal veel verkeerslawaaï veroorzaken en om de honderd meter moet er een lucht- of vluchtschacht komen. Het belangrijkste bezwaar is echter de onzekerheid over de hydrologische effecten op het Naardermeer. Het gebied wordt gevoed door kwelwater, maar die kwelstromen worden mogelijk onderbroken door de tunnelconstructie. Tijdens de aanleg zal zeker veel water weggepompt worden met als gevolg peilverlaging en verdroging.

Toenmalig minister Netelenbos heeft in 2001 toegezegd dat de tunnel niet kan worden aangelegd als dat negatieve gevolgen heeft voor de waterhuishouding van het Naardermeer. Hier zal dus eerst gedegen onderzoek naar moeten worden gedaan. In 2003 hebben natuurorganisaties, VNO-NCW, gemeenten en provincies een alternatief plan opgesteld.

- Nog steeds vliegen vogels zich dood tegen de bovengrondse hoogspanningsdraden.

- Geluidsoverlast wordt ervaren van de opstijgende vliegtuigen van Schiphol en het drukke treinverkeer dwars door het gebied.

- De hybride broedpopulatie grauwe gans x boerengans is sterk toegenomen, waardoor de begrazingsdruk op het waterrietland sterk is toegenomen. Het riet neemt hierdoor af in kwantiteit en kwaliteit, en dat heeft weer een negatief effect op enkele moerasvogels zoals grote karekiet. Recentelijk hebben ook brandganzen en Canadese ganzen zich gevestigd. Beide soorten horen hier niet van nature thuis.

62 ARKEMHEEN

Positieve ontwikkelingen

- Het peilbesluit van het waterschap Vallei en Eem, waarin voor een aantal gebiedsdelen een verlaging van het grondwaterpeil werd voorgesteld, is door de rechtbank in Arnhem verworpen; strijdig met de Europese Vogelrichtlijn en met het algemeen belang. Volgens het provinciale waterhuishoudingsplan ligt het primaat voor delen van de polder immers bij natuur. Staatsbosbeheer en de Gelderse Milieufederatie hadden tegen het besluit bezwaar gemaakt.

- De weidevogelbescherming is in de hele polder gecontinueerd en geïntensiveerd. De samenwerkende partijen, GLTO, Vanellus vanellus, IVN, en WBE Bontepoort hebben hiervoor gezorgd. Deze organisaties hebben samen de Stichting Biotoopverbetering Agrarisch Overleg opgericht.

- Staatsbosbeheer krijgt steeds meer percelen in bezit waarop vervolgens weidevogelbeheer met late maaidatum wordt ingevoerd. Weidevogels kunnen dus ongestoord hun broedsels grootbrengen.

- In de polder wordt onderzoek gedaan naar de predatie van weidevogelkuikens. Het is een meerjarig landelijk onderzoek van SOVON, Alterra en Landschapsbeheer Nederland. Vogelbescherming is medefinancier. Het onderzoek moet vooral inzicht geven in de mate van predatie en de invloed van de verschillende predatoren op de broedresultaten.

- In de polder worden vanaf 2001 's winters ganzen gevangen voor onderzoek naar de ruimtelijke verspreiding en overlevingskansen van ganzen. De uitvoering is in handen van onderzoekers van Alterra in Wageningen en van de Universiteit van Osnabrück. Er zijn Bunschoter ganzenvangers ingeschakeld, die het vak van ganzenflapper van vader op zoon hebben geleerd. Van de gevangen ganzen worden biometrische gegevens vastgelegd; na het ringen worden ze weer in vrijheid gesteld. Meldingen van geschoten, dood gevonden, teruggevangen of afgelezen geringde ganzen hebben al inzicht gegeven in de herkomst en verspreiding van de in Nederland overwinterende ganzen en de routes die zij tijdens hun trek volgen.

Negatieve ontwikkelingen

- De bouw van de Vinexlocatie Vathorst van de gemeente Amersfoort vordert gestaag. Deze wijk zal uiteindelijk 40.000 bewoners krijgen die ook willen recreëren en hun honden uitlaten. De druk op het nabijgelegen Arkemheen zal hierdoor toenemen.

- SOVON heeft in 2003 in opdracht van de gemeente Amersfoort gekeken naar de mogelijke effecten van de bouw van de wijk Vathorst op het voorkomen van de kleine zwaan. Conclusie was dat door verlies van grasland op de bouwlocatie zelf beperkt

verlies van foerageergebied zal optreden.

Tegelijk constateert SOVON dat uitwijkmogelijkheden voor de kleine zwaan beperkt aanwezig zijn, vooral door vele plannen in verschillende omliggende gemeenten. Suggesties worden gedaan om de nieuwbouwwijk te omgeven met een nat en open, min of meer natuurlijk terrein met een hoog waterpeil. In strijd met deze suggesties is de bufferzone ten noorden van Vathorst, in het Streekplan opgenomen om de recreatieve druk op te vangen, ingetekend als park. Bovendien heeft de buffer in het Streekplan een rode contour. Dat betekent dat bebouwing in de toekomst niet uitgesloten is.

- Het recreatiegebied Hulckestein-west is in 2003 opgeknapt; bosschages zijn weggehaald, velden met orchideeën en grote ratelaar gingen op de schop en er zijn stukken zandstrand aangelegd. Dit recreatiegebied ligt pal tussen de polder Arkemheen en het wetland Nijkerkernauw en is nu beter geschikt voor dagrecreatie, waardoor ook het verkeer in en de recreatiedruk op Arkemheen toeneemt. Er zijn plannen om ook Hulckestein-oost op deze wijze te ontwikkelen.

- Er wordt steeds meer verstoring door recreatie ervaren, onder meer door toenemende watersport, laagvliegende luchtballonnen en sportvliegtuigjes.

- Vogelbescherming heeft bij de provincie Utrecht bedenkingen ingediend tegen de plannen om windmolens te bouwen ten noorden van de A1, zuidelijk van Bunschoten. Deze locatie ligt op de trekroute van veel water- en weidevogels. Er is een alternatieve locatie aangedragen.

- Vogelbescherming heeft in juli 2001 bij de provincie Gelderland bedenkingen ingediend tegen het Landinrichtingsplan Nijkerk-Putten vanwege de mogelijkheid om agrarische bedrijven van de oostkant van Nijkerk naar Arkemheen over te plaatsen. Merkwaardig genoeg had de provincie in haar commentaar op het bestemmingsplan Buitengebied Nijkerk de bezwaren gehono-

Arkemheensepolder

reerd, maar verwierp ze dezelfde bezwaren op grond van minder strenge regels bij landinrichtingsplannen. De verplaatsing van twee boerderijen naar het gebied is dus nog niet van de baan.

- Door alle ingrepen dreigt de polder een ingesloten postzegel van grasland in een verder volledig verstedelijkt gebied te worden.

- De afgesloten wegen door de polder worden toch steeds meer gebruikt door sluisverkeer, met name in de spits.

63 NIEUWKOOPSE Plassen

Positieve ontwikkelingen

- Het gebied is in 2002 en 2003 niet integraal geïnventariseerd op broedvogels maar wel in representatieve blokken. Het aantal blauwborsten neemt toe, ook worden de laatste jaren meer bruine kiekendieven waargenomen. In 2002 was er een broedgeval van de woudaap en in 2003 van twee ijsvogels. Zowel de visdief (van 78 in 2002 naar 119 in 2003) als de zwarte stern (van 40 naar 49) namen toe. Zwarte sterns zijn nog redelijk aanwezig, vooral dankzij het uitlegen van nestvlotjes.

- Het gebied is erg belangrijk voor broedende purperreigers. Er broeden de laatste jaren nog steeds meer dan 100 paar, maar

wel met een licht dalende trend. Bureau Waardenburg heeft in 2001, in opdracht van Vogelbescherming Nederland, het rapport 'Voedselgebieden van de purperreiger in Nederland' uitgebracht. Uit dit rapport blijkt dat de foerageergebieden van de purperreigers van de Nieuwkoopse Plassen vooral in de oude slotenrijke laagveengraslanden ten zuiden en ten oosten van het gebied liggen. Diepe droogmakerijen en kleipolders worden amper gebruikt.

- Er wordt al enkele jaren gewerkt aan een betere waterkwaliteit. Er komt nu alleen nog gezuiverd water uit de Oude Rijn binnen. Ook werd er in 1999, 2000 en 2001 gebaggerd. Door deze maatregelen is het water de laatste jaren helderder geworden.

- In 2004 heeft Natuurmonumenten de 'Natuurvisie Nieuwkoopse Plassen 2003 - 2020' uitgebracht. In die visie wordt als belangrijkste opdracht geformuleerd dat het natuurherstel de komende twintig jaar krachtig moet worden voortgezet. De afgelopen paar jaar is al ongeveer twintig hectare rietland geplagd en is de verdroogde en verzuurde bovenlaag afgevoerd.

- Een stuk polder tussen Nieuwkoop en Noorden is aangekocht voor moerasontwikkeling. Natuurmonumenten probeert binnen het gebied ook een deel van de Meijgraslanden te verwerven.

Negatieve ontwikkelingen

- De oppervlakte aan jonge rietlandvegetaties, bloemrijke rietlanden en bloemrijke ruigten is kleiner geworden. De oppervlakte aan minder waardevol pijpenstrootjesrietland is sterk toegenomen. Het gebied verruigt enigszins, waarvan de blauwborst profiteert, want deze soort neemt in aantal toe.

- Door het verouderen van het rietland, het verdwijnen van riet en lisdodde in het water en het gebrek aan meerjarig niet-gesneden riet gaat het slecht met moerasvogels als roerdomp, grote karekiet en snor. Vergelijkingen van de aantallen broedvogels

in 1974 en nu vallen voor de meeste moerasvogels negatief uit.

- De verwachting is dat de recreatie de komende jaren zal toenemen. Er zijn ook plannen om een wandelpad dwars door het gebied te maken. Natuurmonumenten heeft in 2003 een visie op de toekomst van de recreatie in De Venen (Nieuwkoopse Plassen, Botshol en Vinkeveense Plassen) uitgebracht: 'Gras voor de voeten'. In die visie wordt voorgesteld om in de Vinkenveense Plassen plaats te bieden aan intensieve recreatie en om de Nieuwkoopse plassen rustig te houden. Hier zou plaats zijn voor kleine motorboten, kanoën en zeilen. Mogelijk dat de recreatie zo in goede banen kan worden geleid, maar per gebied zal er dan nog nauwkeurig naar de (on)mogelijkheden moeten worden gekeken.

- Omdat vossen het gebied zijn binnengedrongen zijn purperreigers elders (op eilandjes) en hoger gaan broeden. De kolonie Koeiensloot is geheel verdwenen, vermoedelijk door predatie. Van bijna vliegvlugge jongen is dat bewezen, maar niet gekwantificeerd. De indruk is dat predatie een relatief groot effect heeft op de purperreigers in de Nieuwkoopse Plassen. Als preventieve maatregelen wordt gekozen voor het graven van brede (bagger)sloten, eventueel verdichten van struikgewas, verwijderen van planken en dammen en vossen uitdrijven vóór uitvoering van de voorgestelde maatregelen. In tweede instantie kunnen rasters geplaatst worden, in laatste instantie kiest men voor afschot. Vogelbescherming Nederland is betrokken geweest bij deze voorstellen om de broedplaatsen te beschermen tegen binnendringende vossen. Er is overeenstemming over het uitvoeren en evalueren van inrichtingsmaatregelen op één locatie.

- Hoewel fluisterboten natuurlijk een flinke verbetering zijn, dient er wel toezicht te worden gehouden op het gedrag van recreanten. Sommige fluisterboten varen zo dicht langs broedkolonies van de zwarte

stern dat jonge sterns van schrik het water ingaan en soms doodgaan. Verstoring van zwarte sterns in de jongenfase kan lokaal veel invloed hebben op het broedsucces. Of de omgeving van de kolonies moet in die periode worden afgesloten voor recreatievaart of de vlotjes moeten buiten de routes voor de recreatie worden gelegd.

- Al vele jaren is er discussie over het branden van riet in het broedseizoen. Al in 1985 stuurde Vogelbescherming een bezwaarbrieven aan de gemeente Nieuwkoop tegen het branden van riet na 1 april. Deze discussie heeft zich tegenwoordig verplaatst naar de eigenaar, Natuurmonumenten, en de rietpachters. Natuurmonumenten heeft al in haar oude beheersplan aangegeven dat noodzakelijk geacht branden vóór 15 maart moet gebeuren en rietsnijden vóór 1 april. Vanwege de moeizame verhoudingen met de rietsnijders blijft Natuurmonumenten echter gedogen dat er later riet gebrand wordt. Voor de broedvogels zou 1 april de uiterste termijn voor werkzaamheden in het riet moeten zijn. Niet maaien is geen oplossing want dan verandert het rietland in bos.

64 REEUWIJKSE PLASSEN

Positieve ontwikkelingen

- Het winnen van zand uit de Broekvelden/Vettenbroek is medio 2003 gestopt. Dit komt ten goede aan de rust in het gebied.

- Voor het project Grote Karekiet en Waterriet zijn door de gemeente Reeuwijk subsidies verworven. Er is in 2004 gestart met de uitvoering. Het project heeft een tweeledige doelstelling: verbetering van het riet en herstel van een aantal rietkragen. Tegelijk zal de waterkwaliteit verbeterd worden. Het project is dringend nodig; het aantal broedende grote karekieten is gezakt van 35-40 in de jaren 1990-1996 tot 15 in 2002 en 12 in 2003.

Negatieve ontwikkelingen

- Er treedt een verschuiving op in het foerageergebied van de kleine zwaan. De aantallen in de polder Stein-Noord nemen af, mogelijk door het extensief grasland-beheer van SBB. Tegenwoordig zitten de kleine zwanen meer naar het oosten in de polders Westeinde, Ruigeweide en Papekop in de buurt van de plaats Driebruggen.

- Enkele waardevolle eilanden in de plas Ravensburg dreigen door afslag te verdwijnen. SBB heeft onvoldoende gelden gereserveerd in de begroting voor deze eilanden. Door het verdwijnen gaan broedplaatsen van krooneenden verloren. Eerder zijn al wel enkele andere eilandjes in de plas Elfhoeven verstevigd en veilig gesteld.

- Eén vissersbootje in de winter kan de smienten massaal op de vlucht drijven. Met de gemeente voert de WetlandWacht overleg over een verbod voor vissen vanuit boten in de winterperiode.

- Door oprukkende groei van beren-klauw, met name op de kade tussen de plassen Broekvelden/Vettenbroek en De Sloenen, wordt het riet verdrongen en daarmee dreigt de broedbiotoop van de rietzanger verloren te gaan. Daarom is besloten tot bestrijding van deze woekerende plant.

- Net als in andere gebieden is ook hier de recreatie een probleem, zoals het betreden van afgesloten gebieden en het los laten lopen van honden. Een goed zoneringsplan is dringend gewenst.

- Uit onderzoek is gebleken dat windmolens op het industrieterrein ten zuiden van Bodegraven slecht uitpakken voor de smienten. Veel smienten vliegen vanaf de Reeuwijkse Plassen in noordelijke richting naar de foerageergebieden; aanvaringen zijn dan te verwachten. Nu zijn er weer plannen om ten zuid-westen van Bodegraven een locatie voor windmolens te ontwikkelen. Een tijdige risicoanalyse voor deze plek is noodzakelijk.

65 ZOUWEBOEZEM

Positieve ontwikkelingen

- De Zouweboezem is slechts 130 hectare groot, maar is tegenwoordig voor de purperreiger het belangrijkste broedgebied van Nederland. In 1990 ging het om vijf paar, sinds 2001 worden er meer dan 100 paar vastgesteld. In 2003 leverden die 150 jongen op. Inrichting van het gebied, een hoger waterpeil en gewijzigd rietbeheer hebben aan die toename bijgedragen.

- Bureau Waardenburg heeft in opdracht van Vogelbescherming Nederland in 2002 een onderzoek uitgevoerd naar het voedselgedrag van de purperreigers in het gebied. Veel vogels bleken te foerageren in De Boezem. Het natuurontwikkelingsgebied De Boezem - in 1994 afgegraven en ingericht als moerasgebied - ligt naast de Zouweboezem en heeft zich ontwikkeld tot het belangrijkste voedselgebied. De grote modderkruiper komt hier massaal voor en vormt het stapelvoedsel (75%) van de purperreigers. In De Boezem wordt een natuurlijk peil gehandhaafd: er is veel plas-dras en ondiep open water in de winter en in de zomermaanden ondiepe sloten en plassen en uitgedroogde oppervlaktes. Dat is het ideale leefgebied voor een pionierssoort als de grote modderkruiper. Daarnaast eten purperreigers kleine zoogdieren, amfibieën en vissen.

- In de Zouweboezem broeden meestal 1 tot 3 roerdompen. In 2003 waren het zeker 2 paren. In dat jaar broedden ook 30 paar zwarte stern, 16 paar waterral, 32 paar blauwborst en 1 paar baardmannetje.

- De Zouweboezem is al in 1994 aangewezen onder de Vogelrichtlijn vanwege de broedende purperreigers. Het gebied is in 2003 ook aangemeld onder de Habitatrichtlijn vanwege de aanwezigheid van de grote modderkruiper, die elders in Nederland zeldzaam is.

- In het kader van de ruilverkaveling kreeg het Zuid-Hollands Landschap de Polder Achthoven in beheer. Deze polder

ligt tegen De Boezem aan. Hij wordt nu beheerd als schraal bloemrijk grasland en een gedeelte als ruig grasland. Het is een welkome aanvulling voor de purperreiger en andere broedvogels van de Zouweboezem.

Negatieve ontwikkelingen

- Het Hoogheemraadschap laat soms in de zomer gebiedsvreemd water binnen in De Boezem; dat water is voedselrijker. De inlaat van gebiedsvreemd water is negatief voor modderkruipers en daarmee negatief voor de purperreiger. Juist de totale isolatie van andere gebieden maakt de Zouweboezem uniek. Bovendien is de pioniersoort grote modderkruiper gebaat bij peilfluctuaties; deze vissoort kan tegen sterke opwarming en indroging in ondiep water in de zomer. Er zijn weinig soorten die dit soort omstandigheden kunnen hebben en er is dus weinig concurrentie. Onder dergelijke condities kan de grote modderkruiper dan ook in grote aantallen voorkomen.

66 DONKSE LAAGTEN

Positieve ontwikkelingen

- Het afplaggen van tien hectare in polder Kortenbroek lijkt definitief van de baan en daarmee de omschakeling naar botanisch beheer. De rust blijft nu gehandhaafd. Afplaggen kan tijdelijk een gunstig effect hebben op de steltlopers, maar het is nog maar de vraag of andere (weide)vogelsoorten van deze maatregel – op korte of langere termijn – profiteren. Botanisch beheer betekent immers: geen bemesting, waardoor op termijn het bodemleven achteruit gaat. De weidevogel-doelstelling, met lichte beweiding en lichte bemesting biedt mogelijk op langere termijn betere garanties voor de (weide)vogels. Zeker nu de beheerder wat kritischer naar zijn eigen weidevogelbeheer kijkt.

- In 1998 zijn 68 gruttoparen geteld, in 1999 49 gruttoparen, in 2000 en 2001 53 gruttoparen en in 2003 tenslotte 58 gruttoparen. Er is dus sprake van een licht herstel in het aantal gruttoparen.

- In de polder Langenbroek is een perceel onder water gezet. Daar komen

polderlandschap

veel pleisterende steltlopers, rallen, eendachtigen en wat knobbelzwanen op af om er te foerageren, te poetsen of te rusten. Plasdras-percelen vormen een aantrekkelijke biotoop voor een aantal vogelsoorten, zeker voor steltlopers, waarvan een aantal vogels zich in de nabijheid als broedvogel zullen vestigen. Dat is tenminste de inschatting en de ervaring zoals die elders in de Ablasserwaard werd opgedaan.

Negatieve ontwikkelingen

- Grootschalig maaien is ongunstig voor late broeders als kwartel en kwartelkoning. Maar het is ook funest voor de late weidevogels welke dan nog met hun pullen in het lange gras aanwezig zijn. Te denken valt aan de grutto -de pullen van deze soort lopen graag in lang gras- en in mindere mate de tureluur (de pullen van de tureluurs lopen vaak in greppels of in slootkanten).

- De openstelling van het wandelpad op de zuidelijke kade van de Achterwaterschap heeft tot een lichte toename van verstoring geleid voor overwinterende ganzen. Tot het gebied zelf is geen toegang. De nog geen 200 hectaren zijn vanaf de omliggende kades goed te overzien.

68 YERSEKE EN KAPELSE MOER

Positieve ontwikkelingen

- Natuurbeschermers en boeren lagen in 2002 in de clinch over een proef met verhoging van het waterpeil in natuurgebied Yerseke Moer. De peilverhoging is nodig, omdat het laatste echte stuk Zeeuws oudland van enige omvang aan het verdrogen is. Daardoor worden de natuur- en cultuurhistorische waarden van dit kostbare erfgoed ernstig aangetast. De stichting Het Zeeuwse Landschap, beheerder van de Yerseke Moer, en het waterschap Zeeuwse Eilanden lieten onderzoeken hoe de verdroging het beste kan worden aangepakt. Verhoging van het waterpeil in de Moer blijkt de beste oplossing. Stuwen moeten voorkomen dat

dit gevolgen heeft voor de omringende (landbouw)gronden. Eind 2003 is een driejarige proef gestart met een verhoogd grondwaterpeil. Het waterschap heeft meer dan €120.000,- geïnvesteerd in de verschillende maatregelen, andere partijen waaronder Het Zeeuwse Landschap hebben nog eens €40.000,- bijgedragen. Er gaan diverse monitoringsonderzoeken naar de effecten van het project lopen, onder meer op vegetatie en kwelwater.

- In de Kapelse Moer is het eerder verhoogde peil na klachten van aangrenzende boeren in 2002 weer verlaagd, maar door kwel verandert er op korte termijn niet zoveel. Wel schieten er nu op kale plekken veel meer distels op, die dan weer in het broedseizoen mechanisch bestreden moeten worden. Op langere termijn kan de verlaging van het peil wel negatieve gevolgen hebben voor de zilte graslandvegetatie. Daarom is het waterschap Zeeuwse Eilanden aan het onderzoeken of er mogelijkheden zijn om in 2004 met wat extra maatregelen toch weer tot verhoging over te gaan.

- Er zijn maatregelen genomen op de westelijke kanaaldijk langs de Kapelse Moer om het illegaal gebruik door motorcrossers, ATB-ers, trimmers en eigenaren van loslopende honden tegen te gaan. Honden die worden uitgelaten op enkele doodlopende wegen in het gebied leveren nog wel verstoring op.

- De Kapelse Moer wordt voorlopig niet opengesteld voor publiek.

Negatieve ontwikkelingen

- Midden in de Yerseke Moer ligt een perceel waar de modelvliegtuigclub gebruik van maakt. Het gebruik levert in het broedseizoen verstoring op voor de weidevogels en in het voor- en najaar voor de ganzen.

- Er treedt verstoring op door oefenvluchten van op Woensdrecht gestationeerde militaire vliegtuigen. Ook overvliegende helikopters verstoren de vogels in het gebied.

69 FOCHTELOERVEEN

Positieve ontwikkelingen

- Door de aanleg van kaden is het gebied een stuk natter geworden; dodaars (1 territorium in 1994 naar 9 in 2002), porseleinhoen (1/1994 naar 24/2002) en roerdomp (0/1994 naar 2/2002) hebben daarvan geprofiteerd. Tussen 1994 en 2002 zijn maar liefst 25 Rode-Lijstsoorten als broedvogel vastgesteld, in 2002 broedden er 13 Rode Lijstsoorten. De werkzaamheden aan de kaden zijn zoals verwacht in 2001 afgerond en nu is de rust weergekeerd. De vernatting heeft vooral na 2000 geleid tot meer open water.

- Ook wintergasten profiteren van de vernatting; wintertalingen komen in grote aantallen voor en in 2002 werden tot wel 15.600 toendrarietganzen geteld. Deze ganzen blijken vooral uit het oostelijk deel van West-Siberië te komen. Daarnaast komen ook taigarietganzen voor, maar in kleiner aantal.

- Het aantal kol- en rietganzen neemt nog steeds toe, in januari 2003 werden maximaal 20.000 toendrarietganzen en 11.600 kolganzen geteld.

- Na zo'n 300 jaar broedt de kraanvogel weer in Nederland en wel in het Fochteloërveen. In de kwetsbare periode en op kwetsbare plekken worden de broedende kraanvogels door de WetlandWacht extra gevolgd en bewaakt. In 2001 werd het eerste nest gevonden, de ouders brachten één jong groot. Een ander paar wist in 2002 eveneens één jong groot te brengen. In 2003 waren er twee broedparen die samen drie jongen grootbrachten. De kraanvogels kiezen om te broeden de meest rustige plekken en de nestplaatsen zijn steeds ver verwijderd van in gebruik zijnde wegen en paden. Als de jongen ongeveer drie maanden oud zijn worden graan- en maisakkers in de omgeving gebruikt om te foerageren. Vogelbescherming Nederland ondersteunt de werkzaamheden van de WetlandWacht ten behoeve van de bescherming van de kraanvogels met een kleine financiële vergoeding.

- Al een aantal jaren lang koopt Natuurmonumenten aan de rand van het bestaande gebied gronden aan om een buffer rond het gebied te kunnen vormen. Helaas treedt er vervolgens weer versnippering op door de aanleg van nieuwe paden. Ook afgelopen jaren zijn er nog enkele honderden hectares aan de rand van het gebied aangekocht. Er worden voorstellen gedaan om de recreatie nu in betere banen te leiden. Door deze buffer is het mogelijk geworden om het waterpeil in het Fochteloërveen hoger te zetten.

- De nieuwe uitkijktoren bij Ravenswoud, bedoeld om bezoekers zicht te geven op het gebied zonder verstoring te veroorzaken, trok alleen al in 2001 tussen de 30.000 en 40.000 bezoekers. In 2000 heeft de bouw van deze toren mogelijk de kraanvogels verstoord.

- In 2001 is de gebiedsvisie voor de landinrichting Fochteloërveen gepresenteerd. In die visie worden maatregelen opgesomd voor behoud, herstel en ontwikkeling van de natuurwaarden in het hoogveengebied. Eén van de voorgestelde maatregelen is een natte randzone langs het gebied.

Negatieve ontwikkelingen

- De laatste jaren is er een grote toename van recreatie, vooral doordat er nieuwe wandel- en fietspaden zijn gekomen. Deze ontwikkeling is slecht voor de rust van de kraanvogels. In de zuidwesthoek bijvoorbeeld loopt een wandelpad van Natuurmonumenten vlak langs een geschikt broedgebied en ook Staatsbosbeheer heeft plannen met het Bankenbosch. Met al vier jaar kraanvogels en slangenarenden in het broedseizoen is het belangrijk om de kern rustig te houden! De toenemende recreatie zal veel beter gezoned moeten worden.

- Daarnaast groeit de verstoring door andere activiteiten, zoals luchtballonnen, sportvliegtuigjes en vakantievluchten vanaf Eelde die laag over het Fochteloërveen komen.

- Laagvliegende helikopters en straaljagers van defensie leveren op onregelmatig momenten nogal wat verstoring op.

- Door oprukkende bebouwing vanuit Assen wordt het foerageergebied van de rietganzen en kraanvogels verkleind. Het is zaak een bufferzone tussen Assen en het natuurgebied te plannen om de recreatiedruk op te vangen buiten het kerngebied.

70 DWINGELDERVELD

Positieve ontwikkelingen

- De laatste tien jaar is de waterstand in het gebied zoveel mogelijk omhoog gebracht en zijn enkele slenken weer open gegraven. Daardoor zijn van een aantal broedvogels de aantallen toegenomen: dodaars, geoorde fuut, kleine plevier en rietgors. Fuut, roodhalsfuut en roerdomp hebben zich (opnieuw) gevestigd als broedvogel. Ook een toenemend aantal wintergasten profiteert van de nattere omstandigheden, zoals toendrarietgans (max. 7.000), kolgans (max. 600) en kleine zwaan (>100).

- Op sommige plaatsen wordt bos gekapt en daar profiteert de boomleeuwerik van. De komende tien jaar zal nog 150 hectare bos

gekap worden om vernatting van slenken in het bosgebied te bevorderen en om de bossen natuurlijker te maken.

- In een deel van het Noordenveld wordt teelaarde afgegraven en een voormalige slenk ontgraven. Dit was mogelijk nadat Natuurmonumenten weer zes hectare heeft kunnen aankopen. Helaas is in dit cruciale gebied nog steeds een aantal hectares in agrarisch gebruik.

- In het Koelevaartsveen is bos gekapt, de verrijkte bovengrond van bos en weiland afgegraven en een slenk vrijgemaakt. Hier is zo een voedselarme laagte gemaakt, waarin water zal blijven staan. Op de lange termijn moet er boshooigveen ontstaan. Of dit werkelijk zal gebeuren is afwachten; mogelijk is de ondoorlatende laag beschadigd en wordt het water niet vastgehouden. Het Holtveen is op dezelfde manier hersteld.

- Tijdens de grondwerkzaamheden zijn er regelmatig tijdelijke gronddepots; de oeverwaluw weet deze feilloos te vinden.

- Vanaf de jaren zestig zijn er gegevens over broedvogels bekend. De WetlandWacht is al vele jaren bij die inventarisaties betrokken. In 2003 heeft hij een uitgebreid verslag over vogels, zoogdieren, amfibieën,

kraanvogels

grauwe klauwier

reptielen, libellen en dagvlinders, uitgebracht. Dat verslag maakt een aantal trends duidelijk over de vogelstand gedurende de afgelopen veertig jaar. Zoals overal zijn er winnaars en verliezers. Verliezers zijn onder meer korhoen, patrijs, kievit, wulp, grutto, paapje en tapuit. Winnaars zijn, naast sommige watervogels, met name geelgors, kwartelkoning, boomleeuwerik, sprinkhaanzanger, putter en roodborsttapuit. De WetlandWacht gebruikt de gegevens in het overleg over beheer met Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten.

- Het ouder en gevarieerder worden van de bossen is positief voor onder andere houtsnip, bosuil, kleine bonte specht, boomklever en appelvink.

- Aan de west- en zuidrand van het gebied zijn door Natuurmonumenten gronden in eigendom gekregen om een buffer rond het gebied te creëren.

Negatieve ontwikkelingen

- Het Dwingelderveld is het drukst bezocht nationaal park met zo'n 1,5 tot 2 miljoen bezoekers per jaar. De WetlandWacht heeft bij de beheerders - Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer - aangedrongen op een zoneringsplan voor de recreatie. Aan zo'n plan wordt inmiddels, met inbreng van de WetlandWacht, ook gewerkt.

- Ondanks het natter worden van delen van het gebied neemt toch een aantal soorten af, zoals bergeend, wintertaling, slobbeend, waterral, kievit, scholekster, grutto en wulp. Mogelijk spelen recreatieve ontwikkelingen hierin mede een rol.

- De broedvogelstand van alle roofvogels (havik, buizerd, torenvalk, boomvalk en sperwer) neemt af. Bruine en blauwe kiekendief zijn verdwenen als broedvogel.

- De laatste jaren is er een toename van verstoring door luchtballonnen, die soms erg laag overkomen of zelfs in het gebied landen. Natuurmonumenten heeft enkele ballonvaarders hierop al aangesproken.

- Het jaar 2003 was geen goed jaar voor de broedvogels, mogelijk vanwege de droge winter en de hoge temperaturen waardoor het waterpeil snel daalde.

71 BARGERVEEN

Positieve ontwikkelingen

- In 2003 is er een plan gemaakt voor herstel van dammen aan de noordkant, volgend jaar komt ook de oostkant aan de beurt. Deze werkzaamheden zijn gericht op vernatting en daardoor regeneratie van het hoogveen op de resterende veenlaag. Vanaf de jaren tachtig zijn er voorzichtig maatregelen genomen om het waterbeheer meer te richten op herstel van de natuur. Nu is men toe aan de afronding. Ten noorden van het veen wordt op voormalige landbouwpercelen een retentiebekken van ongeveer zestig hectare gerealiseerd. De opzet is drieledig; afvoer van overtollig water uit het Bargerveen zonder overlast in de omgeving, mogelijkheid scheppen voor gebruik van dit overtollige water in een tuinbouwgebied en tegendruk in het Bargerveen zelf.

- Het aantal geoorde futen is toegenomen, de laatste jaren tot al meer dan 100 paar (2002: 101 en 2003: 108), de visdief neemt langzaam toe (10 in 2002 en 19 in 2003). Ook de nachtzwaluw doet het goed: de laatste jaren meer dan 20 broedparen (28 in 2002 en 23 in 2003).

- In het gebied zijn meer dan 9000 rietganzen als maximum geteld.

Negatieve ontwikkelingen

- Het Bargerveen is voor de grauwe klauwier het belangrijkste broedgebied van Nederland. Vanaf 1987, toen 12 broedparen werden vastgesteld, nam het aantal spectaculair toe. Dat was juist in de periode dat voorzichtig werd gewerkt aan herstel van een hoger waterpeil. De toename van de grauwe klauwier had ook te maken met immigratie vanuit de nabijgelegen Duitse hoogveenreservaten. Door de vernatting nam het voedsel voor de grauwe klauwier fors toe: libellen, kevers, hommels, bijen, sprinkhanen en levendbarende hagedissen. Het aantal klauwieren loopt nu echter steeds meer terug; tegen de eeuwwisseling waren er nog zo'n 145 broedparen, in 2003 nog slechts 39. Mogelijke oorzaken zijn predatie en vernatting van het gebied.

- Het aantal paapjes is gehalveerd: eind jaren negentig nog meer dan 20 broedparen, in 2002 nog maar 11 en in 2003 een licht herstel naar 14 paren.

- Het porseleinhoen had in 2002 een minder goed jaar; slechts 7 broedparen tegen anders meer dan 10. In 2003 werden zelfs maar 3 paren geteld.

- Aan de zuidoost kant, 250 meter van de Nederlandse grens op Duits grondgebied, bestaat het plan om 22 windmolens te bouwen. Uit een onderzoek zou blijken dat er geen schade voor de vogels is te verwachten, maar Staatsbosbeheer heeft toch bezwaar gemaakt.

- Staatsbosbeheer stelt het gebied meer en meer open en daardoor neemt de recreatiedruk toe. Enkele jaren terug is er een fietspad dwars door het gebied aangelegd. En in 2002 realiseerde de gemeente Emmen een fietspad aan de oostkant, bij de grens met Duitsland. Oorspronkelijk was het een rustig zandpad, maar nu er een verharding is aangebracht is het op mooie dagen heel erg druk. Bij de MER-procedure beweerde een

Duits adviesbureau dat het geen schade voor de vogels zou veroorzaken, maar de rust is nu soms ver te zoeken.

72 ENGBERTSDIJKSVENEN

Positieve ontwikkelingen

- Toendrarietganzen overwinteren in toenemende aantallen in het gebied; ongeveer 5.500 in de winter 2002/2003 en ongeveer 9.000 in de winter 2003/2004

- De motorcrossbaan langs de noordwestrand is in 2003 gesloten.

- In 2003 is, mede dankzij een financiële bijdrage van Vogelbescherming Nederland, het rapport 'Rietganzen en kraanvogels in de Engbertsdijkvenen' uitgekomen. Dit rapport, waarin de WetlandWacht een groot aandeel had, doet verslag van een onderzoek naar de relaties tussen slaapplekken en foerageergebieden van rietganzen en kraanvogels in de omgeving van de Engbertsdijkvenen. Hiervoor zijn gegevens vanaf 1970 gebruikt.

- Datzelfde rapport is gebruikt om plannen van de gemeente Hardenberg voor het plaatsen van windturbines in een belangrijk foerageergebied voor kraanvogels en rietganzen tegen te houden. In mei 2004 heeft de gemeente, naar aanleiding van een brief van Vogelbescherming Nederland en op basis van die gegevens, afgezien van het plan om op deze plek windturbines te plaatsen.

- De telgroep Engbertsdijksvenen heeft in de winters van 2000 - 2004 nader onderzoek gedaan naar slaap- en foerageergebieden van rietganzen. Vanaf 2002 zijn ook de vloeivelden van De Krim geteld. Met financiële steun van het Bettie Wiegmanfonds komt eind 2004 een rapport uit over dit onderzoek.

- Jaarlijks worden de schaarse broedvogels geïnventariseerd. In 2003 is een uitgebreide broedvogelinventarisatie uitgevoerd, tegelijk met een inventarisatie van dagvlinders, libellen, amfibieën, reptielen, sprinkhanen en krekels. Een dergelijke uitgebreide

inventarisatie gebeurt één keer in de vijf jaar. De rapportage vindt begin 2005 plaats. Daarin worden vergelijkingen gemaakt met het broedvogelonderzoek in 1998. Uit het onderzoek van 1998 is een aantal beheersadviezen voortgekomen.

- Het gebied wordt ieder jaar door een flink aantal blauwe kiekendieven gebruikt als slaappleats.

- In het ontwerp-natuurgebiedsplan van 2000 is de mogelijkheid opgenomen om gronden aan te kopen in de omgeving van het gebied. Sindsdien zijn in de bufferzone verschillende percelen aangekocht. Interessant is dat het landbouwdeel oostelijk van het veen richting Bruinehaar, zo'n 250 hectare, in het ontwerpplan ook als natuurgebied is aangewezen.

- In 2003 werd na lang aandringen van lokale natuurbeschermers, en met financiële steun van de provincie, het gebied 'Vloelvelden van de Krim' aangekocht. Het gaat om voormalige bassins van de aardappelpelzetmeelfabriek Avebe. Dit terrein stond een aantal jaren te koop en heeft zich in die tijd ontwikkeld tot een interessant wetland. Veel watervogels zoals kleine zwanen, wulpen en grutto's maken tijdens de winter en gedurende de trek dankbaar gebruik van het gebied. Staatsbosbeheer zal het beheer gaan voeren.

- In 2003 is het project 'Damherstel Hoogveen' door Staatsbosbeheer goedgekeurd.

Negatieve ontwikkelingen

- In de winter van 1998/1999 is een dam, die was aangelegd rond de hoogveenkern, doorgebroken waarbij veel gebiedseigen water is weggestroomd. Deze hoogveenkern, die als prioritair habitat is aangemeld onder de Habitatrichtlijn, heeft hierdoor ernstig te lijden gehad van verdroging. Voor herstel van de dam door Staatsbosbeheer, zijn ingrijpende maatregelen nodig met negatieve effecten voor andere natuurwaarden in het gebied. Er zullen over een lange periode

graafmachines en vrachtwagens bezig zijn om zanddammen aan te leggen. De start is gepland in 2005. De WetlandWacht heeft geadviseerd bij het opstellen van het werkprotocol.

- Aan de noordoostzijde van het reservaat, in het foerageergebied van de kraanvogels en rietganzen, worden mogelijkheden voor zandwinning onderzocht. De WetlandWacht heeft samen met Arcadis het terrein bezocht en hij heeft gewezen op het belang als foerageergebied.

- In het najaar van 2003 is het gedeelte van het bos gekapt waar in dat jaar het enige paartje grauwe klauwier succesvol broedde. Overleg tussen de WetlandWacht en Staatsbosbeheer heeft niets opgeleverd. Wel is afgesproken om voortaan ieder jaar overleg te voeren, waarbij de broedvogelgegevens kunnen dienen als uitgangspunt voor de werkzaamheden in het volgende jaar.

- Aan de oostkant van het reservaat ligt een stuk landbouwgrond waar paragliders omhoog worden getrokken. Dit gebied is foerageergebied voor rietganzen, en door het gebruik voor deze recreatieve vorm daarvoor niet meer geschikt. De paragliders zeilen soms lang boven de vennen in het reservaat, waardoor verstoring optreedt. Ondanks aandrang bij de gemeente Hardenberg om dit te verbieden is het probleem nog steeds niet opgelost.

73 MARIAPEEL EN DEURNESE PEEL (VERHEVEN PEEL)

Positieve ontwikkelingen

- In de landbouwenclave tussen de Mariapeel en de Deurnese Peel vindt een sanering plaats van de landbouw en (glas)tuinbouw, waardoor de waterhuishouding verbeterd kan worden en het reservaat uitgebreid. Deze sanering werd voorgesteld in het plan Verheven Peel (1993) van Werkgroep Behoud de Peel (WBdP). In dit plan wil men de twee gebieden aan elkaar koppelen. De afgelopen jaren zijn verschil-

lende glastuinbouwbedrijven opgekocht en gesaneerd. De eveneens beoogde uitkoop en sloop van woningen is onmogelijk gebleken omdat die zijn aangewezen als beschermd dorpsgezicht. De twee gebieden kunnen dus niet volledig aan elkaar gekoppeld worden, zodat er geen hydrologische eenheid kan ontstaan.

- Door de verbeterde waterhuishouding wordt er meer gebiedseigen water vastgehouden. Hierdoor bleef, ondanks de droge zomer in 2003, meer water in de vennen staan. Misschien kwam daarom de roerdomp - voor het eerst sinds 1991 - in 2001 en 2002 én 2003 weer tot broeden?

- Zowel in de Mariapeel als de Deurnese Peel heeft Staatsbosbeheer, ondanks de aankoopstop, enkele graslanden kunnen verwerven.

- In het landinrichtingsplan Peelvenen is opgenomen dat de plaats Griendtsveen niet meer gaat ontwateren op de Mariapeel maar op de Helenavaart. Dit is gunstig voor zowel de waterkwaliteit als -kwantiteit in de Mariapeel.

- In de Ecologische Hoofd Structuur is 1500 hectare landbouwgrond aangewezen als te verwerven en om te zetten in natuur. Landinrichting moet de op dit moment nog niet verworven gronden in en om de twee gebieden aankopen. Omdat verkopen op vrijwillige basis plaatsvinden is nog onbekend wanneer alle gronden verworven zullen zijn.

- In (delen van) de twee gebieden vinden verschillende onderzoeken plaats; zoals meetvlak broedvogels, ganzentellingen, onderzoek naar het voorkomen van het veenhooibeestje, libellenonderzoek en onderzoek aan gladde slangen.

- Na lang wachten is de aalscholver in 2001 in de Mariapeel tot broeden gekomen. De kolonie vestigde zich in een berkenbos dat door het verhogen van de waterstand is verdrinken. De eerste broedresultaten waren erg hoog.

Negatieve ontwikkelingen

- In het kader van het landinrichtingsproject Peelvenen worden er plannen ontwikkeld voor een betere ontsluiting van de gebieden voor recreatie. Werkgroep Behoud de Peel (WBdP) heeft bezwaar gemaakt. Het nu ontoegankelijke wildernisgebied dreigt te worden ontsloten door de aanleg van paden waardoor de verstoring zonder meer zal toenemen. Terwijl er toch diverse wandelroutes zijn, waarbij alle aspecten van het gebied kunnen worden bewonderd. Bovendien heeft WBdP aangegeven dat zij wel een nieuwe wandelroute wil in het natuurontwikkelingsgebied, aan de rand van het huidige wildernisgebied.

- Er vindt verdergaande wateronttrekking plaats in het agrarisch gebied, vooral aan de Limburgse kant. Dit is in strijd met het besluit van het ministerie van LNV dat nog in 2001 de hydrologische bufferzone rondom de Mariapeel en het Grauwveen vaststelde op één kilometer. In die bufferzone zou een herstelbeleid ingezet moeten worden. De provincie heeft echter tientallen vergunningen verleend op grond van de Grondwaterwet. Dit druist in tegen het eigen beleid van de provincie om grondwateronttrekkingen in en nabij verdrogingsgevoelige gebieden af te bouwen. WBdP heeft jarenlang gepoogd om via gesprekken tot een convenant te komen. WBdP ziet zich nu gedwongen om bezwaren in te dienen. Juist nu de interne waterhuishouding verbeterd is, dreigt door maatregelen in de omgeving weer een verslechtering op te treden.

- De Peelgebieden zijn belangrijk voor de toendrarietgans. Nu de regering besloten heeft om per 1 oktober 2004 verstoring met mogelijk afschot van kolganzen weer toe te staan dreigen er problemen voor de rietganzen; de verschillende soorten ganzen houden zich vaak in gemengde groepen op.

- In januari 2003 is door het waterschap een experiment uitgevoerd om de invloed van het opgezette peil in de nabijgelegen woningen te meten. Het peil in het mid-

denstuk van de Mariapeel werd hiertoe sterk verlaagd. Omdat er daarna heel weinig neerslag viel is het waterpeil onvoldoende hersteld. Het waterschap deed de proef om te achterhalen of er een relatie bestaat tussen de vochtproblemen in de woningen en het opzetten van water in het natuurgebied. Dit is van belang, maar het mag niet zo zijn dat dit leidt tot verdroging van het natuurgebied. Als er problemen zijn in de woningen dan moeten die met technische middelen (damwandjes, poldertjes) worden opgelost.

- In de verschillende Peelgebieden is de verstoring door luchtballonnen toegenomen. Staatsbosbeheer heeft drie incidenten met laagvliegende militaire vliegtuigen gemeld bij de provincie Noord-Brabant.

ballonvaart

74 GROOTE PEEL

Positieve ontwikkelingen

- Ondanks de grote droogte in 2003 vielen de negatieve effecten mee als gevolg van maatregelen die de afgelopen jaren zijn genomen. Het waterpeil bleef gunstig dankzij de verbeterde interne huishouding en een aantal voorafgaande natte winters. De geoorde fuut kwam als gevolg daarvan tot het recordaantal van 43 broedparen en ook de dodaars nam toe. De roerdomp had in 2001 vier territoria en in 2003 twee of drie. De boomleeuwerik betaalt de tol en neemt de laatste jaren sterk af.

- Staatsbosbeheer heeft, ondanks de aankoopstop van het ministerie van LNV, in 2003 nog enkele kleine stukjes grasland kunnen verwerven.

- In 2001 en 2003 zijn naaldbossen gekapt om de openheid te herstellen en de verdamping te verminderen. Binnen het reservaat zijn nu vrijwel alle naaldbossen opgeruimd.

- In (delen van) het gebied wordt onderzoek verricht naar broedvogels, libellen, ganzen, vlinders en gladde slangen.

- Het bezoekerscentrum is verplaatst naar een locatie buiten het reservaat. Hierdoor blijven auto's van bezoekers buiten het gebied. Bijkomend voordeel is dat voor de bouw van het nieuwe bezoekerscentrum twee intensieve landbouwbedrijven zijn opgeheven.

- In het weidevogelreservaat is de maai-datum uitgesteld tot 15 augustus vanwege de aanwezigheid van kwartels.

- In 2002 pleisterden er maar liefst 600 kraanvogels. In 2003 slechts enkele.

Negatieve ontwikkelingen

- Het is nog niet duidelijk hoe de aanvoer van voedsel- en kalkrijk Maaswater in de omliggende landbouwgebieden uit zal pakken voor de Groote Peel, waar juist zuur water voorkomt. Door de aanvoer is er in de zomer een hoog peil rondom het reservaat en bestaat het gevaar dat dit voedselrijke water

van de Maas het natuurgebied inzijs. In de winter wordt het peil in de omgeving laag gehouden en dan dreigt het gebiedseigen water juist uit de Groote Peel weg te zijgen. De WetlandWacht en de Werkgroep Behoud de Peel (WBdP) volgen de ontwikkelingen nauwgezet. De WBdP heeft in een procedure, aangespannen tegen het aanvoerplan, slechts gedeeltelijk gelijk gekregen. De eis om de Eeuwelse Loop te dempen - en daarmee een omleiding van de aanvoer van het Maaswater buiten het reservaat om te creëren - is niet gehonoreerd. Het waterschap moet wel over een aantal punten een nieuw besluit nemen. Afhankelijk van de uitkomst volgen er mogelijk nieuwe procedures.

- Diverse grote boerderijen in de omgeving zijn gesloopt, maar desondanks neemt de berekening nog toe. In de hydrologische bufferzone heeft de provincie Limburg een ongekend aantal vergunningen verleend voor berekening uit grondwater. De hiervoor vereiste NB-wet vergunningen zijn niet eens aangevraagd. De WBdP heeft hiertegen 35 bezwaarschriften ingediend.

- De depositie van ammoniak op het reservaat blijft nog steeds veel te hoog, ondanks de saneringen in de landbouw. De versoepeling van de Ammoniakwet in 2003 maakt het omlaag brengen van de depositie aanzienlijk moeilijker.

- De Groote Peel is belangrijk voor onder meer kol-, taiga- en toendrarietgans. Deze soorten zitten vaak in groepen bij elkaar. Omdat schade aan landbouw nu weer tot vergunning kan leiden voor afschot van kolganzen, dreigt er verstoring voor meerdere soorten. De foerageergebieden van de ganzen zouden aangewezen moeten worden als opvanggebied.

- In het broedseizoen is sinds 2003 een groter deel toegankelijk voor recreanten.

- Luchtballonnen die laag boven het gebied vliegen veroorzaken ieder jaar meer overlast, evenals de laagvlieg oefeningen van de luchtmacht met Apache helikopters.

- Een deel van het gebied wordt begraasd door vee van boeren uit de omgeving. Dit vee wordt behandeld met ontwormingsmiddelen waardoor er veel minder insecten, vooral mestkevers in de mest zitten. Klapekster en grauwe klauwier zijn erg afhankelijk van dergelijke grote insecten.

75 STRABRECHTSE HEIDE

Positieve ontwikkelingen

- De afgelopen jaren heeft Staatsbosbeheer de heide weer meer open gemaakt. In de jaren 2001 en 2002 is daarvoor ongeveer negen hectare bos gekapt. Bij de kap houdt men wel rekening met zangposten van boomleeuwerik en geelgors.

- De gemeente Someren is overgegaan tot geïntegreerd bosbeheer waardoor meer variatie ontstaat, natuurlijke verjonging plaatsvindt en een verschuiving optreedt van naaldhout naar gemengd bos. Dit gebeurt ten zuiden en zuidoosten van het Beuven. Het beheer van de bossen van Someren zal overgenomen worden door Bosgroep Zuid. Daarvoor is op dit moment een nieuw beheersplan in de maak.

- In 2003 zijn door de gemeente Someren in het kader van vernatting watergangen langs de provinciale weg gedeeltelijk gedempt.

- Ongeveer één hectare van het Witven is ontdaan van vegetatie.

- Het gebied blijft wat betreft vogels verrassen. In het droge jaar 2003 waren er liefst tien territoria van de dodaars, waarvan vijf op het Starven. De roerdomp was zowel in 2002 als 2003 met vier territoria goed aanwezig in het Beuven. Na het opschonen van het Beuven is van 1989 t/m 1999 steeds slechts één territorium vastgesteld. Zowel in 2002 als in 2003 broeden er 2 woudaapjes. Het porseleinhoen en het klein waterhoen kwamen voor het eerst tot broeden met respectievelijk 2 en 1 legsels. En dan de waterral: van 17 naar 27, het hoogste aantal sinds 1988!

Strabrechtse Heide

Negatieve ontwikkelingen

- Al jarenlang worden er plannen gemaakt om de ernstige verdroging van het gebied aan te pakken. Het waterschap wil water inlaten, maar Staatsbosbeheer vindt de kwaliteit van dat water onvoldoende. Er is daardoor een impasse ontstaan in de aanpak van de verdroging.
- De afgelopen tien jaar is de recreatiedruk, als op zoveel plaatsen, fors toegenomen. De openstelling is veel ruimer geworden en mountainbikers maken daar volop gebruik van.
- Regelmatig is er overlast van luchtballonnen.

101 De Wilck

Positieve ontwikkelingen

- Kleine zwanen weten in toenemende mate het in 2000 aangelegde plasje in het noordoostelijk deel te vinden. Begin februari 2004 werden er 215 geteld.
- Het hogere winterpeil wordt door het waterschap Wilck en Wiericke met een maand, tot begin juni, verlengd.
- De vogelwerkgroep heeft halfjaarlijks overleg met Staatsbosbeheer en daar worden zaken met betrekking tot beheer en waterpeil besproken.

- In 2003 is de zuurgraad (pH) van het water gemeten en vanwege de te hoge uitslag heeft SBB een bekalkingsprogramma gestart.

- In het telgebied De Wilck (groter dan het Vogelrichtlijngebied) was er tussen 1995 en 2001 een toename van zowel broedende kieviten, grutto's, tureluurs als scholeksters. In 2002 is een afname geconstateerd van het aantal grutto's en zelfs een halvering van het aantal scholeksters. De getallen voor kieviten en tureluurs bleven vrijwel gelijk.

Negatieve ontwikkelingen

- Kleine zwaan en smient worden verstoord als wandelaars afwijken van een officieel bewegwijzerd wandelpad in het open gebied en als fietsers ook gebruik maken van dit pad. Geconstateerde verstoringen worden door de vogelwerkgroep in het halfjaarlijks overleg met SBB besproken.
- Het beheer van SBB is gericht op verschrompen van het gebied; daarmee neemt de voedselrijkdom voor kleine zwaan af. Kleine zwanen worden steeds meer in de omliggende polders waargenomen.
- Pachters verlagen soms het waterpeil door illegaal dammen weg te halen.
- De provincie dringt voortdurend aan op ontsluiting van stad en land door aanleg van fietspaden.

- De aanleg van een weg naar een vluchtschacht van de HSL (De Bent), op ongeveer 400 meter afstand van het gebied, is op weinig versturende wijze aangelegd. Dit in overleg met de plaatselijke vogelwerkgroep. De aanleg van de schacht zelf die nu bovengronds is, heeft in 2003 wel verstoring veroorzaakt.

- Zowel de vogelwerkgroep als Vogelbescherming Nederland hebben in 2002 opmerkingen gemaakt bij het voorontwerp Bestemmingsplan Buitengebied Rijnwoude. Vogelbescherming heeft onder meer gewezen op de externe werking van de Vogelrichtlijn en tevens op de noodzaak van aanwijzing van aanlegvergunningsplichtige activiteiten en werken. Een ander bezwaar was de onjuiste aanduiding op de kaart van de grenzen van het vogelrichtlijngebied. Verder is gevraagd om de aanleg van fiets- en wandelpaden en kleinschalige dagrecreatieve voorzieningen in De Wilck niet toe te staan vanwege de verstoring die dat tot gevolg zal hebben. De vogelwerkgroep heeft er, naast de eerder genoemde bezwaren, op gewezen dat het gebied ook voor de smient belangrijk is en dat De Wilck tevens stiltegebied is en als zodanig ook op de kaart aangeduid dient te worden. De gemeente heeft voor een deel de opmerkingen van

Vogelbescherming overgenomen. Deze procedure om tot een nieuw bestemmingsplan te komen loopt in 2004 nog door.

103 OUDE LAND VAN STRIJEN

Positieve ontwikkelingen

- De landinrichting Hoeksche Waard-Oost, waaraan de WetlandWacht als commissielid heeft deelgenomen, is afgerond. De natuurvriendelijke oevers langs de Keen zijn ingericht. De peilverhoging in het reservaatgebied, samen met het opheffen van onderbemaling in het grootste deel, heeft positieve effecten op weidevogels. Het beheersgebied is 325 hectare groot, waarvan veertig onderbemalen. Het opheffen van de onderbemaling kost veel geld, waarvoor nog geen dekking is gevonden. Wel is in het kader van de landinrichting een kassencomplex gesaneerd.

- Sinds een aantal jaren overwintert in dit gebied een grote groep dwergganzen.

Negatieve ontwikkelingen

- Er is veel verstoring van broedende vogels en overwinterende ganzen door laagvliegende helikopters van de Luchtmacht. In 2003 heeft Vogelbescherming Nederland een brief aan de minister van Defensie gestuurd

met het verzoek de status van Speciale Beschermingszone voor Het Oude Land van Strijen te respecteren. In het antwoord geeft de staatssecretaris van Defensie aan dat er op meer plaatsen incidenten zijn geweest. Vooralsnog zal Defensie echter vasthouden aan het uitgangspunt dat bestaand gebruik voortgezet mag worden.

- In de weekends vliegen soms boven het gebied langdurig particuliere sportvliegtuigen met verstoring als gevolg.

- Sinds 1965 ligt midden in het gebied een kartbaan. De effecten ervan zijn niet goed bekend, maar de baan trekt in ieder geval verkeer aan dat zeker in de winter verstoring geeft. De milieuwerkgroep van het Hoeksche Waards Landschap en omwonenden zijn in actie gekomen bij de procedure voor een nieuwe milieuvergunning. De inzet is om het karten naar buiten het gebied te verplaatsen.

105 BOEZEMS KINDERDIJK

Positieve ontwikkelingen

- In 2002 zijn vanuit de lucht tussen de 47 en 51 nesten van purperreigers geteld. Bij deze, en ook bij eerdere tellingen, bleken de purperreigers niet verstoord te worden door het vliegtuig. In totaal, grond- en vliegtuigtelling samen, zijn er 59 broedparen genoteerd.

- De afgelopen jaren was de roerdomp met één broedpaar vertegenwoordigd, de zwarte stern met ongeveer vijftien paar.

- Begin 2004 heeft Vogelbescherming Nederland uitgebreid gereageerd op het ontwerp-beheersplan van het Hoogheemraadschap van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. Vogelbescherming meent dat het rietbeheer in de Nederwaard sterker geëxtensiveerd moet worden, omdat intensieve rietteelt weinig ruimte laat aan moerasvogels. Bovendien zouden (kleine) aanpassingen in het rietbeheer plaats moeten vinden: verbreden van overstaande randen en het graven van enkele poelen of doodlopende sloten. Verder wordt erop aangedron-

gen om een meer natuurlijk peilverloop na te streven om de aangroei van riet en herstel van gorzen te bevorderen. De Hoge Boezem Overwaard zou losgekoppeld moeten worden en er dienen nieuwe retentiegebieden gevonden te worden om het overtollige water op te vangen. Zo'n retentiegebied kan tegelijk als nieuw foerageergebied voor de purperreigers functioneren. Bovendien pleit Vogelbescherming voor een beheer dat meerdere alternatieve broedplaatsen voor purperreigers creëert. Daartoe moeten grotere oppervlaktes riet ongemaaid blijven dan nu het geval is. In feite moet het natuurbelang bepalend zijn voor het beheer en zouden rietooft en wateropvang hieraan ondergeschikt moeten zijn.

Negatieve ontwikkelingen

- In de huidige situatie beperkt de rietooft in de Nederwaard de potentie die het gebied heeft voor moerasvogels. Als er meer riet blijft overstaan kunnen soorten als de roerdomp zich weer in grotere aantallen vestigen. Door een natuurlijker waterpeil te voeren is rietsnijden vanuit beheersoogpunt ook minder noodzakelijk.

- Het huidige waterbeheer heeft, vanwege de extreme (en tegennatuurlijke) peilschommelingen, een negatieve invloed op de instandhouding van de overjarige rietlanden. Door verruiging en afkalving kunnen ze minder geschikt worden als broedlocatie voor purperreiger.

SUMMARY

Introduction

Dutch wetlands are of great importance to many bird species: more than 70 different bird species depend to a greater extent on the Dutch wetlands as breeding, feeding and wintering sites, or as stopovers during migration. Therefore, the Netherlands has an international responsibility in safeguarding these wetlands, of which many qualify as Important Bird Areas (IBA's). The Dutch IBA's, including many wetlands, are well protected under national and international legislation nowadays. However, in a densely populated country like the Netherlands, human pressure on such sites is large, causing numerous threats to these areas. Therefore, VBN runs a special Wetlands Project.

The Wetlands Project

The Wetlands Project of Vogelbescherming Nederland, the BirdLife Partner in The Netherlands, is focussing on conservation of the Dutch Wetland IBA's as suitable habitat for birds. This is done with help of an extensive voluntary IBA-caretakers network. Approximately 80 IBA caretakers ("WetlandWachten") regularly follow the developments in and around the Wetland IBA's. They monitor threats and developments in the IBA ('s) they are responsible for, they keep in contact with local authorities, managers and other users, and if needed they undertake conservation actions.

The underlying report gives an overview of the caretakers' general findings and reported important developments in and around the Dutch Wetland IBA's from 2001-2003. It also reports on the actions and activities that were undertaken by the caretakers and Vogelbescherming Nederland to protect the IBA Wetlands in those years. It is the seventh report in its kind.

provided by SOVON (the Dutch Centre for Field Ornithology). SOVON administers the numbers of birds that are recorded in several nation-wide bird monitoring programmes, leading to - amongst other data - trends in bird populations (breeding, migrating and wintering). These data and trends form the basis for Vogelbescherming Nederland's site and species conservation work. In appendix 3 you can find trends of breeding en non-breeding birds in the Dutch wetlands.

Formal protection

In the past five years, the Netherlands has made tremendous progress with the designation of areas under the EU Birds Directive as Special Protection Areas (SPA's). Together with sites designated for other biodiversity under the EU Habitats Directive, these areas form the European ecological network Natura 2000.

After 49 areas had been designated under the Birds Directive in 2000 (making a total of 79), the announcement of 141 sites designated under the Habitats Directive followed in May 2003. Since then, no new designations have been made, but the boundaries of a number of areas have been changed: mostly extended, but sometimes reduced. With legal protection a fact, a new phase in the conservation of the wetlands commenced in mid-2003. Under the guidance of the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, a comprehensive project was launched, aimed at formulating conservation objectives for each Birds Directive (SPA) and Habitats Directive site, making preparations for a "new generation" of conservation measures and frameworks for management plans. The conservation objectives are determined at both the national and site level. The national targets are a translation of European obligations, while the targets at the site level give more tangible form to the contribution separate sites make towards fulfilling these obligations. What

Birds in Wetlands

The chapter 'Monitoring van vogels' ('Bird monitoring') in this report has been

the European obligation basically boils down to is that the habitat type and species must be maintained in, or restored to, a “favourable conservation status”. The objectives therefore not only cover the ecological features which must be protected, but also quantitative and qualitative target values.

Almost all wetlands are officially protected, both by law and in spatial planning policies. Does this also mean that all wetlands are actually protected against the increasing pressures? Here follows a summarised overview of the state of Dutch wetlands.

Threat to Dutch Wetlands

Spatial developments

Large-scale spatial developments lead to further fragmentation and deterioration in the quality of the Dutch wetlands. For example, new housing estates are regularly built or planned in or bordering wetlands. In the IJsselmeer area, for instance, several local authorities have plans to build homes at the water’s edge or actually in it. This will require extra inpoldering and land reclamation, which will be detrimental to the habitat of water birds.

Industry is also responsible for decline in wetlands. The construction of the industrial zone the Second Maasvlakte in the Special Protection Area Voordelta will perhaps block the sediment supply to the Waddenzee. Further deepening of the Westerschelde means that the tidal flats and salt marshes will become submerged and that the quality of the coastal habitat will deteriorate considerably. The compartmentalisation of the Delta waters has made things safer for humans. Some lakes have changed, however, from a dynamic salt – brackish intertidal area to a freshwater lake.

Intensive farming

Another major threat is posed by intensive farming. Many Dutch wetlands were

lost during the last century as a result of drainage and land reclamation for agricultural purposes. Today too, farming still has a lot of influence on the quality of wetlands. First of all, the agricultural sector often decides on the height of the water level. It is to its advantage if the water is at a structurally low and unnatural level: low in winter, a little higher in summer. This low and unnatural water level allows no room for natural dynamics. That is disastrous for marshland vegetations in particular. The second objection is that the agricultural sector is partly responsible for the acidification and over-fertilisation of wildlife areas. The annually recurring algal bloom in the Volkerak-Zoommeer for example, as a result of which some 5,000 water birds die every year, is caused by the water supply rich in nutrients from streams in Brabant.

Fishing industry

On the IJsselmeer and Markermeer, fishing for perch and pike perch is intensive. This has led to a change in the composition of the fish population in the lake. There are now more relatively young fish, so that the numbers of some bird species, such as the great cormorant, have increased. Commercial fishermen using gill nets on the IJsselmeer and Markermeer have, however, had another unintended side effect. Diving water birds can become entangled in the nets when searching for food under water, and drown. Research has shown that around 12,000 water birds a year drown in the nets. The species most affected are the great crested grebe, tufted duck, greater scaup, smew, goosander, red-breasted merganser and common goldeneye.

The shellfish fisheries form the greatest threat to bird populations dependent on shellfish, such as the oystercatcher and the common eider. These birds have less prey to feed on as a result of the fishing industry. During the winters of 1999-2000 and 2000-2001, many common eiders died as a consequence of fishing operations.

Extractive industry

Current policy regarding sand extraction is geared mainly towards extracting sand from the North Sea and IJsselmeer area. The problem with this sand extraction is that the available food stocks are shrinking. Major effects can be expected in the very shallow peripheral lakes in the IJsselmeer area, where the surface area for foraging is relatively smaller.

At the same time, the extraction of minerals has also led to the creation of a few important man-made wetlands such as the Maasplassen in Limburg, where a lot of water birds now winter.

Natural gas is being extracted from below various Dutch wetlands, such as Ameland and the Waddenzee. The extraction of natural gas could pose a threat to the ecology of SPA's particularly below the Waddenzee. The risks associated with the subsidence, in combination with the rise in the sea level and the possibility of a more restricted supply of sediments (due to the construction of the Second Maasvlakte), could mean that parts of the Wadden will no longer be above water at low tide.

Windturbines

The erection of windturbines in or along the shores of wetlands leads to a loss of habitat for birds. Windturbines can claim direct victims among birds if they are positioned on migratory routes or between foraging areas and roosts. Much more often, windturbines appear to cause indirect damage because many species apparently fly around them, thereby expending extra energy. Or have disturbing impacts on feeding and resting birds in the areas around the windturbines. As a result, the general condition of the birds deteriorates. At the moment, several plans are in the pipeline to erect large numbers of windturbines particularly in the IJsselmeer area. The erection of windturbines at open sea causes fewer problems for birds.

Management

Management of the wetlands is often geared insufficiently towards the desired ecological features, there are inadequate financial resources or there is not enough capacity for the task. One of the main results is often scrub encroachment. For common terns, this means that they stop nesting on small islands created specially for this purpose, because the originally bare sandy soil is covered with half a metre of rough vegetation. Conversely, in other areas, there is too early and/or too intensive grazing.

Reed management forms also a major problem. Every year more or less all reed growth in the Netherlands is cut, making perennial reeds scarce. Many reed birds do, however, benefit from perennial water reeds, where the populations of prey are many times higher. Furthermore, reed birds can find a nesting place much more easily and breeding is more successful.

Disturbance

Modern forms of recreation, practised by a small minority, cause the most disturbance: racing with speedboats, kite surfing and beach driving.

It is extremely important to reduce the pressure on the really vulnerable parts of wetlands, such as breeding colonies, high-tide roosts and nocturnal roosts. This can be achieved by zoning various forms of recreation, in terms of both space and time. Planning by local authorities and leisure groups results in newbuild or expansion of recreational facilities such as marinas, camping parks, bungalows, catering facilities, jetties, cycle paths, et cetera. This leads to a decline in the total area and in the quality of wetlands.

Not only visitors disturb birds. Road traffic, aeroplanes, industrial noise, forestry work, reed cultivation, etc are all ways in which birds can be disturbed. Many complaints are received about disruptions caused by Ministry of Defence activities, especially in vulnerable areas such as the Waddenzee

and in places where large groups of water birds gather, such as Oudeland van Strijen and Lauwersmeer.

Preservation, recovery and development

Fortunately, many initiatives have been taken to reverse the threats posed to the quality of wetlands, and work is going into the recovery and development of wetlands. It would be going too far to list all of these efforts here. This section will therefore provide a summary of the preservation, recovery and development of the ecological features of Dutch wetlands.

Preservation

The opening of new visitor and information centres, the organisation of excursions, the creation of bird hides, the publication of books on special wetlands: these all contribute towards an increased awareness on nature in the Netherlands. But more visitors can disturb vulnerable wildlife areas. That is why zoning is being introduced more and more, whereby vulnerable sections of wildlife areas are spared, for example in the Nieuwkoopse Plassen, the Maasplassen and the Fochteloërveen.

Although many large-scale infrastructure projects pose a threat to wetlands, the interests of nature are being taken into account more in the decision making (or enforced via procedures). In the area Arkemheen, the courts rejected an ordinance relating to the water level, according to which the water level in parts of the area were to be lowered, as it contravened the Birds Directive. At various locations, plans for the erection of windturbines have been blocked, for example by the Afsluitdijk and near to the Engbertsdijkerven. The Hanze Line (railway line) is to be built with a tunnel under the Drontermeer, the HSL will disappear underground when it reaches the area De Wilck in the Green Heart and the Betuwe Line is to dip under the Pannerdensch canal,

part of the Geldersche Poort. Local parties have also been involved at an early stage of the decision making, for example in reaching a joint decision on future cycle and walking routes, such as in the Oosterschelde and the Voorne (Haringvliet) circuit.

One of the major successes for nature in the Netherlands is the decision, taken in 2004 by the Cabinet, to ban mechanical cockle dredging from 2005 onwards. A success into which nature organisations such as Vogelbescherming Nederland (the Netherlands Society for the Protection of Birds, and the Dutch BirdLife Partner) and the Dutch Society for the Preservation of the Waddenzee put a great deal of effort.

Recovery

A theme for the coming years is the restoration of gradual fresh-salt gradients. The existing constructions of dykes and dams make the division between fresh and salt water abrupt. Various projects are in preparation to restore the gradual transition from fresh to salt water, for example between the IJsselmeer and Waddenzee (originally a study to increase the drainage capacity), at the Haringvliet locks, at the Zandkreek dam in the Veerse Meer and on a smaller scale on the Wadden Islands and in the polder Breebaart in the Dollard. The quality of the water in Dutch rivers has now improved enormously in comparison with 20-30 years ago. However, this quality is not yet sufficient for many Dutch wetlands which are dependent on river water. In several areas, work is therefore going into improving the quality of the water. In the Deelen, clean seepage water is brought in, whilst water from the surrounding agricultural area is kept out via the construction of small dykes. In the Oostelijke Vechtplassen, bream have been caught and removed, as a result of which the water becomes less murky and water plants have a better chance of developing. Contaminated sludge seriously threatens the quality of the water. In several areas,

such as the Ilperveld and the Wormer and Jisperveld, the contaminated silt is removed. In the Wormer and Jisperveld, the sludge reduced visibility to a minimum, so that black terns were no longer able to find food.

Another major problem in Dutch wetlands is the absence of natural dynamics, often imposed by the surrounding farming areas. At the moment, they are looking into the possibility of applying a more natural water level in the IJsselmeer area. In the Wieden, a high-water zone has been created, with the aim of protecting the actual wildlife area from running dry. This high-water zone proved to be very popular among rare breeding birds. In most moorland areas, such as Bargerveen, Fochteloërveen, Dwingelderveld, Groote Peel and Deurnese Peel, work has been carried out to raise the water level. In the Fochteloërveen, this has led to the first successful breeding attempts

by common cranes since the last few hundreds of years.

In the past few years, several new management plans have been completed, which concern the recovery and development of wetlands. New management plans have been completed for (parts of) the following areas, among others: the Friesian and Groningen Wadden coast, Friesian IJsselmeer coast, Wieden, Markiezaat and Nieuwkoopse Plassen.

Development

In addition to conservation and recovery, a lot of attention is also paid to expanding and improving the quality of wetlands. Wildlife areas have been extended, for example in or close to the Friesian Wadden coast, Fochteloërveen, Rottige Meenthe, Arkemheen, Biesbosch, Eilandspolder, Naardermeer, Zouweboezem and Deurnese Peel.

De Groote Peel

Examples of large-scale projects in which considerable areas are arranged as wildlife area are the Tureluur Plan and the Deltanatuurplan in the Zeeland and South Holland delta. The Prunjepolder near Zierikzee, part of the Tureluur Plan, proves that nature development can be very successful in the short term.

In the IJsselmeer area too, Public Works is putting a lot of effort into nature development projects, such as the construction of small islands and sheltered bank/shore zones. The biggest project in this area involves the development of the IJssel estuary. The aim of this project is to create a marshland delta with small islands, just above the surface of the water. The project 'Integral Design for Veluwe Peripheral Lakes (IIVR)' is under way in the peripheral lakes. In this project, the development of ecological features is combined with an expansion of the recreational opportunities.

There are also projects geared towards a single species or group of species. The protection plan for marshland birds is an example of this. The IJsselcrex project has resulted in better protection for corn crakes in the forelands of the major rivers. On the Wadden Sea islands, the Working party on beach-breeding birds has implemented protective measures to protect the breeding areas of the little tern, kentish plover and common ringed plover. In the Reeuwijkse Plassen, the great reed warbler project for water reed has been launched.

The project Space for the River could produce real benefits for nature in the coming years. A lot is already being done along the rivers when it comes to nature development, such as Fort Andries, the Amerongse Bovenpolder and the Millingerwaard. The plans for water storage could also be good for nature. In the areas Leekstermeer and Zuidlaardermeer, they are already a long way towards integrating water storage with improving ecological features.

BIJLAGE 1 OPPERVLAKTE BESCHERMD GEBIED

- Tweede kolom (IBA opp): De oppervlakte van het Belangrijk Vogelgebied, volgens de begrenzingen die Vogelbescherming Nederland hanteert.
- Derde kolom (SBZ): De oppervlakte van het Belangrijk Vogelgebied dat is aangewezen als Speciale Beschermingszone onder de Europese Vogelrichtlijn.
- Vierde kolom (%SBZ): Percentage van het Belangrijk Vogelgebied dat is aangewezen als Speciale Beschermingszone.
- Vijfde kolom (RAM): De oppervlakte van het Belangrijk Vogelgebied dat is aangewezen onder de Wetlands- ofwel Ramsar-Conventionie.
- Zesde kolom (%RAM): Percentage van het Belangrijk Vogelgebied dat is aangewezen onder de Wetlands-Conventionie.
- Zevende kolom (%Nbwet): Percentage van het Belangrijk Vogelgebied dat is aangewezen onder de Natuurbeschermingswet.

Wetland	IBA nr	IBA opp in ha.	SBZ in ha.	% SBZ	WET in ha.	% WET	% Nb wet
Waddenzee	001-00	272100	(1)	100%	(1)	86%	85%
Texel	002-00	5450	(1;2)	94%	(1;2)	94%	32%
Vlieland	003-00	2740	(1;2)	100%	(1;2)	100%	7%
Griend	004-00	100	(1)	100%	(1)	100%	100%
Terschelling	005-00	8720	(1;2)	100%	(1;2)	100%	50%
Ameland: Duinen-Oerd	006-00	3150	(1;2)	89%	(1;2)	89%	8%
Engelsmanplaat	007-00	720	(1)	100%	(1)	100%	100%
Schiernomnikoog	008-00	2800	(1;2)	86%	(1;2)	86%	54%
Rottum	009-00	1093	(1)	100%	(1)	100%	100%
Balgzand	010-00	6000	(1)	100%	(1)	100%	100%
Friese waddenkust	011-00	9310	(1)	100%	(1)	90%	91%
Lauwersmeer	012-00	7820	5800	74%	5800	74%	73%
Groningse waddenkust	013-00	4600	(1)	100%	(1)	100%	100%
Dollard	014-00	6400	(1)	99%	(1)	99%	99%
Noordzee benoorden de Wadden	015-00	187000	(2)	66%	(2)	66%	0%
Zwanenwater	016-00	600	600	100%	600	100%	0%
Voordelta	017-01	107350	(3)	84%	90000	84%	0%
Voornes Duin	017-03	1500	160	10%	1500	100%	32%
Kwade Hoek	017-04	430	(4)	100%	0	0%	8%
Haringvliet	018-00	10900	10800	99%	10800	99%	54%
Hollands Diep	019-00	4300	3980	92%	4050	94%	0%
Volkerakmeer	020-00	6450	6450	100%	6450	100%	65%
Grevelingen	021-00	13900	13900	100%	13900	100%	24%
Oosterschelde	022-00	36880	(5)	98%	(5)	98%	92%
Zoommeer	023-00	1175	1050	89%	1175	100%	0%
Markiezzaat	024-00	2030	(5)	91%	(5)	91%	11%
Veerse Meer	025-00	3010	2575	86%	2575	86%	0%
Westerschelde	026-01	47300	16000	34%	16000	34%	4%
Saeftinghe	026-02	3500	3500	100%	3500	100%	<1%
Het Zwin	027-00	128	128	100%	0	0%	0%
IJsselmeer	028-00	109000	(6)	99%	108000	99%	85%
Friese IJsselmeerkust	028-04	7330	(7)	66%	0	0%	38%
IJmeer	029-02	8700	(8)	86%	7400	85%	0%
Markermeer	029-03	61000	61000	100%	61000	100%	0%
Ketelmeer	030-00	3900	3900	100%	3900	100%	42%
Zwarte Meer	031-00	2180	2050	94%	2050	94%	14%
Drontermeer	032-00	640	600	94%	600	94%	1%
Veluwemeer	033-00	3390	3150	93%	3150	93%	0%
Wolderwijd	034-00	2750	2600	95%	2600	95%	<1%
Gooimeer	035-01	2670	(9)	18%	0	0%	0%
Eemmeer	035-02	1340	(9)	90%	0	0%	0%
IJssel	036-00	9700	9285	95%	0	0%	0%
Gelderse Poort	037-00	6700	6700	100%	0	0%	0%

Wetland	IBA nr	IBA opp in ha.	SPA in ha.	% SPA	WET in ha.	% WET	% Nb wet
Neder-Rijn	038-00	4000	3257	81%	0	0%	0%
Waal	039-00	7000	5605	80%	0	0%	0%
Biesbosch	040-00	9050	8850	98%	1700	19%	0%
Leekstermeergebied	041-00	1550	1550	100%	1450	100%	0%
Zuidlaardermeergebied	042-00	2100	2100	100%	2100	100%	4%
Groote Wielen	043-00	600	600	100%	0	0%	0%
Oude Venen	044-00	2500	2500	100%	2500	100%	0%
De Deelen	045-00	1260	520	41%	520	41%	0%
Van Oordt's Mersken e.o.	046-00	860	860	100%	0	0%	0%
Sneekemeer e.o.	047-00	2440	2300	94%	2300	94%	0%
Witte en Zwarte Brekken	048-00	460	430	93%	0	0%	0%
Oudegaasterbrekken e.o.	049-00	1760	850	48%	850	48%	0%
Fluessen/Vogelhoek/Morra	050-00	2160	2100	97%	2100	97%	0%
Rottige Meenthe	051-00	1920	0	0%	1130	59%	0%
De Weerribben	052-00	3470	3400	98%	3400	98%	100%
De Wieden	053-00	9400	9400	100%	9400	100%	63%
Oostvaardersplassen	054-00	5600	5600	100%	5600	100%	0%
Lepelaarplassen	055-00	510	350	69%	0	0%	0%
Eilandspolder	056-00	2040	1450	71%	0	0%	0%
Zeevang	057-00	1250	(10)	0%	0	0%	12%
Wormer- en Jisperveld	058-00	1940	1300	67%	0	0%	1%
Ilperveld e.o. en Oostzanerveld	059-00	2710	1800	66%	0	0%	0%
Oostelijke Vechtplassen	060-00	7040	6900	98%	4500	64%	0%
Naardermeer	061-00	1120	750	67%	752	67%	3%
Arkemheen	062-00	1460	1440	99%	0	0%	0%
Nieuwkoopse Plassen	063-00	2000	2000	100%	0	0%	0%
Reeuwijkse Plassen	064-00	1650	700	42%	700	42%	0%
Zouweboezem	065-00	140	140	100%	0	0%	45%
Donkse Laagten	066-00	200	200	100%	0	0%	0%
Yerseke en Kapelse Moer	068-00	490	480	98%	0	0%	0%
Fochteloerveen	069-00	3830	2500	65%	0	0%	0%
Dwingelderveld	070-00	3800	3690	97%	0	0%	3%
Bargerveen	071-00	2200	2100	95%	2100	95%	95%
Engbertsdijkvenen	072-00	1030	975	95%	975	95%	88%
Mariapeel en Deurnesepeel	073-00	2560	2510	98%	1450	57%	99%
Groote Peel	074-00	1350	1320	98%	1320	98%	23%
Strabrechtse Heide en Beuven	075-00	1630	(10)	0%	0	0%	0%
De Wilck	101-00	770	115	15%	0	0%	17%
Zwarte Water	102-00	1480	1425	96%	0	0%	0%
Oudeland van Strijen	103-00	1600	1600	100%	0	0%	0%
Boezems Kinderdijk	105-00	340	340	100%	0	0%	0%
Maasplassen	106-00	3000	0	0%	0	0%	0%

1 betreft deel SBZ Waddenzee (272100 ha) en deel Wetland Waddenzee (271000 ha)

2 betreft deel SBZ en deel Wetland Waddeneilanden, Noordzeekustzone, Breebaart (135000 ha)

3 betreft SBZ Voordelta (90000 ha) en deel SBZ Kwade Hoek (825 ha)

4 betreft deel SBZ Kwade Hoek (825 ha)

5 betreft deel SBZ en Wetland Oosterschelde (38000 ha)

6 betreft SBZ IJsselmeer (108000 ha) en deel SBZ Friese IJsselmeerkust (5130 ha)

7 betreft deel SBZ Friese IJsselmeerkust (5130 ha)

8 betreft SBZ IJmeer (7400 ha) en deel SBZ Eemmeer, Gooimeer en IJmeer (1800 ha)

9 betreft deel SBZ Eemmeer, Gooimeer, IJmeer (1800 ha)

10 aanwijzing aangekondigd

BIJLAGE 2A BROEDVOGELS PER GEBIED

Deze tabel geeft een overzicht van broedvogels in Nederlandse wetlands waarvan de aantallen per soort in de jaren 1993-1997 kwalificeren voor de Vogelrichtlijn (k) of een rol hebben gespeeld in de begrenzing van een gebied bij de aanwijzing onder de Vogelrichtlijn (b) (>1 % landelijke broedpopulatie).

Gebieden kwalificeren voor de Vogelrichtlijn indien zij voldoen aan het 1%-criterium (geregeld verblijf van >1 % van de biogeografische populatie in een gebied) of indien dat gebied tot de vijf belangrijkste gebieden voor die soort in Nederland behoort (voor soorten die zijn opgenomen in bijlage 1 van de Vogelrichtlijn).

Dit overzicht is gebaseerd op het rapport 'Belangrijke vogelgebieden in Nederland', gepubliceerd door SOVON Vogelonderzoek Nederland, in opdracht van de Directie Natuurbeheer van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Dit rapport diende als basis voor de 49 aanwijzingsbesluiten van maart 2000.

Soort	Gebied																			
	001-00 Waddenzee	002-01 Schorren en Zeeburg	002-02 Texel: Duinen en De Hors	003-00 Vlieland	004-00 Griend	005-01 Terschelling: De Boschplaat	005-02 Terschelling: duinen	006-00 Ameland: Duinen-Oerd	007-00 Engelsmanplaat	008-00 Schiermonnikoog	009-01 Rottumerplaat	009-02 Rottumeroog	010-00 Balgzand	011-00 Friese waddenkust	012-00 Lauwersmeer	013-00 Groningse waddenkust	014-00 Dollard	015-00 Noordzee benoorden de Wadden	016-00 Zwanenwater	017-01 Voordelta
Dodaars							b													
Geoorde Fuut																				
Aalscholver				b															b	
Roerdomp																			b	
Woudaapje																				
Grote Zilverreiger																				
Purperreiger																				
Lepelaar		k	k	k		k													k	
Eidereend			b	b				b		b										
Bruine Kiekendief			b	b			k	k		b					k		b			
Blauwe Kiekendief			k	b		b	k	k		k										
Grauwe Kiekendief															k					
Porseleinhoen								b							b					
Kwartelkoning																				
Kluut													k	k	b	k	k			
Bontbekplevier							b													
Strandplevier				b			b			b										
Kemphaan															k					
Watersnip																				
Zwartkopmeeuw																				
Kleine Mantelmeeuw			k	b		k					b	b							b	
Grote Stern					k						k									
Visdief					k						b		k	k		b				
Noordse Stern					k						k	b		k	b	k				
Dwergstern			b								k	k								
Zwarte Stern																				
Velduil			k			b	k	k		b										
Nachtzwaluw																				
IJsvogel																				
Zwarte Specht																				
Boomleeuwerik																				
Oeverzwaluw															b					
Blauwborst															b					
Paapje							b								b					
Roodborsttapuit			b																	
Tapuit			b	b			b	b												
Snor																				
Rietzanger							b	b							b					
Grote Karekiet																				
Grauwe Klauwier								k												

BIJLAGE2A BROEDVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

Soort	k = kwalificerende soort b = begrenzingssoort																			
	017-03 Voornes Duin	017-04 Kwade Hoek	018-00 Haringvliet	019-00 Hollands Diep	020-00 Volkerakmeer	021-00 Grevelingen	022-00 Oosterschelde	023-00 Zoommeer	024-00 Markiezzaat	025-00 Veerse Meer	026-01 Westerschelde	026-02 Saeftinghe	027-00 Zwin, Het	028-00 IJsselmeer ind. Friese IJsselmeerkust	029-02 IJmeer	029-03 Markermeer	030-00 Ketelmeer	031-00 Zwarte Meer	032-00 Drontermeer	033-00 Veluwemeer
Dodaars																				
Geoorde Fuut	b																			
Aalscholver	k		b							b				b						
Roerdomp														b			b	b	b	
Woudaapje																				
Grote Zilverreiger																				
Purperreiger																		b		
Lepelaar	k																			
Eidereend																				
Bruine Kiekendief			b		b	b	b					b		b						
Blauwe Kiekendief																				
Gauwe Kiekendief																				
Porseleinhoen												b		k			b	b		
Kwartelkoning																				
Kluut			b		k	k	k	k	b		b									
Bontbekplevier						b		b			b			b						
Strandplevier			b			b		b			b									
Kemphaan														b						
Watersnip																				
Zwartkopmeeuw			b		k	b		k			b	b								
Kleine Mantelmeeuw					b		b			b	b									
Grote Stern						k					k									
Visdief			k		b	b	b	b			k	b		k		k				
Noordse Stern																				
Dwergstern			b		k	b	k				k									
Zwarte Stern																				
Velduil																				
Nachtzwaluw																				
IJsvogel																				
Zwarte Specht																				
Boomleeuwerik																				
Oeverzwaluw																				
Blauwborst			k									b								
Paapje																				
Roodborsttapuit																				
Tapuit																				
Snor														b						
Rietzanger			b											b						
Grote Karekiet																	b		b	b
Gauwe Klauwier																				

BIJLAGE 2A BROEDVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

Soort	k = kwalificerende soort b = begrenzingssoort																			
	034-00 Wolderwijd	035-01 Gooimeer	035-02 Eemmeer	036-00 IJssel	037-00 Gelderse Poort	038-00 Neder-Rijn	039-00 Waal	040-00 Biesbosch	041-00 Leekstermeergebied	042-00 Zuidlaardemeergebied	043-00 Grote Wielen	044-00 Oude Venen	045-00 Deelen, De	046-00 Oordt's Mersken e.o., Van	047-00 Sneekermeere.o.	048-00 Witte en Zwarte Brekken	049-00 Oudegaasterbrekken e.o.	050-00 Fluessen/Vogelhoek/Morra	051-00 Rottige Meenthe	052-00 Weerribben, De
Dodaars					b															
Geoorde Fuut																				
Aalscholver				b	b			b				k							b	
Roerdomp					k					b		b							b	k
Woudaapje																				
Grote Zilverreiger																				
Purperreiger												b								b
Lepelaar																				
Eidereend																				
Bruine Kiekendief								k				b	b							
Blauwe Kiekendief																				
Grauwe Kiekendief																				
Porseleinhoen				b	b	b	b	b	b	b	b	k			b			b	b	k
Kwartelkoning				k	k	k	k		b						b					
Kluut																				
Bontbekplevier																				
Strandplevier																				
Kemphaan											b	b			k					
Watersnip																				
Zwartkopmeeuw																				
Kleine Mantelmeeuw																				
Grote Stern																				
Visdief		b	b																	
Noordse Stern																				
Dwergstern																				
Zwarte Stern				b	k							b	b						b	b
Velduil																				
Nachtzwaluw																				
IJsvogel				k	k	b		k												
Zwarte Specht																				
Boomleeuwerik																				
Oeverzwaluw					b	b														
Blauwborst					b			k												
Paapje														b						
Roodborsttapuit																				
Tapuit																				
Snor																			b	
Rietzanger										b	b				b					
Grote Karekiet					b															
Grauwe Klauwier																				

BIJLAGE 2A BROEDVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

Soort	Gebied																				
	053-00 Wieden, De	054-00 Oostvaardersplassen	055-00 Lepelaarplassen	056-00 Eilandspolder	057-00 Zeevang	058-00 Wormer- en IJsperveld	059-01 IJperveld e.o.	059-02 Oostzanerveld	060-00 Vechtplassen, Oostelijke	061-00 Naardermeer	062-00 Arkenheem	063-00 Nieuwkoopse Plassen	064-00 Reeuwijkse Plassen	065-00 Zouweboezem	066-00 Donkse Laagten	068-00 Yerseke en Kapelse Moer	069-00 Fochteloerveen	070-00 Dwingelderveld	071-00 Bargerveen	072-00 Engbertsdijkerven	
Dodaars																					
Geoorde Fuut																					
Aalscholver	k	k	k							k											
Roerdomp	k	k				b	k		b			b									
Woudaapje									k												
Grote Zilverreiger		k																			
Purperreiger	b								k	k		k		k							
Lepelaar		k	k																		
Eidereend																					
Bruine Kiekendief	b	k					b														
Blauwe Kiekendief		k																	b		
Gauwe Kiekendief																					
Porseleinhoen	b	k							b					b			b		b		
Kwartelkoning																					
Kluut																					
Bontbekplevier																					
Strandplevier																					
Kemphaan						k	b	b													
Watersnip	b						b														
Zwartkopmeeuw												k									
Kleine Mantelmeeuw																					
Grote Stern																					
Visdief							b														
Noordse Stern																					
Dwergstern																					
Zwarte Stern	k								k	b		k		b							
Velduil																			b		
Nachtzwaluw																			b		
IJsvogel									k												
Zwarte Specht																		b			
Boomleeuwerik																		b			
Oeverzwaluw																					
Blauwborst		k																	b		
Paapje	b																				
Roodborsttapuit																					
Tapuit																					
Snor	b						b		b												
Rietzanger	b			b		b	b		b												
Grote Karekiet	b								b												
Gauwe Klauwier																			k		

BIJLAGE 2A BROEDVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

Soort	k = kwalificerende soort b = begrenzingssoort							
	073-00 Mariapeel en Deurnespeel	074-00 Groote Peel	075-00 Strabrechtse Heide en Beuven	101-00 Wilck, De	102-00 Zwarte Water	103-00 Oudeland van Strijen	105-00 Boezems Kinderdijk	106-00 Maasplassen
Dodaars								
Geoorde Fuut								
Aalscholver								
Roerdomp					b			
Woudaapje								
Grote Zilverreiger								
Purperreiger							k	
Lepelaar								
Eidereend								
Bruine Kiekendief								
Blauwe Kiekendief								
Grauwe Kiekendief								
Porseleinhoen		b			b		b	
Kwartelkoning					b			
Kluut								
Bontbekplevier								
Strandplevier								
Kemphaan								
Watersnip								
Zwartkopmeeuw								
Kleine Mantelmeeuw								
Grote Stern								
Visdief								
Noordse Stern								
Dwergstern								
Zwarte Stern					b			
Velduil								
Nachtzwaluw	b							
IJsvogel								
Zwarte Specht								
Boomleeuwerik								
Oeverzwaluw								
Blauwborst	k	k						
Paapje								
Roodborsttapuit								
Tapuit								
Snor							b	
Rietzanger								
Grote Karekiet					b			
Grauwe Klauwier								

BIJLAGE 2B WATERVOGELS PER GEBIED

Deze tabel geeft een overzicht van niet-broedvogels in Nederlandse wetlands waarvan de aantallen per soort in de jaren 1993-1997 kwalificeren voor de Vogelrichtlijn (k) of een rol hebben gespeeld in de begrenzing van een gebied bij de aanwijzing onder de Vogelrichtlijn (b) (> 0,1 % biogeografische populatie). Gebieden kwalificeren voor de Vogelrichtlijn indien zij voldoen aan het 1%-criterium (geregeld verblijf van >1 % van de biogeografische populatie in een gebied) of indien dat gebied tot de vijf belangrijkste gebieden voor die soort in Nederland behoort (voor soorten die zijn opgenomen in bijlage 1 van de Vogelrichtlijn). Dit overzicht is gebaseerd op het rapport 'Belangrijke vogelgebieden in Nederland', gepubliceerd door SOVON Vogelonderzoek Nederland, in opdracht van de Directie Natuurbeheer van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Dit rapport diende als basis voor de 49 aanwijzingsbesluiten van maart 2000.

BIJLAGE 2B WATERVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

k = kwalificerende soort b = begrenzingssoort		Gebied																		
		001-00 Waddenzee *	002-01 Schorren en Zeeburg	002-02 Texel: Duinen en De Hors	003-00 Vlieland	004-00 Griend	005-01 Terschelling: De Boschplaat	005-02 Terschelling: duinen	006-00 Ameland: Duinen-Oerd	007-00 Engelsmanplaat	008-00 Schiermonnikoog	009-01 Rottumerplaat	009-02 Rottumeroog	010-00 Balgrand	011-00 Friese waddenkust	012-00 Lauwersmeer	013-00 Groningse waddenkust	014-00 Dollard	015-00 Noordzee benoorden de Wadden	016-00 Zwanenwater
Soort																				
Roodkeelduiker																			k	k
Parelduiker																			k	
Dodaars																				
Fuut															b					b
Kuifduiker																				k
Geoorde Fuut																				
Aalscholver	k	b			b	b						b	b	b	b	b		b		b
Kleine Zilverreiger						b									b					
Grote Zilverreiger															b					
Lepelaar	k	k		k		k					b		k	b	k	b	b		b	k
Kleine Zwaan	k													k	k	k		b		
Wilde Zwaan															b					
Taigarietgans																				
Toendrarietgans																				
Kleine Rietgans																				
Kolgans															b		b			
Grauwe Gans	k					b							b	b	k	k	k			b
Brandgans	k					b						b		k	k	k	k			
Rotgans	k	b			b	k			b		b	b	b	k	b	k				
Bergeend	k	b			k	k			b		b	b	k	k	b	k	b	b		b
Smient	k					b							b	k	b	b	k		b	b
Krakeend	k												b		k					b
Wintertaling	k					b							b	b	k		k			b
Wilde Eend	k														b					
Pijlstaart	k			b	b	k					b		k	k	k	k	k	b		b
Slobeend	k			b									k	b	k		b		b	b
Krooneend																				
Tafeleend															b					
Kuifeend															b					
Toppereend																		k		k
Eidereend	k				b	b			b		b	b		b				k		b
Zwarte Zee-eend																		k		b
Brilduiker															b					b
Nonnetje															b					b
Middelste Zaagbek						b												b		b
Grote Zaagbek																		b		
Zeearend																				
Visarend															b					
Slechtvalk						b								k	b	b	b			
Meerkoet															b					
Kraanvogel																				
Scholekster	k	b			k	k			b		k	b	k	k		k		b		b
Kluut	k	b		b	b	k			b		b	b	k	k	b	k	k	b		b
Bontbekplevier	k										b	b	b	b	b		b			b
Bontbekplevier (winter)	k					b					b	b	b	b		b	b	b		b
Strandplevier																				
Goudplevier	k										b		b	k	b	b	b			
Zilverplevier	k	b			k	k			k		k	k	k	k	b	k	k	k		k
Kievit																				
Kanoetstrandloper (canutus)	k				k	b			b		k	b		b				k		
Kanoetstrandloper (islandica)	k	k			k	k			b		k	b	k	k				k		
Drieteenstrandloper	k				b	b			k		k	b						k		b
Krombekstrandloper	k													b						
Bonte Strandloper	k				k	k			k		k	k	k	k		k	k	k		b
Kemphaan																				
Grutto														b	b		b			
Rosse Grutto (apr-okt)	k	b			k	b			b		b	b	k	k		k	k	b		
Rosse Grutto (nov-mrt)	k				k	k			b		b	b	k	k		b	b	k		b
Wulp	k	b		b	k	k			k		k	k	k	k	b	k	b	b		b
Zwarte Ruiter	k												k	b		b	k			
Tureluur (totanus)	k	b		b	b	b					b		k	k		k	k			k
Tureluur (robusta)	k	b		b	b	k					b	b	k	k		k	b			b
Steenloper (winter Europa)	k				b				b		b	b	b	b				b		b
Steenloper (winter Afrika)	k				b	b			b		k	b	b	b	b	b				b
Dwergmeeuw															b					b
Reuzenster															k					
Zwarte Stern													k							

* inschatting van overschrijdingen 1%-drempel

BIJLAGE 2B WATERVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

k = kwalificerende soort b = begrenzingssoort																																									
Soort	017-03	Voornes Duin	017-04	Kwade Hoek	018-00	Haringvliet	019-00	Hollands Diep	020-00	Volkerakmeer	021-00	Grevelingen	022-00	Oosterschelde	023-00	Zoommeer	024-00	Markiezaat	025-00	Veerse Meer	026-01	Westerschelde	026-02	Saeftinghe	027-00	Zwin, Het	028-00	IJsselmeer incl. Friese IJsselmeerkust	029-02	IJmeer	029-03	Markermeer	030-00	Ketelmeer	031-00	Zwarte Meer	032-00	Drontmeer	033-00	Veluwemeer	
Roodkeelduiker																																									
Parelduiker																																									
Dodaars												b								b																					
Fuut				b		b				k	k		b		b		b			b		b						k		b		b		b						b	
Kuifduiker										k	k		k																												
Geoorde Fuut												k						b																							
Aalscholver				b		b				k	b		b		b		b			b								k		b		k		k		b		b		b	
Kleine Zilverreiger		k				k				b	k		b		b		b			b		b		k		k		b			b										
Grote Zilverreiger		b																																							
Lepelaar		b		k		k		b		k	k		k		b		b		b		b		b		k			k		b		b		b		b		b		b	
Kleine Zwaan						b				b		b						b		b				b				k			b		k		b		b		k		k
Wilde Zwaan																																									
Taigarietgans																																									
Toendarietgans																																									
Kleine Rietgans																												k													
Kolgans						b		b		b		b												b				k						b		k					
Grauwe Gans				b		k		k		k	b		k		b		b					k		k				k		b				b		k					
Brandgans				b		k		b		k	k		k		b		b		b		k							k		b											
Rotgans										b	k		k		b		b		b																						
Bergeend				b		b		b		b	b		k		b		b				k		k					b													
Smient						k		b		b	b		k		b		b		b		k		b		k			k		b		k				b		b		b	
Krakeend						k		b		k	b		b		k		k		k		b		b		b			k		b		k		b		b		b		b	
Wintertaling				b		b		b		b	b		b		b		b				b		b					b							b		b				
Wilde Eend						b		b				b								b		b						b													
Pijlstaart				k		b		k		b		k		b		b		b		b		b		k				b					b		b		b			k	
Slobeend				b		b				k		b		k		k		k		b		b		b				k						b		b		b		b	
Krooneend																																		b			b		b		b
Tafeleend										b																		k		k		k		b		k		b		k	
Kuifeend						b		b		k							b											k		k		k		k		k		b		k	
Toppereend						b														b									k		b		k								b
Eidereend																																									
Zwarte Zee-eend										k	k		k							b								b		b		b									
Brilduiker										k		k		k						b								b		b		b									
Nonnetje												b																k		k		k		b				b		b	
Middelste Zaagbek										b		k		b						k		b																			
Grote Zaagbek																												k				b		b						b	
Zeearend																																									
Visarend				b				b																																	
Slechtvalk						b		b		k		k		k		b		b		b		b		k				b													
Meerkoet						b		k		b		b		b		b		b		k								b		b		k		b		b				k	
Kraanvogel																												b													
Scholekster				b							b		k		b		b												b												
Kluut				b		b				k	b		b		b		b		b		b		k		b			b		b											
Bontbekplevier				b				b		b		b		k		b							b		b				b												
Bontbekplevier (winter)				b							b		b		b								k		b																
Strandplevier											b		b		b								b																		
Goudplevier						b					b		b		b					b		b																			
Zilverplevier				b							b		k				b					k		b																	
Kievit						b																																			
Kanoetstrandloper (canutus)														b																											
Kanoetstrandloper (islandica)														k			b																								
Drieteenstrandloper				b										b																											
Krombekstrandloper																																									
Bonte Strandloper				b							b		k				b						k		b																
Kemphaan																												k													
Grutto						b				b																			k							b					
Rosse Grutto (apr-okt)				b								b		k									b		b																
Rosse Grutto (nov-mrt)				b							b		k										k																		
Wulp				b		b					b		k										k		b				k												
Zwarte Ruiter												k					b						b		b																
Tureluur (totanus)				b				b		b		b		k									k		b																
Tureluur (robusta)				b						b		k											b		b																
Steenloper (winter Europa)													k										b																		
Steenloper (winter Afrika)								b		b		k		b									b																		
Dwergmeeuw						b																							b					b							
Reuzenster																												k							k						
Zwarte Stern																												k		b		k									

BIJLAGE 2B WATERVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

Soort	k = kwalificerende soort b = begrenzingssoort																			
	034-00 Woldervijld	035-01 Gooimeer	035-02 Eemmeer	036-00 IJssel	037-00 Gelderse Poort	038-00 Neder-Rijn	039-00 Waal	040-00 Biesbosch	041-00 Leekstermeergebied	042-00 Zuidlaardermeergebied	043-00 Groote Wielen	044-00 Oude Venen	045-00 Deelen, De	046-00 Oordt's Mersken e.o., Van	047-00 Sneekermeer e.o.	048-00 Witte en Zwarte Brekken	049-00 Oudegaasterbrekken e.o.	050-00 Fluessen/ Vogelhoeck/Morra	051-00 Rottige Meenthe	052-00 Weerribben, De
Roodkeelduiker																				
Parelduiker																				
Dodaars																				
Fuut	b	b	b	b	b	b	b	b												
Kuifduiker																				
Geoorde Fuut																				
Aalscholver	b	b	b	b	b	b	b	b				b			b	b				
Kleine Zilverreiger				b				b												
Grote Zilverreiger	b																			
Lepelaar				b				k				b								
Kleine Zwaan	k	b	b	k	b	k	k	k		k									b	
Wilde Zwaan				k	b															
Taigarietgans					b															
Toendrarietgans					b															
Kleine Rietgans																				
Kolgans				k	k	k	k	k	k	k	k	k		k	k	k	b	b	b	b
Grauwe Gans		b	b	b	k	b	k	k				b	b	b					b	
Brandgans						b	b	k	b		k	b		k	k	b	k	k	b	
Rotgans																				
Bergeend																				
Smient	b	b	b	k	b	b	k	k	b	k	k	k	b	b	k	b	b			
Krakeend	b			b	b	b	b	k				k			b	b				
Wintertaling				b	b			b				b			b	b				
Wilde Eend				b											b					
Pijlstaart	b			b	b	b	b	b								b				
Slobeend	b			k	k	b	b	b				k			b	k				
Krooneend																				
Tafeleend	k	k	b	b	b	b	b	b				b								
Kuifeend	b	b	b	b		b	b	b				b						b		
Toppereend																				
Eidereend																				
Zwarte Zee-eend																				
Brilduiker																				
Nonnetje	b	b	b	b	b	b	b	b				b	b				b	b		b
Middelste Zaagbek																				
Grote Zaagbek				b				b												
Zeearend																				
Visarend				b	b			b		b		b								b
Slechtvalk				b	b		b		b			b								
Meerkoet	b			k	b	b	b	b							b					
Kraanvogel																				
Scholekster				b																
Kluut																				
Bontbekplevier																				
Bontbekplevier (winter)																				
Strandplevier																				
Goudplevier															b					
Zilverplevier																				
Kievit				b	b	b	b								b					
Kanoetstrandloper (canutus)																				
Kanoetstrandloper (islandica)																				
Drieteenstrandloper																				
Krombekstrandloper																				
Bonte Strandloper																				
Kemphaan											b	k			k	k	b	b		
Grutto				k	b	b	b	b			b	b		b	b	b				
Rosse Grutto (apr-okt)																				
Rosse Grutto (nov-mrt)																				
Wulp				b	b	b	b					b			b		b			
Zwarte Ruiter																				
Tureluur (totanus)				b																
Tureluur (robusta)																				
Steenloper (winter Europa)																				
Steenloper (winter Afrika)																				
Dwergmeeuw																				
Reuzenster				k																
Zwarte Stern																				

BIJLAGE 2B WATERVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

k = kwalificerende soort b = begrenzingssoort																					
Soort	053-00 Wieden, De	054-00 Oostvaardersplassen	055-00 Lepelaarplassen	056-00 Eilandspolder	057-00 Zeevang	058-00 Wormer- en IJsperveld	059-01 IJperveld e.o.	059-02 Oostzanerveld	060-00 Vechtplassen, Oostelijke	061-00 Naardermeer	062-00 Arkensteen	063-00 Nieuwkoopse Plassen	064-00 Reeuwijkse Plassen	065-00 Zouweboezem	066-00 Donkse Laagten	068-00 Yerseke en Kapelse Moer	069-00 Fochteloerveen	070-00 Dwingelderveld	071-00 Bargerveen	072-00 Engbertsdijkvenen	
Roodkeelduiker																					
Parelduiker																					
Dodaars																					
Fuut	b																				
Kuifduiker																					
Geoorde Fuut																					
Aalscholver	b	k	k																		
Kleine Zilverreiger		b										b									
Grote Zilverreiger		k																			
Lepelaar		k	k	k		k						b									
Kleine Zwaan	k				b		b				k	b	k				b	b		b	
Wilde Zwaan		k															b				
Taigarietgans	b																	b	b	b	
Toendrarietgans																		b			
Kleine Rietgans	b																k	b		b	
Kolgans	k	b			b				b	b					k	k	b				
Grauwe Gans	k	k	b				b		b	b											
Brandgans		k																			
Rotgans																					
Bergeend		b															b				
Smient	b	b		k	b	k	k	b	b			b	k			b					
Krakeend	b	k	k				k	b	b	b		b	b	b							
Wintertaling		k	b	b													b	b			
Wilde Eend																					
Pijlstaart	b	k	b																		
Slobeend		k	k			b	b	b	b				b				b	b			
Krooneend																					
Tafeleend	b	k							b												
Kuifeend	b	k	b																		
Toppereend																					
Eidereend																					
Zwarte Zee-eend																					
Brilduiker																					
Nonnetje	k	b							b												
Middelste Zaagbek																					
Grote Zaagbek	b																				
Zeearend		b																			
Visarend																					
Slechtvalk					b																
Meerkoet				b			b	b													
Kraanvogel																				k	
Scholekster																					
Kluut		k	b																		
Bontbekplevier																					
Bontbekplevier (winter)																					
Strandplevier																					
Goudplevier				b	b																
Zilverplevier																					
Kievit				b	b																
Kanoetstrandloper (canutus)																					
Kanoetstrandloper (islandica)																					
Drieteenstrandloper																					
Krombekstrandloper																					
Bonte Strandloper																					
Kemphaan		b																			
Grutto		b	b	b	b	k	k	b													
Rosse Grutto (apr-okt)																					
Rosse Grutto (nov-mrt)																					
Wulp					b	b	b		b												
Zwarte Ruiter																					
Tureluur (totanus)																					
Tureluur (robusta)																					
Steenloper (winter Europa)																					
Steenloper (winter Afrika)																					
Dwergmeeuw																					
Reuzenster																					
Zwarte Stern			b																		

BIJLAGE 2B WATERVOGELS PER GEBIED (VERVOLG)

k = kwalificerende soort								
b = begrenzingssort								
Soort	073-00 Mariapool en Deurnesepool	074-00 Grote Peel	075-00 Strabrechtse Heide en Beuven	101-00 Wilck, De	102-00 Zwarte Water	103-00 Oudeland van Strijen	105-00 Boezems Kinderdijk	106-00 Maasplassen
Roodkeelduiker								
Parelduiker								
Dodaars								
Fuut								
Kuifduiker								
Geoorde Fuut								
Aalscholver								
Kleine Zilverreiger								
Grote Zilverreiger								
Lepelaar								
Kleine Zwaan				k	k			k
Wilde Zwaan								
Taigarietgans		b						
Toendrarietgans	b	b						
Kleine Rietgans								
Kolgans		b			k	k		
Grauwe Gans								k
Brandgans						k		
Rotgans								
Bergeend								
Smient				b	b	b	b	
Krakeend							b	
Wintertaling								
Wilde Eend								
Pijlstaart					b			
Slobeend					b		b	
Krooneend								
Tafeleend								k
Kuifeend								
Toppereend								
Eidereend								
Zwarte Zee-eend								
Brilduiker								
Nonnetje								
Middelste Zaagbek								
Grote Zaagbek								
Zeearend								
Visarend			b					
Slechtvalk						b		
Meerkoet					b			
Kraanvogel		k						
Scholekster								
Kluut								
Bontbekplevier								
Bontbekplevier (winter)								
Strandplevier								
Goudplevier								
Zilverplevier								
Kievit								
Kanoetstrandloper (canutus)								
Kanoetstrandloper (islandica)								
Drieteenstrandloper								
Krombekstrandloper								
Bonte Strandloper								
Kemphaan								
Grutto					b			
Rosse Grutto (apr-okt)								
Rosse Grutto (nov-mrt)								
Wulp								
Zwarte Ruiter								
Tureluur (totanus)								
Tureluur (robusta)								
Steenloper (winter Europa)								
Steenloper (winter Afrika)								
Dwergmeeuw								
Reuzenster								
Zwarte Stern								

BIJLAGE 3 TRENDS

Krakeend	Gebied	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02	gem	trend
	Haringvliet	1.980	2.651	7.640	3.102	1.683	3.411	0
	Lauwersmeer	1.524	3.274	5.364	1.995	5.176	3.467	++
	Oostvaardersplassen	3.720	3.338	1.520	1.190	4.845	2.923	(f)
	Biesbosch	963	1.195	1.911	3.186	4.271	2.305	++
	Volkerakmeer	1.258	1.632	1.268	630	367	1.031	0

Tabel 1

Seizoensmaxima in 1997-2002 in de belangrijkste overwinteringsgebieden van de krakeend. De kolom gem geeft het gemiddeld maximum weer over de periode 1997-2002. De trend betreft de periode 1992-2002.

Meerkoet	Gebied	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02	gem	trend
	Veluwemeer	27.000	30.205	28.750	24.400	23.025	26.676	++
	Markermeer	33.082	22.763	31.594	11.390	23.670	24.500	(f)
	Veerse Meer	14.722	10.091	18.789	16.167	15.482	15.050	0
	IJsselmeer	23.650	10.390	7.676	15.433	6.903	12.810	0
	IJssel	5.880	6.338	13.127	10.568	12.687	9.720	--

Tabel 2

Seizoensmaxima in 1997-2002 in de belangrijkste overwinteringsgebieden van de meerkoet. De kolom gem geeft het gemiddeld maximum weer over de periode 1997-2002. De trend betreft de periode 1992-2002.

Roerdomp	Gebied	98	99	00	01	02	gem	trend
	Oostvaardersplassen	29	28	43	?	40	36	(f)
	Wieden	19	19	22	23	23	21	++
	Ilperveld, Varkensland, Twiske	12	>6	13	11	10	12	(f)
	Lauwersmeer	3	12	9	8	13	9	++
	Gelderse Poort	9	9	9	>5	8	9	--

Tabel 3

Aantal broedparen in 1998-2002 in de belangrijkste broedgebieden van de roerdomp. De kolom gem geeft het gemiddelde aantal broedparen in 1998-2002. De trend betreft de periode 1990-2002.

Kluut	Gebied	98	99	00	01	02	gem	trend
	Friese Waddenkust	1559	1994	1466	1351	1212	1516	-
	Groninger Waddenkust	1031	1416	1160	747	850	1041	(-)
	Dollard	212	727	1317	537	1094	777	++
	Balgzand	111	252	132	300	479	255	(f)
	kust Wieringen	150	295	242	120	154	192	(f)

Tabel 4.

Aantal broedparen in 1998-2002 in de belangrijkste broedgebieden van de kluut. De kolom gem geeft het gemiddelde aantal broedparen in 1998-2002. De trend betreft de periode 1990-2002.

Velduil	Gebied	98	99	00	01	02	gem	trend
	Texel, duinen	14	12	7	7	8	310	(f)
	Ameland, duinen	13	7	5	3	2	6	--
	Terschelling, duinen	2	0	8	5	3	4	(f)
	Terschelling, Boschplaat	2	3	4	2	4	3	(f)
	Groninger Waddenkust	2	2	1	?	0	1	x

Tabel 5

Aantal broedparen in 1998-2002 in de belangrijkste broedgebieden van de velduil. De kolom gem geeft het gemiddelde aantal broedparen in 1998-2002. De trend betreft de periode 1990-2002.

BIJLAGE 3A TRENDS BROEDVOGELS

Gebied	Aalscholver	Blauwe Kiekendief	Bontbekplevier	Bruine Kiekendief	Dwergster	Eider	Geoorde Fuut	Grauwe Kiekendief	Grauwe Klauwier	Grote Karekiet	Grote Stern	Grote Zilverreiger	IJsvogel	Kemphaan	Kleine Mantelmeeuw	Kluit	Kwartalkoning	Lepelaar
116 kust Wieringen																(f)		
201 Texel-De Schorren																		0
202 Texel-duinen		0		0	++	+									++			++
308 Vlieland-duinen	++	(f)		+		x									++			++
309 Vlieland-wadden																		
400 Griend											0							
501 Terschelling-De Boschplaat		(f)													0			++
502 Terschelling-duinen		-	(f)	0														
608 Ameland-duinen		--		(+)		--			--									
609 Ameland-wadden															(f)			
808 Schiermonnikoog-duinen		+		x		x												
809 Schiermonnikoog-wadden		(f)									(f)				++			++
901 Rottumerplaat					++						(f)				++			
902 Rottumeroog					(f)										++			
1000 Balgzand																(f)		
1100 Friese Waddenkust																-		
1200 Lauwersmeer				--				(f)						--		(f)		
1300 Groninger Waddenkust																(-)		
1400 Dollard				0												++		
1600 Zwanenwater	++														(f)			++
1703 Voornes Duin	x						(f)											++
1800 Haringvliet	(f)			0	++											++		
2000 Volkerakmeer				0	--										++	0		
2100 Grevelingen			-	+	(f)						(f)					0		
2200 Oosterschelde				0	(f)										++	+		
2300 Zoommeer (incl. kanaal)			--													--		
2400 Markiezaat																--		
2500 Veerse Meer	++														++			
2608 Westerschelde (excl. Saeftinge)			(f)		(f)						++				++	0		
2609 Verdrongen Land van Saeftinghe				(f)														
2800 IJsselmeer (incl. Friese IJsselmeerkust)	++		0	0										--				
2900 Markermeer (excl. IJmeer)																		
3000 Ketelmeer & Vossemeer										0								
3100 Zwarte Meer																		
3200 Drontmeer										0								
3300 Veluwemeer										--								
3500 Gooimeer (oude landzijde) & Eemmeer																		
3600 IJssel	(f)												(f)				++	
3700 Gelderse Poort	0									--			++				++	
3800 Nederrijn: Heteren - Wijk bij Duurstede													(f)				++	
3900 Waal: Nijmegen - Waardenburg																	++	
4000 Biesbosch	+			-									(f)					
4100 Leekstermeergebied																	(f)	
4200 Zuidlaardermeergebied																		
4300 Groote Wielen														--				
4400 Oude Venen	(+)			0										(f)				
4500 De Deelen				--														
4600 Van Oordt's Mersken																		
4700 Sneekmeer e.o.														x			--	
5000 Fluessen, Vogelhoek en Morra																		
5200 Weerribben																		
5300 Wieden	0			++						x								
5400 Oostvaardersplassen	-	--		0								++						(f)
5500 Lepelaarplassen	--																	++
5800 Wormer- en Jisperveld														(f)				
5901 IJperveld, Varkensland & Twiske				0										--				
6000 Oostelijke Vechtplassen										0			(f)					
6100 Naardermeer	-																	
6300 Nieuwkoopse Plassen																		
6500 Zouweboezem																		
6900 Fochteloerveen																		
7100 Bargerveen		(f)							0									
7300 Mariapeel & Deurnese Peel																		
7400 Groote Peel																		
10200 Zwarte Water										x							++	
10500 Boezems van Kinderdijk																		
Totaal	0	--	(f)	(f)	+	(f)	++	(f)	(f)	--	+	(f)	++	--	++	-	++	+

++ sterke toename
 + matige toename
 (+) geringe toename
 0 stabiel
 (-) geringe afname
 - matige afname
 -- sterke afname
 (f) fluctuerend
 x steekproef te klein

BIJLAGE 3A TRENDS BROEDVOGELS (VERVOLG)

Gebied	Nachtwaluw	Noordse Stern	Oeverwaluw	Paapje	Porseleinhoen	Purperreiger	Roerdomp	Strandplevier	Tapuit	Velduil	Visdief	Woudaapje	Zwarte Stern	Zwartkopmeeuw
116 kust Wieringen											(f)			
201 Texel-De Schorren														
202 Texel-duinen									x	(f)				
308 Vlieland-duinen								(f)	x					
309 Vlieland-wadden		++												
400 Griend		(f)									0			
501 Terschelling-De Boschplaat										(f)				
502 Terschelling-duinen				x				(f)	x	(f)				
608 Ameland-duinen					++				x	-				
609 Ameland-wadden		(f)												
808 Schiermonnikoog-duinen								(f)		-				
809 Schiermonnikoog-wadden		(f)								(f)	++			
901 Rottumerplaat		(f)									(f)			
902 Rottumeroog		(f)									(f)			
1000 Balgzand											(f)			
1100 Friese Waddenkust		(f)									--			
1200 Lauwersmeer		--	(f)	(f)	++									
1300 Groninger Waddenkust		++									0			
1400 Dollard														
1600 Zwanenwater							(f)							
1703 Voornes Duin														
1800 Haringvliet								++			++			++
2000 Volkerakmeer											--			(f)
2100 Grevelingen								0			0			(f)
2200 Oosterschelde											+			
2300 Zoommeer (incl. kanaal)								(f)			--			(f)
2400 Markiezaat														
2500 Veerse Meer														
2608 Westerschelde (excl. Saeftinge)								0			+			++
2609 Verdronken Land van Saeftinghe					--						(f)			(f)
2800 IJsselmeer (incl. Friese IJsselmeerkust)					(f)						x			
2900 Markermeer (excl. IJmeer)											(f)			
3000 Ketelmeer & Vossemeer					x		(f)							
3100 Zwarte Meer					(f)	--	-							
3200 Drontemeer							0							
3300 Veluwemeer														
3500 Goomeer (oude landzijde) & Eemmeer											-			
3600 IJssel					x								++	
3700 Gelderse Poort			(+)		(f)		--						0	
3800 Nederrijn: Heteren - Wijk bij Duurstede			x		(f)									
3900 Waal: Nijmegen - Waardenburg					x									
4000 Biesbosch					++									
4100 Leekstermeergebied					x									
4200 Zuidlaardermeergebied					(f)		(f)							
4300 Groote Wielen					x									
4400 Oude Venen					x	(f)	(f)						(f)	
4500 De Deelen													(f)	
4600 Van Oordt's Mersken				(f)										
4700 Sneekemeer e.o.					x									
5000 Fluessen, Vogelhoek en Morra					x									
5200 Weerribben					--	(f)	--						(f)	
5300 Wieden				x	++	++	++						0	
5400 Oostvaardersplassen					(f)		(f)							
5500 Lepelaarplassen														
5800 Wormer- en Jisperveld							++							
5901 IJperveld, Varkensland & Twiske							(f)				--			
6000 Oostelijke Vechtplassen					x	(f)	x					(f)	-	
6100 Naardermeer						0							++	
6300 Nieuwkoopse Plassen						0	--						(f)	(f)
6500 Zouweboezem					++	++							+	
6900 Fochteloerveen					(f)									
7100 Bargerveen	++				(f)					(f)				
7300 Mariapeel & Deurnese Peel	(f)													
7400 Groote Peel					(f)									
10200 Zwarte Water					x		x						(f)	
10500 Boezems van Kinderdijk					0	++								
Totaal	+	+	+	-	+	+	+	--	--	--	+	(f)	0	++

++ sterke toename
 + matige toename
 (+) geringe toename
 0 stabiel
 (-) geringe afname
 - matige afname
 -- sterke afname
 (f) fluctuerend
 x steekproef te klein

BIJLAGE 3B TRENDS NIET-BROEDVOGELS

Gebied	Dodaars	Fuut	Aalscholver	Bergeend	Smient	Kraaleend	Wintertaling	Wilde Eend	Pijlstaart	Slobeend	Tafeleend	Kuifeend	Topper	Eider	Brilduiker	Nommetje	Middelste Zaagbek	Grote Zaagbek
1 Waddenzee			+	0	0	x	+		f	f			f	0			-	
3 Grevelingen	f	f	-	+	f		f	0	f	f					f		0	
4 Oosterschelde		+	0	+	+		+		f	+					f		f	
5 Veerse Meer	f	f	-		f			f	f	f					f		f	
6 Westerschelde		f		+	+		f	+	f	f							f	
7 Voordelta		f	0	0	f		f		f	+			-		f		f	
8 Gelderse Poort		0	0		0	f	0		f	0	f					-		
9 IJssel		0	0		+	+	f	0	+	0	f	f				f		f
10 Zwarte Water					f				f	f								
12 Nederrijn: Heteren - Wijk bij Duurstede		f	0		0	f			f	0	f	0				f		
16 Waal: Nijmegen - Waardenburg		f	f		0	+			f	0	-	f				-		
23 IJsselmeer		0	f	f	f	f	f	f	f	f	-	0	-		f	f		f
24 Markermeer		-	f		f	f				f	-	0	-		f	f		f
25 Zwarte Meer		f	0		f	f	f		f	-	-	f						
26 Ketelmeer en Vossemeer		0	0			+	f		f		-	f				f		f
27 Drontermeer			f		f					f	f					f		
28 Veluwemeer		0	f		f	+			f	f	+	+				+		-
29 Wolderwijd en Nuldernaauw		0	f		f	+			f	-	+	+				f		
31 Eemmeer		f	f		f	f				-	f	+				f		
32 Gooimeer		-	f		-	f				f	-	-				f		
34 Hollands Diep					f	0		-				-						
35 Haringvliet		0	0	+	+	0	+	0	x	x		0	x					
36 Volkerakmeer		f	-	0	0	0	0		-	-	f	f			-		-	
37 Zoommeer		0	x	x	0	+	f		x	+		-						
38 Markiezaat		x	f	0	x	0	f		f	+								
39 Lauwersmeer		0	0	0	f	+	+	0	f	+	-	f			f	f		
40 Zuidlaardermeergebied					x													
41 Leekstermeergebied					-													
42 Sneekermeeer e.o.			x		-	x	x	f		x								
43 Zwarte- en Witte Brekken			x		-	x	x		x	x								
48 Fluessen/Vogelhoek/Morra												x				f		
49 Oudegaasterbrekken					-											f		
51 Groote Wielen					-													
52 Oude Venen			f		-	x	0			f	-	0				-		
53 De Deelen					x											-		
55 De Wieden		f	f		f				x		f	f				-		f
56 Oostvaardersplassen			f	f	f	f	f		f	+	f	f				f		
57 Lepelaarplassen			x			+	x		x	f		x						
58 Oostelijke Vechtplassen					f	x				x	f					f		
59 Wormer- en Jisperveld					0					f								
60 Reeuwijkse Plassen					f	f				f								
61 Biesbosch		-	-		0	+	f		f	f	-	0				f		-
62 Van Oordt's Mersken					x													
65 Eilandspolder					0		x											
66 Ilperveld, Varkensland en Twiske					0	+				f								
68 De Wilck					+													
72 Oude Land van Strijen					+													
74 Fochteloërveen							x			x								
75 Dwingelderveld							x			x								
totaal	f	-	+	+	0	+	+	0	f	+	-	0	-	0	0	f	0	f

++ sterke toename
 + matige toename
 (+) geringe toename
 0 stabiel
 (-) geringe afname
 - matige afname
 -- sterke afname
 (f) fluctuerend
 x steekproef te klein

BIJLAGE 3B TRENDS NIET-BROEDVOGELS(VERVOLG)

Gebied	Meerkoet	Scholekster	Kluut	Bontbekplevier	Goudplevier	Zilverplevier	Kievit	Kanoet	Drieteenstrandloper	Bonte Strandloper	Grutto	Rosse Grutto	Wulp	Zwarte Ruiter	Tureluur	Steenloper
1 Waddenzee		-	0	f	f	0		-	+	+	x	+	0	0	0	f
3 Grevelingen	f	0	0	f	f	f				f		f	+		0	f
4 Oosterschelde	f	-	+	0	+	0		+	+	0		0	+	0	0	0
5 Veerse Meer	0		f		+											
6 Westerschelde		0	0	0	+	-		f	+	0		+	0	0	+	0
7 Voordelta		0	0	f		0			+	f		0	+		0	0
8 Gelderse Poort	0						-				f		f			
9 IJssel	-	0					-				f		+		+	
10 Zwarte Water	-										f					
12 Nederrijn: Heteren - Wijk bij Duurstede	-						-				f		f			
16 Waal: Nijmegen - Waardenburg	-						-				f		f			
23 IJsselmeer	0	f	f								f		+			
24 Markermeer	f															
25 Zwarte Meer	f															
26 Ketelmeer en Vossemeer	f										f					
27 Drontermeer																
28 Veluwemeer	+															
29 Wolderwijd en Nuldernauw	+															
31 Eemmeer	f															
32 Gooimeer	f															
34 Hollands Diep																
35 Haringvliet	x		f		f		f				f		f			
36 Volkerakmeer	-		0	f							f				0	f
37 Zoommeer	x	x	-	f												f
38 Markiezaat	-		0	x		x				x				0		
39 Lauwersmeer	0		f	+	f	f					f		f			f
40 Zuidlaardermeergebied																
41 Leekstermeergebied																
42 Sneekermeer e.o.	f				x		x				x		x			
43 Zwarte- en Witte Brekken											x					
48 Fluessen/Vogelhoek/Morra																
49 Oudegaasterbrekken													x			
51 Grootte Wielen											x					
52 Oude Venen											x		-			
53 De Deelen																
55 De Wieden																
56 Oostvaardersplassen			f								-					
57 Lepelaarplassen			x								x					
58 Oostelijke Vechtplassen													x			
59 Wormer- en Jisperveld											+		f			
60 Reeuwijkse Plassen																
61 Biesbosch	f										-					
62 Van Oordt's Mersken																
65 Eilandspolder	0						x				x					
66 Ilperveld, Varkensland en Twiske	-										x		f			
68 De Wilck																
72 Oude Land van Strijen																
74 Fochteloërveen																
75 Dwingelderveld																
totaal	0	-	0	0	+	0	0	-	+	+	0	+	0	0	0	0

++ sterke toename
 + matige toename
 (+) geringe toename
 0 stabiel
 (-) geringe afname
 - matige afname
 -- sterke afname
 (f) fluctuerend
 x steekproef te klein

BIJLAGE 4 WETLANDWACHTEN

Het netwerk van WetlandWachten bestaat in het jaar 2003 uit 80 vrijwilligers. De meeste van hen zijn ook actief binnen een lokale of regionale vogelwerkgroep. Van de 79 wetlands zijn dertien gebieden niet onder de hoede van een WetlandWacht. Sommige gebieden zijn zo groot dat meerder WetlandWachten nodig zijn om het gebied te kunnen dekken (o.a. Westerschelde, IJsselmeer, Waal).

Hieronder – in alfabetische volgorde – staat een overzicht van de WetlandWachten die voor Vogelbescherming Nederland actief zijn. Achter hun naam zijn het betreffende wetland (nummer) en de naam van de (vogel) werkgroep waarbij ze actief zijn toegevoegd.

Oscar Alexander; *Oudegaasterbrekken (49)*; Fryske Feriening foar Fjildbiology

Jan Andeweg; *Donkse Laagten (66)*; Natuur- en Vogelwacht Alblasserwaard

Hans van Berkel; *Bargerveen (71)*

Jan Beverwijk en Yvonne Rabe; *Ketelmeer (30) en Vossemeer en Zwarte Meer (31)*;

VWG van de vereniging voor natuurstudie en bescherming IJsseldelta.

Hans de Boer; *de Waal noordoever (39)*

Paul Boeren; *Voordelta (Westplaat/Oostvoornse Meer) (17)*; KNNV-VWG Voorne-Putten

Louis Boersma; *Zaanstreek/Waterland, Varkensland en Ilperveld (59)*; IVN Waterland

Anton Bun; *Westerschelde, westelijk deel (Zwin Breskens) (26) en Het Zwin (27)*; VWG 't Duumpje

Bart Jan Prak & André Boven; *Dollard (14)*; Avifauna Groningen VWG IVN Oldambt

Roland-Jan Buijs; *Zoommeer (23) en Markiezaat (24)*; VWG Bergen op Zoom

Truus van der Chijs; *Zwanenwater (16)*; 'Tringa' VWG Schagen e.o.

Ton Eggenhuizen; *Oostvaardersplassen (54)*; Stichting Vogel- en Natuurwacht Zuid-Flevoland

Herman Feenstra; *Fochteloërveen en Esmeer (69)*; Vogelwerkgroep Ravenswoud e.o / Fryske Feriening foar Fjildbiology.

Edie Folkersma; *Westerschelde, kust tussen Breskens en Terneuzen (26)*

Albert Fopma; *IJssel, Arnhem-Deventer (36)*

Gerrit Gerritsen; *IJssel, Deventer-Ketelmeer (36)*; VWG KNNV Zwolle

Rob Haan; *Dordtse Biesbosch (40)*; Natuur- en Vogelwacht Dordrecht

Trinus Haitjema; *IJsselmeer, Steile Bank (28)*; Fryske Feriening foar Fjildbiology

Piet van Happen; *Strabrechtse Heide en Beuven (75)*; VWG De Kempen

Herman Hazelhorst; *Engbertsdijkerven (72)*

Adrie van der Heiden; *Haringvliet, noordwestelijk deel tussen Haringvlietshuizen en Spui (18)*;

KNNV-VWG Voorne-Putten

Jan Hendriksma; *Witte en Zwarte Brekken (48)*; Fryske Feriening foar Fjildbiology

Antoon van den Heuvel; *Waal: Ewijk-Waardenburg (39)*

Paul van Hoek; *Nieuwkoopse Plassen (63)*; VWG IVN Nieuwkoop/Noorden

Gerrit Hof; *Rottige Meenthe en Brandemeer (51)*; Vogelwerkgroep Brandemeer/ Fryske Feriening foar Fjildbiology

Peter Hoppenbrouwers; *de Waal oost (39)*; VWG Rijk van Nijmegen e.o.

Ep van Hijum; *IJsselmeer, Mokkebank/Bocht van Molkwar (28)*; Fryske Feriening foar Fjildbiology

Ron van der Hut; *Zaanstreek/Waterland, Oostzanerveld en Twiske (59)*; Vogelbeschermingswacht "Zaanstreek"

Jan de Jong; *Ameland (6)*; Vogelwacht Nes/Buren

Jelle de Jong; *Arkemheen (62)*; IVN Vogelwerkgroep Nijkerk

Jan Jonker; *Van Oordt's Mersken (46)*; Vereniging voor Natuurbescherming Gorredijk e.o.

Dick Jonkers; *Gooimeer en Eemmeer, Gooise zijde (35)*; VWG Gooi e.o.

Giny Kasemir en Date Lutterop; *Rottumeroog en Rottumerplaat (9)*; VWG KNNV Groningen

Romke Kleefstra; *De Deelen (45)*; Fryske Feriening faoar Fjildbiology

Joop Kleine; *Dwingelderveld (70)*; Werkgroep Avifauna Drenthe

Rob Kraayeveld; *De Wilck (101)*; VWG Koudekerk/Hazerswoude e.o.

Gerrit Krottje; *Groote Wielen* (43); Wielenwerkgroep
Robert Kuipers; *Friese Waddenkust* (11); Wadvogelwerkgroep van Fryske Feriening foar Fjildbiology
Yde Kuipers; *Fluessen, Vogelhoek en Morra* (50); Fryske Feriening foar Fjildbiology
Aart Lagerwerf; *Rijn: Heteren-Amerongen* (38); KNNV Vogelwerkgroep Wageningen e.o.
Mardik Leopold; *Noordzee benoorden de Wadden* (15)
Jean Maebe en Walter van Kerkhove; *Verdronken Land van Saeftinghe* (26); VWG De Stelkluut
Frank Majoor; *Oude Rijnstrangen (Gelderse Poort)* (37); VWG Arnhem e.o.
Tjeerd van der Meer; *de Wieden* (53); VWG van de Natuurvereniging “de Noordwesthoek” e.o. Steenwijkerland. afd KNNV
Cees Mesker; *Oudeland van Strijen* (103); VWG Hoekse Waard
Gé Meijnen; *Oosterschelde (kust Tholen)* (22); Natuurvereniging Tholen
Michiel Muller; *Vlieland* (3); Vogeltelgroep Vlieland
Boena van Noorden; *Mariapeel en Deurnese Peel* (73) en *Groote Peel* (74); VWG De Peel/Werkgroep Behoud de Peel
Huub Oome; *Biesbosch, Brabantse Biesbosch* (40); Werkgroep Behoud de Biesbosch
Gerard Ouweeneel; *Haringvliet, noordoostelijk deel: Spui tot Hollandsch Diep* (18) en *Hollandsch Diep, noordelijk deel* (19)
Wim Penning; *Schiermonnikoog* (8)
Henk Plat; *De Weerribben* (52); werkgroep Weerribben
Jelle Postma; *Groningse Waddenkust, westelijk deel* (13); Avifauna Groningen
Ben Pronk; *Polder de Zeevang* (57); VWG KNNV Hoorn
Nicole Reneerkens; *Maasplassen* (106); Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap Limburg en Vogelwacht Limburg
Rob Rieder; *Sneekmeergebied, Sneekmeer en Goingaripsterpoelen* (47)
Julius Röntgen; *Voordelta, Voornes Duin* (17); KNNV-VWG Voorne-Putten
Peter Paul Schets; *Reeuwijkse Plassen* (64); IVN IJssel en Gouwe
Jaap Schröder; *Drontermeer, veluwezijde* (32) en *Veluwemeer, veluwezijde* (33) en *Wolderwijd, Nulderauw en Nijkerkernauw, veluwezijde* (34); Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe
Niels de Schipper; *Yerseke en Kapelse Moer* (68); KNNV-VWG De Bevelanden
Herman Sips; *Leekstermeer* (41); Avifauna Drenthe
Petra Sloof; *Oosterschelde incl. Inlagen, kust Noord-Beveland incl. inlagen* (22); KNNV-VWG De Bevelanden
Harry Smit; *Engelsmanplaat* (7); Telgroep Engelsmanplaat
Piet Spoorenberg; *Oostelijke Vechtplassen* (60); VWG Gooi- en Omstreken
Ilse Steinhäuser; *Lepelaarplassen* (55); Stichting Vogel- en Natuurwacht Zuid-Flevoland
Krijn Tanis; *Voordelta (Kwade Hoek)* (17); VWG van Ver. voor Natuur- en Landschapsbescherming Goeree-Overflakkee
Wim Tijssen; *Balgzand, inclusief Waddenkust Wieringen* (10); VWG Wierhaven en Stichting Landschapszorg Wieringen
Dick Veenendaal; *Groningse Waddenkust, oostelijk deel* (13); Avifauna Groningen
Nico Vens; *Wormer- en Jisperveld* (58); Vogelbeschermingswacht Zaanstreek
Michiel Versluys; *IJsselmeer, Makkumer- en Kooiwaard* (28) en *Workumerwaard* (28); Fryske Feriening foar Fjildbiology
Wim de Wilde; *Westerschelde, noordelijk deel tussen het Sloegebied en grens België* (26); KNNV-VWG De Bevelanden
Frank Willems; *Ooijpolder (Gelderse Poort)* (37); VWG Rijk van Nijmegen e.o.
Wim Wisse; *Westerschelde, kust Oost Zeeuws Vlaanderen* (26); VWG De Steltkluut
Theo de Wit; *Eilandspolder* (56); IVN Waterland
Giel Witte; *Texel* (2); VWG Texel
Piet Zumkehr; *Terschelling* (5); Natuurvereniging Terschelling

Colofon

Uitgave

Vogelbescherming Nederland, 2004

Tekst

Vogelbescherming Nederland: Floris van Kuijk (hoofdstuk 1 en 2), Eduard Osieck (hoofdstuk 3), Bernd de Bruijn (hoofdstuk 4), SOVON Vogelonderzoek Nederland: Fred Hustings (hoofdstuk 5), WetlandWachten, Floris van Kuijk, Toon Voets (hoofdstuk 6)

Redactie

Pien Eekhout, Floris van Kuijk, Toon Voets

Eindredactie

René de Vos

Vormgeving

Edwin van de Laar Grafisch Ontwerpburo

Illustraties

Elwin van der Kolk

Druk

Koninklijke Drukkerij C.C. Callenbach BV

Papier

Reviva Mega Mat

Oplage

1500

Dit rapport kan als volgt worden geciteerd:
Van Kuijk, F.V.C. & A.G.M. Voets (red.) 2004.
Nederlandse Wetlands: Vogel- en natuurbescherming
2001-2003. Vogelbescherming Nederland, Zeist

© 2004 Vogelbescherming Nederland, Zeist

*Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of vermenigvuldigd door middel van druk, fotokopie,
microfilm of welke andere wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.*

Fotografie

Foto Natura: (pag 23, lepelaar), C. Casteleins
(pag 167, Strabrechtse Heide), Jan Castricum (pag 14,
wadlopen), Frits van Daalen (achterzijde omslag, grote
stern; pag 15, oeverloper; pag 36, bonte strandlopers),
Do van Dijck (pag 6, zwarte ruiter), Danny Ellinger
(pag 44, zwarte stern; pag 53, scholeksters; pag 170,
smient), Philip Friskorn (pag 75, rotganzen; pag 139,
De Weerribben), Fred Hazelhof (pag 129, brandganzen;
pag 155, Arkemheen; pag 158, polderlandschap), Wim
Hendriks (pag 21, jetski), Roel Hoeve (pag 101, wind-
molens), Gerard de Hoog (pag 77, slechtvalk; pag 123,
blauwborst), Wim Klomp (pag 41, roerdomp; pag 48,
vogeltellers), J. van der Knokke (pag 142, kanovaren),
Franz Kovacs (pag 163, grauwe klauwier), Mike Lane
(pag 59, kleine zilverreiger), Rene van der Meer (pag
103, IJsselmeer; pag 178, Groote Peel), Wil Meinderts
(pag 127, grutto; pag 132, rietganzen), Bert Muller (pag
43, rietcultuur; pag 71, wandelaars; pag 125, surfen),
Piet Munsterman (pag 105, toppereenden), Klaus Nigge
(pag 162, kraanvogels), Dietmar Nill (voorzijde omslag,
geoorde fuut), Flip de Nooyer (voorzijde omslag,
Dwingelderveld; pag 20, schelpdiervisserij; pag 65,
Vlieland; pag 160, Bargerveen; pag 200, scholeksters),
Andrew Sanders (pag 167, ballonvaart), Hans Schouten
(pag 51, velduil; pag 89, bergeenden), Ben Schrieken
(pag 80, schelpdiervisserij), Huub Smeding (pag 12,
Waal; pag 28, Waal; pag 121, Waal), Karel Tomei
(pag 18, nieuwbouw), Peter Verwoerd (pag 84, Kwade
Hoek), Wim Weenink (pag 99, grote zaagbek), Hugo
Willox (pag 31, noordse woelmuis), Roger Wilmshurst
(pag 113, ijsvogel; pag 173, bonte strandloper), W.
Wisniewski (pag 114, wilde zwaan), Theo de Witte (pag
135, Sneekermeer), Martin Woike (pag 144, baardman),
Gertjan de Zoete (pag 86, Goeree-Overflakke)
Foto KINA: Paul van Gaalen (pag 149, ture-
luur), Hans Galder (pag 117, Gelderse Poort), B.
Klazenga (pag 25, natuurontwikkeling; pag 91, wulp;
pag 95, grauwe gans), Natuurmonumenten (pag 152,
Naardermeer), Stoelwinder (pag 107, jachthaven; pag
119, landbouw), Henk Wijnja (pag 97, Verdrongen Land
van Saeftinghe)
F. van Kuijk (pag 68, De Boschplaat)

Ligging wetlands

Kust

- 1 Waddenzee
- 2 Texel
- 3 Vlieland
- 4 Griend
- 5 Terschelling
- 6 Ameland
- 7 Engelsmanplaat
- 8 Schiermonnikoog
- 9 Rottumeroog en Rottumerplaat
- 10 Balgzand
- 11 Friese Waddenkust
- 12 Lauwersmeer
- 13 Groningse Waddenkust
- 14 Dollard
- 15 Noordzee benoorden de Wadden
- 16 Zwanenwater
- 17 Voordelta / Voornes Duin
- 18 Haringvliet
- 19 Hollands Diep
- 20 Volkerakmeer
- 21 Grevelingen
- 22 Oosterschelde, inclusief inlagen
- 23 Zoommeer
- 24 Markiezaat
- 25 Veerse Meer
- 26 Westerschelde en Saeftinghe
- 27 Het Zwin

IJsselmeergebied

- 28 IJsselmeer
- 29 Markermeer
- 30 Ketelmeer
- 31 Zwarte Meer
- 32 Drontermeer
- 33 Veluwemeer
- 34 Wolderwijd en Nuldernaauw
- 35 Gooimeer en Eemmeer

Rivierengebied

- 36 IJssel: Deventer-Ketelmeer
- 37 Gelderse Poort
- 38 Rijn: Heteren-Amerongen
- 39 Waal: Ewijk-Waardenburg
- 40 Biesbosch
- 102 Zwarte Water
- 106 Maasplassen

Meren, moerassen en graslanden

- 41 Leekstermeer
- 42 Zuidlaardermeergebied
- 43 Groote Wielen
- 44 Oude Venen
- 45 De Deelen
- 46 Van Oordt's Mersken
- 47 Sneekermeer / Terkaplesterpoelen
- 48 Witte en Zwarte Brekken / Oudhof
- 49 Oudegaasterbrekken
- 50 Fluessen, Vogelhoek en Morra
- 51 Rottige Meenthe en Brandemeer
- 52 De Weerribben
- 53 De Wieden
- 54 Oostvaardersplassen
- 55 Lepelaarplassen
- 56 Eilandspolder
- 57 Zeevang
- 58 Wormer- en Jisperveld
- 59 Zaanstreek / Waterland
- 60 Oostelijke Vechtplassen
- 61 Naardermeer
- 62 Arkemheen
- 63 Nieuwkoopse Plassen
- 64 Reeuwijkse Plassen
- 65 Zouweboezem
- 66 Donkse Laagten
- 68 Yerseke en Kapelse Moer
- 101 De Wilck
- 103 Oudeland van Strijen
- 105 Boezems Kinderdijk

Venen en vennen

- 69 Fochteloërveen en Esmeer
- 70 Dwingelderveld
- 71 Bargerveen
- 72 Engbertsdijksevenen
- 73 Mariapeel en Deurnese Peel
- 74 Groote Peel
- 75 Strabrechtse Heide en Beuven

Vogelbescherming Nederland zet zich in voor vogels en hun leefgebieden. Vogels zijn een goede graadmeter voor de kwaliteit van natuur en milieu. Handhaving van hun soortenrijkdom onder natuurlijke leefomstandigheden is een essentiële voorwaarde voor het behoud van de biodiversiteit op aarde.

Samenwerking is de sleutel tot succesvolle bescherming. Op regionaal, nationaal en internationaal niveau werkt Vogelbescherming Nederland samen met collega-organisaties, overheden en vele vrijwilligers. Vogelbescherming Nederland is Partner van BirdLife International, wereldwijd actief voor vogels en natuur.

Postbus 925
3700 AX Zeist
tel 030 693 77 00
fax 030 691 88 44
www.vogelbescherming.nl
info@vogelbescherming.nl